

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1947

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

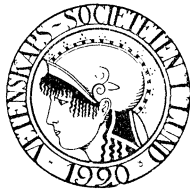
VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1947

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

L U N D
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 4 8

ULTRAKONSERVATIV TEXTKRITIK

AV

BERTIL AXELSON

År 1939 publicerade förf. av dessa rader en skrift med titeln: *Neue Senecastudien. Textkritische Beiträge zu Senecas Epistulae morales* (LUÅ; 243 ss.). Särdeles talrika läsare har den kanske inte funnit; men i gengäld en, som studerat den desto intensivare, nämligen professor P. G. Thörnell i Uppsala. Han påbörjade studiet år 1939 och fick vid tillsättningen av latinprofessuren i Lund 1944—45 officiell anledning att fördjupa det, vilket han också nitiskt gjorde — till den grad nitiskt, att över hälften av hans utlåtande om den synnerligen omfångsrika produktion, som inlämnats till hans sakkunnigbesiktning, ägnades enbart åt nämnda avhandling, i det följande kallad NSS. Sedan han före och efter befodringsärendets slutbehandling (i oktober 1945) ytterligare intensifierat sin lektyr, har han en smula post festum skridit till en démarche av föga banalt slag. Han har nämligen av trycket utgivit vad man skulle kunna kalla andra, avsevärt utökade upplagan av sakkunnigutlåtandet, så vitt det gällde NSS.

Utlåtandet, publicerat i Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundets i Uppsala Årsbok (för 1945, tryckt 1946)¹ och betitlat *Konservativ textkritik*, är i den nya upplagan 68 sidor starkt och försett med rikhaltiga indices, däribland ett sakregister, som i någon mån också fungerar som syndaregister. Med hänsyftning på förf. av NSS bokföres sålunda »Logisk stelbenthet» (medan närmast följande uppslagsord, »Löslighet», befinnes gälla filosofen Seneca). Registret upptager bl. a. också »Syntaktiska erinringar», ett ordval som, redan det, tycks ge en vink om att prof. Thörnell inte är riktigt hågad att betrakta sitt tydligen trivsamma sakkunniguppdrag såsom slutfört.

För mig är givetvis denna ihärdiga uppmärksamhet från en framstående Tertullianuskännarens sida en källa till både stolthet och munterhet — låt vara att han alldeles icke är ute i något pane-

---

¹ Mitt motinlägg, som egentligen var avsett att inflyta i Vetenskaps-Societetens årsbok för 1946, har av utrymmesskal måst stå över till årsboken för 1947.

gyriskt ärende. Men kanske bäst att låta honom själv berätta. Efter några inledande anmärkningar om textkritik i största allmänhet övergår han till en presentation av mitt nämnda arbete, varvid han å propos dess första kapitel skriver:

»I samband härmed ingår Axelson i en skarp polemik mot vad han kallar »ultrakonservatism» i textkritiken. Så yttrar han, sid. 46, ironiskt: »Mit Hilfe ungenügender Sprachkenntnis und nichtvorhandenen Sprachgefühls lässt sich nun ein gut Teil vor der Verbesserung bewahren.» Och han fortsätter: »gibt es eigentlich eine faule Sache, deren sich der Ultrakonservatismus von heute nicht mit promptem Sachverstand annähme?» Omdömen i samma stil återkomma flerstädes i avhandlingen. De ha vunnit gillande av ansedda forskare. Sålunda yttrar prof. Hagendahl i sitt utlåtande vid nämnda tillfälle (sid. 2)²: »Av stort principiellt intresse är det parti, där förf. motiverar sin textkritiska ståndpunkt och klargör konjekturalkritikens förutsättningar och berättigande. Vad han här, liksom flerstädes i sina skrifter, har att säga om 'ein alles acceptierender Konservatismus' är efter min mening ett ord i rätten tid, en skarp men välbehövlig reaktion mot det mekaniska och ovetenskapliga förfaringssätt, som icke sällan blivit utmärkande för s.k. konservativ textkritik.» Prof. Löfstedt säger (i sitt utlåtande sid. 24): »Omdömet är lugnt och överlägset, ofta skarpt, men enligt min mening också rättvist (om subjektiva nyanser kan ju alltid tvistas).»³

² Sakkunnigutlåtanden angående ledighblivande professorsämbetet i romersk vältalighet och poesi. Dupl. Lund maj 1945.

³ Det behöver väl knappast påpekas, att de bägge av Th. citerade kollegernas sympati för NSS inte sträcker sig till behandlingen av varje detalj; jfr deras reservationer i sakkunnigutlåtandena sid. 3 resp. sid. 25. — På ett par punkter ha såväl Hagendahl och Löfstedt som Thörnell enhälligt förkastat mitt resultat, på den ena punkten möjligen med orätt. Eftersom stället hör till de i Th:s tryckta skrift behandlade, må det här beröras. Ep. 11, 5 ut quidam *boni* sanguinis sunt, ita quidam incitati et mobilis et cito in os prodeuntis. Riktigheten av *boni* har jag inte varit den förste att betvivla: Haase förmodade *lenti*, Roszbach *inmoti*, Hense *boni* (*tranquillique*); i NSS sid. 44 betecknas förstnämnda (ur rent grafisk synpunkt inte särdeles förföriska) konjektur som den enda möjliga. Till försvar för *boni* andraga både Thörnell (sid. 25) och Hagendahl (utlåt. sid. 3), att rod-naden förut och efteråt betecknas som ett *vittum*; men någon egentlig inre kontakt mellan de båda orden kan jag inte finna. Ej heller Löfstedts anmärkning (sid. 25): »*bonus sanguis*, om också något egendomligt, torde här avse det-samma som Tacitus kallar *temperatus ac bonus sanguis* (Dial. 21)», berör kärn-punkten, nämligen att *boni* passar sällsynt illa i sammanhanget. Låt vara att Seneca inte är någon logisk pedant (NSS sid. 19 ff.), man undrar dock, hur han här skulle ha kommit att säga: 'Liksom blodet hos vissa människor är bra (man väntar: 'trögt'), så är det hos andra oroligt och lätttröt', vilket ju knappast är naturligare än ett uttalande som detta: Liksom vissa människor äro friska, så

Att Axelsons omdömen äro skarpa, lider ju intet tvivel. Om de äro rättvisa, beror av deras motivering, vilken här nedan skall undersökas genom prövning av ett flertal av de i avhandlingen behandlade ställena. Frågan synes mig nämligen vara av principiellt intresse.»

Sid. 79 är Thörnells färdig med sin granskning:

»Efter prövning av ett femtiotal ställen, där Axelson underkänt handskrifternas (resp. de bättre handskrifternas) text och ersatt den med egna eller andras konjekturer eller med läsarter hämtade från yngre och sämre handskrifter, har jag funnit dessa ändringar obefogade eller felaktiga och måste i motsats till Löfstedt och i synnerhet Hagedahl beteckna hans omdömen om den s. k. konservativa textkritiken såsom lika oriktiga som storordiga. De synas i allmänhet återgå på hämningar i hans egen textkritiska förmåga: bristande blick för sammanhanget, stelhet i logiken, otillräcklig hänsyn till Senecas speciella ordsfatt, dogmatisk överskattning i praktiken, om än ej i teorien, av det rytmiska satslutets betydelse, men däremot ett anmärkningsvärt förbiseende av andra stilistiska finesser, slutligen vissa svagheter i fråga om syntaktisk insikt. Å andra sidan vill jag ingalunda förneka, att skriften »Neue Senecastudien» även har betydande förtjänster, men dessa äro väsentligen att finna dels i den allmänna karakteristiken av Senecas stil, dels i försvaret, på ett stort antal ställen, av handskrifternas vittnesbörd eller med andra ord just i utövningen av konservativ textkritik.»⁴

Vad som är sannolikt i Lund och Göteborg är tydligen bara dåligt skämt i Uppsala. I den dova slutklämmen, med dess skoningslösa avslöjanden och dess retoriskt verkningsfulla, för säkerhets skull spärrade upprepning av stridsskriftens titel, tycker man sig rent av märka något av en patriarkalisk vink om det lämpliga i att för framtiden hålla sig till konservativ textkritik, om man vill sitt eget bästa. Emellertid kan det väl inte ligga något ont i att av försiktighetsskäl först se efter, om det i skriften givna föredömet verkligen är fullt så frestande som man på förhand gärna vill tro.

Men dessförinnan några ord om den avhandling, som satt så överraskande djupa spår i prof. Thörnells tankeliv. I den träffas än ett val mellan konkurrerande handskriftliga läsarter, än skyddas traditionen mot obefogade ingrepp, än anbefallas redan förefintliga

---

lida andra av för lågt blodtryck. Jag finner mig alltså fortfarande böra sätta ett misstroget frågetecken för epitetet *boni*.

⁴ Att bokens huvudkapitel är ägnat åt oskyldiga handskriftsstudier, avsedda att belysa textkällornas egenart och värde, kan man ju inte gissa sig till av denna karakteristisk.

emendationer, än föreslås nya sådana. På något av dessa sätt behandlas, mer eller mindre ingående, över 400 kritiska punkter. Även den som saknar egen erfarenhet av en så osedvanligt subtil vetenskap som textkritik — där ställningstagandet stundom lätt kan misslyckas genom ett förbiseende av någon skenbart likgiltig småsak — har kanske på känn, att en sådan mängd av delvis mycket spinösa detaljproblem svårigen kan dryftas med totalt undvikande av felbedömningar. Att Thörnells påpekade en del fall, där jag helt visst har anledningar till annan åsikt än år 1939, erkänner jag med en tacksamhet, som visserligen i någon mån dämpas av att jag (om Th. vill tro mig) själv hade uppmärksammat de flesta av dessa anledningar, långt innan han kom till mitt bistånd. Och även om jag, av rena förnuftsskäl, vanligen nödgas stöta bort den hjälpande hand, han enligt egen beräkning på »ett femtiotal ställen» räcker mig, är jag honom likväl tacksam för att han velat stå till tjänst med en idealisk utgångspunkt för en kort betraktelse över en viss sorts textkritik. Vilken sort det i huvudsak är fråga om, framgår av titeln på detta inlägg.

Som man ser av Thörnells nyss citerade slutord, menar han med motsatsen till konservativ kritik inte bara framförandet av egna konjekturer eller anbefallandet av andras utan också tillfällig avslutning till »yngre och sämre handskrifter» (oavsett om de ha självständigt värde eller ej?); däremot ser man av samma slutord inte, att han i det material, på vilket hans granskning av mina »omdömen om den s. k. konservativa textkritiken» skulle vara baserad, stuckit in åtskilligt, som inte ens i ordets mest uttänjda bemärkelse har med min antikonservatism att göra (men som jag på grund av Th:s uttänjning alltså dock kommer att beröra i det följande).

Ett exempel. Ep. 48,1 ederar Beltrami med cod. Quirinianus (och en likgiltig manus secunda, som efter någon Q närstående källa interpolerat cod. L): ad epistulam, quam mihi ex itinere misisti, *quae tam longa quam ipsum iter fuit, postea rescribam*. Efter att ha anmält sin avsikt att »påpeka ett misstag av mer elementär art» fortsätter Thörnells (sid. 69): »Den senare relativsatsen anser Axelson (sid. 99) bero på interpolation. Ty vore den riktig, menar han, »dann müsste es wohl auch *et quae* heissen — die asyndetische Anapher ist hier ... so unangebracht wie möglich.» Nej, när två relativsatter av olika art sammanställas, är asyndeton i överensstämmelse med latinskt språkbruk; se Kühn.-Stegm., Syntax II, sid. 325 f. I de

övriga handskrifterna läses: ad epistulam, quam ... misisti, tam *longam*, quam ipsum iter fuit etc. Det synes möjligt, att participialkonstruktionen härrör från en avskrivare, som i likhet med A. tagit anstöt av de på varandra följande relativsatserna; å andra sidan kunde konstruktionens korthet tala för dess äkthet; det förefaller icke lätt att här komma till ett avgörande.»

Onekligen skulle man även hos Seneca kunna belägga asyndeta av den — mig inte obekanta — art, som de hos Kühner-Stegmann från Cicero anförda representera, dock inte i större utsträckning. Men detta vid sidan om. När Thörnell skall säga emot mig i ett annat fall, där jag själv följt Quirinianus, omnämner han den med köld och misstro såsom en handskrift, »som efter vad Axelson anser och söker visa innehåller åtskilliga förträffliga läsarter vid sidan av många värdelösa» (sid. 53); när han skall säga emot mig här, där jag icke följt den, spelar han tveklöst ut den mot hela den övriga traditionen, inklusive den enl. honom själv bästa källan (cod. p). Någon skymt av möjlighet att förarga sig över antikonservatism har han ju i detta fall inte; till något textkritiskt resultat kommer han lika litet; ändock har han inte kunnat neka sig att bringa stället på tapeten, nämligen för nöjet att få hänvisa mig till en grammatisk handbok och för det ännu större nöjet att slutklämsvis få bokföra »vissa svagheter i fråga om syntaktisk insikt». ⁵ Denna nöjeslystnad har närmast resulterat i ett prov på, om upprepningen tillåtes, vissa svagheter i fråga om syntaktisk insikt — beteckningen av det senare relativpronomet som »den senare relativsatsen» är lika tvetydig som upphöjelsen av adjektivet *longam* till »participialkonstruktion» är otvetydig — i kombination med ett prov på vissa svagheter i fråga om textkritisk insikt: det avgörande, Th. inte vågar sig på, torde nämligen kunna falla med hjälp av ett så betydelsefullt och så lättfattligt kriterium som att Quirinianus' isolerade vittnesbörd i denna del av breven väger fjäderlätt gentemot de andra textkällornas enhälliga ⁶ (liksom man f. ö. utan vidare gissar, varför ett *quae* interpolerats i nämnda hs, nämligen därför att *longā* där råkat förlora sitt nasalstreck).

Men låtom oss inte antydningssvis föregripa den teori om min granskares egentliga intentioner, som i sinom tid skall framföras.

⁵ Uttrycket tycks visserligen också alludera på att jag i NSS sid. 162 gjort en i sin korthet onöjaktig anmärkning om bruket av *enim* samt på att jag sid. 161 (i likhet med Madvig och andra) råkat förbise, att *nullum* = *nihil* ep. 4, 3 har en parallell ep. 90, 35.

⁶ Såsom anmärkts i NSS sid. 99, »sollte es selbstverständlich sein, dass es un-gemein schwerwiegender Gründe bedarf, um Q dort zu folgen, wo das abweichende Zeugnis seines nächsten Verwandten L mit dem der beiden anderen Klassen zusammenfällt und mithin der Wortlaut des Archetypus besonders unzweifelhaft feststeht». Av nämnvärd betydelse blir Quirinianus' isolerade vittnesbörd först efter brev 65 (här slutar cod. L) och framför allt efter 71, 7 (här slutar cod. p).

I. TILL DEN TEXTKRITISKA ULTRAKONSERVATISMENS PSYKOLOGI

»It would not be true to say that all conservative scholars are stupid, but it is very near the truth to say that all stupid scholars are conservative.» Denna A. E. Housmanska elakhet tycks ha vunnit en viss berömmelse, som den i egenskap av elakhet utan sanningskorn illa förtjänar. Benägenheten att spilla dålig advokatyr på oriktig tradition kan a priori inte gärna vara betänkligare än benägenheten att utfundera dåliga förslag till ändring av vare sig oriktig eller riktig tradition, och att »stupidity» burit minst lika riklig frukt på det senare sättet som på det förra, framgår nogsamnt av den klassiska filologins historia. I grund och botten kan man också bara räkna med två slags textkritik: bättre och sämre. Väl medveten om att inte kunna vara felfri söker den förra arten konservera vad som skall konserveras och (så vitt möjligt) emendera vad som skall emenderas; den senare har benägenhet att antingen göra tvärt om eller göra ettdera. Om den principiellt 'emenderar', är den systematiskt konjekturmakeri; om den principiellt konserverar, är den konservativ kritik i pregnant mening.⁷ Något bekvämt namn på den först antydda kategorin är inte i bruk, men möjligen kunde man tänka sig att kalla den 'liberal' (helst som den anstår en fri man och själv är fri, inte från respekt för den handskriftstradition, den har att arbeta med, utan från den vidskepelse, som kännetecknar den doktrinära konservatismen).

Vilken riktning Thörnell — åtminstone f. n. — representerar, framgår redan av den lilla inledningen till hans skrift. Visserligen betecknar han här oppositionen mot en dogmatisk konservatism som berättigad, men endast för att omedelbart tillägga: »faran är blott, att den [oppositionen] går till överdrift. Och risken av en lättsinnig konjekturalkritik synes mig större än den olägenhet, som ligger i en konsekvent anslutning till handskrifterna (resp. den bästa handskriften). Det är lättare att taga ställning till en text, som återgår på källan,

⁷ I denna pregnant mening (= 'extrem handskriftstro') använder jag här genomgående ordet 'konservatism'. — Den omständigheten, att mången textkritiker i sin praktik avhållit sig från egna emendatoriska bidrag, ger honom självfallet inte utan vidare något gemensamt med den riktning, det här är fråga om.

även där denna är grumlig, än till en sådan, som är uppblandad med utgivarens egna eller lånade tankefoster.» Tyvärr är detta ungefär allt vad Th. som textkritisk teoretiker har att meddela. Emellertid vet man alltså nu, hur han skulle vilja ha det, om han finge välja — även om man inte vet, hur han skulle bära sig åt för att begripa diverse texter, som först århundradens emendationsarbete gjort någorlunda läsbara. Man vet heller inte, varför han, efter vad det vill synas, hellre skulle vilja läsa vad som icke kan vara riktigt än vad som (eftersom konjekturalkritiken förhållandevis sällan når total visshet) troligen eller möjligen är det; man vet inte ens, varför den av honom antydda »uppblandade» texteditionen mot all modern praxis tycks sakna en apparatus criticus,⁸ som tillkännager »tankefostrens» egenskap av konjekturer och sålunda även för Th. borde göra det tämligen lätt att »taga ställning».

Över huvud är en diskussion av spørsmålet om »risken» skälig meningslös på den basis, där det ställts av Thörnell. Med större fördel kunde frågan formuleras så: Vilkendera gör mest skada, den obefogade textändringen eller den felaktiga vindikationen av en traderad läsart? Något försök till ingående svar skulle här föra alldeles för långt, men f. t. kan måhända följande vara värt att begrundas. Konjekturalkritikens produkter äro utomordentligt väl påpassade, inte bara av konservatismens målsmän, vilkas kall ju är att stå på vakt mot bländverket, utan också i det motsatta ultralägre, som i alla tider besjälats av en stark och stimulerande jalousie de métier. En i editionernas text upptagen förbättring till en mera läst författare blir sålunda så omsorgsfullt synad i sömmarna, att den numera sällan har utsikt att stå sig lång tid, om den inte håller måttet. Vindikationen däremot har i sin natur något av commune bonum, väcker alltså ringa avund, motsvarar dessutom den filologiska majoritetens önskan och blir av sådana anledningar alltför ofta otillräckligt prövad i avseende på argumenteringen. Resultatet märks i textutgåvorna, där mången förut i texten befintlig emenda-

---

⁸ En dylik, både apparatlös och förvisso lättsinnig, edition är N. V. Ljungbergs kuriösa Horatiusutgåva (Karlstad 1872), där snart sagt varje ord av texten omändrats. Givetvis kan man beklaga en antiksvärmande bildningssökare, som aningslöst råkat läsa poeten Ljungberg i stället för poeten Horatius; men det får väl rimligtvis antagas, att Thörnell inte tänker på den risk, dylika enstaka omdiktningar kunna innebära för ett bredare publicum.

tion får flytta ned i apparaten med en luftig notis om att »lect. trad. bene defendit N. N.», vilket ofta är suggestivt nog för att näste utgivare skall finna det meningslöst att släpa med den alls. De utmärkta textförbättringar, som på denna väg småningom kommit bort, äro vida talrikare än man i allmänhet föreställer sig. —

Åtminstone i teorin äro alla textkritiker ense om att en korrump passus, så vitt möjligt, bör förbättras med hjälp av konjektur: meningsskiljaktigheten gäller bara, på vilka grunder den skall betraktas som korrump och med hur stor avvikelse från traditionen den skall emenderas. Den 'liberala' kritiken, vilken fattar hela sin syssla som en avvägningskonst, fastställer ofta nog korrumpet, även där texten kan hjälpligt översättas, och söker bota dem med just de åtgärder, varje särskilt fall synes kräva. Den högkonservativa kritiken åter erkänner existensen av handskriftsfel endast i yttersta nödläge och med djupaste motvilja; till deras förbättring tillåter den principiellt endast minimala ingrepp, livligt övertygad om att den därmed visar 'förstående pietet för traditionen'. Tydligast framgår kanske innebörden av denna pietet med hjälp av en bild från läkekonstens område: man vägrar att erkänna en patient som sjuk, om han inte är lagom nära döden, och består honom då en snål dosis patentmedicin utan djupare intresse för om det är just den sortens läkedom, hans onda behöver. Till yttermera visso är här ett recept, som formulerats just för Senecakritikens räkning och som beundrats såsom »ett vist råd»: »Il faut se résigner à n'apporter au texte de notre auteur que des légères améliorations, le plus souvent péniblement acquises.»⁹ Det visa rådets logiska underlag tycks vara ungefär detta: såsom var man vet, äro handskriftsfel vanligtvis ytterst lätta: ergo böra också rättelserna vara det; somliga fel kunna dock ej rättas med ytterst lätt hand: ergo bör man låtsas, som om de inte existerade.

Mot slutet av sitt eljest så konjekturfientliga alster har Thörnells själv bidragit med ett par konjekturer, den ena troligen riktig men inte ny,¹⁰ den

⁹ A. Bourgery, Sénèque prosateur, Paris 1922, sid. 205.

¹⁰ Sid. 76 förbättrar Th. *ut* ben. 4, 12, 2 till *ubi*, okunnig om att samma förbättring redan föreslagits av Castiglioni, Gnomon 1940, sid. 120. Den verkar på mig mera definitiv än det i NSS sid. 36 förmodade *et*, men jag tröstar mig med att genom påvisandet och lokalisering av felet kanske ha kunnat förhjälpa Th. till denna omedvetet lånta fjäder i hans emendatorshatt.

andra (i någon mån) ny men säkerligen inte riktig; den senare gäller ep. 41,3 *si tibi occurrerit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus et conspectum caeli ramorum aliorum alios protegentium summovens, illa proceritas silvae ... fidem tibi numinis faciet*. För att inte genitiven *ramorum* skall hänga i luften, måste man supplera något sådant som *<umbra>* el. *<densitate>* *ramorum* (så redan *cod. dett.*; se NSS sid. 83). Då emellertid *cod. p* inte, som alla andra *hss*, har *summovens* utan *summoventus*, sökte utgivaren Hense det saknade substantivet däri: *summov<ens obt>entu*, en metodiskt betänklig lösning, eftersom den dels utgår från en *hs*, som ofta tillägger ett felaktigt *-us* i ordslut (exempel i NSS sid. 83), dels påbördar Seneca ett ord (subst. *obtentus*), som han inte använder, dels byter ut en traderad god *clausula (-entium summovens, dcreticus)* mot en vida underlägsen (*dispondé*). Thörnell sätter kronan på detta verk: han yrkar (sid. 75) på *summov<ens obt>entus* — vilket ju, inte minst med tanke på samordningen med *lucus*, är stilistiskt avsevärt krångligare än Henses ablativ — och gör det enl. eget påpekande »av paleografiska skäl», dvs. enbart för att rädda ett *s* i något som han inte vill erkänna som likgiltigt slarvfel, eftersom det står i »den bästa handskriften».¹¹

När är ett textställe i behov av emendation? När det är totalt meningslöst eller formellt omöjligt, svara konservatismens anhängare (vilkas anspråk på såväl mening som form i praktiken äro helt blygsamma); men ett sådant besked måste ju innebära en grov förenkling av tingen. Om något svar på frågan över huvud kunde fångas i en formel, borde den bl. a. kanske innehålla även detta: såsom korrupt, eller åtminstone höggradigt misstänkt, är ett ställe oftast att betrakta, när dess formulering är psykologiskt oförklarlig (vilket ju innebär, att det mycket väl kan vara 'översättbart'). Det ligger i sakens natur, att 'beviset' på sådana grunder inte alltid blir 100-procentigt, men hur ofta blir beviset det i filologisk vetenskap över huvud? Att vi i praktiken, framför allt vid valet mellan handskrift-

¹¹ »Den bästa handskriften» är *cod. p* kanske i den mening, att den är helt obetydligt interpolerad: å andra sidan formligen vimlar den av mekaniska fel. Av metodiska skäl bör man heller inte gå med den mot båda de andra handskriftsklasserna utan särskilt goda grunder. Sådana förefinnas näppeligen t. ex. 65,10 *pronuntia, quis tibi videatur veri simillimum (verissimum p) dicere, non quis verissimum dicat*, där intet kan anmärkas mot det dubbla betonandet av *skenet* och där det a priori ter sig minst lika troligt, att den notoriskt flyktige skrivaren av *cod. p* råkat stympa *verisimillimum* till *verissimum* som att detta i övriga *hss* ändrats till det förra. Thörnell finner det senare alternativet sannolikt (sid. 58 f.), men det är knappt lönt att gå närmare in på hans osedvanligt magra (och f. ö. något dunkelt formulerade) bidrag till diskussionen. Se f. ö. O. Foerster, *Handschriftl. Untersuch. zu Sen. Epist.* (Stuttg. 1936), sid. 26 n. 3.

liga läsarter men även eljest, stundom rent av nödgas summera två halva bevis till ett helt och att en matematiker kanske skulle småle åt bevisföringen, borde inte över hövan besvara en textkritiker, som en gång för alla i största utsträckning är hänvisad till sannolikhetsbedömning och f. ö. till ordet *sapienti sat*.

Här ett tämligen på måfå valt exempel till belysning av skillnaden mellan konservativt och 'liberalt' tänkesätt. Ep. 106,9 non timor retinet? non audacia inpellit? non fortitudo inmittit et impetum dat? non moderatio refrenat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? Gertz' förbättring av det sista ordet till *deducit* har ratats av utgivarna men förordas i NSS sid. 210 f. med hänvisning till antitesens och rytmens krav. Thörnell (sid. 39) försvarar först traditionen med stöd av ett par exempel på *frontem (vultum) adducere (adstringere)* hos Seneca. Oavsett att *adducit*, vilket ju avser pannans rynkande, på utgångsstället ger ett väl snävt begrepp, äro dessa exempel av skäl, som strax skola nämnas, tämligen likgiltiga. Vidare: »Vad beträffar antitesen jfr ovan § 7 an non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam et quietem reverentia? quantam serenitatem laetitia? quantum rigorem severitas? quantam remissionem lenitas? Även där är motsättningen blott partiell.» Th. hade lätt nog kunnat fylla en bok med exempel, där »motsättningen blott är partiell», eftersom den inte kan eller inte är avsedd att vara annat. Ifrågavarande passus med sina sex korta anaforiska satser är ju däremot från början lagd på skarpa begreppskontraster, omfattande såväl subjekt (*timor — audacia; fortitudo — moderatio; gaudium — tristitia*) som predikat: 1) *retinet — inpellit*, 2) *inmittit et impetum dat — refrenat ac revocat*; följaktligen väntar man obetingat: 3) *extollit — deducit*. Ty varför skulle en antitesens älskare och mästare ha frångått schemat på ett så påfallande sätt? Kanske som eftergift åt en annan central stilfaktor, nämligen satsrytmen? Men *tristitia adducit* åstadkommer ju tvärt om en underhaltig clausula, det väntade *tristitia deducit* däremot en ypperlig sådan! Då det nu dessutom ligger i öppen dag, hur lätt en dittografi av det föregående *-a* kunde förvanska ett *de-ducit* till *ad-ducit* (jfr t. ex. felet i cod. Q 92,2 *numquā ad-fringitur* i st. f. *numquā de-fringitur*), torde emendationen te sig så plausibel som möjligt — trots att det emenderade ordet inte är obegripligt alls. Men vid denna senare omständighet klänger sig en konservativ kritiker i sin 'försiktighet' fast; och dock förefaller det ju avsevärt äventyrligare att supponera en psykologiskt oförklarlig dubbel anomali hos författaren än en lätt förklarlig förvanskning i handskrifterna.

Nu till en annan aspekt. Genom handskriftsfynd ha ju mängder av förut på konjektur beroende läsarter definitivt bekräftats såsom ursprunglig tradition. Exempelvis har ett flertal konjekturer till just Senecabrevens text verifierats genom Beltramis upptäckt av cod.

Quirinianus år 1913, vilket är lärorikt nog i och för sig men ännu lärorikare med tanke på att Beltramis närmaste föregångare, Hense, merendels hade avvisat ifrågakvarande konjekturer. Att konservatismen inte låter sig bekomma av alla dylika erfarenheter, hör till dess väsen. Om alltså några av de texträttelser, som anbefallts i NSS och som i dag på visst håll befinnas så lättsinniga, i morgon bestyrktes genom fyndet av en äldre och bättre textkälla än de hittills kända (risken för sådana fynd är numera så pass ringa, att det lilla tankeexperimentet kan mötas med ett nästan lika tryggt som medlidsamt leende), skulle man på samma håll helt visst så att säga göra en stum bugning för Traditionen — men troligtvis inte låta sig störas i sin principiella avoghet mot konjekturalkritiken.

Vari har då denna ängslan för att avvika från den förefintliga handskriftstraditionen sin grund? I ansvarskännande motvilja mot att konjekturledes påbörda en författare en läsart som, hur sannolik den i alla avseenden än må te sig, dock inte kan fullt säkert bevisas vara hans egen? Att förklaringen knappast stämmer (eller bara delvis stämmer), torde framgå av att logiken borde tvinga en så inställd utgivare att i stället förse alla sjuka punkter med korruptelkors: ett system som visserligen skulle förlåna mången illa traderad text ett trist utseende av krigskyrkogård men dock vore hederligt och kanske ej nödvändigtvis ovetenskapligt. Som bekant går det i allmänhet inte till på det sättet, allra minst hos emendationsfientliga utgivare; och i själva verket besvärar de (och konservativa kritiker över huvud) knappast så mycket av emendationerna som av handskriftsfelen själva, vilka ge dem en enerverande känsla av att stå på osäker grund och vilkas existens det därför gäller att söka bestrida.

För att rätt begripa den dådkraft, varmed detta värv så ofta för rättas, måste man ha konservatismens speciella problemställning klar för sig. Medan den liberala kritikern frågar, huruvida traditionen är riktig eller inte, har den konservative (om han är av rätta slaget) en viss benägenhet att ställa frågan ungefär så: Vad kan göras för att låta traditionen synas riktig? Att en sådan frågeställning förvisso kan bidra till att justera den liberala kritikens förbi-seenden, hindrar inte, att den i princip givetvis är lika skadlig som besynnerlig, eftersom den ju inte bara bakbinder tanken utan också, omärkligt, trubbar av ett för en textkritiker så viktigt instrument

som språkkänslan och överhuvud alstrar en sofistisk, där självbedrägeriet spelar en ganska prominent roll. — Vad kan göras för att låta traditionen synas riktig? Nog kan det se mörkt ut ibland; men till sist kommer man kanske att tänka på något sådant som att korrup-telet börjar med samma bokstav som ett närstående ord. Ju mer man funderar på saken: är inte allitteration ett i grund och botten ypperligt tecken på en läsarts riktighet? Och så är advokatyren i full gång, skenbara paralleller mobiliseras upp, flagranta defekter slätas över, det hela avslutas gärna med en stärkande glosa (något om konjekturalkritisk klåfingrighet el. dyl.), och konservatismen har vunnit än en seger.

Ep. 40,7 quemadmodum per proclive currentium non ubi visum est gradus sistitur, sed incitato corporis *pondere serpit* ac longius quam voluit effertur, sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est nec satis decora philosophiae, quae ponere debet verba, non proicere, et pedetemptim procedere. Orden *pondere serpit* ha i NSS sid. 175 förbättrats till *ponderi servit* (jfr såväl *non ubi visum est* och *longius quam voluit* som *nec in sua potestate est!*), vilket inger Thörnells paleografiska betänkligheter (sid. 43). Att ett utbyte av utljudande *e* mot *i* knappast ens förtjänar namn av egentlig ändring, vet han redan; att *u* och *p* förväxlas oftare än han troligen vet, kan han se t. ex. i Friedrichs Catullusedition sid. 331 och 382. Betr. *servit* jfr dial. 3,7,3 commota semel et excussa mens ei *servit*, quo *impellitur*, och 5,3,3 qui velut tempestate correptus *non it sed agitur* et furenti malo (sc. irae) *servit*; vidare 12,17,1 scio rem (= dolorem) *non esse in nostra potestate* nec ullum adfectum *servire* (där alltså jämförelsesatsens *nec in sua potestate est* finner sin motsvarighet). »För min del», försäkrar Th., »kan jag icke i likhet med A. finna de anförda exemplen på *servit* slående.» Någon motivering av denna försäkran bifogas inte, och det kan man kanske förstå: inte nog med att *servire* i alla fyra fallen har samma något egendomliga betydelse — slående är ju också utgångsställets sakliga kontakt med de två första parallellställena, såtillvida som det även där är fråga om en nödtvungen rörelse, liksom dess verbala kontakt med det tredje.

Till försvar för *serpit* andrager Th., att det till *sistitur* bildar en antites,¹² »som ytterligare framhäves genom allitteration, figurer som ofta fram-tvinga ett säreget ordval». »Det siger du kun for Rimets Skyld», heter det hos Holberg, men det kan man ju inte oinskränkt tillämpa på filosofen Seneca. Visserligen finner Th. den traderade läsarten inte bara förnuftig

¹² »I en liknande antites», anmärker Th., »förekommer samma ord, låt vara i bildlig bemärkelse, Ben. V, 19, 9 Ubi ergo beneficium incipit *stare*? Sorites enim inexplicabilis subit, cui difficile est modum imponere, quia paulatim subre-pit et non desinit *serpere*.» Som man ser, stå de ifrågavarande verben inte i samma mening och ha inte ens samma subjekt.

utan rent av »expressiv, när det gäller att uttrycka, hurusom vid språng utför en backe steget icke kan tvärt hejdas, utan glider och sålunda efterlämnar större spår.» I samband med en språngmarsch skulle väl dock även Th. kunna tänka sig någonting mer expressivt än just begreppet 'krypa' ('långsamt och förstulet utbreda sig'). F. ö. kan han ju inte gärna ha undgått att märka, vad det är fråga om, nämligen det välbekanta fenomenet, att den som löper utför en backe inte kan hejda sig omedelbart utan av farten tvingas fortsätta loppet¹³ (tills han småningom kan sakta av och slutligen stanna). Men då detta inte vill passa till det *serpit*, som det gäller att rädda undan emendation, får det alltså i stället bli fråga om att åka en sorts kana, där steget, som sagt, »glider och sålunda efterlämnar större spår» (vilket ju visserligen, ej heller det, torde kunna heta *gradus serpit* i något annat latin än prof. Thörnells).

Eftersom Thörnell över huvud gärna opererar med klangfigurer, må i förbigående anmärkas, att sådana onekligen spela en viss roll i Senecas pointstil men att 'allitteration' givetvis också med största lätthet inställer sig av sig själv — hos Seneca lika väl som hos varje annan författare. När t. ex. författaren Thörnell på första sidan skriver: »sammanhang, språkbruk och stil», »stormän sådana som Madvig», »vid vilkas språk man var van» och »borde bibehållas», allt inom ramen av 15 rader, har han näppeligen åsyftat någon ordmusik: han har troligen inte ens märkt den. Hos Seneca däremot tycks han spåra stilistisk avsikt, när helst ett par närgränsande ord råka begynna med samma bokstav; hans uppmärksamhet på detta gebit är också så spänd, att han — exempelvis — sid. 47 vid anförandet av orden *movebis mihi controversiam*, där alltså ett verb och ett obetonat pronomen börja med ett *m*, icke försummar att parentetiskt signalera »allitteration!». Om Seneca (resp. hans avskrivare) kvasi-allittererar ännu oftare än Th., beror det till ej ringa del på det latinska språk- och ljudmaterialets egen beskaffenhet. Att Th. emellertid har en mycket hög tanke om 'allitterationens' värde som textkriterium, därpå skola vi se fler exempel i det följande (bl. a. sid. 33 ff.).

Över huvud visar skriften »Konservativ textkritik» ett livligt intresse för »stilen och dess finesser, och dem ha såväl A. som hans föregångare alltför litet beaktat» (enligt vad förf. generellt upplyser sid. 64). Till de alltför litet beaktade finesserna höra bl. a. också

¹³ Jfr f. ö. dial. 4, 34, 7 ea demum velocitas placet, quae ubi iussa est vestigium sistit nec ultra destinata procurrit flectique et a cursu ad gradum reduci potest.

ordlekarna, vilka ligga prof. Thörnells så varmt om hjärtat, att han, såsom vi skola se i fortsättningen (sid. 34 ff.), gärna söker dem även där de inte finnas.

En smula begripligare blir det kanske då, att han också kan taga skämt för allvar.¹⁴ Ep. 122,16 citeras Albinovanus Pedos berättelse om en viss Papinius, som gjorde natten till dag: *circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. quaero, quid sit: dicitur mulsum et halicam poposcisse, a balneo exisse. 'excedebat' inquit 'huius diem (= noctem) cena? minime, valde enim frugaliter vivebat: nihil consumebat nisi noctem'. itaque credendo dicentibus illum quibusdam avarum et sordidum 'vos' inquit 'illum et lychnobium dicetis'. Ordet *credendo* förbättras i NSS sid. 220 till [*credendo*] (modal abl., motsvarande ett pres. part.): »Den groben Scherz konnte ja keiner der Zuhörer ernst nehmen; vielmehr lachten sie natürlich über den Mann, der *nihil consumebat nisi noctem*, und machten ihrerseits eine spasshafte Bemerkung darüber (direkt etwa: *o hominem avarum et sordidum!*)»*

»För min del», skriver Thörnells (sid. 37), »kan jag omöjligt finna något skämtsamt i orden *avarum et sordidum*, ej ens om de prydas upp med ett o! Fastmer ser jag däri ett uttryck av indignation, som mindre passar till *ridendo* än till *credendo*: 'Och då därför somliga, som trodde härpå, kallade honom girigbuk och snålvarg, sade han: 'ja, I kunnen rent av kalla honom en lampslukare.' Att somliga trodde på berättelsen och dess skämtsamma slutord så till vida, som att mannen svälte sig och levde oordentligt, är icke onaturligt; och kontrasten mellan deras allvarliga reaktion och dess

¹⁴ Ep. 26, 8 *desinere iam volebam et manus spectabat ad clausulam; sed conficienda sunt sacra* ([*s*] *aera* Madvig, se NSS sid. 141 n. 9) et huic epistulae viaticum dandum est. puta me non dicere, unde sumpturus sum mutuum: scis, cuius arca utar. expecta me pusillum et de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: 'meditare mortem'. Enl. Thörnells (sid. 55) skulle ordet *sacra* syfta på »filosofiens karaktär av en helig tjänst» och på att Seneca genom att citera och kommentera ett Epicurusord vill »förrätta gudstjänst». Oavsett att S. här inte övergår från något mera trivialt tema till filosofisk betraktelse utan endast fortsätter sitt filosoferande över döden (dvs. sin 'gudstjänst!'), passar uttrycket, sådant det tolkas av Th., så illa som tänkas kan i det humoristiskt ekonomiska sammanhanget. Om *sacra* är riktigt, måste det ha någon skämtsamt innebörd, men vilken? Det kan rimligtvis inte innebära en (högst dunkel!) allusion på att Epicurus' ivrigaste lärjungar betraktade honom som gud. Snarare kunde man antaga, att Seneca i tanken jämför själva sitt bruk att avslutningsvis citera Epicurus med den noggrant stadgade ordningen vid en religiös akt (så f. ö. redan Lipsius, som dock var tveksam om riktigheten av *sacra*) och alltså menar något sådant som att 'ritualen måste iakttagas'. Någon parallell till en dylik användning av *sacra* (ugf. = *sollemnia*) torde visserligen vara svår att uppdriva.

besvarande med ett än dråpligare skämt (*lychnobios* = 'en som lever i lampsken', resp. 'som lever av lampolja'), gör hela historien mera komisk.»

Med sådana förutsättningar för att njuta av klena vitsar (som man hör, är *lychnobios* »än dråpligare» än *nihil consumebat nisi noctem*) hade väl prof. Thörnell, om någon, bort ha en smula till övers även för *avarum et sordidum* som skämt: även om omdömet är allt annat än dråpligt, är det ju dock fällt i humoristisk anda — och alls inte något uttryck av den indignation, Th. finner lämpligt tillskriva åhörarna av en skämtsam anekdot. Av denna anekdot har han inte ens förstätt så mycket som att den handlar om en frossare (och att satsen *valde enim frugaliter vivebat* alltså är ironiskt menad).¹⁵ Vad nu beträffar det »icke onaturliga» i att somliga trott på att Papinius *nihil consumebat nisi noctem*, såtillvida som att han dels »svälte sig», dels »levde oordentligt» (dvs. gjorde natten till dag), trodde givetvis alla på det sistnämnda; men hur tänker sig Th., att det kunde framkalla ett indignerat yttrande om girighet? Det förstnämnda kunde ju ingen av åhörarna tro på, sedan de nyss hört talas om hur en hel svärm av domestiker var i färd med att laga mat åt Papinius, vilken just rekvirerat en apptitretande *promulsis* till den egentliga *cena*, som efteråt antydes. Den som vill bryta en lans för *credendo* får alltså tolka det = *simulando se credere*, men något sådant kan ju svårligen pressas in i ordet (som också, på olika sätt, ändrats av nästan samtliga utgivare).

Såsom ett par andra smådrag, som förläna Thörnells textkritik en särskilt hög grad av originalitet, skulle man kunna nämna hans egenartade föreställningar om 'tydlighet' — vi komma att få inblick i dem nedan sid. 29 ff. — och hans minst lika egenartade föreställningar om 'korthet och pregnans'; de senare må här belysas med ett exempel. (Andra nedan sid. 31 ff.; 46 n. 44.)

Ep. 95, 19 nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est ... inde tam *nullo* aegrotamus genere quam vivimus. 20. maximus ille medicorum et huius scientiae conditor feminis nec capillos defluere dixit nec pedes laborare: atqui et capillis destituuntur et pedibus aegrae sunt. Handskrifternas *nullo* genere (*nullo* <non> Stephanus, *multo* Haupt, *novo* P. Thomas: cf. NSS 203) har funnit sin tolk i Thörnell (sid. 30): »Seneca vill säga: 'vi äro icke sjuka på något bestämt sätt, därför att vi icke leva på något bestämt sätt.'» I det hittills kända latinet betyder *nullo genere aegrotamus*: 'vi äro icke sjuka på något sätt', 'icke sjuka alls'. Situationen kan alltså synas ge anledning till förtvivlan, men prof. Thörnell förstår att »hålla förtvivlan tillbaka med stålblanka romarcitat»: »*nullo genere* är alltså = *nullo certo genere*; cfr ep. 50, 3 nondum constitui *certum genus vitae*.» Emellertid nöjer han sig inte med att stödja *genus* = *certum genus* med ett

¹⁵ F. ö. äro de 'nattugglor', Seneca i detta brev talar om, genomgående *luxuriosi* (jfr särskilt § 3 och § 14) och alls inga svältkonstnärer.

exempel på *certum genus*: han påpekar också, att »*nullo genere* bestyrkes av den följande meningen, som innebär, att fordom vissa sjukdomsarter voro egendomliga för män och andra för kvinnor, men att numera, då kvinnorna leva som män, ingen åtskillnad existerar» etc. Meningen innebär, att vissa sjukdomar (skallighet och podager) varit egendomliga för män: varifrån Th. hämtar orden »och andra för kvinnor», blir möjligen begripligare med tanke på hans uppfattning om 'korthet och pregnans'.

Ännu ett litet *characteristicum*: även om Thörnells nogsamt vet, att vad som står i handskrifterna vanligen skall försvaras, vet han inte alltid så noga, hur det skall förklaras. Det händer alltså, att han lämnar valet fritt mellan olika tolkningar. Man skulle visserligen tycka, att det i grund och botten vore förmånligare att interpretera en misstänkt sak på ett bestämt sätt än att låta den betyda det eller det eller det; men kanske menar Th. tvärt om som så, att en traderad läsart vinner i inre evidens och övertygande kraft, ju fler uttydningar den tillåter, och i så fall ter sig hans exegetiska ambition givetvis begriplig nog.

Här ett exempel på denna ambition. (Fler nedan sid. 25 ff.) Ep. 80,1 *Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachian avocavit. nemo inrumpet, nemo cogitationem meam impedit, quae hac ipsa fiducia procedit audacius. non crepuit¹⁶ subinde ostium, non adlevabitur velum: licebit uno vadere, quod magis necessarium est per se eunti et suam sequenti viam.* För Thörnells står det klart, att handskrifternas *uno* »ej bör ersättas med det banala *tuto*» (Henses emendation, anbefalld i NSS sid. 191). Först (sid. 71 f.) tolkar han *uno* som dativ, med hänvisning till att denna form = *uni* är belagd hos Cato och Varro samt att man »hos Seneca även finner andra formella egendomligheter vid sidan av vanliga former och ordbildningar. Sålunda skriver han Dial. X, 1,3 enligt den förnämsta textkällan *nullae bonae rei*», där utgivarna givetvis rätta assimilationsfelet till *nulli*. »Emellertid finns här möjlighet till en annan tolkning», nämligen *uno* = 'åt ett håll'. Visserligen »förekommer formen *uno* i betydelsen 'åt ett håll', såvitt jag vet, icke i

¹⁶ Enl. NSS 190 bör man med v. Jan ändra till *crepabit* (vilket över *crepavit* blev *crepuit*); enl. Thörnells »bidrager tempusväxlingen till att åskådliggöra Senecas situation på ledighetsdagen i motsats till andra dagar, då han ständigt blivit avbruten eller måst frukta att bli avbruten i sitt tankearbete». Inte nog med att det mitt emellan futurformerna *inrumpet* och *impedit*, *adlevabit* och *licebit* inklämda perfektum i och för sig är högst störande: såsom just valet av de övriga futurformerna visar, har Seneca tämligen nyss tagit i tu med sitt arbete, varför ett *crepuit*, särskilt i kombination med ett *subinde* 'ideligen', föga lämpar sig för något »åskådliggörande».

lexica [varom Th. väl hade kunnat förvärva full visshet genom att se efter i lexica?], men den synes språkligt oantastlig, helst hos Seneca, som så ofta använder adverbena *illo*, *isto*, *alio* [för att inte tala om *eo* och *quo*].» Emellertid har Th. inte tolkat färdigt ännu — i sina »Tillägg» sid. 80 f. återkommer han med nya uppslag och förklarar *uno* för i sak liktydigt med *uno tenore*: »ja, man kunde rent av vara frestad att antaga, att *tenore* kan underförstås, eller att det utfallit i texten». — Sålunda tillhandahålles detta sortiment: 1) *uno* = *uni* (känt från de knotttiga stilisterna Cato och Varro), 2) *uno* = 'åt ett håll' (okänt), 3) *uno* = *uno tenore* (okänt), 4) *uno* <*tenore*>. Som man ser, har Thörnell gjort sitt bästa för att ladda den handskriftliga läsarten med inre evidens, och som man förstår, motsvarar den hans originalitetskrav vida bättre än »det banala *tuto*» (vilket ju inte har förmånen att betyda så mycket men i gengäld betyder exakt vad som behövs).

»Jag tror, emedan det är orimligt», deklarerade prof. Thörnells latinske favoritförfattare. Fullt så paradoxal är naturligtvis inte prof. Thörnell själv; men kanske dock så paradoxal som så: Jag tror, låt vara att det är orimligt. I varje fall tycker man sig märka, att han långt ifrån alltid kan ha varit så helt utan misstanke om något orimligt i de handskriftliga läsarter, han med liv och lust tror på (eller åtminstone med liv och lust försvarar). För att taga ett exempel: hur skulle det eljest kunna förklaras, att han inte bara vindicerar i lexika obefintliga ord utan därvid också iakttagert sträng förtegenhet beträffande denna obefintlighet? (Att en vink om det lexikaliska faktum måhända skulle ha verkat mindre medryckande vid förevisningen av mitt textkritiska lättsinne, är ju en sak för sig.)

Ep. 123, 16 *superstitio error insanandus est: amandos timet; quos colit, violat*. Läs med »yngre och sämre handskrifter» *insanus* (NSS sid. 159). »Nej», upplyser Thörnell sid. 73 (han älskar att inleda sin polemik med ett auktoritativt 'nej'), »*insanandus* är riktigt och = *insanabilis*. Jfr Dial. VI, 1, 5 ut scires hanc quoque plagam esse *sanandam*, ostendi tibi aequae magni vulneris cicatricem, där *sanandam* är = *sanabilem*. — Beträffande meningen jfr strax nedan § 17 non debet excusationes vitio philosophia suggerere. *nullam habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam philosophia hortatur*.»

Den för ordet *insanandus* mest utmärkande egenskapen är den, att det inte existerar. Ätminstone inte i de latinska lexikografernas värld. Det vore emellertid att misskänna konservatismen, om man tror att en påminnelse om saken skulle vålla förlägenhet och svarslöshet; svaret skulle sannolikt lyda ungefär så: »Seneca har ju även andra hapaxlegomena; vad har man då för anledning att misstro ett *insanandus*?» Dessa anledningar: 1) att latinet, bortsett från *infandus* och *intolerandus* (samt några senlatinska

bildningar), inte sammansätter gerundiva med privativt *in*; 2) att satsen: 'övertro är en obotlig villfarelse' inte kan motivera det följande och alltså inte passar i sammanhanget; 3) att samma sats — såsom otaliga människors övergång från gudstro till ateism torde garantera — även i och för sig är komplett nonsens.¹⁷

Ep. 91, 19 Demetrius noster solet dicere eodem loco sibi esse voces imperitorum quo ventre redditos crepitus: 'quid enim' inquit 'mea, susum isti an deosum sonent?' 20. quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? quemadmodum famam extimuisitis sine causa, sic et illa, quae numquam timeretis, nisi fama iussisset. num quid detrimenti faceret vir bonus iniquis rumoribus sparsus? 21. ne morti quidem hoc apud nos noceat: et haec malam *olitionem* habet. Thörnell (sid. 32): »När tomt prat liknats vid *crepitus ventris*, ligger det nära till hands, att sådant strax efteråt betecknas med en metafor av samma slag, *olitio*, helst som här är fråga om döden, som väcker föreställningen om liklukt.» Den i NSS sid. 197 i anslutning till Gronovius företagna rättelsen av *olitionem* till *opinionem*¹⁸ anför Th. som exempel på hurusom »bristande hänsyn till sammanhanget framkallat en onödig ändring»; själv har han, som man ser, vädrat ett slags finurligt sammanhang mellan två olika dofter. Naturligtvis måste han ha förstått, att *et haec* betyder 'även döden, liksom *vir bonus*' etc. (och inte: 'liksom *crepitus*'), naturligtvis också märkt, att Demetrius talar om ljud. Men, skulle kanske Th. slagfärdigt invända, då ju dessa ljud gärna åtföljas av onda dofter, förefinnes väl dock ett visst samband mellan dem och dödens *olitio*? »Fehlt leider nur das geistige Band»; men även det materiella bandet får väl sägas vara obefintligt, eftersom lexikograferna inte hört talas om ifrågavarande latinska ord för 'lukt'¹⁹ — begripligt nog med tanke på att verb utan supinum (perf. part., fut. part.) ej bilda abstracta på *-tio* och att ett '*olitio*' = *odor* alltså vore lika vanskapst som t. ex. ett '*sapitio*' = *sapor*.

Såsom redan ovan antytts, är den blinda handskriftstron — även om det kan tyckas stå en viss *olitio insanandae insaniae* omkring den — intellektuellt sett knappast i ogynnsammare läge än sin antipod, det befängda konjekturmakeriet. Och moraliskt sett? Onekligen är textkritiken, i långt högre grad än lekmannen anar, en vetenskap för sig, där ingen kan räkna de konjekturala hugskott, som framförts utan verklig övertygelse om deras behövlighet och

¹⁷ Och vad vinner detta nonsens på att »beträffande meningen» jämföras med den i ett helt annat sammanhang stående, fullt förnuftiga satsen, att 'en sjuk ej har hopp om räddning, om läkaren uppmanar honom till omåttlighet'?

¹⁸ Om Th. möjligen finner ändringen av *l* till *p* 'paleografiskt betänkligt', kan han jämföra t. ex. felet *latemus* < *patemus* 104, 11 eller *solita* < *sopita* 108, 8.

¹⁹ I NSS har jag fäst mindre avseende härvid än vid att latinet inte känner metaforen 'lukt' = 'rykte' (som är bekant från vissa andra språk).

närmast som prov på fyndighet och fingerfärdighet. (Det gäller delvis också om den emenderande kritikens bästa namn; visserligen knappast alls om en karaktär som Madvig, men så mycket mer om en Bentley, som dock var den förres överman i både intuition och tankekraft.) Hyperkonservatismens ärlighetsbrister äro sannolikt avsevärt större men däremot vida mindre betingade av personlig fåfänga och på så sätt förmånligt omgivna av en sorts ideellt skimmer. Det är väl också känslan härav som gör den så fördomsfri i valet av medel.

Författarens av NSS »omdömen om den konservativa textkritiken» återgå ju, enligt vad vi hört, på vissa »hämningar i hans egen textkritiska förmåga». Hur föga den nyssnämnda kritiken beväras av hämningar, tycka vi oss redan ha märkt, men kanske kan det inte skada med ett par tydligare exempel, av något annan typ än de föregående.

Dial. 5, 12, 1 quae (sc. *ira*) numquam arcessenda est; etiam cum incidit, reiciatur. 2. nemo dicit sibi: 'hoc, propter quod irascor, aut feci aut fecisse potui'; nemo animum facientis sed ipsum aestumat factum: atqui ille intuendus est, voluerit an inciderit, coactus sit an deceptus, odium secutus sit an praemium, sibi morem gesserit an manum alteri commodaverit. aliquid aetas peccantis facit, aliquid fortuna, ut ferre ac pati aut humanum sit aut *humile*. Såsom anmärkts av Madvig, måste det sista ordet rättas till antingen *utile* (upptaget i Gertz' text) eller <*non*> *humile* (så i Hermes' text), vilket dock bestrides av Thörnell (sid. 48 f.); meningen skulle vara: »om den felande t. ex. är en åldring eller ett barn eller ock en olycklig[!] människa, är det mänskligt och högsint att visa fördragsamhet, är han däremot en man i sin fulla kraft, är det nesligt och lågsint att tåla och taga emot.» På det hela taget låter ju tolkningen inte så illa — helst som Th. lösryckt satsen *aliquid — humile* ur dess tankesammanhang²⁰; och då kan ju t. o. m. en Madvig lätt nog komma att figurera som textkritisk pajas (även om Th. inte kallar honom så: han nöjer sig med att stämpla hans »missuppfattning» såsom »betänklig»). Som man ser av det fullständigare citatet ovan, är det här fråga om att vreden, *etiam cum incidit, reiciatur* (§ 1): följaktligen rättade Madvig den i detta sammanhang — och f. ö. i hela skriften »De ira» — icke passande tanken, att det kan vara nesligt att med tålmod finna sig i vad som kan synas ge anledning till vrede.²¹

²⁰ I NSS (sid. 27), där det inte kom an på att påvisa det redan av Madvig konstaterade och av utgivarna erkända felet, har jag citerat lika kort som Th.

²¹ Men den för Th. givetvis okränkbara klangfiguren *humanum — humile*? Sid. 50 kallar han assonans ett rent av »osvikligt kännemärke på Senecas stil», vare sig han nu tror på denna osviklighet eller inte; i förra fallet förbiser han,

Ep. 101,1 talar Seneca om en nyligen avliden vän: Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, et iam illi declivis erat cursus ad cetera. facilius enim crescit dignitas quam incipit. 2. pecunia quoque circa paupertatem plurimum morae habet; dum ex illa erepat, haeret. iam (Buecheler, *hae etiam* codd.) Senecio divitiis *imminebat*, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et quaerendi et custodiendi scientia, quarum vel altera locupletem facere potuisset. I st. f. *imminebat* föreslås i NSS sid. 206 f. *eminebat*, med bl. a. denna motivering: »Tatsächlich war Senecio bereits ein reicher Mann, und eben das muss betont werden — sonst wird das *iam* nicht recht verständlich.» Att den lika sparsamme som driftige affärsmannen verkligen var rik, tycks ju framgå av § 4 *ille, qui et mari et terra pecuniam agitabat* (term. techn., jfr 119,5 *publicum agitare*), *qui ad publica quoque nullum relinquens inexpertum genus quaestus accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu raptus est.* »Nej», säger Thörnell (sid. 33), »sammanhanget antyder icke, att Senecio redan var framstående i rikedom, utan blott att han redan var på god väg att bli det och hade förutsättningar därför. Detta framgår klart såväl av det föregående: *iam illi declivis erat cursus ad cetera* [där det ju fastmer är fråga om vad som efteråt kallas *dignitas!*] som av det följande *ducebant*; obs. imperfektum!» Och vidare (sid. 34): »Invändningen, att *iam* i förbindelse med *imminebat* skulle vara 'nicht recht verständlich', förbiser sammanhanget. Satsen i § 1: *iam illi declivis erat cursus ad cetera* upptages och fullföljes helt naturligt av den här ifrågavarande i § 2: *iam Senecio divitiis imminebat.*» — Vid sin citering av stället har Th. reducerat hela partiet *facilius — haeret* till trenne prickar. Efter att sålunda ha trollat bort sammanhanget uppvisar han, att jag »förbiser sammanhanget», vindicerar det misstänkta ordet utan att verka riktigt säker på vad det skall betyda (»här synes *imminere* hava ungefär samma betydelse som *expetere*») och tager efter väl förrättat värv avsked från konjekturen med ett belåtet glåpord: »blott och bart klåfingrighet». Här ovan har jag tillåtit mig att störa hans lilla trollerinumner medelst citering utan prickar. Sedan det omnämnts, att Senecio, som från ett ringa ursprung arbetat sig upp till *equus splendidus*,

---

att assimilation är en av de vanligaste orsakerna till handskriftsfels uppkomst. Emellertid kunde man ju jämväl vid läsningen <non> *humile* åberopa sig på assonansen (såsom också E. Hermes gör), även om den i viss mån suddas ut i negativ formulering. Något fullt säkert val mellan de bägge Madvigiska förslagen kan näppeligen träffas, men det andra alternativet har kanske ett starkare stöd i sin vida överlägsna clausula (NSS sid. 27). Tanken, att det är *utile* att finna sig i oförrätter från en mäktigare sida, återkommer flerstädes i skriften om vreden, bl. a. dial. 5, 16, 2 *cum utilis sit servientibus adfectum suorum et huius (= irae) praecipue rabidi atque effreni continentia* etc.; 4, 33, 1 *potentiorum iniuriae hilari vultu, non tantum patienter ferendae sunt*; 4, 30, 1 *puer est: aetati donetur ... rex est: ... cede fortunae.*

vid sitt plötsliga frånfalle redan var på god väg att klättra än högre på samhällsstegen, belyses denna *iam*-sats aforistiskt: *facilius crescit dignitas quam incipit*; en omedelbart följande aforism går ut på att sak samma gäller om förmögenhet och skulle i sin tur belysas av en *iam*-sats. Det kan väl då — såsom även andra insett²² — näppeligen stämma, att S. vid sin död 'redan traktade efter rikedom': begreppet 'trakta' passar illa, både i och för sig och till *iam*, som ju skulle beteckna den snabba utvecklingen, sedan början väl gjorts. Däremot ger det god mening, att den en gång fattige S. 'redan var framstående i rikedom' (vilket givetvis inte kunde hindra honom från att in i det sista öka den: därför det impf. *ducebant*, som Th. hänvisar till).

Den lilla portion raillerie, som i NSS bestått den handskriftstroga textkritikens arbetssätt, har på två håll haft en konstaterbar effekt; men inte samma effekt på bägge hållen. Som exempel på hyperkonservatism anlätades i nämnda arbete bl. a. Préchaes utgåva av *De beneficiis*: i sin 1945 utkomna edition av *Epistulae* (band I) har samme utgivare gjort en beslutsam helomvändning och merendels accepterat de i NSS anbefallda konjekturerna (tyvärr även på ett par punkter, där han knappast bort göra det). En dylik reaktion är emellertid så lite typisk som möjligt. Desto mera typisk är Thörnells. Till den genuina konservatismens psykologi hör nämligen också, att visad brist på förståelse för dess idéer bara stålsätter den i dess handskriftstro.

Som vi sett, citerar Th. i början av sin skrift med illa dolt missnöje min fråga: »Gibt es eigentlich eine faule Sache, deren sich der Ultrakonservativismus von heute nicht mit promptem Sachverstand annähme?» Det kan då måhända vara lämpligt att här anföra just det Senecaställe, vars konservativa behandling från visst håll var närmaste anledning till frågan — helst som även Th. själv ingripit i affären.

Ep. 45,1 *Librorum istic inopiam esse quereris. non refert, quam multos sed quam bonos habeas: lectio certa prodest, varia delectat. qui quo destinavit pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur: non ire istuc sed errare est. 2. 'vellem' inquis 'magis consilium mihi quam libros dares'. ego vero quoscumque habeo mittere paratus sum et totum horreum*

²² Sålunda har Gertz i sin översättning sett sig föranledd till en nödfallsutväg: »Nu var det kommet saa vidt med S., at han var ved at blive en hovedrig Mand» (jfr Gummere: »S. was already bordering upon wealth»); men *imminere* i kombination med *divitiis* (*bonis, fortunis*: se ThLL s. v.) kan ju inte betyda annat än 'eftertrakta'. (Jfr även *alieno imminere* 2, 6; dial. 1, 6, 1.)

excutere. me quoque isto, si possem, transferrem, et nisi mature te finem officii sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi nec me Charybdis et Scylla et fabulosum istud fretum deterrere potuissem. tranassem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem et praesens aestimare, quantum animo crevisses. — Uppenbarligen vill Senecas korrespondent Lucilius ha böcker och inte råd. Äldre utgivare läto därför *consilium* och *libros* byta plats, vilket av paleografiska skäl knappast torde vara att reflektera på: sannolikt måste man antingen med Hense läsa *nollem* eller också med Beltrami *<non> magis* (NSS sid. 47). Emellertid ha tvenne textkritiker, var och en på sitt vis, kommit till rätta med saken utan ändring alls.

Seneca har en del exempel på en något ologisk förskjutning av jämförelseled, såsom ep. 12,6 ista (sc. mors) *tam seni ante oculos debet esse quam iuveni*, där det varit naturligare med *tam iuveni — quam seni*. Med stöd av dylika fall tolkas i Bourgeries redan ovan citerade ultrakonservativa arbete (sid. 402) *vellem magis consilium quam libros dares = v. m. libros quam consilium dares*. — Exit Bourgery, upptäckare av språkbrukstypen *ego maior sum quam tu = 'du är större än jag'*; och in träder på de tiljor, som föreställa vetenskapen, professor P. G. Thörnell. Efter att ha antytt missnöje med att nyssnämnda tolkning föranlett mig till »en stöt mot den konservativa textkritiken» fäster han (sid. 26) uppmärksamheten på det i NSS inte citerade partiet *me quoque . . . crevisses*: »Ty i detta fullständigare citat får Lucilius svar, om än ej direkt, på bägge sina önskningar: om böcker, men ännu hellre om råd; det senare ligger i orden: *me quoque isto transferrem* och *praesens aestimare, quantum animo crevisses*. — *vellem* är väl citat ur ett verkligt brev från Lucilius; *nollem* vore ogrannlaga och skulle f. ö. ej passa till *magis — quam*; bättre latin vore: *nollem consilia [-um?] pro libris dares.*»²³

Sedan Lucilius, såsom första undvikande svar på sin klagan över brist på böcker, redan erhållit ett råd om läsning, gör han enligt handskrifterna det förbryllande inpasset, att han hellre än böcker vill ha ett råd; varpå Seneca lika förbryllande svarar, att han är villig skicka alla böcker han äger (och att han även skulle vilja besöka vännen på Sicilien, där han helt visst skulle kunnat ge honom hur många råd som helst). Det nyss citerade försvaret för denna, som sagt, förbryllande konversation är ett vida mer krävande konststycke än mången kanske tror. För att kunna föra *magis* till *vellem* och därtill få det *magis vellem*, som bort heta *mallem*, att betyda: 'jag skulle ännu hellre vilja' måste man ha många, många års övning i att vid behov koppla av all språkkänsla; för att ur orden *me quoque* etc. kunna utläsa ett, »om än ej direkt», svar på en önskan om ett råd måste man utveckla intellektuell rörlighet av särskild sort; för att

²³ Efter ett par högst likgiltiga citat, som skulle visa, att »*vellem* stämmer med innehållet och uttryckssättet i andra brev», tillägger Th., att stället utgör ett exempel på »löslighet i kompositionen».

kunna framföra hypotesen, att *vellem* är citat ur ett verkligt brev, måste man gripa den ur luften; för att kunna avvisa *nollem*²⁴ såsom »ogrannlaga» måste man blunda för alla de mycket mera 'ogrannlaga' ord, Seneca lagt i Lucilii mun (t. ex. 24, 6 el. 27, 1); för att kunna avvisa det såsom icke passande till *magis* — *quam* måste man väl också finna något opassande i t. ex. *nolo clames magis* (= *potius*) *quam loquaris*; och för att kunna göra allt detta i ett andetag måste man ha 'gåvan', dvs. vara född konservativ textkritiker.

Som sagt: »Gibt es eigentlich eine faule Sache, deren sich der Ultrakonservativismus von heute nicht mit promptem Sachverstand annähme?» Åtminstone i princip får väl frågan anses vara av prof. Thörnell med klart nej besvarad.

II. VIDARE PROV PÅ KONSERVATIV TEXTKRITIK

1. *Exeges med alternativ*²⁵

Ep. 95, 51 praecipiemus, ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriante panem suum dividat? *quando* omnia, quae praestanda ac vitanda sunt, dicam, cum possim breviter hanc illi formulam humani officii tradere: . . . membra sumus corporis magni. I NSS sid. 205 förordas E. Hermes' förbättring av *quando* (*qñ*) till *quare* (*q̄*) under hänvisning till ställen som dial. 5, 36, 3 *quare* enim quidquam ex erroribus meis timeam, *cum possim* dicere . . . ? Thörnell (sid. 31) finner, att *quando* skyddas av *breviter* — vilket ju fastmer har sin naturliga motsättning i *omnia* —, konstaterar, att *quando omnia dicam* »blott är en omskrivning av det vanliga *longum est omnia dicere*», ger några triviala exempel på

²⁴ För min del är jag, såsom antytts i NSS sid. 47 n. 25, instinktivt mera tilltalad av Beltramis <non> *magis*.

²⁵ Jfr ovan sid. 18. — Sid. 49 säger Thörnell, att *sarcinas totas* ep. 123, 7 (se nedan sid. 41 n. 36) »ordagrant betyder» 'samtliga packor', varefter han ger tre exempel på *toti* = *omnes*; i sina »Tillägg» sid. 80 anmärker han: »Egentligen betyder naturligtvis *sarcinas totas* 'packorna i sin helhet' (= 'hela packningen'), men för att uttrycka denna mening bruka vi i svenskan vanligen ordet 'alla'.» Om det egentligen och naturligtvis förhåller sig på det viset, tycks ju exemplifieringen av *toti* = *omnes* sid. 49 få en viss prägel av ovidkommande lärdomsdemonstration. (Om lärdomens art vittnar särskilt hänvisningen till nat. 3, 29, 5 *quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius [sc. terrae] interire debuerint abolerive funditus totae, ut de integro totae rudes innoxiaeque generentur etc.*, där ju *totae* — *sc. res humanae*, inte *partes*! — har sin vanliga betydelse.)

quando = *numquam* och översätter: »'När skall jag hinna säga allt, som bör göras och undvikas, då jag dock kan i korthet'» etc. Efter-som denna ordagranna översättning har nackdelen att inte ge passabel mening, ser han sig föranledd att tillägga: »Eller, affirmativt uttryckt: 'Det skulle föra för långt att säga allt . . ., helst som jag i korthet kan . . .'. Som man ser, har versionen inte bara blivit »affirmativ»: 'då dock' har också övergått till 'helst som'. En grammatisk förklaring vore ju tacknämlig, och Th. står t. o. m. till tjänst med två stycken, tyvärr utan att precisera någondera: »Man kan säga, att här föreligger en lindrig brevilouens (överhoppning av ett tankeled) eller konfusion av två uttryckssätt, men ingenting, som borde vara »unverständlich».» Ett försök med det första alternativet tycks ge som resultat: 'jag skall aldrig hinna säga allt, vilket också vore onödigt, då jag ju kan' etc.: är det den handskriftliga formuleringen härav, Th. lekfullt kallar »lindrig brevilouens»? Vad det andra alternativet beträffar, undrar man, hur pass lätt ett *longum est omnia dicere* kunnat förblandas med ett *quando omnia dicam* (ty det är väl så Th. menar), i synnerhet som *cum*-satsen ej passar perfekt till någotdera. Om dylika »konfusioner» inte behöva ha inre evidens och heller inte behöva stödjas med paralleller, öppna sig ju glänsande perspektiv för konservativ textkritik.

Ep. 123, 16 mors malum non est. *quid quaeris?* sola ius aecum generis humani. Då någon fråga ej framställts och en ellips av *sit* vid *quid* verkar väl hård, bör man, helst som ett *sit* lätt kunde absorberas av *quid*, enl. NSS sid. 158 med den yngre traditionen (som i denna del av texten gång efter annan ger det riktiga) sannolikt läsa: *quid sit, quaeris* (= 74, 24), varigenom f. ö. också utelämnandet av *est* vid *sola ius aecum* etc. kommer att te sig helt otvunget. För Thörnell (sid. 73) är *quid quaeris?* »en retorisk fråga av samma art som» 102, 27 *aequo animo membra iam supervacua dimitte et istuc corpus inhabitatum diu pone. scindetur, obruetur, abolebitur: quid contristaris? ita solet fieri.* Att frågan här har sitt naturliga stöd i det föregående (*aequo animo* etc.) men på det andra stället intet stöd alls,²⁶ märker tydligen inte Th., som omedelbart övergår till

²⁶ Det hade varit bättre att hänvisa till det från Ciceros brev bekanta mekaniserade *quid quaeris* 'kort sagt', som dock näppeligen ger fullgod mening här och f. ö. är främmande för silverlatinet (Hofmann, Lat. Umgangssprache sid. 45).

närmare explikation: »*quid quaeris?* är = 'hur kan man sätta det (den satsen) i fråga?' ('ja, tvivelsutan'). Motiveringen för den föregående paradoxala satsen ges i de närmast följande orden, som antingen utgöra en elliptisk sats eller appositivt ansluta sig till *mors: sola ius aecum generis humani*: '(döden,) som ensam är jämlik rätt för människosläktet'.» Hur Th. lyckats tänka ut någonting till den grad skruvat som den senare tolkningen, begriper man knappast bättre genom hans hänvisning till dial. 3, 6, 1 'non aliquando castigatio necessaria est?' *quidni?* sed haec sine ira, cum ratione (vilket ju helt enkelt betyder: 'Är då inte tuktan nödvändig ibland? Givetvis; men en tuktan utan vrede' etc.).

Dial. 5, 10, 4 hic superbiae impatiens est, hic contumaciae; ille servos non putat dignos, quibus irascatur, hic intra domum saevus est, foris mitis; ille rogari *invidiam* iudicat, hic non rogari contumeliam. För *invidiam* förmodas i NSS sid. 41 *iniuriam*: »Die Bitte um eine Dienstleistung kann wenigstens unter normalen Umständen — und andere kommen hier nicht in Betracht! — kein Mensch als einen Ausdruck des 'Neides' oder des 'Hasses' auffassen.» Detta konstaterande föranleder Thörnell (sid. 23) till ett par något olika interpretationer: »Är det verkligen så otänkbart, att en självisk människa kan uppfatta en bön om att han (sic) skall dela med sig såsom ett uttryck för den mindre bemedlades avund över att han är bättre lottad, eller såsom missunnsamhet: att han ej vill låta honom behålla vad han har?» Ja, »under normalen Umständén» förefaller det väl föga tänkbart — liksom det f. ö. inte verkar sannolikt, att Seneca skulle ha uttryckt begreppet 'bön att dela med sig' enbart med *rogari*. Tänkbart är däremot, att *invidiam* kan vara riktigt i den specialbetydelse ('Versuch, durch märtyrerhaftes Auftreten Unwillen zu erregen'), i vilken det uppfattas av E. Wistrand i hans lärda och intressanta semasiologiska studie över ordet i Eranos 44 (1946) sid. 355 ff.

Nat. 3, 29, 3 ut in semine omnis futuri hominis ratio comprehensa est et legem barbae canorumque nondum natus infans habet (totius enim corporis et sequentis *actus* in parvo occultoque liniamenta sunt), sic origo mundi non minus solem et lunam et vices siderum et animalium ortus quam quibus mutarentur terrena continuit. Att

ordet *actus*, såsom de flesta kritiker mena, är i behov av förbättring,²⁷ förnekar Thörnell (sid. 40): »Nej, här avses tydligen vad som i närmast föregående mening säges om världen (som ju jämföres med människokroppen): 2. sive animal est mundus sive corpus natura gubernabile, ut arbores, ut sata, ab initio eius . . ., *quidquid facere, quidquid pati debeat*, inclusum est (sc. in eo). Härmed stämmer det i handskrifterna förefintliga *actus*, som ofta användes av Seneca i mer eller mindre vidsträckt betydelse: 'verksamhet, livsföring, levnadslopp'.» Efter hänvisning till ep. 90, 18 *facilem actum vitae*, 76, 19 *in omni actu vitae* och dial. 10, 6, 3 *perosi omnem actum annorum suorum* översätter Th.: »'Ty grundlinjerna för hela kroppen och dess följande verksamhet (utveckling, levnadslopp) äro förefintliga i det lilla och fördolda.'» — Som man ser, gå de olika översättningarna av *actus* inte ut på riktigt samma sak; som man likaledes ser, har ordet på parallellställena ett genitivattribut och är f. ö. inte märkvärdigt alls. På utgångsstället kan det nakna *actus* enl. latinskt språkbruk bara beteckna ett handlande, vilket ju inte ger mening här, där det är fråga om ett passivt skeende (närmast om utvecklingen till skäggväxt och grå hår). Naturligtvis jämföres människokroppen och världen här blott i avseende på naturbestämd fysisk utveckling.

Avslutningsvis påstår Th.: »Även i pluralis förekommer *actus* i betydelsen 'funktioner', 'utvecklings-' eller 'livsprocesser'», vilket skulle bevisas av ep. 66, 6 *animus . . . toti se inserens mundo et in omnes eius actus contemplationem mittens*; nat. 2, 45, 2 *ut inoffensus exeat (sc. mundus) et actus suos explicet*. Att Th. alltså inte känner stoicismens uppfattning av *mundus* som besjälad, handlande väsen, kan f. ö. också anas av hans kuriösa anmärkning (sid. 56 n.) till nat. 7, 30, 5 *pusilla res mundus est, nisi in illo, quod quaerat, omnis mundus habeat*: »Vi ha här en tidig förelöpare till det franska: 'tout le monde'.²⁸ Såsom personligt begrepp, men i mer egentlig betydelse [!] användes *mundus* Nat. I, 1, 4 *dices mihi: ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos mortium signa praemittere et quicquam in terris esse tam magnum, quod perire mundus sciat*.»

²⁷ Någon fullt evident emendation synes knappast möjlig; förutom det i NSS med tvekan föreslagna *status* kunde man bl. a. tänka sig *aetatis* (så åtskilliga äldre utgivare).

2. Tydlighet

Ep. 60, 2 quousque poscemus aliquid deos, *quasi ita* nondum ipsi alere nos *possimus*? De moderna utgivarna ändra *quasi ita* till *ita quasi*. I cod. p saknas emellertid *quasi*, och då detta knappast kan vara annat än en (i den övriga traditionens text på fel plats inkommen) interpolation, avsedd att förklara det missförstådda *ita* och motivera konjunktionen *possimus*, föreslås i NSS sid. 73 i stället följande enkla lösning: [*quasi*] *ita* nondum ipsi alere nos *possumus*? ('Kunna vi då ännu ej själva föda oss?' Till *ita* 'då' i nekad frågesats jfr t. ex. ben. 3, 15, 3 *ita non* honestius erat a quibusdam fidem falli?) — Givetvis utan att låtsas om, att han annorstädes (t. ex. sid. 75) själv utpekar cod. p som »den bästa handskriften», läser Thörnell (sid. 74) *quasi ita* och översätter: »'Hur länge skola vi bedja gudarna om något, liksom om vi sålunda (d. v. s. när vi så göra) ännu icke kunde föda oss själva?'». Detta låter ju, minst sagt, besynnerligt. Alltnog, vad som för utgivarna fördunklat texten (eftersom de transponerat *quasi* och *ita*), har för Th. förtydligat den: »*ita* syftar tillbaka på *poscemus* och gör i så måtto meningen tydligare. Beträffande *ita* kan jämföras ep. 59, 9 hoc quaeram, quod saepe mecum dispicio, *quid ita* nos stultitia tam pertinaciter teneat: 'jag vill fråga något som jag ofta begrundar för mig själv, varför dårskapen sålunda (nämligen såsom förut beskrivits) så envist håller oss fångna'.» Sålunda interpreterar sakkunskapens representant, och samma *ita* konstaterar han med samma sakkunskap nat. 1, 1, 2

²⁸ Hur kan det *omnis mundus*, som genom en ordlek betyder 'varje tidsålders människor', ha något gemensamt med fr. *tout le monde* 'alla människor' (förutom den ju från annat håll välbekanta metonymin *mundus* = *homines*)? — Förf. av NSS »föreslår efter den otillförlitliga cod. Genevensis (Z) *omnis aetas*», skriver Th. sid. 56; och »detta ändringsförslag visar enligt min mening en påfallande brist på insikt i Senecas stilistiska maner». Tydligt har Th. inte givit sig tid att läsa den fotnot (NSS sid. 234), där jag själv påpekat andra mindre lyckade och med *mundus* — *omnis mundus* någorlunda jämförbara ordlekar. Inte heller har jag utan vidare gjort något »ändringsförslag»: jag har sid. 234 anmärkt, att läsarten *mundus* »vielleicht» borde fränkännas Seneca, likaså (sid. 235) att man »vielleicht» borde föredraga läsarten *aetas* — detta ej så mycket med tanke på ordlekens ovanligt dåliga kvalitet som med hänsyn till att den svårbedömbara cod. Z ger det riktiga även annorstädes, där i den övriga traditionen ett från det föregående felaktigt upprepat ord trängt ut ett annat. Att *omnis mundus* bör bibehållas, är mycket möjligt, för att inte säga troligt; jag återkommer också till saken endast på grund av Th:s något missvisande referat.

(mirari, *quid ita* Aristoteles globum ignis appellaverit capram), dy-medelst krossande även den illusionen, att han skulle ha hört talas om det triviala språkbruket *quid ita* = *quare* (där *ita* som bekant förlorat sin betydelse: Kühner-Stegmann II 499, Schmalz-Hofmann 645).

Nat. 6, 23, 4 spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum ubique, ita et sub mari; deinde . . . huc et illuc refertur et sibi ipse occurrens terram labefactat. ideo frequentissime mari apposita vexantur, et inde Neptuno haec assignata est *maris* movendi potentia. quisquis primas litteras didicit, scit illum apud Homerum 'Ενοσίχθωνν vocari. I st. f. *maris* har en hs (Z) *terras*, vilket anbefalles i NSS sid. 235²⁹: Neptunus' upprörande av havet har ju här ingenting att göra, och en tolkning av *maris* som gen. poss. kommer inte i fråga. Enl. Thörnell (sid. 57) är emellertid denna tolkning »utan vidare riktig. Genom upprepningen *maris*, som har tonvikt, inskärpes orsaken, varför denna makt att framkalla jordbävning tillskrives Neptunus. Den dubbla genitiven är ingenting märkvärdigt; ordföljden sammanhänger med allitterationen.» — Liksom ett *ius regis creandi* brukar betyda 'rättigheten att välja kung' och inte 'kungens rättighet att välja', kan *maris* svårligen bli annat än gen. obj.: *mare movetur* 'havet uppröres' är ju en lika vanlig kombination som *mare movet* 'havet framkallar jordbävning' är sällsynt (om den nu alls kan beläggas från annat håll!). Man tar sig alltså om huvudet vid tanke på vad min originelle granskare säger sig vilja exemplifiera, nämligen att »upprepningen av samma ord kan bero på strävan att ge eftertryck åt vad man vill säga och sålunda underlätta förståelsen». Att upprepningen *maris* i högsta grad försvårar förståelsen, är emellertid en bagatell i jämförelse med den 'allitterations'-prydda och »utan vidare riktiga» läsartens rent sakliga absurditet³⁰: hur skulle det här kunna sägas, att havet framkallar jordbävning, när det nyss sagts, att den förorsakas av *spiritus*? Meningen är ju tvärt om, att havet inte har den förmåga, som folktron, därför att *frequentissime mari apposita vexantur*, tillskriver det och dess gud.

²⁹ En annan (med tanke på 'Ενοσίχθωνν väl sämre) möjlighet vore att stryka *maris* som interpolation; meningen blir densamma som vid ändring till *terras*.

³⁰ I NSS har jag uraktlätit att beröra det sakliga.

3. Korthet och pregnans

Ep. 122, 1 Detrimentum iam dies sensit. resiliuit aliquantum, ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, ut ita dicam, die surgat. officiosior meliorque, si quis illum expectat et lucem primam *exiit*. turpis, qui alto sole semisomnus iacet... 2. sunt qui officia lucis noctisque perverterint nec ante diducant oculos..., quam adpetere nox coepit.

Det enda plausibla av de talrika emendationsförslagen är enl. NSS sid. 13 Gruters *excipit* ('tager emot'), som har den rätta inre kontakten med *expectat* och genom haplografi av antingen *ci* eller *pi* lätt förvanskades till *exiit*. Att avvinna det traderade ordet förnuftig mening har hittills inte lyckats någon, men för en interpret med Thörnells speciella resurser är det naturligtvis »icke så svårt att förstå det». Efter riklig exemplifiering av det välkända *exuere* = *deponere* översätter han (sid. 35): »'frigjort sig från soluppgången (såsom regel för uppstigning)'». Måne man efter denna modell också vågar räkna med ett *meridiem exuere* = 'frigöra sig från (vanan att sova) middag'? »Alltså är här *lucem primam* = officium luce prima surgendi. Obs. orden *officia lucis noctisque* i nästföljande mening». Det dunkla sambandet mellan detta *officia* ('förrättningar') och ett i texten obefintligt *officium*, som skulle betyda 'regel', har Th. tyvärr ej brytt sig om att utreda; hänvisningen synes emellertid vara samma andas barn som det ovan sid. 17 nämnda försöket att stödja *genus* = *certum genus* med hjälp av ett exempel på *certum genus*. När Th. tillägger, att de av honom anförda exemplen på *exuere* i ett par fall likaledes förete »korthet och pregnans», tycks han närmast åsyfta ep. 95, 21 *exuere feminam*, där ju *feminam* 'egenskapen av kvinna' är lika naturligt som ett *lucem primam* = 'regeln att stiga upp med solen' är barockt.³¹

Ep. 122, 14 är det fråga om människor, som göra natten till dag: *causa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuvat oblitum et gravis malae conscientiae lux est*. Att texten i st. f. *oblitum* kräver ett begrepp som det i yngre hss föreliggande *solitum* (NSS sid. 155), bestrides av Thörnell (sid. 36). Och meningen? »'Intet roar den som

³¹ Märk f. ö. tempusväxling (*expectat* — *exiit*) och antiklimax.

glömt (nämligen att leva naturenligt)'.» Nämligen! Det parentetiska supplementet kan synas gripet ur luften; men »A. besinnar icke, att *oblitum* förträffligt stämmer med» § 9 *novissime in totum ab illa* (sc. naturae consuetudine) *desciscunt*. Förvisso är prof. Thörnell i hela världen ensam om att ha besinnat denna förträfflighet, särskilt som de bägge ställena skiljas av ett mellanrum på över 30 rader.

Ben. 2, 18, 5 itaque eligendum est, a quo beneficium accipiam; et quidem diligentius quaerendus beneficii quam pecuniae creditor. huic enim reddendum est, quantum accepi, et, si reddidi, solutus sum ac liber; at illi et plus solvendum est et nihilominus etiam relata gratia cohaeremus; *debeo* enim, cum reddidi, rursus incipere manetque amicitia; (et ut in amicitiam) non recipere indignum, sic ne in beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur.

Den i NSS sid. 37 f. föreslagna textförbättringen: cohaeremus — *debet* enim, cum reddidi, rursus incipere — manetque amicitia avvisas av Thörnell (sid. 21). Enligt honom måste mottagaren, »menar Seneca, icke blott tillfullo och därutöver återgälda den mottagna välgärningen, utan bör jämväl efter dess gäldande i sin tur (*rursus*) taga initiativ till en välgärning». Om Seneca verkligen menar vad Th. säger, måste man förundra sig över att han i ett verk, där han så detaljerat redogör för 'tekniken' vid välgärningars givande, emottagande och återgäldande, bara i förbigående och med några få ord snuddat vid en så betydelsefull sak. Och varför skulle mottagaren av en välgärning, efter att »tillfullo och därutöver» ha återgäldat den, kuriöst nog vara förpliktigad till en extra gentjänst? »Naturligtvis för att så komma i jämbredd med motparten, som ouppfordrad visat honom välvilja.» Var i det citerade sammanhanget finns tillstymmelse till begreppet 'ouppfordrad'? Åtminstone inte i satsen et quidem diligentius *quaerendus* beneficii quam pecuniae creditor, att döma av vilken vederbörande minst lika gärna kan ha blivit ombedd om en tjänst. »Det är att märka», fortsätter Th., »att mottagarens förhållande till givaren ställes i motsats till gäldenärens gentemot borgenären: *debeo, cum reddidi, rursus incipere* motsvarar det föregående: *si reddidi, solutus sum ac liber.*» Samma motsatsförhållande består vid läsningen *debet*: om givaren av den första välgärningen *debet, cum reddidi, rursus incipere*, blir jag ju åter mottagare och, genom den uppkommande serien av ömsesidiga

tjänster, teoretiskt sett aldrig *solutus ac liber*. — »Beträffande betydelsen av *rursus* (= 'å andra sidan' eller 'å sin sida') jfr Ben. II, 15, 3 *quod donabis, examina, numquid aut danti grave sit aut parum, numquid rursus qui accepturus est aut fastidiat aut non capiat; Ep. 18, 15 etiam maximum (ignem) solida non receperunt; rursus arida et corripit facilia scintillam quoque fovit usque in incendium.*» Th:s språkkänsla förnekar sig inte. På båda de anförda ställena är ju det adversativa *rursus* försett med stödord; på utgångsstället kan *rursus incipere* (jfr t. ex. ep. 113, 8 *rursus incipiunt*) självfallet inte betyda annat än vad det på latin alltid betyder, dvs. 'börja på nytt'.

4. Alliteration

Ep. 14, 6 *illae pestes . . . nihil habent quod intentent, quod praeferant: haec ut magna bella aspectu paratuque vicerunt.* Det av Hense ur cod. p upptagna *apparatu* avvisas i NSS sid. 78 till förmån för de övriga handskrifternas *paratu*. Överraskande nog sträcker sig Thörnells (sid. 58) till erkännandet, att jag »möjligen har rätt»; likväl borde jag »ha beaktat dels alliterationen, dels att i det närmast föregående stycket står *apparatus*.» När *paratu* 1) är klar lect. diff., 2) betygas av alla hss utom en och 3) i denna, väl att märka, fått det normaliserande prefixet efteråt tillskrivet över raden, torde endast den som intresserar sig mer för alliteration än för textkritik ha lust att »beakta», att orden *aspectu* och *apparatu* börja med samma bokstav; vad det andra argumentet beträffar, behöver man bara tänka sig, att »i det närmast föregående stycket» stått *paratus* och inte *apparatus*: då skulle nämligen Th. troligen ha vänt på saken och konstaterat, att jag bort beakta variationen.

Ep. 17, 5 *nihil prius quam hoc parandum est, quod tu differs et post cetera paras.* I NSS sid. 72 har jag ingalunda förkastat läsarten *profers* (så cod. p, *differs* övriga hss) utan endast påpekat, att den trots sin egenskap av lect. diff. knappast kan gälla som säker; dels har nämligen cod. p talrika paleografiskt svårbegripliga fel, dels använder Seneca eljest inte *proferre* = *differre*. Enl. Thörnells (sid. 48) är *profers* otvivelaktigt riktigt och valt på grund av »strävan efter bättre alliteration: *prius — parandum — profers — post — paras*.» Om ordet i fråga är det ursprungliga (vilket, som sagt, är svårt att avgöra), har jag lättare att tänka mig glosvalet betingat av

önskan att ge ett slags skarpare motsättning till begreppen *post* och *prius*.

Ep. 66, 21 eundem locum habebit apud illum (sc. virum bonum) honesta res sed tristis atque aspera, quam vir bonus pauper aut exul ac *pallidus*. Eftersom »das nackte *pallidus* schwerlich ausreicht, um Kränklichkeit zu bezeichnen, und ausserdem nicht einzusehen ist, weshalb der Verbannte noch dazu (*ac*) bleich sein sollte», torde ett led som *aut aeger* eller *aut exilis* ha utfallit efter *aut exul* (NSS sid. 180). Thörnell (sid. 52 f.) finner texten i ordning, bl. a. med hänsyn till allitterationen. »Såsom exempel på allitteration mellan det första och sista av tre led må anföras Ep. 71, 26 *succidere* mentem et incurvari et *succumbere*; Ben. II, 34, 5 ut *pecunia*, ut *domus*, ut *praetexta*». Mycket bra (som man förstår, hade exemplet lätt kunnat mångfaldigas!); men ännu bättre hade det givetvis varit, om den grupp av just tre adjektiv, där det första och det tredje har för månen börja med ett *p*, hade givit oklanderlig mening. Emellertid åtager sig Th. att åstadkomma dylik mening: »*pauper aut exul* motsvarar det föregående *aspera*, och *pallidus*, som hör till bägge de närmast föregående adjektiven, motsvarar *tristis*; jfr ep. 48, 7 hoc est, quod *tristes* docemus ac *pallidi*. Alltså användes *pallidus* av Seneca ej blott i betydelsen 'kränklich' utan kan även brukas såsom uttryck för sorg eller dysterhet, en stämning, som passar både för en fattig och en biltog.» För vanlig språkkänsla faller det sig knappast lätt att föra *pallidus* även till *pauper*; en översättning skulle nästan kräva en parentes: 'fattig (eller biltog) och blek'. Och att detta besynnerliga 'blek' här utan vidare skulle kunna beteckna »sorg eller dysterhet», sluter Th. alltså av ett ställe, där det är kombinerat med ett *tristis* — och där det likväl inte har just en sådan betydelse: det avser närmast den genom *lucubratio* uppkomna blekhet, som romarna funno så typisk för studiekarlar, att *pallere* av efterklassiska satiriker t. o. m. användes = 'ivrigt studera'.

5. Ordlekar

Ep. 102, 2 iuvabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercules credere. *credebam* enim me facilem opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quam probantium. Gentemot Buechelers ändring av *credebam* till *praebebam* invänder

Thörnell (sid. 62): »för handskrifternas vittnesbörd talar ep. 74, 5 non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic *se opinioni credidit*. Dessutom föreligger här en ordlek som bär Senecas stämpel: upprepning av samma ord i olika betydelser.» Hänvisningen till ep. 74, 5 kan synas beaktansvärd; men dels torde man i latinska litteraturen ej så lätt finna en motsvarighet till en ordlek som *credere* (satslut!) — *credebam* (satsbörjan!), dels kunde det *credebam me facilem opinionibus*, som skulle vara = 'jag anförtrodde mig villigt åt åskådningarna', för en romare näppeligen betyda annat än 'jag trodde mig (vara) lätt tillgänglig för dem'. Man förstår alltså, att en Gronovius (som konjicerade *dabam*) och en Buecheler inte kunde acceptera *credebam* och att den senares emendation även befinner sig i de moderna utgivarnas text, helst som *prebebam* under inflytande av *credere* så ytterst lätt kunde förvanskas till *credebam* (desto lättare på grund av likheten mellan P och C).³²

Nat. 4 a praef. 3: a turba te, quantum potes, separa, ne adulatoribus latus praebas. artifices sunt ad captandos superiores: par illis, etiamsi bene caveris, non eris; sed mihi crede: proditione si capie-

³² I NSS (sid. 193) har *credebam* ej närmare diskuterats utan endast anförts vid en uppräknig av diverse influensfel, liksom bl. a. felet *vixit* 93, 5 non fuit unus e multis. et vixit et vigit. aliquando sereno usus est, aliquando validi sideris fulgor per nubila emicuit. quid quaeris, quamdiu vixerit? *vixit*: ad posteros usque transiluit et se in memoriam dedit. Så vill Thörnell läsa (sid. 62). I en lång rad av fall har en riktig läsart i cod. B av senare hand felaktigt korrigerats efter någon Q₅ närstående källa (jfr NSS sid. 129): här har ett ursprungligt *vivit* ändrats till *vixit* (= Q₅). Då *vivit*, omedelbart efter *vixerit*, är grafisk lect. diff., ser sig Th. föranledd till den något komplicerade hypotesen, att det »torde här röra från avskrivaren, som icke genast fattat den pregnanta innebörden av *vixit* och därför först ändrat, men sedan vid närmare eftertanke återställt perfektformen», vilket ju inte låter vidare troligt! För Th. blir »antitesen verkningsfullare genom den mer bokstavliga upprepningen och den därmed följande pregnanta betydelsen: 'Varför frågar du, hur länge han har levat? Han har levat (och det är huvudsaken)'.» Tvärtom blir väl antitesen tämligen skruvad genom bruket av *vixerit* i vanlig och av *vixit* i pregnant mening (= *vere vixit*; detta *vixit* har f. ö. knappast den av Th. påstådda motsvarigheten i det föregående *et vixit et vigit*, vilket väl är = *non modo vixit sed et vigit*). En helt otvungen motsättning ger däremot den både av Beltrami och Hense upptagna läsarten *vivit*, som ju dessutom har intimare känning med det omedelbart följande *ad posteros usque transiluit*.

ris,³³ ipse te trades. 4. habent hoc in se naturale blanditiae: etiam cum reiciuntur, placent, saepe exclusae novissime recipiuntur. hoc enim ipsum imputant quod repelluntur, et subigi ne contumelia quidem possunt. incredibile est quod dicturus sum, sed tamen verum: ea maxime quisque patet, qua *petitur*; *fortasse enim ideo, quia patet, petitur*. 5. sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis: cum omnia caveris, per ornamenta *fiet*.

Av det svåra och intressanta partiet *ea maxime — patet, petitur* tror jag mig nu kunna framlägga en riktigare uppfattning än i NSS (sid. 227). Då satsen *ea maxime quisque patet, qua petitur* inte synes innehålla det bebådade *incredibile*, föreslogs loc. cit. en ändring av *petitur* till *tegitur* (vilket ju skulle harmoniera med den från fäktarspråket hämtade terminologi, Seneca här använder); vidare betraktades, efter Leos föredöme, förklaringen *fortasse — petitur* såsom interpolerad.

På bägge punkterna är texten fullt tillfredsställande enl. Thörnells, som översätter (sid. 51): »'Var och en är mest blottad (= sårbar) på den punkt, där han angripes. Ty kanske angripes han just därför, att han är blottad (=: känd, genomskådad).» Th. kommenterar: »Seneca leker här med två betydelser av verbet *patere*. Det betyder nämligen dels: 'vara känd', 'uppenbar', såsom t. ex. Dial. IX, 17, 2 *subit tamen et haec vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent*, dels 'vara utsatt', 'sårbar', såsom Dial. XI, 2, 2, där Fortuna tilltalas: *cum illum undique circuisses, intellexisti hac parte tantum patere ictibus tuis*, ett exempel, som belyser och bestyrker handskrifternas ordalydelse på här ifrågavarande ställe. Det innebär nämligen en förmodan, att den angripne och hans svaga punkt är bättre känd av angriparen (smickraren) än av honom själv, och stämmer förträffligt med ... maningen: *a turba te .. separa, ne adulatoribus latus praebeas*.»

Enligt Thörnells mening tycks grundtanken gälla smickrarens skicklighet i valet av angreppspunkt, varför satsen *ea maxime* etc. för honom (sid. 50) »innebär, att envar, på vilken punkt han än angripes, är blottställd, prisgiven åt smickraren: det är detta, som betecknas såsom *incredibile sed verum*». Meningen skulle väl alltså vara: det är otroligt men sant, att smickraren är så skicklig, att han

³³ Jag läser med Leo: *proditione* (-ni codd.) [*si*] *capieris* (men skulle möjligen också kunna tänka mig: *proditione si<c> capieris*).

ofelbart sätter in stöten på den svagaste punkten. Men detta ger ju — särskilt efter en så anspråksfull avis som: 'vad jag nu tänker säga är otroligt men likväl sant!' — en förvånansvärt banal tanke och fullföljer heller inte ledmotivet att smickret vinner på att avisas. Det är just denna paradoxala grundtanke, som fått sin särskilda tillspetsning i orden: 'man är mest blottad, där man angripes och följaktligen skyddar sig'. Alltså det i NSS efterlysta begreppet *tegitur* kan, såsom det vid förnyad prövning slår mig, tänkas ligga implicerat i *petitur*.

Med denna tolkning torde texten på ifrågavarande punkt kunna gå fri från ändring, vilket däremot inte gäller om den följande satsen. Thörnells ordleksförsök går inte ihop med nyssnämnda tolkning och stöter även i och för sig på språkliga svårigheter — var har han sett en parallell till *aliquis patet* = *alicuius mores noti sunt?* —, liksom hans interpretation också saknar stöd i orden *a turba te separa, ne adulatoribus latus praebeas*, varmed Seneca naturligtvis ej vill säga något så befängt som att man skall leva ett tillbakadraget liv, för att ens svagheter inte skola bli kända för smickrare: han menar, att man skall göra det, därför att, såsom han i sina skrifter så ofta betonar, umgänget med *turba* och särskilt med *adulatores* fördärvar karaktären. Sådan satsen *fortasse* etc. står där, kan den bara betyda en sak, nämligen att man kanske angripes, därför att man är blottad, sårbar. Att med Leo helt enkelt stryka denna platthet, som ju inte ger dräglig mening i sammanhanget, är givetvis en nödfallsutväg och i grund och botten en högst motbjudande sådan, helst som man inte förstår, hur någon skulle ha kommit på tanken att interpolera en dylik fadäs. Nu låter redan *ideo quia* ana, att även denna sats innehållit en paradox (liksom t. ex. ep. 4, 3 intelleges *quaedam ideo* minus *timenda, quia multum metus adferunt*), och en sådan kräver raka motsatsen till *patet*. Jag är därför numera benägen att läsa: *ea maxime quisque patet, qua petitur; fortasse enim ideo, quia (non) patet, petitur*: 'man är mest blottad på den punkt, där man angripes (och alltså garderar sig); ty kanske angripes man just därför att man inte blottställer sig' (= därför att man garderar sig: smickraren vet ju, att hans ord *hoc ipsum imputant quod repelluntur!*). Verbet *patere* är alltså använt med svag nyansskiftning.

Det ovan citerade textställets sista mening (§ 5), som likaledes »blivit utsatt för vissa kritikens klåfingrighet» — till de klåfingriga

hörde även en viss Madvig —, återger Thörnells sålunda: »När du vidtagit alla försiktighetsmått, skall det (nämligen smickrarens angrepp) ske tvärs igenom din rustning (resp. 'just genom din visade förträfflighet'). Ty även *ornamenta* brukas av Seneca i två betydelser: dels 'skyddsmedel', dels 'prydnadsmedel'.» Som man ser, har den ordleksglade uppsalaprofessorn här gjort ett nytt fynd, låt vara att man inte blir klok på varför ordet i fråga förutom betydelsen 'rustning' skall ha den unika betydelsen 'visad förträfflighet'. Men till det textkritiska spørsmålet. I st. f. de övriga handskrifternas *fiet* har cod. Z *fieris*, och utgående därifrån skriver Oltramare *f(er)ieris*. »Emellertid stödes den bättre texttraditionen av flera andra ställen, där samma verb måste suppleras ur ett mer eller mindre närliggande sammanhang: Ep. 104, 12 *omnis dies, omnis hora te mutat, sed in aliis rapina facilius apparet, hic latet, quia non ex aperto fiet*; 33, 6 *non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet*; 77, 8 *erat Marcellinus facilis animi et liberalis, etiam cum de suo fieret*.» För att i korthet justera denna värtaliga serie av missförstånd: på det första 'parallellstället' har *fiet*³⁴ samma subjekt som *apparet* och *latet*; på det andra motsvarar det ett aktivt absolut *faciam* (jfr Sen. rhet. contr. 4 praef. 2 *liberaliter hodie et plena manu faciam*); på det tredje (jfr ep. 8, 7 *id non de meo fiet*) är subjektet helt enkelt den föregående satsen; på utgångsstället kan subjektet givetvis inte vara »*impetus*, som väl får underförstås ur det föregående *petitur*»: det erforderliga begreppet är ju inte *impetus* utan resultatet därav, alltså något sådant som *ut penetreris*. Att tänka till detta ur *impenetrabilis* innebär en hårdhet utan motstycke hos Seneca, varför Madvig föreslog *(via) fiet*; men *fiet* ser ut som en grammatisk anpassning av korruptelet *fieris*, och den i NSS rekommenderade emendationen *per ornamenta f(er)ieris* har ett alldeles utmärkt stöd i ep. 14, 15 *ars ei constat, qui per ornamenta percussus est*.

6. *Alia quaedam*

Ep. 21, 3 *cum Idomeneo scriberet (sc. Epicurus) et illum a vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, rigidae tunc potentiae ministrum et magna tractantem: 'si gloria' inquit 'tangeris, notio rem te epistulae meae facient quam omnia ista, quae colis et*

³⁴ Läs f. ö. med ς *fit* (NSS sid. 154). — Med *non ex aperto fit* menas givetvis ej detsamma som med *latet* (= 'undgår vår uppmärksamhet').

propter quae coleris'. Den redan av Lipsius företagna ändringen av *rigidae* till *regi[d]ae* förordas i NSS sid. 43 under hänvisning till ben. 2, 5, 1 *regiae potentiae ministri*. »Men just detta», anmärker Thörnell (sid. 27 n.), »att sammanställningen med *regiae* är så naturlig och den med *rigidae* så egendomlig och dock på samma gång i viss mån passande i sammanhanget, gör, att jag icke, såsom Axelson, känner mig övertygad om att en avskrivare skulle ha utbytt det förra mot det senare.» Till att börja med kan man ju roa sig med tankeexperimentet, att *regiae* och *rigidae* bägge varit (lika väl) traderade läsarter, och fråga sig, om Th. skulle ha föredragit det »i viss mån passande» epitetet i dess egenskap av 'lectio difficilior'. Och i vilken mån passar detta epitet (som uppkom genom en banal felskrivning av ett *e* till ett *i*, vilket automatiskt medförde en epentes av ett *d*)? »Ju hårdare och mer oblidkelig (*rigidus*) härskaren är, desto mindre trygg och stabil (*fidelis stabilisque*) måste tjänarens äreställning (*gloria*) te sig.» Även Th. skulle väl dock väntat att i st. f. 'oblidkelig' finna ett begrepp som t. ex. 'nyckfull' — om det verkligen varit fråga om att Idomeneus' herre lätt kunde störta honom från hans »äreställning» (för att upprepa Th:s skeva tolkning av *gloria*); men nu är det alls icke fråga om det utan om motsättningen mellan den sanna och varaktiga ära, som enl. detta Senecabrev endast andliga strävanden skänka, och den på yttre makt o. d. beroende ära, som blott är skenbar (§ 2) och som inte varar efter livet (jfr § 4 *omnes illos megistanas ... oblivio alta suppressit*; § 5 *post ipsos cito memoria defecit*). Det alltså logiskt omotiverade *rigidae* är givetvis också vagt och intetsägande — med 'en oblidkelig makts tjänare' kan man ju mena litet av varje (t. o. m. en ultrakonservativ textkritiker) —, medan däremot *regiae* på det naturligaste sätt i världen förklarar *vita speciosa*.

Ep. 82, 14 mors honesta est per illud, quod honestum est, id (est) virtus et animus *extrema* contemnens. Då 'dygd och dödsförakt' knappast är någon helt lämplig definition av *honestum*, synes det från yngre hss bekanta *externa* vara att föredraga framför *extrema* (NSS sid. 145). Thörnell (sid. 79): »Axelson förbiser, att det här icke är fråga om en definition av *honestum* i allmänhet, utan om vad som är *honestum* i förhållande till döden. Jfr ovan § 10 mors non est gloriosa, sed *fortiter mori gloriosum est*; och vidare Ep.

78, 12 *tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id, quod extremum minatur.*» I ifrågasvarande sats får ju även Thörnells bekväma sig till att följa den yngre traditionen på två andra punkter (den äldre har felet *quod honesta* och saknar *est* efter *id*); sannolikt är även dess *externa* riktigt och *extrema* en genom en banal metates uppkommen förvanskning därav. Såsom satsen är formulerad (märk även upprepningen *honesta — honestum*), kan man knappast helt otvunget supplera »i förhållande till döden»; och *virtus et animus externa contemnens* stämmer överens med dial. 7, 4, 2 *summum bonum est animus fortuita (= externa) despiciens, virtute laetus*; 1, 6, 1 *externa contemnunt*; ep. 74, 6 *externa despiciere et honesto esse contentum*.

Ep. 88, 17 *ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. ex hoc nihil desperabo, totum exspecto: si quid remittitur, boni consulo. fallit me hora, si parcit, sed ne sic quidem fallit. nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et non utique casura. utique secunda exspecto, malis paratus sum.* För att visa, hur utmärkt texten kan reda sig utan den i NSS sid. 196 föreslagna förbättringen *deprecabor*, ger Thörnells (sid. 59) en översättning av stället: »'Jag vet icke, vad som skall ske; men vad som kan ske, det vet jag. I följd härav skall jag icke misströsta om något, men väntar mig (är beredd på) allt (såväl gott som ont). Om något (ont) efterskänkes mig, är jag nöjd. Stunden gäcker mig, om den skonar mig, men icke ens i det fallet gäcker den mig. Ty liksom jag vet, att allt kan hända, så vet jag ock, att det icke i varje fall skall inträffa. I varje fall väntar (hoppas) jag medgång, men är beredd på motgång.'»

Beträffande *ex hoc* 'i följd härav' hänvisar Th. dels till ben. 2, 4, 2 *sic unum munus per multorum manus trahitur, ex quo gratiae minimum apud promittentem remanet* — där *ex quo* (*munere*) kan höra till *gratiae* (jfr ep. 81, 24 *beneficia, ex quibus sapienti longum gaudium manet*); dels till ep. 29, 9 *qui intellegis, unde quo evaseris, et ex eo suspicaris, quousque sis evasurus* — där *ex eo* ju inte betyder 'till följd härav' mer än det gör i uttryck som *ex eo apparet, ex eo colligitur* etc. I själva verket använder Seneca knappast någonsin *ex hoc* (*eo, quo*) i denna betydelse³⁵; och vad det betyder här, borde

³⁵ ThLL (i art. *ex*, 1107, 1) belägger *ex eo = ideo* hos Seneca med dial. 3, 3, 8.

väl kombinationen med *nihil* ge tillräcklig upplysning om. Emellertid skulle ett *ex hoc nihil desperabo* = 'ingenting av detta (som kan inträffa) skall jag misströsta om' i och för sig ge dräglig mening, om ledet *quid fieri possit*, såsom Th. påstår, vore »till betydelsen fullt neutralt», vilket det ju inte kan vara. För bedömningen av detta led, liksom av *totum* (vilket av Th. tolkas som 'allt'³⁶ men i verkligheten givetvis är använt predikativt), behöver man bara kasta en blick på det följande *scio omnia accidere posse*, där *accidere posse* svarar mot *fieri possit* och *omnia* mot *totum*. Såsom anslutningen till det föregående visar, kan *omnia* ('vad som helst' = 'det värsta') inte ha den betydelse, Th. ger det (»såväl gott som ont»). Men även bortsett härifrån borde det väl vara klart, att *quid fieri possit*, *scio* är att förstå in malam partem. I sak betyder det, med tanke på den centrala roll, döden spelar i Senecas tankevärld: 'Jag vet, att jag kan dö i morgon'. Hela framställningen (man borde egentligen citera ända från § 14 och därvid understryka *quid refert providere quod effugere non possis* i § 15 och ut ab *insidiis* *tutus essem* i § 16), vilken går ut på att astrologin är onödig med hänsyn till ödets oundviklighet, är buren av stark pessimism; först mot slutet ljusnar den något: eftersom det inte är säkert, att något ont skall drabba mig, vill jag hoppas på gott. — Med införande av min emendation *deprecabor* och ävenledes av tidigare kritikers högst plausibla ändring av det senare *utique* till *itaque*³⁷ översätter jag: 'Vad som skall

³⁶ Denna till synes skäliga harmlösa feltolkning har fått oanade konsekvenser för Th:s uppfattning av ep. 123, 7 *turpe est videri eas te habere sarcinas totas (solas Gertz), quae toto (tuto codd. dett.) concuti possint*. Med latinister som Muretus, Haupt och Gertz betvivlar jag (NSS sid. 156), att *totas* här kan vara idiomatiskt latin, trots Th:s försvarsförsök (sid. 49). Men detta vid sidan om. (Jfr f. ö. ovan sid. 25 n. 25.) Enl. ordleksexperten Th. ger *totas* — *tuto* »en god ordlek; men måhända kan man också bibehålla *toto* och översätta: 'det är en skam, att alla packor, som du har, befinnas vara sådana, att de kunna (= tåla vid att) skakas av allting'.» Som stöd för denna lika matta som krystade, hos Seneca givetvis inte ens språkligt möjliga läsart anföres, i stympad form, ovan nämnda missförstådda passus: »Jfr beträffande det neutrala *toto* 88, 17 *nihil desperabo, totum exspecto*».

³⁷ Thörnells söker stödja upprepningen av *utique* medelst ep. 70, 12 *quemadmodum non utique melior est longior vita, sic peior est utique mors longior*, där ju *quemadmodum* — *sic* och antiteserna göra upprepningen så naturlig som möjligt; på det andra stället, där *non utique casura* redan använts som mot-sättning till *accidere posse*, ter den sig så pass onaturlig, att tre utgivare

inträffa, vet jag ej; vad som kan inträffa, vet jag. Ingenting av detta skall jag be mig fri ifrån: jag väntar det i dess helhet. Om något efterskänkes mig, håller jag till godo. Morgondagen³⁸ gäcker mig, om den skonar mig — och dock, ej ens i det fallet gäcker den mig: ty liksom jag vet, att allt kan ske, så vet jag också, att det ej obetingat skall ske. Därför hoppas jag på gott men är beredd på ont.'

Thörnells invändning, att *deprecabor* skulle ge »ett för sammanhanget främmande begrepp så till vida, som detta ord ligger på viljans och handlingens område, medan däremot såväl *nihil desperabo* som *expecto* ligga på tankens eller känslans», är desto mera skruvad som ett *deprecabor* ju i sak är liktydigt med ett *iniquo animo patiar*. Och att just *deprecabor* är rätta ordet, därom vittna både *remittitur* och *parcit* tydligt nog. Jfr f. ö. ett ställe som 77, 12, där det likaledes är fråga om ödets oundviklighet: *quid fles, quid optas? perdis operam. 'desine fata deum flecti sperare precando.'*

Ep. 101, 7 stat *quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit, sed nemo scit nostrum, quam prope versetur terminus. sic itaque formemus animum, tamquam ad extrema ventum sit*. I st. f. det senare *terminus* läser man med Buecheler *terminum*, men Senecas språkbruk skulle kräva *(a) termino* (NSS sid. 50). Enl. Thörnell (sid. 63) har han »säkerligen skrivit *versetur terminus* med någon förskjutning av betydelsen: han tänker här mindre på bilden *terminus* än på den verklighet, som ligger bakom bilden, nämligen *mors*». En sådan tolkning är visst inte orimlig men långt ifrån så säker som Th. menar: dels gör redan det ringa avståndet mellan de bägge *terminus* den förmodade förskjutningen egendomlig, dels fullföljes den påbörjade bilden i fortsättningen (som Th. inte bryr sig om att citera): *tamquam ad extrema (= ad terminum) ventum sit*, heter det ju, inte *tamquam extrema venerint*.

Ben. 6, 37, 3 *ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam quidem incendium extinxisse, quod feceris*. Då det senare *quidem* »offenbar

---

(Schweighäuser, Summers, Beltrami) oberoende av varandra konjicerat *itaque*, vilket är exakt vad man väntar och synnerligen lätt kunde förvanskas under inflytande av det föregående *utique*.

³⁸ Med *hora* synes Seneca mena vad som strax förut kallats *crastina hora*.

aus dem Vorhergehenden irrig wiederholt ist und ein Verbum verdrängt hat, bleibt die Verbesserung unsicher; den richtigen Sinn aber liefert Gertz' *cedet*» (NSS sid. 53). T. o. m. här finner traditionen en förkämpe i Thörnell (sid. 66): »Det senare *quidem* är tillsatt för parallellismens skull, och denna parallellism med upprepning av det starkt framhävande *quidem* kunde göra ett verb överflödigt: läsaren kan lätt underförstå det begrepp, som erfordras.» Man undrar, hur avsaknaden av ett verb kan bli ett enda grand mindre kännbar genom denna s. k. parallellism och detta extra *quidem* — som f. ö. veterligen är olatinskt i kombination med ett *nedum*. »Vilket latinskt verb, som bör underförstås, eller om Seneca verkligen utsatt ett verbaluttryck,³⁹ kan ej avgöras [fastän man nyss hörde, att det lätt kan underförstås!]. Ellipser av *esse* i olika former förekomma hos honom icke så sällan; en och annan gång utelämnas även former av andra verb.» Med tanke på *in gloriam* kan hänvisningen till ellipser av *esse* synas gåtfull, men troligtvis tillåter ultrakonservatismens grammatik konstruktionstypen *in gloriam* (= *gloriae*) *mihi* (sc. *est*) *vitia codicum fortiter defendere*.⁴⁰

³⁹ I så fall skulle Th., såsom han avslutningsvis nämner, vilja läsa *nedum in gloriam quidem* (*cedet*).

⁴⁰ Några andra ställen nödgas jag av utrymmesskäl beröra helt knapphändigt. Ep. 3, 4 *quidam*, *quae tantum amicis committenda sunt*, *obviis narrant et in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant*. Av Thörnell (sid. 41 f.) rekommenderas *urserit* (så cod. p ursprungligen) i st. f. den övriga traditionens *urit* (anbefallt i NSS sid. 75 f.). I någon av perfektstammen bildad form uppdyker *urgere* i kejsartidens litteratur först hos arkaisten Apuleius. Th. hänvisar lakoniskt till »andra rariteter, som Seneca tillåtit sig, t. ex. 95, 30 *publice iubentur vetata privatim*», tycks alltså inte ha sinne för skillnaden mellan en obruklig form och en vulgär biform, liksom han inte har sinne för det högst osannolika i att S. skulle ha tillgripit en språklig konstighet (i st. f. presens *urget* — om han nu hade velat använda verbet i fråga) för att dymedelst åstadkomma en förbjuden *clausula* (pentameterslut). Det förmånligaste, som kan sägas om läsarten *urserit*, är att den råkar passa bra till begreppet *exonerant*; men *urit*, som ej sällan användes om bördor (t. ex. Hor. epist. 1, 13, 6 *si te forte meae gravis uret sarcina chartae, / abicito*), har inte bara samma förmån utan passar också bättre till sammanhanget i dess helhet: att hemligheten 'bränner' den lösmynte, är ju mer expressivt än att den 'trycker' honom. — Ep. 23, 10 *id agendum est, ut satis vixerimus. nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam*. I och med att Th. (sid. 24) betecknar *putat* som »mindre strikt logiskt» än det i NSS sid. 41 föreslagna *pstat* (= *praestat*), erkänner han detta som en förbättring; att det knappast rättar Senecas egen hand, torde framgå av de i NSS anförda

III. FÖR BÄTTRE FÖRSTÄELES SKULL

En sammanfattande karakteristik av den skrift, där prof. Thörnell med liv och lust demonstrerar min »brist på smidighet i logiken» eller »brist på sinne för stilistiska finesser» eller brist på något

parallellerna (märk f. ö., att det på typiskt annaeanskt sätt varierar *potest* i det omedelbart föregående: non *potest* autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere): det är svårligen en slump, att en enda bokstavs ändring kan dels förbättra ställets mening, dels bringa det i så vittgående harmoni med författarens språk och stil. (Préchac har också upptagit *praestat* i texten.) — Ep. 91, 3 haec omnia (närmast syftande på Lugdunums brand) Liberalis nostri adfectum inclinant, adversus *sua* firmum et erectum. Det gäller här en ren tolkningsfråga. Att det *sua*, som enl. Th. (sid. 29) »helt enkelt» skulle vara = 'levnadsöden', i sak betecknar sorgliga levnadsöden, dvs. »Prüfungen» (NSS sid. 149), visar ju sammanhanget; att det vidare betecknar »persönliche Prüfungen» och är menat som motsats till Lugdunums förstörelse, ter sig särskilt sannolikt med tanke på att Seneca så starkt betonar Liberalis' patriotism (§ 1; § 13). Varför skulle det vara förmånligare att med Th. tänka till ett 'eljest' vid *firmum et erectum*? — Ep. 95, 8 heter det om filosofin: nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. *discutit* enim impedimenta et *tractat* obstantia. Enl. Th. (sid. 78) skulle i NSS (sid. 202) med orätt förutsättas, att »*discutit impedimenta* och *tractat obstantia* äro två uttryck för en och samma sak»; han påpekar också, att med *obstantia* menas »sådana motigheter, som trotsas av dygden, det må vara ogynnsamma yttre omständigheter eller inre svagheter». Givetvis; men menas då inte ungefär detsamma med *impedimenta*? Att *obstare* ibland är svagare än *impedire*, hindrar inte, att orden i fråga vanligtvis användas utan större betydelseskillnad (t. ex. 66, 3 corporibus *impeditos* sed nihilominus perumpentes *obstantia*). Vad nu *tractat* beträffar, kan det självfallet nödtorftigt försvaras; men ordet har inte någon starkare betydelse än 'taga befattning med', 'lägga hand vid', 'behandla', och det verkar ju skäligen matt här, dels vid sidan av *obstantia* (som ju f. ö. inte utan vidare är = *mala*), dels efter ett *discutit*. Man väntar ett uttryck på samma plan som detta ord, och just därför ha så talrika kritiker misstänkt den traderade läsarten. — Nat. 6, 32, 5 si volumus tranquille degere et ipsis dis de felicitate controversiam *agere* (så flertalet hss, *facere* cod. Z), anima in expedito est habenda. Gentemot Th:s långa argumentation till förmån för *agere* (sid. 46 f.) må endast anmärkas, att jag vid min rekommendation av *facere* (NSS sid. 48) givetvis inte förmenat Seneca rätten att konstruera *controversiam facere* med *de* el. med gen., eller att i st. f. *controversiam facere* (*movere*) säga *contendere* eller vad som helst — bara det är idiomatiskt latin; och här gäller det att välja mellan två fraser, av vilka den ena dels inte kan beläggas annorstädes i hela latiniteten, dels företer en misstänkt yttre likhet med den, som Seneca använder på en hel rad av ställen (*agere* och *facere* förväxlas ej sällan) och som här tillika stödjdes av den bättre rytmen. Th:s hypotes, att verbum simplex *agere* efter den föregående sammansättningen

annat, föredrager jag att avstå från för att i stället söka svara på en fråga av viss vikt för rätta förståelsen av samma skrift: Vad har auctor velat med den?

Har han t. ex. skyttat en fara i den textkritiska inställning, som företrädes i arbetet NSS, och har hans vetenskapliga samvete oemotståndligt bjudit honom att inför denna fara höja en varnande röst? Något i den stilen vill man ju med nöje tänka sig — som förklaring till att en sakkunskapens representant långt efter det officiella sakkunniguppdragets fullgörande fortsätter att låta sin förträffliga sakkunskap stiga till väders (om man så får säga, närmast med tanke på det textkritiska luftkonstnärskap, till vilket min »brist på smidighet» i både logikens och grammatikens trapets bildar en så bedrövlig bakgrund). Frågan är emellertid, om inte prof. Thörnell själv står till tjänst med en ännu bättre förklaring, när han både inlednings- och avslutningsvis utpekar proff. Löfstedt och Hagedahl.⁴¹ Såsom vi sett, sker det under sådana former, att man i grund och botten näppeligen behöver anstränga sig med hypoteser om hans mest trängande ärende (som väl de flesta av enkla anständighetsskäl skulle ha bemödat sig att cachera): nämligen att indirekt kritisera de förutvarande medsakkunniga och göra veterligt, 'vem som i alla fall hade rätt'.

Det utvidgade 'sakkunnig'betänkandets intima kombination av vetenskaplig ovederhäftighet och akademisk otillståndighet har föranlett mig till det bemötande, en sådan kombination synes göra anspråk på — även om angreppet råkar komma från en gammal förtjänt vetenskapsidkare. Visserligen har Th. redan tidigare verkat i den mycket långt drivna konservatismens tjänst, men aldrig med sådant bizarreri som i sin senaste produkt, vilken över huvud — givetvis! — inte kan anses som typisk för hans textkritiska sätt att vara. Hans insats inom sin specialdomän Tertullianus är som bekant av hög klass, och även eljest har han lämnat åtskilliga värdefulla textkritiska bidrag (inte minst som konjekturalkritiker!).

---

degere skulle bilda en »stilistisk figur», utgår från den dubiösa förutsättningen, att en romare skulle ha känt mer etymologiskt samband mellan dessa verb än mellan t. ex. *debere* och *habere*. Om argumentationens filologiska nivå vittnar f. ö. exemplifieringen av »variation mellan simplicia och composita av samma verb» med ep. 26, 6 quid *egeris*, tunc apparebit, cum animam *ages*.

⁴¹ Den sistnämnde får f. ö. ett par reprimander även inne i avhandlingen.

T. o. m. i hans här granskade alster finner man ett flertal fullt träffande interpretatoriska anmärkningar,⁴² däribland en eller annan helt ny och verkligt förtjänstfull.⁴³ Hur kommer det sig då, att det i sin helhet bär en så förunderligt stark prägel av att ha tillkommit mot Minervas vilja? Den rimligaste förklaringen torde redan ha givits i och med hänvisningen till dess egenartade ärende. Den livliga önskan att i nyss antydda självhävdande syfte presentera ett s. k. förkrossande bevismaterial har drivit ett ganska fräckt spel med P. G. Thörnell och undan för undan narrat honom in i en allt intressantare handskriftsfetischism, vilken till sist också förmått honom att helt avstå från bruket av latinkunskap, språkkänsla och annat, som skulle ha varit honom till hinders vid hans konservativa förrättningar⁴⁴ (varmed visserligen inte är sagt, att han skulle vara renons på fullt naturliga anlag för kultformen i fråga).

⁴² Detta har framskyntat redan i det föregående (jfr särskilt sid. 6). För säkerhets skull må påpekas, att jag ingenting har att invända mot Th:s val mellan handskriftliga läsarter ep. 13, 14 (Th. sid. 54), 14, 6 (s. 57 f.), 74, 14 (s. 39 f.), 84, 1 (s. 27 f.), ej heller mot hans försvar för traditionen ep. 94, 43 (s. 37 f.), 102, 13 (s. 44 ff.), ben. 3, 22, 3 (s. 22), nat. 4 b 11, 5 (s. 22 f.) (medan jag däremot i likhet med Madvig betvivlar traditionens riktighet ep. 50, 9 och än mer ep. 4, 3, även om den hjälpligt kan försvaras med Th., sid. 67, resp. sid. 69 f.).

⁴³ Faktiskt är Th. den förste, som förstått meningen med ep. 84, 11 *relinque ambitum: tumida res est . . . , tam sollicita est, ne quem ante se videat quam ne se*. Hans tolkning (sid. 53 f.) kan synas skruvad men är åtminstone enl. min mening sannolikt riktig.

⁴⁴ Här ett sista prov. Ep. 95, 12 *facienda quoque nemo rite obibit nisi is, cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exequi possit: quos non servabit, qui in rem praecepta acceperit, non in omnem*. Thörnell (sid. 30 n.): »Man har här försökt supplera *in rem* på olika sätt: *in rem* <*praesentem*> (Aem. Hermes); *in* <*unam*> *rem* (Linde); *in rem* <*praecipuam*> (Hense), men enligt min mening har traditionen rätt: *rem* syftar tillbaka på det föregående *in quaque re* och översättningen blir: 'den, som mottagit (vissa) föreskrifter för saken (i fråga), men icke för varje sak'. Th. tycks i hastigheten inte ens ha märkt, att han opererar med en konjektur: verklig tradition i st. f. *in omnem*, som endast beror på en eller annan cod. det., är *in omne* (varmed man jämföre *partibus* i nästa mening), och med bibehållande därav ter det sig givetvis mindre absurt att, såsom t. ex. Beltrami gör, bibehålla även *in rem* utan bestämning. (På frågan om det eventuella behovet av en suppling kan här ej närmare ingås; i NSS har stället icke behandlats.) Uppenbart språkvidrig är ju däremot den för Th. naturliga motsättningen *in rem* — *non in omnem* (sc. *rem*), 'för saken (i fråga!) — icke för varje (sak!)'.

ZUSAMMENFASSUNG

In seiner Arbeit *Neue Senecastudien. Textkritische Beiträge zu Senecas Epistulae morales* (Lund 1939) hatte B. Axelson gefragt: »Gibt es eigentlich eine faule Sache, deren sich der [textkritische] Ultrakonservativismus von heute nicht mit promptem Sachverstand annähme?« G. Thörnells reizten dieser und ähnliche Aussprüche zu einer 68seitigen Streitschrift (*Konservativ textkritik*, Uppsala 1946), in der er die ungünstige Beurteilung der sog. konservativen Textkritik aus interpretatorischer Unfähigkeit hergeleitet wissen wollte: immer wieder hätte A. die Richtigkeit der handschriftlichen Überlieferung verkannt. Die Antwort auf diesen Angriff bringt der vorliegende Aufsatz, indem der Verf. Thörnells konservative Behandlung der betreffenden Textstellen nachprüft und als mehrenteils verfehlt erweist, wobei zugleich die Denk- und Arbeitsweise der emendationsfeindlichen Richtung der Textkritik reichlich beleuchtet wird. Anstatt zu fragen, ob die Überlieferung richtig sei oder nicht, habe diese Richtung eine gewisse Neigung, die Frage etwa so zu stellen: Was lässt sich tun, um die Überlieferung als richtig erscheinen zu lassen? An mehr oder minder drastischen Beispielen wird gezeigt, wohin eine derartige Fragestellung führt und durch welche absonderliche Mittel die ultrakonservative Kritik sogar auch die ärgsten Handschriftenfehler zu schützen versucht.

ISAC BÖRK OCH SUNO ENGWALL

ETT BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN OM
»NARVA LITERATA»

AV

PER WIESELGREN

I den svenska dramatiken äldre hävder intar Isac Börk ett ganska iaktat rum. Hans mest kända skådespel Darius har tvenne gånger utgivits: först efter handskriften på Bergshammar av K. Fr. Karlsson 1874, därpå jämte Lejonkulans övriga dramatik efter handskriften från Löberöd av Erik Noreen 1936. Erik Noreen har också utgivit Börks och hans kumpaners smärre dikter samt under titeln Författarfrågor i Lejonkulans dramatik ägnat Lejonkulans författare en samling särskilda filologiska studier.¹ Varken Oscar Wiesलगren, som i Svenskt Biografiskt Lexikon lämnar en förteckning på Börks tryckta skrifter, eller Noreen ha emellertid tagit reda på de unika tryck av Börk, som förvaras i Jämtlands bibliotek. Det är skada, att Noreens edition av tillfällighetsdikterna sålunda blivit inkomplett. Emellertid rör det sig om dorpattryck tillägnade svenskar i Estland, varför de osökt låta sig publiceras i sammanhang med följande biografiska uppsats.

Om Isac Börks levnad har ytterst litet varit bekant. Noreen hade, när han förberedde sina editioner och sin avhandling om författarfrågorna i Lejonkulans dramatik, den tanken att i Narva låta efterforska Börkiana. Tyvärr kunde därvarande stadsarkiv då ännu inte ge något nämnvärt utbyte. Men 1939 upptäcktes vid en på stadsarkivarien fil. dr A. Sooms bedrivande igångsatt vindsröjning i Narva rådhus en mängd nytt arkivmaterial, bl. a. kämnärsrättens protokoll och akter, suppliker till magistraten m. m. Vid besök i Narva 1940 bereddes jag av Soom tillfälle att systematiskt genomgå hela det nya materialet, varöver han redan låtit upprätta en provisorisk katalog. Det var ganska lustiga kulturbilder, som därvid upprullades från detta svenskhetens östligaste centrum. Långt mer än Estland och Livland hade den ingermanländska provinsen kommit under direkt svenskt kulturinflytande och svenskan var här det

---

¹ Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund 20, 22.

officiella språket. Det fanns också en betydlig svensk koloni i staden, företrädande många yrken och stånd. Den synes ha i någon mån levat kvar även under den ryska överhöghetens tidigare period att döma bl. a. av de unika svenska tillfällighetsdikter, som där bevarats från frihetstidens första decennier.²

Det nyfunna materialet möjliggör ingen sammanhängande skildring av Börks levnad ens under hans estländska år. Men det ger en livlig bild av hans miljö och de många små stridigheter och skandaler, som fångade stadsbornas och myndigheternas intresse t. o. m. i det stora nordiska krigets grannskap. Det ger också viktiga upplysningar till Börks personalia och lämnar autentiska handstilsprov, med vilkas hjälp egenhändigheten av Bergshammarshandskriften kunde kontrolleras, om denna åter skulle komma att stå till forskarnas förfogande.³ K. Fr. Karlsson betraktade nämnda handskrift som skriven med Börks egen stil; Noreen ställer sig något tvivlande härtill.⁴

Senast våren 1691 har Isac Börk flyttat över till östersjöprovinserna och vid midsommartiden hyllade han i ett hos Noreen tryckt kväde medicine professorn Micrander vid den nyöppnade akademien i Dorpt. Höstterminen samma år var han såsom kunglig stipendiat inskriven därstädes.⁵ Han kallade sig i Dorpt Vesmanno-Dalecarlus, ehuru han i Uppsala tillhört Östgöta nation. Det är naturligtvis denna sistnämnda, först av Karlsson påpekade omständighet, som föranlett v. Friesen, att i Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld 1914 räkna Börk till författare av götisk hörd, icke, som Noreen tror, någon egendomlig lapsus.⁶

G. v. Rauch har sin bok om Academia Carolina⁷ meddelat ett par data om Isac Börk ur universitetsprotokollen. 1692 infann sig stud. Biörk från Narva och anhöll att få hylla kronprinsen i ett

---

² Se min uppsats Bland böcker i Baltikum, *Collijns tidskrift* 1943.

³ I juni 1937 såg jag handskriften i Bergshammars bibliotek, men den är numera nedpackad och otillgänglig.

⁴ Författarfrågor s. 8.

⁵ Bergman, *Universitetet i Dorpat under den svenska tiden*, Uppsala & Stockholm 1932.

⁶ A. a. s. 12, not 1.

⁷ *Die Universität Dorpat und das Eindringen der frühen Aufklärung in Livland 1690—1710*, Essen 1943, s. 59, 118.

offentligt festtal, vilket bifölls. Börk erhöll stipendium och blev biträd. akademisekreterare.

15. 6. 1693 höll Börk åter en sådan födelsedagsoration. Rauch tror sig ha läst, att han redan den 14. 10. 1691 upptas som amanuens.

Redan 1692 hade Börk sitt hem i Narva, ehuru han sedermera någon tid måste ha återvänt till Dorpt för att fullfölja sina akademiska studier. 1692 hölls ett prästmöte i Narva. Då råkade en kamrat till Börk illa ut med en kvinna Karin Jöransdotter och beskylldes av »konan Karin», som hon gemenligen kallas i protokollen, för att ha rått henne med barn. Kamraten i fråga hette Johan Krok och var kollega vid svenska skolan. Han drog själv saken inför kämnärsrätten för att fria sig från Karins beskyllningar. Och han förmådde Isac Börk att avge ett intyg, som jag låtit fotostatera här tillsammans med en sex år senare skriven räkenskapskladd, för att man skall kunna få ett fullt säkert prov på Börks handstil att jämföra med Dariusmanuskriptet. Att intyget är egenhändigt, kan man ju med den största sannolikhet förmoda, men beträffande räkenskapskladden, som visar samma hand, föreligger dessutom Narva rådsturätts uttalande i protokoll av 8. 7. 1702, att den skrivits av Börk själv. För namnteckningens skull har jag medtagit även intyget. Sedan Börk blivit ämbetsman, utbildade han ett något avvikande sätt att skriva sitt namn (jfr bild 2!).

Brevet till kämnärsrätten lyder:

»Däd har Hr Johan Krok till sith frikallande ifrån kånans Karins diärfwa beskyllning, ibland andre sine bewis trägit fodrat af mig ath intygas måste, hwad jag dän tiden när sidst prästemötet här stog, d. 25 Maj 1692 /: då jag för trängzel hemma hade hos bemälte Hr Krok några dagar kvarter:/ förmärkt angående hannes maner ath förhålla sig emot dän hon aldrig eth ord mäd tillförene talat: Dhy kan jag Sanningen till Styrkio intet annat bewittna, än att hon emot mig, hwilken war hanne hel obekant intet allenast åtskillige lättfärdige åtbyrder hade utan åg /: däd jag blyes skrifwe:/ mig till sith natlläger åffta inviterade, åg åfwen åm Mårnarne, då jag mig excuserade att jag mig försåfwit; såg mer än sur åg onder ut. Mot hwilket mith Intygande hanne nu så mycket mindre kan hiälpa neka såm hon siälf hos Superintendenten /: då hon först kām att kroken anhlaga:/ sådant i mångas närwaro måst tillstå, och hade intet annat att förewända, än att hon har med mig narras! Hwilket alt jag Sanningen till Styrkio bewittnar Narven d. 24. Jan. 1693

Isac Börk!

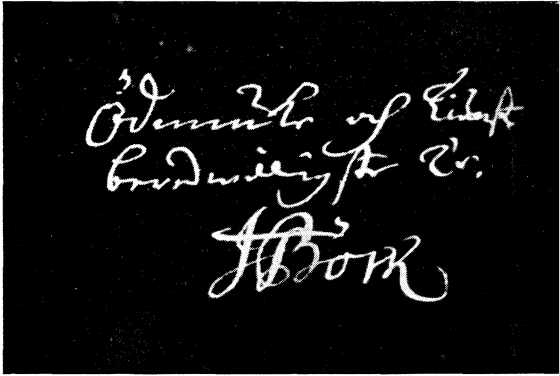

Bild 2. Isac Börks namnteckning 1698.

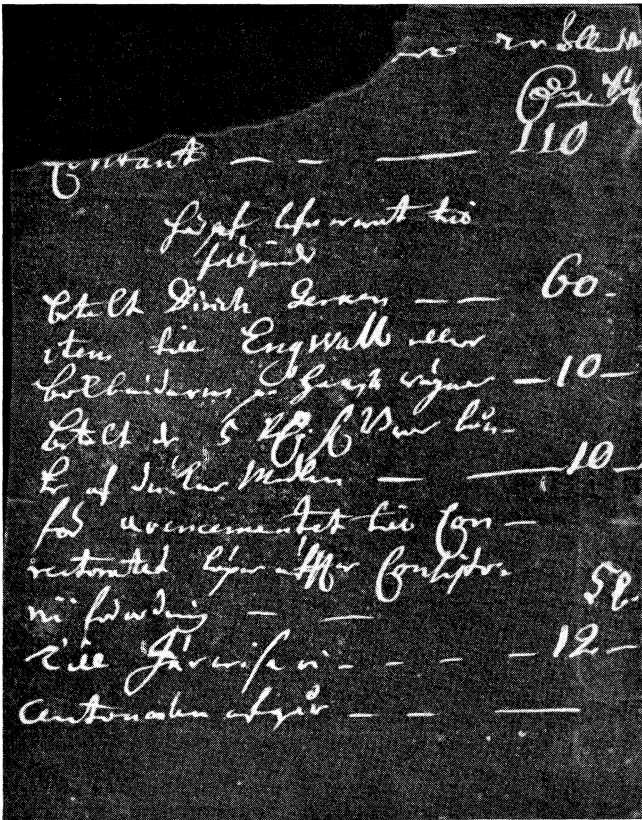

Bild 3. Skriftprov av I. Börk, vars egenhändighet styrkts av Narva Rådhusrätt.

faderskapet. Rätten kunde inte komma till klarhet utan beslöt hän-skjuta målet till rådsturätten. Men rådsturätten hade ingen lust att överta ärendet utan återförvisade det till kämnärsrätten, där det fortsatte att avhandlas den 7 april. Rätten klandrade svaranden, enär hon ej anlitat stadens edsvurna barnmorska. Hon hade i stället tillkallat en soldatänka, som förhördes om vem Karin i födelsestunden uppgett som barnafader. Svar: en skolmästare. Rätten uppsköt målet i avvaktan på kärandens bevis. Den 25 april måste Krok anmäla, att han inte kunde åstadkomma mera bevisning och begärde skyndsamt utslag, men någon dom har jag ej funnit.⁸

Ytterligare tecken på att Börk redan 1692—93 varit bosatt i Narva, utgöra två bröllopsdikter till narvabon rektor Albogius och till nyenskansbon pastor Qwist, vars bröllop stod i Narva. De synas ha bevarats endast i den zetterströmska samlingen i Östersund och avtryckas här nedan. Sannolikt var Börk redan den gången lärare vid svenska skolan. Det tredje och kortare östersundsfyndet är däremot tillägnat fyra nypromoverade magistrar i Dorpt.

Om språket i dessa dikter gäller till fullo Erik Norens omdöme: »Karakteristiskt för Börks poetiska stil är å ena sidan den höglitterära, invecklade syntaxen, å andra sidan den talspråkliga form-läran.»⁹ Några påfallande drag eller anmärkningsvärda enskildheter äro följande:

A. Ljudläran.

Apokope av *a* (*min* för 'mina' etc.) är mycket vanlig, likaså bortfall av *-de* i preteritum av första konjugationens svaga verb och av slutkonsonanten i deras perf. part. Infinitiv, preteritum och perfektum bli sålunda likalydande. Tidstypiska kortformer som *ble* för 'blev(o)', *ha* för 'har' eller 'hade', *nå* för 'något' (Hellquist, Studier i sextonhundralets svenska, s. 71 f.) saknas ej heller. Ett annat tidstypiskt fenomen är utstötande av obekväma konsonanter. Man kan t. ex. finna *tors* för 'torts' (Qwist 2),¹⁰ om denna form ej bör läsas 'törs', m. m.

⁸ I handlingarna, varest Börks intyg återfanns, ligger också ett brev till diakonen Ahlgreen, utfärdat av H. Rolfinck under superintendentens frånvaro. Brevet anmodar Ahlgreen att i den frånvarande rektor Albogii ställe bevista målet mellan Kock och konan Karin. Ahlgreen tituleras Tua Humanitas.

⁹ Författarfrågor s. 29.

¹⁰ Sidohänvisningarna syfta på de i mitt avtryck i margin inom parentes satta siffrorna, svarande mot sidor i originalen. Promotionsdikten förkortas Prom.

Det för Lejonkulans män typiska skrivsättet *åg*, *däd* 'och, det' tillämpas även här (i betonad ställning står *äck*) och torde ange uttal efter stavningen. Jfr Columbus i En svensk ordeskötsel (ed. Hesselman s. 79) och Hellquist, Studier s. 78.

Flera drag i ljudläran peka på Börks uppsvenska uttal och visa, att om ock familjen var östgötsk och han själv eventuellt född där nere, så är det dock uppsvenska mål, som satt sin prägel på hans språkvanor.

Några anmärkningsvärda växlingar mellan *a*-, *e*- och *ä*-ljud påträffas i former som å ena sidan *alliest* för 'eljest' (Albog. 3 — kan dock vara feltryck för 'älliest'), å den andra *utwält* för 'utvalt' och *för-sätt* 'försett' (Qwist 4). Den förra formen finns hos Columbus (se Adolf Noreens edition s. XXV), som också har *sätt* för 'satt'. Om *ä*-ljud i part. av 'se' jfr Kock, Svensk ljudhistoria §§ 182 och 215. Om *utwält* jfr § 1197, om *sätt* (part.) § 1200. Normalt för tiden är *ä* i *fäger* 'fager' (Qwist 4).

åga för 'åga' (Albog. 3), som nu är dialektalt (t. ex. dalmål) är Börk inte ensam om att använda i litteraturspråket. Jfr t. ex. Arkiv för nordisk filologi XVIII: 337. Ännu mycket allmännare var *y* för *ö* i ord på vörd-. Börk har både *y*- och *ö*-former.

Med *wärlek* (Qwist 3 rimm. m. kärlek) kan *fjäär* och *kläär* (Hellquist s. 113) jämföras.

Påpekas bör den korta vokalen i *Sänn* 'son' (Prom. 3 rimm. med Helicon) och *Stappelstaden* (Albog. 1). Jfr till det förra Ad. Noreens a. a. s. XIX och till båda Hellquist s. 124.

B. Formlära, syntax, ordställning.

Till de många belägg för överflödigt bruk av pronomina, som E. Noreen samlat, kan jag bara lägga ett: »Såm deras Tal däm ... hämma» (Qwist 4).

Ett fall som »Diana kâm i däd» ('i detta nu'), Qwist 3, belyses av vad Olson, Pronomenet Den s. 23, yttrat. Exempel på konjugationsväxling, som jag inte påträffat annorstädes, äro *skridde* för 'skred' och *rette* för 'retade' (Qwist 3).

Men den ofta mycket konstfulla tankefogningen hos Börk är det, som sätter sin särskilda prägel på hans poetiska stil. Denna är tungrodd, men det finns, såsom E. Noreen framhävt, många detaljer av poetiskt behag i Börks skildringskonst. Den invecklade syntaxen hindrar ej, att man ibland på ett mycket lakoniskt och abrupt sätt får händelsernas gång antydd för sig. Man måste läsa dikterna med stor uppmärksamhet för att kunna tillgodogöra sig deras innehåll och uppfatta deras estetiska värden. Särskilt gäller detta om de astronomisk-geologiska funderingarna i kvädet till Albogius. Där (s. 3, r. 1 & 3) brukas också ren dativ på ett för oss främmande sätt.

I fråga om ordföljden märkes *wyrndan dász* 'dess vörndnad' (Prom. 2),

ett ovanligt fall av den i och för sig vanliga typen 'modren min'. Besynnerlig är ordföljden: »Alt af de lyste däd war Kåppar» (Qwist 2) = 'allt som de lyste av'.

C. Ordförrådet.

beskimfa efter ty. 'beschimpfen' (Qwist 2) är med *y*-vokal vanligt i änsv. Ett fall med *i* känner SAOB från 1709.

brasar 'flammar' (Albog, 3).

fäger-löje 'fagert löje' (Qwist 4) är en i SAOB ej upptagen sms. Men 'fägerlek' förekommer.

förkylt 'förfruset' (Albog, 2).

förpara 'förena, sammanpara' (Qwist 4) efter ty. 'verpaaren' är en hitills okänd germanism i svenskan.

förse 'utse, förutbestämma' (Qwist 4). Den betydelsen är inte ovanlig i änsv.

förwara 'säkerställa, bevara' (Prom. 3). Vanligt i äldre språk.

förraska 'fördärva' (Albog, 2). Mycket vanligt i änsv.

hia 'narra' (Qwist 3). Ursprungligen lty. Flera belägg i änsv.

Hiärne-Drått (Albog, 2) är en i SAOB ej upptagen sms. Är väl en under barockstilens inflytande tillkommen benämning på Phoebus Apollo, för vars ära man fäktar några rader längre ned. Den slarviga korrekturläsningen gör, att man också får räkna med feltryck för *Brått*, som i änsv. kan vara maskulinum. Meningen bleve då: 'förkväva vårt hugskott'.

rygg-wärts (Albog, 2), jfr ty. 'rückwärts', är en germanism, som även Wexionius nyttjade (Dahlgrens Glossarium).

skura te 'ge skrubbor' (Qwist 2) är ett vardagligt uttryck, som också Kolmodin använder (*skura till*, Dahlgrens Glossarium).

skogwärk (Qwist 2) en sms, som SAOS belagt om en tavla 1678 och som *skogwärk* hos Börk själv.

spåtska 'trotsa'; 'begabba' (Qwist 2) ganska vanligt i änsv.

sårt (Albog, 4) kan vara 'sårigt' av det tidigare vanliga adj. *sår* men skulle också kunna tydas som det hos Dahlgren upptagna *sårt* 'ömt'.

utfrasa (Albog, 3), jfr SAOB under *frasa*: 'knastrande blossa ut'.

wyrdar (Qwist 4), *wyrdare* (Prom. 1) 'vördare, dyrkare'.

utsputa 'utspruta' (Albog, 2) vanligt i änsv. Jfr 'spotta'.

wåga på 'riskera' (Qwist 2). Ännu 1858 kan Rosenius skriva: »så vill jag våga det på Herren» (SAOS).

Årsamhet, jfr ty. 'Ehksamkeit' (Prom. 2).

åtskilligt sinn (Qwist 2) 'av skilda meningar'.

Över den genomsnittliga tillfällighetspoesien — även den som härrör från kända skalder som Lucidor och Runius — höja sig dessa dikter inte bara genom sina fångslande filologiska problem och sin konstfulla utmejsling utan även på grund av sitt tanke-

innehåll. Dikten till Qwist bör vara av värde för en teaterhistoriker; den skildrar ju ett drömt skådespel med noggrant angivet innehåll och flera scenväxlingar. Kvädet till Albogius åter ger en — språkligt tyvärr något dimmig — föreställning om skaldens världsbild och vinkar om hans lärda lektyr. Han tror på jordens glödande inre; hans uppfattning om solens roll (överst på s. 3 i orig.) är i så måtto oklar, som man ej rätt kan se, om författaren ger sin egen uppfattning till bästa eller antyder en åskådning, han ej delar.

Jag låter nu de tre dikterna följa. Avtrycket är noggrant gjort, men uppenbara tryckfel har jag utmärkt med (!).¹¹ Dikterna förvaras i Östersund i följande packar: Brudskrifter (1636—76), Tom 1 fol. innehåller gratulationerna till Qwist och Albogius. Promotionshyllningen förvaras i Gratulationsskrifter 6 4:o.

I den handskrivna katalogen över samlingen (den tryckta blev tyvärr aldrig fullbordad) saknas kvädet om Qwist. De två andra återfinnas under rubriken »Modern skönlitteratur».

Kärleks Åtskilnad (1)
 Förestäld af
 Astrilds Skåd-Theater.
 Då
 Wyrdige åg Wällärde Härrn /
H: ERIK QWIST /
 Wälförordnat Cappellan i Nyens Swänska åg
 Finska Församlingar /
 med dån
 Ereborne åkk Dygdälskande Jungfru /

---

¹¹ Den hos E. Noreen tryckta gratulationen till Micrander är intressant för dorpatensare, emedan den innehåller den troligen första hyllningen till östersjöprovinsernas akademiska flod Embach (Emmajögi): »Så länge *Emma* till Er Strand och Brygga rinner». Senare blev ån så populär, att tyskarna kallade hela staden »Embach-Athén» liksom Berlin »Spree-Athén». Floden Narva har Bök inte nämnt, men en annan gratulant vid det den smällkalla vintern 1693 firade albogiska bröllopet, magister J. Forsenius, författare till den mycket intressanta skriften *Purpura principis* (varom se Rauch, a. a. s. 318 f.), säger: »Och Narfwa flod den gick som bomber under ijs» — en åskådlig rad i ett annars ganska poetiskt kväde.

**Jf: MARIA JÄRN-
STÄDT /**

sig uti en högförnäm Biwistan förbant /
i Narven dän 28 Decembr. 1692.

(Vignett)

DORPT / Tryckt af Johan Brendeken /
Kongl: Acad: Boktryckiare.

- (2) ÄJ feltes långt förr än åg Mårgon-rådnan snart
Har från Tithoni Famn åg liufwa säng upstigit /
Åg sig på Himlens Fält uti sin Tienst begifwit /
Til at bereda åt sin Bror en präktig Fart;
Då äntlig sen jag trött all Natten wakat hade /
En liten dwala sött min ögon samman lade.
Mig tyktz jag såg en Lund straxt bredwid Fröjas Tron /
Hwars skogwärks perspectiv utwiste en Theater
P(!) hwem Gudinnorna i mer än höga later /
Förklädde hiärtans nätt hwar spelte sin Person /
Åg sielfwa Acten tyktz mig *Kiärleks Skillnad* wara /
Hwars rätta Principal Cupido sig förklara /
At gifwa prof utaf sin underbara Makt /
Lät lilla Skalken först Narcissus stält utträda /
Såm will äj någon Nymph et Ord sen mer tilstäda /
Beskimfa Astrild åg dem han sig underlagt.
Lik såm et stadigt Mod dász Blås äj kund antända /
Män huru spelet slötz ble Siälf-Behag dász ända.
Uti en mulen Sky lät FRÖJA sen sig se /
Mäd sina Påfåglar / såm Snäcke-Wagnen förde /
Åg mäd sin snabba mun dän hon nu ifrad rörde /
Dianas dyrkare så tämlig skura te /
Hälst de såm spåtska tors dász Hr. Sons Pil åg Båga
Åg bad äj nån mer på Narcissi Ofärd wåga.
Sen ble alt stilla tyst / åg Astrild myste mund /
Flög hit åg dit lik såm han ingen wille skona /
Ehwem såm framkåm la för honom ner sin Krona /
Swor straxt dász Fama åg giord made'n (!) et Förbund
Dåkk såm hwart Hufwud har et särdels nöje inne /

Så wore alla de af et åtskilligt Sinne.
 Först kãm Fru FLÄTTJA fram sãm hãnne Åran bort
 Med sina Tärnor de på hãnna tãmli släkta;
 Alt af de lyste däd war Kåppar åg Oäkta / (3)
 DäsZ Purpur war et Smink sãm kåsta intet stort /
 DäsZ dyrkare wa de sãm spilla Tid åg Timmar
 Åg sådna Tölpar sãm tro alt är Gull sãm glimmar.
 Däd war ett Tekken de äj wist hwad Dygd war wärt /
 Åg hwar uppå förnãmst rätt Kiärlek plägar hängia /
 När deras-Sinne Ro (!) war flärd åg slik fåfängia /
 När de för Himlens Skatt et glitter-gull had kiärt;
 Åg mykket mer til däd än til Personen fria;
 En Klokhett hwilken mäst sin Härre plägar hia.
 Jag såg mig nästan mätt af deras Tokeri /
 Förr än en annan Svite på Skåde-platsen trädde /
 Halfnakne mäd sit Flor åg hel lätfärdigt klädde /
 DäsZ Ögon bran utaf däd Hiärtat nöjdes i
 DäsZ Åtbyrd / Miner / Alt til Okyskheten rette /
 Åg KJÄTTJA tykte mig däsZ Regentinna hette!
 DäsZ Tärnors Trälar fikk knapt på Theatren rumm
 Jag undra äj så stort på oförfarne Unga
 Sãm Dufwo-Hwita åkk af Hufwu-bonan tunga /
 Dãm Ögonen war mörk åg Foten han war krumm.
 Vulcanus slank där mäd åg koxa äfter Fröja /
 Wäl krönt åm Pannan; sãm däd skulle någon nöja /
 Rätt bäst de trippat bort så skridde LÄTTJAN fram /
 Åg Baccus hãnnes Bror beskiänkter hãnne ledde /
 DäsZ Föllie äwen sig sãm däsZ Förnãmste tedde /
 La knapt et strå i kårs / sa / lära sent är skam;
 Bekymbra litet sig åm Hushåll åg sin Föda
 Åg sa / däd anstår äj så miuka Händer möda!
 Diana kãm i däd hel trötter af sin jakt /
 Fikk däsze Tråppar se åg slog sin Ögon neder /
 Sa: där ä Astrildz Fålk / där är åg Venus heder:
 Då Skalken hel geswint förwandla spel åg Act /
 Åg sãm han nog giet Prof af Oförståndetz Wårlek /
 Så wil han til sit Pris åg wisa en rätt Kiärlek.
 Där kãm en Perseus fram besprängd af Drakens blo /

- I wänstra Handen hölt så Kiädiorna sãm Bågan /
 Åg ha sitt Wäl sitt Alt för Andromeda wåga
 (Däsz Hiärta war däsz Munn däsz Hand dän war däsz Tro /)
 Ha löst sin Skiönstas lif åg lämnat sitt i fara /
 Åg redlig Kiärlek war dän honom dåkk bewara.
 Hur liufligt talte hon sin bästa Perseus till /
 Åg wiste äj hwad Takk hon honom skull bereda.
 Hur wänligt swarte han sin wakkra Andromeda /
 (4) Man såg där af en (!)¹² Min sãm Dygd äj hafwa will /
 De wiste mer än nog hur Kiärlek kan hugswala
 Så talte åm sin Frögd sãm de dän äj kund tala.
 När de afträdde / skul et annat dygde-Fålk
 Åg de sitt Sinne ha mäd Ärbarhet förpara /
 (Ulysses Cephalus tyktz mig de förste wara)
 Inträda äwen åg hwar bli sin fågnas Tålk:
 Män i dät samma hörds af Pindi Kull en Stämma /
 Sãm deras Tal däm i sin första början hämma /
 Alt war hel hiärtans liuft åg härligit at se /
 Apollo satt där högst i sina Strålar fager /
 Alt Bärget däd war klädt åg öfwerhöllt mäd Lager /
 Åg alla Instrument mån sådant nöje gie /
 Att åm äj Hymæns Blåsz mig orsak där till sade /
 Kund jag spått Himlen siälf han där sitt möte hade /
 Jag såg at alt war giort för en däsz wyrdar's skull
 Sãm en af Nympherne där närmast kring i Bygden
 Har utwält hwilkens Håg allena älska Dygden
 En Skatt sãm dyrar är än alt förgiängligt Gull.
 Till lykka Unga Tu / däd war sãm alla ropa!
 Åg tyktz mig jag wäl kiänt de inte ble tilhopa!
 Då jag bryr Hiärnan åg hel giärna wille gie
 En Skald däd Dygde-par / åg såledz däm upwakta /
 I samma waknar¹³ jag: åg då jag alt betrakta
 Sãm fårekåmmit (!) mig / så märkt jag däd war De
 För hwilka Hymæn siälf i Dag sitt Blåsz uptänder /
 Åg de i Ärbarhet nu gie hwar andra Händer!
 Full gör Thalia då hwad dig din Dröm för-sätt /

¹² Fel för *äj*.

¹³ Näst sista typen syns ej på grund av hål i papperet.

Åg önska at dän GUD såm dätta Bandet knutit
 Såm dätta Äktenskap i Dygdighet beslutit
 Emellan ERIK QWIST åg MAJA JÄRNSTÄDT
 Må bli et lyckligt Band i Sälhertz fäger-löje
 Ett jordiskt Paradis åg sen et Himla Nöje!

Isac Börk.

Åm Mitt i Kiöld åg Fråst En Jorde-Eld sig finner / (1)
 Så mycket Mera då wist Astrilds Låga brinner /

Bewist af dän äkta Förmälning

Emellan

S. Theol. Lectorem åkk Rect. uti Cathed.

Scholan i NARVEN,

Äre-Wyrdige och Högwällärde

Mag. **ERICUM ALBO-**

GIUM,

åkk

Äreborne och mycket Dygde-rike Jungfru /

Jf. **MARIA HINNEL,**

Hwilken i en hög åg' förnäm Närvaro skiedde i

Stappelstaden Nyen den Februarii år 1693.

(Vignett)

DORPT / Tryckt af Johann Brendeken /

Kongl: Acad. Boktryckiare.

JAg mindre undrar däd, att Alpheus flyter söt (2)
 I bittra Hafwets Salt / såm älliest Sötman dödar /
 Att åg Pactólus af en Gull-rick åder flödar /
 Åkk Castals kiälla är sitt Nectar aldrig tröt /
 Än att en Boreas mäd Kiöld åg Fråst äj hinner
 Utsläckia älliest hwad dän warma Såmar brinner!
 Ty skiönt ån (!) Ceres är förstald till Hand åkk Fot /
 Åg för sin Liflighet en dödlig Färga hyser /
 (Sen Phoebus hannes wänn allena rygg-wärts lyser.)
 Åg Natten mäd sin Wakt alt wäldet tagit mot /

Likwäl så blir däd Ett / såm Han äj kan för-raska /
 En Eld såm äwig blir åkk lefwer i sin Aska.
 Man wet hwad Naso skref åm Däszas Stridighet /
 Men ser alt stelnadt åg förkylt / såm alliest grönska /
 Åkk kund så lättlig tro hwad Boreas sig önskat;
 Har utan Twifwel nu nått sin Fullkåmlighet /
 Sen diur-åkk Fågle-Sång är såm han aldrig warit /
 Åkk alt så skiöflat såm en Fiend öfwer-farit!
 Mån när wår Hiärna Lyst blir af Minervæ Blåsz /
 När wi förkasta hwad wår Barndom åsz inbillat /
 Als intet jaka förn Förnufftet däd har gillat /
 Kan ingen Likhet till ett Sant bedraga åsz!
 Så se wi snarar' äj wår Hiärne-Drått förtrykkes /
 Än när wi lätte ä alt tro så / såm däd tykkes!
 Skiönt äj Vesuvius utsputa Eld mäd Gny /
 Åkk där ej Cyclopes Vulcani Wærkstad funno';
 Skiönt intet Hecla-Fiäll åg Æthna äwigt brunno /
 (Hwars tiokka Swawel-rök förmörker Himlens Sky)
 Likwäl äj wore swårt för Phœbi ära Fäkta /
 Sen han wår Hand har wært / åg wäpnat mäd sin Skiäkta
 Ty att i Jordens Centro åg dász Medel-Punkt
 En Eld sitt rumm har fått såm aldrig kan utsläckias /
 (Skiönt öfwer-Skârpan mån mäd Isz ibland betäckias.)
 Är til bewise åsz så mykktet mindre tungt /
 Såm högt uplyste Männ åch Sinrike Sophister,
 Där till ha lagt dän grund såm aldrig nånsin brister.
 (3) Säj åm äj Solen där bekvämtigt Ställe fants /
 Där hon mitt i sin Kretz på alle Himlens kanter
 Så Månan Stiärnor åg dász wanliga Drabanter
 (Såm ha äj egit Skien) kan dela ut sin Glants /
 Kan lika wärma till all Jordens Delar sprida /
 Såm sig emot dász Eld åg liufwa Strålar wrida /
 Wår Jord hon älskar ju dän Ordning Himlen har
 Åg bör sin warma alt hwad åsz hon sen förunnar;
 Hwart blefwe däs Metall, dász friska Hälso Brunnar /
 Dász Mineralier, dász kiällor Silfwer-klar /
 Såm Winter-Tiden ett mer ymnigt Watten hysa
 Åkk Koka warmast upp / när alliest alt mån frysa?

Ty säja Solen hon alt slikt orsaka måst /
 Däd wore äj mer Klokt än Momus däd må nämna?
 Ty huru skulle hon dän öfre Jorden lämna
 Hel grå uti sitt Skiägg åkk isklädd af sin Fråst /
 Äg trängia sig uti de inre Hännäsz delar /
 Att dra de dunster Hop / hwar af sen Kiällan spelar?
 Däkk till widlyfftig Strid / wi röra äj vår Hand
 Mot däm / såm twärt mot vårt fast mykket före-wända;
 Män till Kirkerus åg Cartesius däm sända
 Claubergius Boile okk Antonius le grand,
 Wårt Öga syffter på en dylick krafftig Flamma /
 Såm all Tings Moder är åg hela Wärdens Amma
 En Eld såm aldrig dör så länge Wården står /
 Så länge warmt åkk Kalt hwar annan Spiran låna /
 Äg Himlens Stiärne hwalv uplyser Sol åg Måna /
 Så länge Någon Wåg till Strand åkk Klippa slår /
 Så länge kastar Han till Himlen upp sin Låga /
 Äkk Äsz uplifwar alt / såm liufligt är att åga.
 Så mykket mindre kan nån Winter honom rå
 Förkwäfwa / såm han mäst i största Kiölden brinner /
 Äg rensta Lågan man hosz yfwerborne finner /
 I stället alliest mäst han är bemängd mäd nå /
 Såm gör han häfftigt nog i första Börja¹⁴ brasar /
 Män sedan hastigt likt såm Eld i Halm utfrasar.
 En sådan Kiärlek kan äj tända höga Bröst /
 Wi ble wid dän såm är af ett Fast Högre wärde;
 Såm En / dän Phœbus siälf uppå Parnassen lärde¹⁵
 Sin Klok-¹⁶ åg Wiszhet mäd en Högmält Guda-röst /
 (Dän så Pierides såm åg Minerva ärar)
 Har tändt / åg giort att han en Dygdighet begiärar.
 Såm lärda Klippan fan / däsz lärda Hiäsz wård / (4)
 Att för Sitt Snille / mäd en Lager-Krantz ångifwa /
 Äkk upp däs Heders-Namn till Äffter-Wården skrifwa)
 I Minnes wittra Bok / såm aldrig blir förtärd /
 Så wille Venus äj nå på sin Tjänst skull fela /

¹⁴ Rättat för hand (endast första bokstaven var rätt tryckt).

¹⁵ Sista typen rättad för hand, de två första otydliga.

¹⁶ Bindestrecket ditsatt för hand i st. f. en felaktig bokstav.

Män däd däs Son giort sårt mäd liufste läkdom hela.
 Då när ALBOGII Blåsz dän Faklan tände ann /
 Såm af ett Dygde-Skien har lyst åkk stadigt lyser /
 MARIA HINNEL dän såm ärbarhet högst hyser;
 Hwars Hiärta brinner af en redlig Trohetz-Brand /
 Dän aldrig Winter-Fråst äll Olykkz-Storm lär släckia /
 Till sidst en Äre-Snö lär Mull åkk Sand betäckia /
 Jag såm äj Nyen sett dåkk hört däs Rykte har /
 Har Hännas Dygder hört af Famas Mun beprisas /
 Åg tykz mig hur jag ser i Dag all tjänst bewisas
 Af Årans Egit Fålk / däd skiöna Dygde-Par /
 Jag ser Hur hiärtans wäl åm Däsza alla tykka /
 Jag hör hur redligt hwar åg En däm önskar lykka.
 Ty fatta mäd ett Ord / Melpomene, din Plikt /
 Giör ett mäd däm / såm sig här i så willigt finna
 Åg önska att dän Eld såm börjat har att brinna
 Dän Kiärlek / hwilken drifz af en så Wiktig wikt /
 Må äj Wälsingelse (!) i allsköns Nöje tryta
 Tills dätta Jordiska ett Himelskt lär för byta.

Isac Börk.

(1)

Oförwisneliga Lager-Kransar

Första gången

Wid dän åter uprättade Parnassen åg Wiszdoms

Klippan i DORPT

af

Däs nu warande högst-nambare Apolline

OLAO HER-

MELIN,

Jbland andra däs oförtrutne Wyrddare

De högwällärde MAGISTRIS

JOHANNI GEZELIO

Wesmanno.

ERICO ALBOGIO

Ingermanno.

NICOLAO LIMATIO

Ostrobotniensi

KENICIO KENICII

Angermanno.

til et wälförtyänt Äre Minne

den 7. Martii År 1693.

Mäd anständig Heders-Ståt på satte

Hwilka således afritades

af

Trykt af Johan Brendeken.

Jag tror man aldrig änn dän Lärda Klippan wet (2)
 Mäd slik Endräktighet upklingat här i Norden /
 Åg mäd en Harmonie i Stämman åg i Orden /
 Ett Mäster-Stykke giort af all Fullkåmlighet /
 Af allt däd Helicon åg Aganippe prålar /
 Af alt däd Maros Tusch åg Nasos pänsel målar.

En Allmän Frögd han will ju ha ett Allmänt Pris /
 Där i sig finna bäst Apollo åg däsž Systrar /
 På hwilkas wittra Skald ett himmelskt Öra lystrar
 Åg nöijer sig utaf däd mångahanda wis
 De många Dräkter hwar i Wyrdnan däsž sig kläder /
 Åg städz i tækker Min för Jovis Ögon träder.

Bland annat ser jag hur Apollos hand (äj Matt)
 Mäd högsta Ärsamhet sin Lager-Kransar delar
 Åt deras Dyrkare / däm äj däd ringsta felar
 I Klokhet åg Förstånd / dän högsta Wärdens Skatt.
 Jag ser där FYRA på dän lärda Minnes Lista /
 Till hwilkas Wördna så Thalia måst utbrista.

Så blir dåkk Wett åg Dygd i Heder: (3)
 Slik Löning har wår Helicon
 Ännu förwart hwar Dygdens Sånn

Såm däsze FYRAS kloke Seder:
 Hwem högst behagar Årans Tempel
 Han sättie Däm sig till Exempel.

Isac Börk.

Därpå följer en hyllning av P. Wagner i sju strofer. För de följande åren har jag inga nya litterära fynd av Börks hand att meddela. Men vi kunna följa honom även i fortsättningen, om ock rätt ofullständigt, tack vare de tillrättakomna narvapapperen.

Handlingar och protokoll för året 1694 ge ingenting av intresse för Börk-forskningen. Det är troligt, att Börk detta år befann sig i Sverige. Han utgav i juni en dikt till Stockholms borgmästares begravning — (tryckt hos Noreen). 1695 finna vi honom som konrektor vid Katedralskolan och konsistorienotarie. Om kolleger och rektorer vid denna svenska skola, som av staden med dess tyska köpmanna- och hantverkarmajoritet missgynnades i förhållande till den tyska, ha akterna från nittitalets början något att förmäla. Konrektor var 1692 Berger Fröling, en kollega hette Anders Ruschovius. En annan lärare kallas Hieronius.

Fragment av 1692 års kämnärsrättsprotokoll handla om en rättegång mellan notarien Zacharias Falck och rektorskan Hedberg. Fru Hedberg hade kallat notarien för en lång Värkell (ej Dahlgren eller SAOS, ej heller under Ferkel eller Färkel men ganska säkert = ty. *Ferkel* 'gris'). Notarien hade enligt rektorskan gett henne betydligt värre tillmälen såsom »gammal Rofferska, fotza och kohna». Akterna för samma år visa, att även konrektorn Fröling, vars förnamn också skrives Börje, var på krigsstigen. Han processade med en köpgesäll och i målet, som jag inte hann närmare penetrera, var dorpatstudenten Erik Bure inblandad.

Från och med 1695 kan man följa Isac Börk i hans arbete som konsistoriets notarie. Dess preses var superintendenten Jacob Lang, en i dåtida kyrkohistoria icke obemärkt man, sedermera biskop i Reval, slutligen i Linköping. I Riksarkivet finnas enstaka akter belysande konsistoriets religiösa verksamhet (*Livonica* II: 203). I Narva ha de kristliga och pedagogiska akterna nästan helt förstörts för dessa år; i stället ha vi flera under konsistoriet fallande juridica, remitterade till världslig rätt, i behåll. Som prov på vad Börk hade att syssla med i konsistoriet, skall jag kort referera det påträffade.

Den 7.5.1695 hänvisar Börk Maria Simonsdötter till kämnärsrätten för att få styrkt, att hennes make Johan Larszon, vilken för 8 år sedan avvikit till Ryssland, inte givit något livstecken ifrån sig.

Den 13.10.1695 har Börk undertecknat ett till Kungl. Maj. insänt protokoll om återbesättandet av den vakanta kyrkoherdebefattningen i Gudewitz. Prosten Johan Schytz har dött och patronus, major Clas Jacob v. Werdenhoff har till hans efterträdare kallat Studiosum Dom. Levin Andrea Schwartz. Konsistoriet hade beslutat kräva examen av Schwartz med hänsyn till hans ungdom, brist på ordination och ej avlagda finska språkexamen. Han fick i alla fall platsen men i ett brev till konungen betecknar honom superintendenten Lang sedermera såsom mycket klen i finska och varnar för att ge honom en ny plats, han söker, där finska är ännu oundgängligare. Schwartz är »heel tysk».

Som redan Karlsson funnit, blev Börk rektor för den svenska skolan 1696. Han efterträdde Erik Albogius, som i sin tur efterträtt Hedberg. Men Albogius kom till Nyen som pastor, måhända dock inte genast. Ty i de enda handlingar från Börks tid, som finnas kvar i Narva stadsarkivs samling av konsistoriepapper 1642—1704, teckna år 1697 för konsistoriet Jac. Lang sup.-int., Joh. Napponius, Johan Forsenius, Ericus Albogius. Börk hade kanske en tids tjänstledighet.

Den 2.7.1697 tjänstgjorde i vart fall Börk vid protokollet. Ett långt aktstycke om brutet äktenskapslöfte ingavs då till kämnärsrätten från den kyrkliga myndigheten. Kvinnspersonen Elsa Mickelsdötter hade slagit upp trolovningen med uppördsskrivaren Henrik Kiälka, föregivandes att hon i stället trolovats med barberaregesällen Johan Flek, men kräver, att Kiälka skall bestrida kostnaderna för barnet och skaffa henne till kyrkan. Konsistoriet nöjde sig med att upphäva trolovningen efter kvinnans önskan men förvisade i övrigt målet till rätten.

Den 14.7. inberättar Jsaac Börk för kämnärsrätten, att en dräng Adam Pålsson anklagat sin fästekvinna Gertrud Matzdötter att ha varit kränkt och med barn, innan han begynt »tillhålla» med henne.

Även i 1698 års kämnärsrättsakta finnas spår av Börks verksamhet. Den 5.10. tillskriver han rätten för att meddela, att konsistoriet förvisat hustrun Magdalena Bertilsdötter, som vill ha skilsmässa från sin för 6½ år sedan till England avreste man, båtsmannen Märthen Matson, till världslig rätt. Och den 26.10. meddelar han rätten, att den skall överta ett annat skilsmässomål. Commerce Tienaren Johan Cureman anhåller nämligen på hustru Lisa Arfwedsdötters vägnar om skiljebrev från dess man Petter Winter, som rest bort för 7 år sedan.

I 1699 års kämnärsrättsakta ligger ett långt Börk-protokoll om striden mellan två makar: fältskären Mr Christian Leugner och Anna Margareta

Lallera. Hustrun skyllde mannen för slag och hustyranni och anklagade honom för att ha tvingat henne att sätta sitt namn under ett nesligt aktstycke. Hennes trolovningsring hade han gett till sin syster. Mannen karaktäriserade sin hustru som en liderlig brännvinsuppare. Han hade måst ta flera av hennes tillhörigheter i förvar, för att hon ej skulle sälja dem för brännvin. Vidare hade hon bestulit honom. Hustrun nekade. Hon sade sig väl stundom dricka brännvin men inte vara någon liebhaver. När hon brutit upp mannens kista, hade hon inte velat bestjåla honom, bara tillägna sig det nesliga erkännande av hennes superi, som mannen satt ihop och fått hennes underskrift på. Detta protokoll är från 30.11.1698. Konsistoriet hade förmått makarna till ömsesidiga eftergifter och förlikt dem. Men förlikningen bröts och grälet ledde påföljande år till process vid kämnärsrätten. Digma inlagor med många svåra anklagelser finnas i behåll. 1701 processade hustrun med flera andra personer. När målet avancerat till rådsturätten, förklarade fältskärens ombud, att mannen nedlade sin talan.

Den 22.3.1699 gjorde Börk protokollsutdrag för kämnärsrätten om ett lägersmål mellan pigan Margareta Erichsdåtter och drängen Nielsz Anderson. Drängen hade gett pigan en ring men bara till förvaring, sade han. Pigan hade själv kommit och lagt sig hos honom och han hade ofta fått piska bort henne. Ringen hade han sedan tagit tillbaka, då den legat framme i en bastu, och pantsatt den för öl och brännvin.

Den 29.4. började Börk ett omständligt protokoll, som han fortsatte den 5 maj, om ett till kämnärsrätten förvisat mål mellan Kiöpgesällen Johan Möller från Wäsenberg och pigan Catharina Lohm. Ehuru Möller skänkt pigan en trolovningsring och fem andra ringar, nekade han till trolovnningen. Pigan förklarade, att Möller blivit ovänlig mot henne, sedan han ej fått sin vilja med henne, vilket advokaten Beckborg bad konsistoriet taga fasta på.

Den 17.11. samma år skriver Börk som konsistorienotarie till kämnärsrätten om en båtsmanshustru Susanna Erichsdåtter, som vill bli fri att ingå nytt äktenskap efter att i tio år förgäves ha väntat på underrättelse om sin make. Rätten uppmanas höra hennes vittnen.

Den 12.7. 1699 satt Börk vid protokollet, då konsistoriet förhörde den ryske prästen från Cattilla Iwan Jelisariof. Denne hade olovligen sammanvigt Audokia Mattheofna med Drosca Jefimoff, oaktat hon med tvenne män till förne haft sammanlag under löfte om äktenskap och för sådan sin missgärning varit för rätta ställd. Prästen friade sig med ed och korskyssning från det straff, honom över huvudet hängt, men dömdes för sin uraktlåtenhet att ta kännedom om konsistoriets kungörelser till $\frac{1}{2}$ års suspension med avstående av halva lönen åt den, tjänsten kommer att sköta. Kungl. Maj. skulle dock pröva domen. (Livonica II: 203.)

Från och med 1700 tilla källorna om Börks verksamhet i konsistoriet. 1702 finna vi en ny konsistorienotarie Georg Dannenberg

(helt okänd för Akiander men enligt den samtida skriften *Narva Literata* utnämnd 1701). Han tjänstgör även de två följande åren, tills Narva 1704 föll i rysk hand.

Jag återgår nu till Börks liv som privatman jämte de spridda upplysningar om hans gärning som *rector scholæ*, vilka stå att finna i akterna.

Av processer från 1699 och 1702 få vi reda på att Börk gift sig med en svensk narvabo Helena Hafman, dotter av guvernementssekreteraren Peter Hafman och hans hustru Catharina, f. Lilliegren. 1699 var Peter Hafman död, 1690 levde och processade han. Han hade en bror notarien Carl Hafman, som 1697 stämde sin amma för att ha stulit hans guldgaloner och en stor fin näsduk. Peter hade också söner, nämligen löjtnanten Johan Hafman och Erik, ur vars dödsbo Carl Hafman 1701 fordrade att få utbetalt 413 riksdaler. Innan Johan blev löjtnant, tituleras han kanslist. När Börks giftermål ägde rum, har ej låtit sig fastställas. Man skulle vara frestad att sluta, att han ingått ett s. k. studentäktenskap, eftersom han i sin inlaga från 1693 talar om att han »för trängzel hemma» under prästmötet i maj 1692 bodde hos Krok några nätter. Men det vore kanske att pressa uttrycket för starkt. Inte heller äro några barn i äktenskapet kända. Huruvida en i Narva samtidigt med Börk anställd stadstjänare Bengt Olofszon Biörck stod i något släktskapsförhållande till Isac, framgår ej heller ur handlingarna. Någon Olof eller Bengt från denna tid nämnas ej i de hos Karlsson tryckta tabellerna.

Som Sten Karling påpekat i sitt stora verk »*Narva. Eine baugeschichtliche Untersuchung*» var den egentliga stadens område alldeles för trångt för att bereda plats åt det växande invånarantalet. »Nur für die Kaufleute und die reichsten Handwerker gab es Platz innerhalb der Mauern der alten Stadt. Alle übrigen Zugewanderten mussten in den Hakelwerken Zuflucht suchen, die sich auf dem estländischen wie auf dem ingermanländischen Flussufer ausbreiteten. Diese zählten damals 300 bis 400 Bauplätze und beherbergten also eine Bevölkerung, die fast viermal so gross war wie die von Narva selbst.»¹⁷ Det ligger därför ingenting anmärkningsvärt däri, att Börk, såsom 1698 års rådsprotokoll visar, var tomtägare i Ivan-

¹⁷ A. a. s. 289.

gorods hakelverk. Huruvida han också bodde där, framgår ej av akterna. Han sålde den 11.4. en trädgårdstomt därstädes till köpmannen Metrophan Clementioff. Den senare företräddes av advokat Henrik Carstens. Rätten anmärkte på att vissa dokument ej vederbörligen företetts, men detta skedde vid »andra Opbodet» den 19.4. Den 9 maj »giordes 3^{die} Opbodet af then TrädgårdzPlatzen Hr Rector biörck försålt till Metrophan Clementiof, som wardt in quantum juris noterat.»

Året därpå stod Börk som kärke för kärnarsrätten å sin svärmors secret: Hafmanskans wägnar contra samme ryske köpman.

»Käranden», heter det i protokollet, »will af Clementioff förnimma, om han till föllie af Rättens sidsta bewillande bekommit af Garasim Uhret, som han af honom, Clementioff borttagit och sig wille tillägna, och så framt sådant ey woro skedt, så beder han, att icke allenast Garasim måtte straffas för dhet han ey hållit Lydnona utan och Clementioff tillhållas, att skaffa Uhret igen till sig, hålst hans substituerade Principal Biörck sin Swärmoder hade tillskrifwit, om hon under hennes sal. Mans Skrifter någon Räkning kunde finna, hwaruthur honom Garasim effter desz föregiffwande något skulle restera, hwaruppå hon honom swarat, sig icke dhet ringaste hafwa funnit, hemställandes Beckborg dock Garasim, att han henne, där han förmente Rätt därtill hafwa, Lagl. kunde sökia, och han i medlertijdhe tillhållas, att ställa Clementioff Uhret till handa.

Garasim Condratioffs Son närwarande tillbödh sig fuller, att hans fader wille gifwa Uhret uth, men enär (= 'blott ifall', denna betydelse ej belagd i SAOB) Metrophan Clementioff Lefwererade tillbaka Kannan, hwilcken han af Garasim undfått hade.

Sedan nu Rätten sigh wiste på minna, att fördätta mundtel. sagt blifwit, det Garasim Uhret till Clementioff skulle uthlewerera; alt så förblif: det och nu derwijd, påläggandes Rätten härmed än yttermehra Garasim, att han Uhret uthändiggar till Clementioff, så som hwilcken af Secreterskan det undfått, och sedan den, som han förmeenar hafwa rätt till Ordentel: Lagförer.» (4.5. 1699).

Denna process, där Börk förde sin svärmors talan, var fortsättning på ett mål från 28.3. kallat »Fordom Gouvernementz-Secreterarens Sahl. Hr. Peter Hafmans Enckia fruu Catharina Lilliegren Cont: Borgaren och handelsmannen aff grekiska Religionen Metrophan Clementioff.» Där

representerade advokat Beckborg Hafmanskan. Bakgrunden till hela historien var, att salig sekreteraren »haft» uret av Garasim (till påseende?). Det stod inte upptaget i räkningarna, men Garasim hade alltid återfordrat uret och åberopade i detta sammanhang »kär:s bror Not. Hafman.» Denne ville dock ingenting minnas. Änkan hade gett uret till Metrophan, för att han skulle sälja det åt henne, men Garasim, som ansåg, att uret var hans, hade tillskansat sig det av Metrophan. Hafmanskan yrkade, att Metrophan skulle åläggas att skaffa henne uret tillbaka. Rätten beslöt, att Garasim skulle t. v. återställa uret till Metrophan. Men när Börk stod som käreande, hade han ännu inte gjort det.

Den 14. 12. lät Beckborg förhöra sig om hur saken framskridit. Garasim och Mitrophan (så skrivs namnet ibland) hade anmält förfall. De skulle bereda sig på en uppmarsch dagen därpå inför deras Exc.tier Hrar Legationerna. Rätten ålade Garasim att till nästa session år 1700 leverera uret till Mitrophan.

Den 18. 6. 1701 fann saken slutligen sin lösning. Då inställde sig löjtnanten Johan Hafman, Iwan Garasimof och en tolk och Hafman berättade, att den strid som hans moder fru Catharina Lilliegren haft med framlidne handelsmannen Garasim Condratioff »och än dispendens är» angående ett ur, nu slutat med förlikning. Fru Lilliegren skall återfå uret och rätts-tjänaren hämta det åt henne hos Mitrophan Clementioff.

I Rådsturättens protokoll för 2.5.1698 läses: »Rectoren wid Swänska Scholan H. Isac Biörck åstundar resolution på sin Supplique, att Swänske Scholæhuset icke allenast besichtigas, uthan och repareras måtte, committerandes E. Rådet Rådm:ⁿ Dittmar med Eschenburg ber:^{de} besichtning att förrätta och så snart dhe inkomma med sin relation, will E. Rådet skrifwa Hans Excell: till och förnimma, om han will consentera till reparation.» Pag. 39 sst. heter det: »Isac biörck anhåller att bekomma qwarteer efter nya Staten pag: 45.»

Båda skrivelserna ha bevarats. Den förra är alltigenom egenhändig och lyder på följande sätt:

Edle Wälborne, Högachtade Wählagfarna hh:r H:r Burggrefwe och samptel: hh:r Borgmästare och Råd, högtährade gunstige gynnare

Dett Edla och ehrbara Rådet wille ej med Obehag upptaga att iag det samma här med måste till beswär falla der till högst föranlåten, aff det lille Swänske Scholæhuusetz nu aldeles bofälligheet, behöfwandes iag så myckit mindre bruka wijdlyftigheet, at der åm förmåla, såm det Edla och ehrbara Rådetz Medhel: sielfwa, det same, wijd des besichtigande funnit hafwa: Och såszom så i anseende der till, såm och at underwåningen,

hwilcken Rectoren warit tildeelt, så trång är, at min Prædecessor, sig icke der behielpa kunnat, der han ej fått hyra twenne Camrar af Collegerne, såm öfwerwåningen innehafwa, och iag icke mindre i betractande aff den förra än den senare Olågenheeten måst förledit Åhr hoos min Swärmoder hyra mig huus rum, ståendes Scholæ huuset i medler tijd ledigt, in till des /: då ingen för huusetz bofälligheet och annan Olågenheet wille hyra det samā, Ehu iu iag med een uthängd Zedel tillkänna gaff underwåningen wari at förhyra :/ Swånke Organisten Mons: Butzbetski der uthi äntel.¹⁸ inflyttade, meera at det boofälliga huuset efftersee, än at iag kan försäkrat wara derföre niuta den¹⁹ mig qvartals wijs aff honom låfwade hyran till 30 Dr Kåpp. mt., hälst iag, i anseende till des fattigdom, och att den ringa löön han wijd doomkyrkian åthniutit, för altijd till des lijfz uppehålle warit uptagen; icke ännu een halföre af honom derpå bekāma kunnat; Altså och emedan der emoth Stadzens Scholæ betiente hafwa så mycket mindre hafft orsaak att klaga öf:r mangel af qvarteer, såm att annat förbiigå, Tyska Rectoren een wåningen af sit huus förhyra kunnat och sig däck i den andra wåhlbegå, är iag föranlåten at fly till det Edla och åhrbara Rådet, Ödmiukel: anhållandes, at det Edla och ehrbara Rådet, mig jäm wåhl sin gunstige benågenheet och fördelachtigare willkår tächtes wederfaras låta, och så wåhl nu in wijsa något huus hwarest iag wistas kan, som och någon tilräckiande huushyra, ifrån denne tijdh jag ej Scholhuset bebo kunnat och ej något wānhus åthniuta kan, mig gunstigst tillåggia, hälst denne min Ödmiuka ansökning är ehnlige med Kāngl: Majj:tz allernådigste uprättade Staat för Narvens Staadh såm Swenske Rectoren, men intet den Tyske fritt qvarteer tillåggier; J afwachtan af een gunstig bönhörelse förblif:r

Det Edle och Åhrbara Rådetz

Ödmiuke och Tjänst-
beredwilligste Tr.

I Börk

Då intet svar ingick, gav Börk rådet en påminnelse. Denna andra, icke egenhändig (men väl av Börk själv undertecknade hemställan) lyder:

Wålborne, Edla högh och wållactade wållagfarne, hh:r h:r Burggrefwe och hh:r Bormästare Rådth Samptl.

Hoos det Edla och åhrbara Rådet månde för några wickor jagh Supplicando inlämnadt, och i lijka ödmiukheet anhålla att pro A:o 1699, migh antingen något huusrum åller tillräckiande hyra enligit medh Kongl. Majjt:z nyligen ankāme Stat tillåggias måtte; Mān såsom jagh där uppå äij någon

¹⁸ Egentl. är första bokstaven *e* med *ä*-släng.

¹⁹ Egentl. står *dem.* och tecknas flerstādes *oh*, men i Börks drivna stil flyta bokstäverna ofta ihop och förhållandet torde ej ha mer att betyda än att *n* mången gång tecknas med blott en stapel.

Resolution ännu ährhällit, och $\frac{1}{4}$ del redan af detta åhret snart förfluten är, warande Scholhuset bofälligt, till hwilken olägenhet och kommer att det trånga husetz öfwerwåningh af Collegerne är intaget. ! : Altså är iag för-anlåten, att iterera min förra ödmjuka ansökningh åm quarter åller till-räckkiande hushyra för innewarande åhr, i dån säkra förtröstan att det Edla och ärbara Rådet warder härutinnan dån anstalt giörandes som swarar emot deras högtpriszliga ynnest mot tyske Rectoren, hwilkens fördel-acktigare willkår i hus rum nogsampt det Edle och ärbara Rådet bekant är! J awacktan af en höggunstig bönhörelse öfwer denna min ödmiuke ansökning förblif:»

Det Edle och ärbara Rådetz

Ödmiuke och hörsamste Tr.

I Börk

Lang understödde strävandena att förbättra de svenska lärarnas bedrövliga bostadsförhållanden och påpekade, hur mycket bättre de tyska hade det. Hans skrivelse finnes kvar i Livonica II: 203.

Strävandena ledde ock till resultat. Det kan man se av akterna i en rättegång, som fördes 1702 mellan Börks efterträdare som rektor Petrus Martinus Miltopæus, konrektor 1699, och stadsbokhållaren Gollsteen. Anledningen var, att Börk upplåtit bostadslägenheten i skolhuset åt regementspastor Qvist och denne ville inte flytta, fast hans tid var ute redan före Börks död. Miltopæus ville själv bli inrymd i hans lägenhet och fick medhåll av magistrat och generalguvernörsämbete. Gollsteen skulle få »Heela Vnderwåningen med kiök, kiällare, gårdzrumet och Winden uti det Swänska Rectoratz-Huset, som till underdånigste föllie af Kongl. May:^{tz} denne Stadz lofl. Magistrat gifne nådigste Stat mig till booställe är anslagit undantagandes de öfre Wåningarne, dem iag sielf behålla will», skrev Miltopæus, »att efter sitt behag nyttia och bruka emot enn åhrlig Hyra af Sextio dal^r Silfwermynt.»

Rektor Miltopæi processlystnad ha vi att tacka för kännedomen om Börks änka Helena Hafman och de ekonomiska förhållandena vid svenska skolan. Den ger oss också tillfälle att ganska bestämt fastställa tidpunkten för Isac Börks död.

1702 års akter och protokoll vid såväl kämnärs- som rådsturätt innehålla nämligen en mängd material om en rättegång, som förts emellan »Rectoren pet. Mart: Miltopæum och Lieut: Simon Daniel Bärohn.» Det visar sig, att Helena ämnar gifta om sig med löjtnanten. I rådsturätten skrives dennes namn Barohn, vilket tyder på

släktskap med en ingermanländare Benjamin Baron, på vars gods Stiernhielm på sin tid gjort anspråk. S. D. Baron figurerar redan 1692 i akterna. Han kallas då furerare och för en process mot slaktaren Michaile Sergeff.

Med tanke på att materialet numera blivit otillgängligt eller förstört, skall jag anföra innehållet i de dokument, som bilagts protokollet.

A. 24.1.02. Pet. Mart. Miltopæus uppdrager åt advokaten Gabriel Staub att föra hans talan i målet mot Börks änka. Detta mål har av generalmajoren och kommandanten Henning Rudolf Horn remitterats till magistraten.

B. 29.1.02. E. Borg betygar, att 1699 års lönededel för betjänterna (d. v. s. lärarna) vid Svenska skolan riktigt utbetalats.

C. 31.1.02. Miltopæus kräver Börks änka på 40 riksdaler, som han anser, att Börk rätteligen bort utbetala till honom.

D. Odaterad inlaga från änkan till kommandanten. I denna anföres, huru- som Miltopæus redan tidigare besvärat sig hos biskop Lang under förmenande, att halva hans konrektorslön för 1699 ännu innestode hos hennes salig man. Men biskopen hade funnit, att kärandens fordran belöpte sig till blott fem riksdaler och några öre kopparmynt. Detta belopp sände honom Börk strax genom klockar Malm. Om det varit för litet, skulle väl Miltopæus inte dröjt 1 1/2 år med att urgera sina anspråk. Miltopæus har beropat sig på en assignation av 4.10.1699, men han finns inte nämnd där och kan alltså inte ha kvitterat ut denna summa. Det tillkom rektor att göra, vilken sedan efter konsistoriets fördelning den åter utgiver och nog inte fördrade kvitto av sina kolleger. Helena slutar med en begäran, att hennes salig mans lön måtte henne extraderad bliva.

E. Supplik från Miltopæus till kommandanten Horn presenterad 9.9.01. Det är troligen denna, på vilken anspelas under A. Miltopæus ovetandes har Biörck (sic) 1699 uppburit 40 riksdaler av skolemedlen och 45 daler silvermynt av krongödsen. Den förstnämnda summan begäres avdragen från Börks innestående notarielön för 1699. Horn lät infordra förklaring av änkan 11.9.01 (väl = den under D anförda). 7.11.01 resolverade därpå Horn, att magistraten skulle behandla målet och kamrer Borg dröja med assignationens utfärdande.

F. 18.9.02. På begäran av kämnärsrätten upplyser konsistoriet, hur det gått till vid lärarelönernas utbetalning. Kollegerna ha alltid fått lönen direkt, men till konrektorn har stundom utbetalningen gått via rektorn. 1700 tog Miltopæus själv ut lönen, sedan han sett, att någon oriktighet ville sig yppa, såsom han själv berättar. Konrektorslönen bestod av 50 daler sm, som skulle tas av rektorslönen på Kungl. Maj:s stat och därtill lades en kollegas avlöning = 60 daler sm. »Biörck» gav 1700 två assignationer på 75 daler sm. För konsistoriet teckna Nic. Bergius, Joh. And. Helming, Qwist, Ericus Buure och H. Brüningsh.

G. Avskrift av assignation dat. 20. 9. 1700. Börk har utkwitterat 75 riksdaler för sig själv, 100 för salig teol. lektorn Hindrich Munch och 45 för Miltopæus. Som synes stämmer detta inte riktigt med utsagon från konsistoriet under F.

H. Avskrift av assignation dat. 1701. 5. 8. Den 8. 8. har Helena Hafman på grund av denna anvisning kunnat utkwittera sin salig mans resterande halva årslön för år 1700, utgörande 75 daler sm.

I. Ny förklaring från konsistoriet angående lärarnas löneförmåner. Det heter i den, att rektors lön före 1687 var 150 daler. Men då bestämde konsistoriet, att en konrektor skulle anställas och uppbära 50 daler av rektorns pengar. Till ersättning fick rektorn efter Kungl. Maj:s förordning 100 daler ur stadskassan, så att hans lön blev 200 netto. Konrektorn åter skulle utom de 50 även få 60 i kollegalön + 30 av djäknepengarna (= kantorslön) att utbetalas i form av en assignation å 45 daler vart halvår. Mer än 30 daler av djäknepengarna finge konrektor icke göra anspråk på. I dessa halvårsanvisningar ingick ej de 50 riksdalerna från rektorlönen.

J. 12. 2. 1699. Biskop Langs anmodan till Miltopæus att bli konrektor vid skolan från maj sagda år. Lönen säges där vara 150 riksdaler.

K. 20. 12. 98. Kontrakt mellan E. Nybeck och Suno Engwall. Nybeck avstår mot viss ersättning sitt konrektoratsårs restantier till Engwall.

L. Odaterad räkning, som enligt rättens utsago egenhändigt skrivits av Börk. Jfr fotostaten s. 7.

M. 18. 10. 99. Kvitto från Miltopæus, att han utbekommit 60 daler sm. av den för skolebetjänterna utfallna assignationen av innevarande år.

N. 18. 2. 1700. Kvittens av Miltopæus, att »Rektoren Isaac Biörck» betalt honom 12 daler sm. av 1699 års lön.

O. Kladd, där någon på tyska sökt räkna ut differensen mellan Miltopæi siffror och konsistoriets uppgifter.

P. Attest av E. Borg, att alla avlöningar förstås ifrån nyår till nyår.

Q. 11. 2. 02. producerat intyg av E. Nybeck, att han ej kunnat utfå sin avlöning eller del därav för perioden januari—maj 1699, då han måste lämna konrektoratet för att bli pastor i Järvisaari,¹ trots att han försökte genom »salige Rectoren Börchen». Dat. 23. 2. 02.

R. Replik från Miltopæus på en exception ingiven av Barohn. Orsaken därtill, att han, Miltopæus, dröjt så länge med att hävda sina anspråk på de 40 riksdalerna är förnämligast »dhesze krijgztijderne, som kort för Sahl: Börckens dödhel: afgang begyntes». Miltopæus påstår, att Helena erbjudit förlikning medels utbetalning av tvenne hennes mans inestående månadslöner. Han begär ersättning för sina utlägg (har fått ge advokaten 8 riksdaler).

S. 18. 12. 01. utställt intyg från G. Gollsteen, att Helena Hafman velat till Miltopæus »igenom mig cedera sin Sal. manns 2 månaders Notarij Löhn för år 1701».

¹ Ej känt av Akiander.

T. 25. 2. 02. Tyskspråkig biljett från Baron till en hr Jordan att ersätta honom i rätten.

U. Originallet till D jämte kvittens av Miltopæus dat. 6. 9. 00. å 5 daler, 11 öre.

V. Extrakt av Hans Högvördighets Hr Biskopens Dr Langs brev av 28. 3. 02. till Hr Regementspastoren Erich Qwist. Kopia lydande: »Helsa Hr: Rector Miltopeus och berätta att iag har fått hans bref, men omöjeligen kan iag minnas hanss disput med Sahl. Biörcken, att iag skulle kunna något der om attestera hwilket och kan säijas till swars åt Hr. Lieut: Baron som och mig derom hedit hafwer. önskar swåger her med i gudz beskyd förblifws».

Till dessa bilagor kommer också rådsturättens protokoll år 1702.

a. 31. 1. Helena Hafman och Baron begära uppskov, ty de skola gifta sig om 14 dagar. Baron excipierar mot forum.

b. 25. 2. Baron begär ännu en veckas dilation. Då skall Jordan bli hans ombud liksom Miltopæus företrädes av Straub.

c. 4. 3. Baron har slarvat bort sin kopia av kärandens libell och hans advokat kan därför intet bemötande inge.

d. 11. 3. Rätten uppfattar Nybecks intyg (jfr Q ovan), som om Börk innehållit hans lön under ifrågavarande period.

e. 8. 7. ... »Swahranden Barohn Vpwijste een lijten Vpsatz på någre penninge Påster som desz Antecessor Matrimonii Sahl Rectoren Biörck Vth-betalt, till hwilcken Vpsattz war Sahl: Biörcks egen handh, och förmeente han att dee der uthi Vpförde 60 Dr till Diederich Gercken betalte, 10 Dr till Engwall ellr Boockbindaren, 5 RDr för honom betalt, som han lånt af diekne-medlen, och 5 Dr för Avancementet till Con-Rectoratet, som han sade wara K:mt, alle äro för Käranden betalte.» Käranden nekade till att ha haft något att göra med Gerkens kramvaror (jfr fotostaten s. 7), Engwall »som suttit fast», då han kom etc. Endast de fem dalerna ville han vidgå. Gercken vägrade infinna sig i rätten och förklarade sig intet veta om de 60 dalerna; bokbindaren var inte hemma. Rätten gav uttryck åt sitt missnöje, att målet aldrig kunde avgöras. Miltopæus vill inte gå ed; han anser saken klar, så länge motparten inte visar, att han fått beloppet av Börk och Börk tydligen måste ha kvitterat ut pengarna.

Från de fortsatta förhandlingarna lämnar protokollsboken i Narva inga uppgifter. Av bilagorna framgår, att förhandlingar hållits, såväl i september som den 4. 11. 1702 inför kämnärsrätten. Den 11 november avkunnades utslag i målet, men protokollsboken meddelar icke, hur domen löd.

Det ur litteraturhistoriens synvinkel intressanta i denna rätt vidlyftiga process är inte så mycket frågan om beskyllningarna mot Börk för bristande redovisning av lönedel; dröjsmål och slarv i dylika ting voro ju på den tiden vanliga företeelser. Fastmer är det

de slutsatser, som kunna dragas om rätta tidpunkten för Börks död. Eftersom Börks lön skulle utbetalas ännu för två månader in på 1701, måste man sluta, att han levde ännu i februari detta år. I medio av februari 1702 ingicks änkans nya giftermål. Då var tydligen sorgeåret ute. Den 20 september 1700 är sista gången en tjänstehandling omtalas av Börk. Miltopæi vaga yttrande, att krigstiderna börjat kort före Börks död, framstår i ljuset av dessa fakta som vilseledande. Det är tydligt, att Miltopæus inte tänkt på kriget mot sachsarna i Livland utan blott haft zar Peters angrepp i tankarna. Men även detta tog sin början så pass tidigt som i augusti 1700.

Av betydande värde för forskningen om Lejonkulans dramatiker är ju slutligen bilaga L i min förteckning, vilken genom utsagon under e ger oss säker kunskap om hur Börks handstil såg ut.

* * *

I de ovan relaterade akterna ha vi ett par gånger påträffat namnet Suno Engwall, vikarierande konrektor för Nybeck 1698. Varför han inte blev ordinarie nästa år utan i stället »satt fast», d. v. s. i häkte, det sammanhänger mera lösligt med Börks historia men spelade en så dominerande roll i Narvasocietetens liv under dessa år, att det icke bör förbigås i denna skildring, så mycket mindre som Engwall även var litteratör och råkade illa ut i denna egenskap. Om hans föregående liv har jag blott uttrönt, att han den 20.10. 1696 inskrevs som småländsk student vid Dorpts akademi.

En vinterdag 1699 överraskades stadens borgerskap med att flerstädes på husknutarna uppsatts en grov och vanvördig rimmad pamflett mot Narvas honoratiores och deras damer. Den var avfattad på svenska alexandriner. Dess litterära värde synes icke ha varit stort att döma av de citat, som göras i akterna, men dessa äro så korta och illa återgivna, att man inte kan bilda sig någon säker uppfattning. Åbo hovrätts brand 1827 har omintetgjort möjligheten att taga del av pamfletten in extenso. Som dess författare utpekade skvallret Engwall och han införpassades trots stadsfiskalens passivitet i häkte på begäran av ledande personer såsom biskopen, kommandanten och flera militärer. Dessa utsågo notarius publicus Christian Lado till sitt befullmäktigade ombud och vid kämnärsrättens session den 16.3. 1699 framvisade Lado sin fullmakt och

anklagade Engwall (i flera av akterna kallad Ingewald) under åberopande, att svaranden tidigare i ett glatt lag reciterat en smådeskrift mot kvinnfolket, som gick på assemblé. Engwall svarade, att han ingenting hade att skaffa med Lados principaler (överste Horn, välborne herr George Tunderfelt, biskop Lang, välb. hr Evert v. Strahlborn och löjtnanten välb. hr Simon Gustav Stierncrantz) utom det, att de styrt om hans häktning. Kaplanen Jonas Alaudinus hade angivit honom. Engwall klagade över hårt fängelse. Man behandlade honom, som hade han gjort sig skyldig till majestätsbrott. Han fick inte ta emot besökare och bläck, papper samt brev komma från Upsala förvägrades honom.

Under förhandlingen infann sig så småningom stadsfiskalen Falck och tillhölls av Lado att passa sitt ämbete, vilket Falck förklarade sig nog ämna göra, om han finge se Engwall överbevisad. Lado lät nu inkalla kamrer Borgs lille son Eric, en elvaåring, och styvson Nicolaus Hemselius av samma ålder. Engwall hade varit deras informator. Eric Borg vittnade, att Engwall fjorton dagar tidigare läst upp ett stycke för bokhållaren Wænander, vars början löd:

»Jagh war i går om qwäll uppå ett lustigt ställe,
kom stälte venus fälck, att gå på Bassamlée,
när iag det tänckte på, iag måste hierteligt lee» etc.

Vad där stått om unge Jacob Lang (biskopens pojke), skämdes Eric att föredra. Sedan hade Engwall kastat skriften sönderriven i elden. Men hr rådman Ekholms styvson Jören Forss, deras skolkamrat, hade i måndags visat Engwall ett annat exemplar av samma smådeskrift. Tillfrågad medgav pojken Borg vidare, att Engwall en gång gjort en paskill om Wænander, som pigan vägrat skriva av och bett gud bevara sig för. Under den förflutna vintern hade den anklagade även diktat en paskill om Andreas Timmerman.

Vem var, frågade Lado, den gången hos Engwall, när han blev eftersatt av överste Horn? Stadsfiskalen svarade, att han inte själv den gången fanns till hands men hade hört, att Gustav Fægreus och unge Elfvendahl varit där. Om de ta fast oss saklöst, hade Engwall sagt, så gå vi åtminstone först på vinstugan och dricka oss fulla och därpå piska vi upp herr överste Horn.

Lado fordrade, att unge Borg ännu en gång skulle grundligt förhöras och därvid framkom, att Engwall föregående söndagskväll

sagt, att Gustav Fægæus ägde tvenne exemplar (det senare en uppspikad kopia) av »Bassamblée Rang Ordningen» och av paskillen. Vad skall jag ta och göra med dem?, hade herr præceptorn frågat Fægæus. Engwall nekade, men pojken sade, att i så fall måste det ha varit på måndag e. m. Då invände præceptorn, att på måndagen hade ju pojken inte varit hemma utan besökt en ryss, som skulle ge honom ryska lektioner. Men Eric förklarade, att han kommit hem redan kl. 10 f. m. Engwall begär att få lämna skriftligt svar, varpå svaras, att han må söka få sådant tillstånd av rådsturätten.

Samma dag fortsattes förhandlingarna, varvid först den 14-årige pojken Jören Forss förhördes. Jören svarade, att han i söndags hört talas om paskillen, när han var i kyrkan. I dikten hade förekommit stora suputer och »högravare», men vad för folk som åsyftades kunde han inte säga. På måndagsmorgonen hade informatorn gett honom ett tema att skriva. Forss proberade sin penna på en bit papper och skrev följande: »Jacob Lang har fått en temmelig stygg titull, nembl. — Tallrikeslickare och stoor drickare.» När Engwall såg detta, rev han itu lappen och sade, att så fick han inte skriva, om han inte ville bli beskylld för att vara pamflettist. Om smädedikten mot fruntimren förnekade Forss närmare kännedom.

Den 21 mars fortsatte förhören. Lado var då i tillfälle att uppvisa ett exemplar av den paskill mot fruntimret, som gick på »bassamblée», varom förut varit tal. En underofficer Mellén hade fått tag i den på gatan och lämnat den till kapten Funck. Rätten begärde upplysning, om vilka personer som åsyftades med vissa epitet i dikten: »sancte Pährs käremoder», »drypper sjuker», »Mäster Pähr». Eric Borg svarade, att Engwall ofta kallat löjtnant Stierncrantz för Mäster Per. »Drupper siuker» skulle unge Jacob Lang vara, ty det hade stått i den paskill, som Forss visat Engwall. Den första frågan kunde han inte besvara. Engwall nekade, om icke flera vittnen tillkomme.

Då hördes bokhållare Andr. Wænander och kamrerns hembitråde Catherina Roos. För fjorton dar sedan, sade W., föreläste Engwall för honom just samma paskill, som nu uppvisats inför rätten. Han sade, att han fått tag i den vid rådman Eschenburgs hörna. Det var allt vad bokhållaren visste. Jumfrun Catherina vittnade, att Engwall en kväll, när hon bäddat hans säng, varit mycket full och läst upp ett stycke, som står i den nu uppvisade smädedikten:

... »ty en älendigh moor
 kom fram med muuse håår,
 med puder och skåsmin besprängt,
 uplyfte Lååret, en annan roopat högt,
 gif rum, ich bin grevin vonn Fotzenborgh» etc.

För författarens skull må man hoppas, att denna framställning är starkt korrumpierad. I originalet bör t. ex. hår ha rimmat med låår.

Förra sommaren hade Engwall bett tjänarinnan att skriva av en paskill, som han diktat om Wæander. Men det hade hon inte velat göra.

Den 28 mars förhandlades vidare om saken. Huvudvittne var fortfarande lille Eric. Forss nekade till Erics historia om att han skulle innehåft en paskill. Eric Borg påstod också, att Engwall en gång i barnkammaren sagt, att förr hette det assemblée men numera bassassemblée.

Därpå föredrog Lado kungliga plakatet mot paskiller av år 1665 och lät som vittnen förhöra kaplanen vid svenska domkyrkan Jonas Alaudinus (fåfängt jävigförklarad av svaranden), studenten Johan Zacharias Franckenhielm, kanslisten Johan Hafman (Börks svåger) och Abraham Hult.

Alaudinus berättade, att han sistlidne Matthiæ dag den 24 februari kommit i rektor Börks hus och där träffat kapten Rosenlindt, legationssekreterare Lillienmarck, hopman Joh. Hindrichsson Konss, lektor Munck och kanslisten Hafman. Sedan Rosenlindt, Lillienmarck och Munch gått, hade Engwall kommit dit och sagt: »weeta I hwadh Nytt, Hr Cammareraren ähr grijpen i ähran, i dy hans Pijga och amma stuhlit ifrån honom penningar, och ähr Pijgan bortsluppen och amman fast satt.» Därpå hade han reciterat en paskill mot assembléfolket. Det var, försäkrade Alaudinus, samma paskill, som nu låg hos rätten. Engwall nekade. Johan Hafman berättade, att han i sin svågers hus hört Engwall tala med Konss och Alaudinus om några svenska verser och rim, men vad för slags vers och hur de lydde, mindes han ej, eftersom de något starkt druckit och han¹ Börks frånvaro varit värd och gått av och an för att skänka i.

Franckenhielm vittnade, att han och Engwall varit tillsammans i svenska domkyrkan »på orgarne» söndagen den 5. Engwall hade frågat, om han kände till några svenska verser gjorda på »Bassamblee

folcket?» Det hade inte F. Då reciterade Engwall precis samma paskill, som nu låg i rätten. När superintendenten Lang uppsteg på predikstolen, sade Engwall: Si, där går Sankte Per, men Mäster Per är löjtnant Stierncrantz och unge Lang är drypper sjuker. Han lovade att visa Franckenhjelm de där versarna. Samma dag på eftermiddagen kom Engwall tillsammans med unge Bengt Elfvendahl och hälsade på hos F. Men där voro då underofficerarna Mellin, Taube, Esner m. fl. Därför kunde inte Engwall visa dikten. Engwall bad honom då komma med in i ett annat rum, där familjens amma bodde med ett barn. Där inne dikterade Engwall kvädet och den andre skrev ned det. När han Franckenhjelm inte strax läste det högt, kom Engwall fram till honom och bad honom göra det. Vid ett »dryckesmål» hade han, sedan Engwall och Elfvendahl avlägsnat sig, verkligen uppläst paskillen. Men när han nästa dag sett, att den var rätt skamligt skriven, rev han itu den. När de sedan talade med Engwall om vem som kunde vara dess upphovsman, sade sig Engwall ha erfarit, att den flerstädes varit uppsatt på husknutarna och han önskade, att gud måtte uppenbara authoren.

Hult hade ingenting att meddela.

Den 29.3. vittnade Konss, att Alaudinus inför honom ord för ord upprepat den senare paskillen (ordet är f. ö. neutrum i dåtida språk).

Från den 1.4. finns ett protokoll om målet från i Narva hållen krigsrätt. Detta avhandlar Engwall-Ingewalds och Franckenhjelms förehavanden och omtalar också, att paskillen varit uppspikad på husväggar. En soldathustru vittnade, att Engwall och Franckenhjelm suttit med huvudena ihop och F. skrivit efter E:s diktamen. När skriftstycket var färdigt, hade Engwall torkat det mot kakelugnen, strukit papperet längs golvet och knycklat det i handen, så att det skulle se gammalt ut.

I kämnärsrätten återupptogs saken den 4.4. Lado framförde Alaudinus som vittne. Denne gick ed på att han ungefär en vecka, innan den senare paskillen blev anslagen, sammanträffat med styckjunkaren Decker i dennes bostad. Dit hade också kapten Rosenlindt kommit. Kaptenen visade dem en liten tysk skrift i papistisk anda riktad mot Luther och kallad »Zweideutiges Bekändtnüs». Sedan drog kaptenen upp ur »böxsäcken» smådeverserna mot fruntimret och sade, att här hade han ännu något nytt att visa. Paskillen skulle han ha fått av Eekholm. Han lovade att riva sönder den och

bränna upp den. När den senare paskillen mot de manliga honoratiories blev känd, anmodades Alaudinus av Lang m. fl. att göra ett besök hos arrendator Konss. Han reste sålunda till Duderhoff. Där träffade han pastor Falck, stadsfiskalens bror. Denne hade skaffat Konss hans anställning. Medan de suttit där, hade ett ilbrev anlät från Falcks bror i Narva. Inne i detta låg ett särskilt brev till Konss. Falck och Konss stängde in sig i en kammare för att diskutera brevet. Falck ville inte visa brevet till Konss för Alaudinus men dukade upp en historia om dess innehåll. Kuvertet och brevet till Falck hade Alaudinus dock fått titta på. Där förekommo uttryck för den högsta brådska såsom »Cito, citissimo» och »Rid genom natt och dag». När nu pastor Falck hörde, att Alaudinus kommit till dem för att tala om paskillsaken, så hade han erkänt, att denna också avhandlats i brevet, men påstått, att detta bara skett i form av en varning för att nämna något om den. Efter Alaudini förklaring, att saken redan vore det allmänna samtalsämnet i staden, behövde — hade Falck vidare sagt — den varningen inte respekteras.

Den 20. 4. hade Engwall en rätt god dag i rätten. Gustav Fægrews (synes ha varit major i intendenturen) förklarade, att Engwall var en ärlig karl och aldrig för honom läst upp ett enda ord ur den nu över hela staden kända paskillen. Engwall hade varit informator även hos honom. Övriga vittnen kunde ingenting säkert vittna emot Engwall. Mäster Per t. ex. vore ju ett alldagligt uttryck, som Engwall visst hade brukat, men vad visade nu det?

Hädanefter bygger jag helt på referat av Dr Soom. Detta innehåller nu ofta längre utdrag ur akterna, vilka jag dock för utrymmets skull bara återberättar i förkortat skick. Målet hade nu upptagits i rådhusrätten.

Den 20. 5. yrkade Lado, att Engwall skulle återtaga en latinsk inlaga, ty det strede mot vanlig praxis vid domstolarna att använda latin och Engwall ville bara mockera sig över det Ädla och Ärbara Rådet. Häremot invände svaranden, att hans inlaga endast riktade sig mot det oljud och övervåld, som vaktkarlen utsatt honom för. Vidare yrkade Lado, att rådman A. Ekholm och notarien Fallerius skulle jävigförklaras. Ekholm var nära befryndad med kapten Carl Rosenlind, vilken i krigsrätten visat en viss partiskhet, och Fallerius svåger salig borgmästare Bengt Elfvendahls son vore igenom Monsieur Franckenhielms utsago i någon måtto graverad. I hans ställe föreslog Lado notarien vid lagmansrätten Bernd Cramer. Ekholm och Fallerius togo avträde och rätten adjungerade med sig sekreterare Gollsteen. Det

beslöts att ogilla jävet mot rådmannen och uppskjuta avgörandet angående Fallerius.

Den 22. 5. inlade stadsfiskal Falck en skrift, varuti han förklarade sig ämna klaga hos hovrätten, emedan han på grund av förment partiskhet utestängts från rättegången i paskillsaken.

Den 23. 5. erhöll svaranden tillstånd att till vem som helst inge brev och suppliker.

Den 5. 6. Av vissa formella skäl kunde svarandens begäran om skyndsamt avgörande ej bifallas, ehuru borgmästare Schwartz ej var obenägen för bifall till denna hemställan.

Den 10. 6. påyrkade Engwall åter under hänvisning till hans Excellens Generalguvernörens sista befallning här på rådhuset, att Lado måtte åläggas skyndsamt. Han påminde också om sina anspråk på att få kommunicera med yttervärlden och högre myndigheter. Borgmästare Stiernstedt anförde jäv mot sig själv, enär hans fru vore med Herr Superintendenten doctor Langs käraste i släkt och ungefär »syskonebarna barn», men rätten ogillade detta. Engwall klagade åter över hård behandling i häktet men fick höra, att sådant vore skett uppå Lados principalers försäkran att hålla rätten i allt skadeslös.

Den 14. 5. kom Lado för sent — han hade bevisat en mönstring — men överlämnade sin deduktion, kämnärsrättens protokoll och paskillen mot fruntümret.

Vid några följande sessioner upptogs tiden mest av förhandlingar i jävsfrågor. Fallerius avskildes slutgiltigt från protokollets förande den 26. 6. Borggreve v. Koch och rådman Dittmar voro beredda att frivilligt avträda, men Lado hade ingenting emot dem. Den anklagade begärde gång efter annan att få del av kärandens material. Den 26 juni deltog själve generalguvernören Wellingk i sammanträdet, då han samtidigt skulle installera trenne nya rådmän i ämbetet.

Vid en session den 3. 7. blev det bekant, att Engwall klagat hos Åbo hovrätt. Från hovrätten svarades den 6 oktober i skrivelse till generalguvernören, att, då Engwall med några undantag erkänt sina domares opartiskhet, behövde blott tillses, att målets behandling påskyndades. Borgmästare och råd hade hänskjutit målet till kämnärsrätten. Såvida saken sedermera kommer att skärskådas och avgöras i rådsturätten, kan denna med sig adjungera några ovälde män uti deras ställe, mot vilka svaranden exciperat. Under tiden kan han utur arresten lös givas.

Även till Kungl. Maj. hade Engwall vänt sig. Saken var uppe i rådet den 27. 10. Det heter: »Lilljestedt föredrog en i Narven arresterad Studiosi theologiae supplique Suno Engwald benämnd som skall wara misstänckt för ett där å orten utkommit pasquill som

anrörde Georg Tunderfelt och någre flere där i staden.» Greve Falckenberg anmäler betänklighet mot att släppa en lös karl mot caution, om vilken man ej vet ifall han är »coulpabel». Resolutionen blev att skriva till Wellingk, att Kungl. Maj. visserligen inte på Engwalls ensidiga berättelse kan bifalla hans yrkande om frigivning och Tunderfelts inmanande i häkte men ålägger vederbörande domare att skyndsamt och noggrant avgöra målet. (Svenska riksrådets protokoll 1699, I: 686 ff.)

En skrivelse av liknande innehåll expedierades samma dag och har av dr Soom avskrivits.

Saken synes trots detta ha släpat sig vidare med icke önskvärd långsamhet, ty den 16 december avlät Åbo hovrätt en skrivelse till borgmästaren i Nyen Balthasar Pades med förordnande för honom att i målet om de två paskillerna sitta som preses i en extra ordinarie rådstugurätt i Narva, vilken — efter vad Pades hemställde hos generalguvernören — helst borde hållas samtidigt med att han utredde handelsmans i Stockholm Berend Kochs pretension till skeppet Bon Esperance. Sedan generalguvernören kommunicerat Pades' brev till magistraten i Narva, sammankommo några opartiska rådmän i gerichtfogden Poortens hus den 16 januari 1700 och förenade sig om ett svar, som skall hava införts under detta datum i en konceptbok men av arkivarien dr B. Federley, vilken i Helsingfors haft vänligheten att genomse de där liggande volymerna ur stadsarkivet och där funnit notisen om Pades, icke anträffats i den ordinarie renoverade domboken.

Akterna tiga sålunda med det slutliga förloppet. Men under det nordiska kriget efter Narvas fall finna vi Engwall som krigsfiskal i Pernau.

Den schlippenbachska samlingen i Riksarkivet innehåller många brev från auditör Sunius Engwall. Innan han kom till Pernau, tjänstgjorde han i Dorpt. Breven klaga ofta över hans fienders illvilja. Den 19 mars 1702 klockan $1\frac{1}{2}$ 12 blev han t. ex. mitt på gatan mordiskt överfallen av sekreteraren Hahls son Peter Hahl, enligt egen uppgift auditör vid Delagardies regemente. Hahl hade väntat på honom utanför sin fars hus sedan 6 f. m. och hade en häst med full mundering parat. Han kunde därför ta till flykten omedelbart, sedan han huggit Engwall över tinningen, så att han föll i gatan, och därpå ytterligare huggit till honom trenne gånger i ansiktet.

I Pernau 1704 råkade Engwall ut för en kapten Siewers, som beskyllde honom för att ha supit hela natten med sal. kommandören Löschern och varit största orsaken till [Peipus-]flottans undergång. Under utövande av sin ämbetsplikt synes han ha förskaffat sig många ovänner och tillståndet inom officerskåren skildras såsom upprörande odisciplinerat.

En strid, som Engwall förde mot Pernaus borgmästare, beröres i en uppsats av P. Schneider »Gemassregelte Ratspersonen» i *Sitzungsberichte der altertumsforsch. Gesellschaft zu Pernau V* (1909). Borgmästaren miste sitt ämbete.

B. A. Ennes, *Biografiska Minnen af Konung Carl XII:s Krigare*, Stockholm 1818, I: 91, meddelar: »Engwall, Sancus,²⁰ blef fången i Wiborg 1710 och vistades under fångenskapen först i Moskva och sedan uti Kasan, hvarest han dog 1716.»

Det material, jag här meddelat, kompletterar och reviderar på många punkter M. Akianders bristfälliga avhandling om de evangelisk-lutherska församlingarna i Ingermanlands stift, Helsingfors 1865. Akiander kände inte Narva literata sive Catalogus eruditorum Narvensium, en av Simon Geerkens 1703 utgiven skrift, vari uppräknas alla ämbetsmän, officerare, lärare, stadsanställda etc., som kunde räknas till den bildade klassen i den ingermanländska huvudstaden. Av de personer, som figurerat i ovanstående uppsats, förekomma ett stort antal i den lilla boken, nämligen Borg, Joh., Narv., Jur. stud.; Borg, Ericus, Neoviensis, Theol. Stud. & Minist. Candid.; Buhre, Ericus, Ingerm., Pastor Eccles. Narv. Finnen. & Consist. Regi Assessor 1698; Cramer, Bened., Stendal, Brandenburg, Fiscalis; Dannenberg, Georg., Wyburg; postquam A. 1700 Pernaviensem reliquisset Parnassum, Narv. Schol. Cathedr. Coll. const., & Ao 1701 Notar. Consist. Regii.; Eckholm, Alex., Suecus, Senator; Eschenburg, Herman., Narv. stud.; Fabricius, Ericus, Collega Ildus Scholæ Cathedr.; Falck, Zachar., Ingerm. Super: Judic. Notar. 1701, quondam Fiscal. Reg. Civit. Narv. 1695; Gollsteen, Petrus, Neov. Secr. Civit.; Kroock, Gudmund., Smolandus, Lector theol.; Lado, Christ., p. t. Primarius militiæ Justitiarius; Miltopæus, Petr., Aboens., Cathed: Schol: Rector, olim Conrector prædictæ Scholæ constitutus A: 1699. Lector Theologiæ 1700. Rector Scholæ Cathedr: designatus 1701; Nybeck, Joh., Neov.; pedag Capor. 1689, Comminister ibidem 1695, Diacon. Narv. 1700; Qwist, Ericus, Ingerm., Pastor Præsidii Narv.; Schwartz, Levin, Andreas, Narv: Pastor Eccl. Gubanizensis; Stiernstedt, Joh., Consul & Justitiarius. Källan innehåller ofta utförligare data än de här anförda.

Om Joh. Zacharias Franckenhielm m. fl. här ej upptagna kan man i stället få upplysningar i Elgenstiernas Ättartaylor. Jacob Langs son adlades Lagercreutz.

²⁰ Säkerligen felläsning för Sunius.

SUMMARY

In the annals of Swedish drama Isac Börk has a claim to some distinction. During the reign of Charles XI he and his comrades, a small group of students from Upsala, wrote their plays and performed them in the so-called Lion's Den at Stockholm. For reasons unknown Börk went to Esthonia, then a Swedish province, where he continued his studies at Dorpat university 1691. But already 1692 he was living at Narva in Ingermannia, settling down there for the rest of his life, which expired (most probably) in the month of February 1701. He got a situation at the Swedish Grammar School and was appointed its Headmaster in 1696. Some years he functioned as registrar to the Consistorial Court.

Next to nothing has been known about his life in Esthonia and Ingria, but in 1940, shortly before the Bolshevist occupation of Esthonia, lots of old records from the town archives were brought to light at Narva and the author had the opportunity of looking them all through. He found in them many interesting particulars about Börk's life and surroundings in the Ingrian capital, and the proceedings of a scandalous law-suit against his Assistant Headmaster Suno Engwall. Grave suspicions were entertained that Engwall was the author of two libellous poems against well-known citizens of Narva and their worthy wives. The only existing copy of those lampoons was perhaps destroyed by fire in Åbo 1827.

The author also publishes some poems by Börk, which, although printed, were hitherto completely unknown. The only copies left were found at Östersund in 1943 and belong to the renowned Zetterström collection of old occasional poetry and tracts. The poems show a rather complicated style, offering a good deal of interest to the student in point of language. They are not without æsthetic value and their contents are more interesting than is usually the case with wedding-songs from that period. One poem describes a phantasmagoria and another contains the author's views upon some aspects of natural science.

DAS MOSELFRÄNKISCHE ROSENGARTENFRAGMENT
DER LANDESBIBLIOTHEK DESSAU

VON

TORSTEN DAHLBERG

Der Kodex Georg 224 der Landesbibliothek Dessau, der u. a. Versionen des Grossen Rosengartens und des Laurin enthält, scheint noch fast unbekannt zu sein. Georg Holz, der beide Gedichte herausgegeben hat (Die Gedichte vom Rosengarten zu Worms, Halle 1893,¹ Laurin und der kleine Rosengarten, Halle 1897) führt die Hs. ebensowenig auf wie Stammers Verfasserlexikon oder andere bibliographische und literaturgeschichtliche Werke. Auch K. Müllenhoff, Laurin und Walberan (Deutsches Heldenbuch 1, Berlin 1866), schweigt sich über die Existenz der Hs. aus. Erwähnt wurde sie u. W. nur bei K. Matthæi, Mitteilungen des Vereins für anhaltische Geschichte und Landeskunde 11, 1912, S. 528 ff. und von H. Paul in Zeitschrift für deutsches Altertum 55, 1917, S. 349 f. Letzterer druckt nach einer kurzen Einleitung, auf die hier verwiesen wird, die im Kodex enthaltene Version des Wilhelm von Wenden ab. Der Dessauer Laurin wird in kurzem vom Verf. dieses Aufsatzes veröffentlicht werden.² Auf Grund von Photokopien, die mir Herr Prof. Dr. Hans-Friedrich Rosenfeld, Greifswald, im Sommer 1944 beschaffte,³ lege ich hier auch den Dessauer Rosengarten (Rg.) vor.

Nach brieflicher Mitteilung des Vorstandes der Landesbibliothek Dessau ist es noch nicht möglich, über die Erhaltung der Hs. etwas in Erfahrung zu bringen.⁴

Der Schreiber sämtlicher Texte der Hs. war Petrus von Freysen, wahrscheinlich Notar der erzbischöflichen Kurie zu Trier. Die Datierung fällt in die 20er Jahre des 15. Jh.s (vgl. die von Paul a. a. O. wiedergegebene Schreibernotiz nach dem Wilhelm von Wenden).

¹ Zitiert Holz.

² Zwei bisher unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurinversionen (Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund, 31, 1947). Zitiert Laurin.

³ Die letzte Seite (142 r) besitze ich jedoch besonderer Umstände halber nur in einer von Prof. Rosenfeld ausgeführten Abschrift.

⁴ Vgl. Laurin, Kap. III (Anfang).

Der Dessauer Rg. enthält 919 Verse (ausserdem 10 erklärende Schreiberzeilen), die, von einigen Lücken abgesehen, den Strophen 1—242:3 des Textes *A* bei Holz entsprechen.⁵ Unser Text steht auf Bl. 128 v—142 r des Kodex, doch sind die Bl. 129 v, 130 r unbeschrieben; infolgedessen fehlen die Verse 15:1—28:4. Im übrigen verdient hier nur der Ausfall von 193:1—217:2 Erwähnung, wo ein Bl. verlorengegangen zu sein scheint. Auf 142 v (also nach dem Texte) findet sich eine Wappenzeichnung.

Die Überlieferung ist gut. Unser Text trägt keine Überschrift; nirgends findet sich der Name »Der Grosse Rosengarten« zum Unterschied vom »Kleinen Rosengarten« (d. h. Laurin), vgl. Holz, S. LXXXIX.

Der Dessauer Laurin, der wie der Grosse Rg. in typisch spätmoselfrk. Mda. geschrieben ist, lässt uns eine ripuarische und eine thüringische (oder mindestens ostmd.) Vorlage erschliessen. Das Original war ohne Zweifel bair.-österr. Eine Hs. geriet nach Holz⁶ im 13. Jh. nach Mitteldeutschland (Thüringen), der Keim der sog. md. Klasse.

Auch das Original des Grossen Rg.s war bair.-österr. Es dürfte nach Holz, S. XCV »nicht früher als 1250 anzusetzen sein«.⁷ Wie beim Laurin unterscheidet Holz eine bair.-österr. und eine md. Klasse. Nach ihm kam die obenerwähnte Laurin-Hs., mit einer Version des Grossen Rg.s vereinigt, nach Mitteldeutschland. Diese Annahme stützt Holz auf den Umstand, dass die Laurinversionen *pfs* der md. Klasse zusammen mit Versionen des Grossen Rg.s (*pfs*) auftreten. Diesen Texten des Grossen Rg.s liegt nach Holz eine Hs. zugrunde, die besonders Rg. *p* (der Pommersfelder Hs.) sehr nahesteht.⁸ Ich will nicht bestreiten, dass Holz Recht haben kann. Doch lässt es sich sehr gut denken, dass die Vereinigung in den erwähnten Fällen nur zufällig ist — beide Gedichte gehören doch demselben Sagenkreis an. Der Rg. *f* ist übrigens, wie Holz selbst zugibt, eine Kontamination aus der bair.-österr. und md. Klasse (d. h. *A* und *D*), was also Holz' Schema stört. Hinzu kommt nun auch der Dessauer Rg., der entschieden der bair.-österr. Klasse an-

⁵ Holz zählt insgesamt 390 Strophen.

⁶ Laurin und der kleine Rg., S. VII.

⁷ Ähnlich Golther, Die deutsche Dichtung im Mittelalter, 1912, S. 330.

⁸ Holz, Laurin, S. IV f.

gehört und mit dem Rg. *p* wenig zu tun hat. Da der Dessauer Laurin sich dem Pommersfelder Laurin (*p*) eng anschliesst, so hätte man nach Holz' Ausführungen erwartet, dass die mit diesen Laurintexten zusammengebundenen Rg.-Versionen dieselbe Vorlage hätten. Das ist aber nicht der Fall.

Bevor wir den nötigen Beweis erbringen, mag es angebracht sein, etwas über den Stammbaum zu sagen. Ohne Zweifel ist mit drei verschiedenen Bearbeitungen zu rechnen: $A + D$ (s. oben) + *F* (nach Holz auch *C*, Kontamination $A + D$, woraus *f*). *F* einzuordnen bereitet grosse Schwierigkeiten. Nach Holz (Stemma, S. XXII) geht *F* zusammen mit *D* auf die gemeinsame Grundlage *O* zurück. *A* stehe dem Original näher als *D* und *F*. R. C. Boer, der im *Arkiv för nordisk filologi*, Bd. 24, N. F. 20, S. 103—155, 260—291 in einem sehr bedeutsamen Aufsätze auch kritische Einwände gegen Holz erhebt,⁹ glaubt aber nicht an »die angenommene Vorzüglichkeit der *A*-Texte« (S. 103). Noch eingehender behandelt C. Brestowsky die Verwandtschaftsverhältnisse in seiner preisgekrönten Abhandlung »Der Rosengarten zu Worms, Versuch einer Wiederherstellung der Urgestalt«, Stuttgart 1929. Nach seinen gründlichen Untersuchungen unterliegt es keinem Zweifel, dass sich *F* zu den *A*-Texten und nicht zu den *D*-Texten stellt, vgl. auch das Stemma auf S. 90. Brestowsky geht somit in seiner Kritik gegen Holz noch weiter als Singer, der in zwei Aufsätzen (*Anzeiger für deutsches Altertum* 17, S. 35 ff., 21, S. 73 ff.) in *F* eine Art Mischredaktion aus *A* und *D* sieht, eine Auffassung, die Holz, Laurin S. XXXXVI ablehnt.¹⁰

Klasse *A* zerfällt in die Untergruppen *b-mad*. Von *bma* ausgehend, aber unter Berücksichtigung auch von *f*, konstruierte Holz seinen kritischen Text *A*. Für ihn kam *d* nicht in Betracht, da diese Hs. unmittelbar aus *m* abgeschrieben zu sein scheint.

Mit *D* und *F* hat unser Rg., soweit ich finden kann, gegenüber *bmad* keine nennenswerten Eigenheiten gemeinsam; der Text folgt vielmehr diesen Hss. fast Zeile für Zeile. Da *A*, *D*, *F* in bezug auf Ausformung, Inhalt und Umfang gar sehr voneinander abweichen,

⁹ Boer, Die Dichtungen von dem Kampfe im Rosengarten.

¹⁰ An sonstiger Rosengartenliteratur erwähne ich besonders H. Suolahti, Randbemerkungen zu mittelhochdeutschen Texten (*Mémoires de la société néo-phil. de Helsingfors*, 6, 1917). Übersetzungen ins Neuhd. von K. Simrock, 3. Aufl., 1874, und H. Junghans, Reclam 760 (o. J.).

genügt in der Tat ein flüchtiger Vergleich vom Dessauer Rg. mit Holz *A* (S. 3—67), *D* (S. 71—215), *F* (S. 220—233) sowie ein Studium seiner Erörterung von *C* (woraus *f*) S. XXXI f. und *P* (woraus *p*) S. LIII ff., um die Einordnung unserer Version unter die *A*-Texte sicherzustellen. Man vergleiche u. a. den Anfang und das Verzeichnis der in den verschiedenen Bearbeitungen auftretenden Personen bei Holz, S. 258 ff. Auch hier ist die Übereinstimmung sehr gut. Die nahe Verwandtschaft gerade mit der Gruppe *ma(d)* beweist mein Apparat hinreichend. Hier greife ich nur einige besonders auffallende Kriterien heraus. Von 634 (Holz 149: 4) an beziehen sich die Angaben nur auf *m*, da *a* hier abbricht:

Zusammengehen in der Versfolge (in Klammern die Zahlen bei Holz): 43 f. (11: 2, 1), 671 f. (157: 4, 3), 699 f. (164: 2, 1); nach 265 (70: 4) entspricht die Versfolge Holz 72: 1 f. — 71: 2, 1, 3 f. — 72: 3 f.

Gemeinsame Verse gegenüber den anderen Hss.: 305 (nach 79: 2), 823—826 (nach 219: 4), 837 f. (223: 5 f.), 847 f. (225: 5 f.), 853 (nach 226: 4), 865—868 (nach 229: 4).

Übereinstimmende Fassung: 108 (39: 4), 213 (61: 4), 445 (104: 6), 552 (129: 4), 820 (219: 2), 830 (222: 4), 831 (223: 1), 836 (223: 4), 851 (226: 3), 857 (228: 1) usw.

Sonstige Eigenheiten: 46 (11: 4) *erfure* entspricht *ma der für* (Holz *füeren*); vgl. *ma* 325 (84: 2) *zu lone für ze wibe*. 378 f. (96: 1 f.) Reim *ist: list*. S. auch 849 (226: 1) Anfang.

Folgende Verse finden sich anscheinend nur in unserem Texte: 281 (entspricht formell 74: 4, eigenartige Fassung); 302 (entspricht einem in *a* nach 78: 4 hinzugefügten, aber abweichenden Vers); 373 (weil 95: 1 zerdehnt auftritt); 377 (nach 95: 4); 437 (weil nach 432 [103: 1] ein Zusatz steht, vgl. 423 [101: 6]); 444 [= 104: 5?] eigenartige Fassung; 686 (entspricht formell 160: 1). Zu 225, 490 verweise ich auf den Apparat.

In den Fällen, wo unser Text + *b* gegen *ma* stimmen, wäre die Einsetzung der gemeinsamen Lesart in *A* zu erwägen, vgl. z. B. 78 (33: 4'), 105 (39: 4'), 173 (53: 4), 189 (57: 4), 218 (62: 3'), 689 (161: 1), 741 (175: 3). Hier auf textkritische Einzelheiten einzugehen, erlaubt aber Holzens Apparat nicht (vor allem bleibt *f* im ganzen unklar); dazu kommt, dass das Verhältnis zwischen *a* und *m* noch nicht hinreichend untersucht worden ist (s. Holz, S. XXII).

Ältere sprachliche Schichten.

Die bairischen Eigenheiten des Originals sind fast ganz verwischt — wenn wir von den Reimen absehen (Holz, S. LXXVIII ff.). Es ist jedoch wahrscheinlich, dass *dermorden* 219 als eine bair. Restform anzusprechen ist.¹¹

Sichere thüringische Merkmale — vgl. den Dess. Laurin — kann ich nicht ausfindig machen; auch dieser Umstand spricht gegen ein paralleles Ausgehen von Dess. Laurin + Dess. Rg. von einer beide Texte enthaltenden Vorlage thür. Herkunft. Dass unsere Hs. zunächst auf eine ripuarische Vorlage zurückgeht, finde ich nicht sehr wahrscheinlich. Das einzige, was in diese Richtung zeigen könnte, wäre *Ylsang* 'Ilsân' 642 mit $n > ng$ nach stark nebeatonigem Vok., vgl. Michels, § 199, Mausser, Mhd. Gramm., 1932 f., S. 111, die jedoch nur vom ripuarischen Übergang $n > ng$ im Auslaut haupttoniger Silben sprechen. Ich verweise auch auf die gewöhnliche Endung *-en* der 1. Sg. Präs. Ind., z. B. 116, 652, 653, 654, 818, 858, 866, 867, 884 usw.¹²

Eine Mittelstufe zwischen dem bair.-österr. Original (bzw. Archetypus) und der moselfrk. Hs. könnte eine alemannische (vor allem schwäbische) Abschrift gewesen sein. Die Kriterien für diese Annahme sind allerdings spärlich und nicht ganz bindend. Sie sind: die Formen für *Heime* (Mann Dietrichs), wo *m* nach Wegfall des auslautenden *e* (das dann wieder durch Einfluss der älteren Gestalt *Heime* zugefügt werden konnte) zu *n* wurde (*Heyn*, *Heyne*, s. das Namenverzeichnis unten),¹³ ferner die auffallende Bindung 741 f. *drau* : *frau* für *drô* : *vrô*.¹⁴ Ersteres heisst mhd. bekanntlich auch *drouwe*, *drou* neben *drô*, und in einem Texte, in dem *ou(w)* zu *au(w)* geworden ist, fällt *drau* natürlich nicht auf, wohl aber *frau*, das einen schwäb. Eindruck macht und vielleicht vom moselfrk. Schreiber nur deshalb übernommen wurde, weil er schon das vorausgegangene Reimwort mit *au* abgeschrieben hatte. An eine mfrk.

¹¹ Michels, Mhd. Elementarbuch, 1921, § 165 Anm. 4 (bair.-ostfrk.).

¹² Michels, § 272 Anm. 2 (alem. und md., »bes. rip.«). — *p* in *enpern* 882 braucht nicht bair. zu sein (Laurin, § 45 Anm.).

¹³ Mausser, S. 25 (der Wandel sei schwäb., aber auch sonst alem. antreffbar).

¹⁴ Die zu erwartende Form *fro* steht 279 (: *do*).

Diphthongierung von $\hat{o} > au$ will man nicht gern denken, da sichere mhd. Beispiele noch fehlen dürften (s. Moser, Frühneuhochdeutsche Gramm. 1929, S. 167 f., Mausser, S. 122).

Der moselfrk. Charakter der Hs. erhellt aus der unten gegebenen sprachlichen Zusammenfassung.

Zunächst einige Worte über die Orthographie und damit zusammenhängende Fragen.

Ein Faksimile der ersten Verse findet sich in meiner Laurinedition. Daraus ersehen wir, dass die Anfangsinitiale schön verziert ist. Sonst ist die Schrift nicht besonders kunstvoll, wenn man nicht erwähnen will, dass der erste Buchstabe jeder Seite — die Aufstellung ist im Gegensatz zum Laurin einspaltig — sehr kräftig gezeichnet ist und dass nach den Schreiberversen ziemlich grosse, sorgfältig ausgeführte Absatzinitialen stehen. In mehreren Fällen werden die Personennamen durch besonders grosse Schrift (und andere Tinte?) von dem übrigen Texte hervorgehoben (*sifrid* 35, *gibich* 153, *gunther* 154, *hagen* 155, *pusolt* 157, *ortwyn* 158). Ihre Anfangsbuchstaben werden also wie im Laurin gewöhnlich klein geschrieben, doch gibt es ein paar Ausnahmen (*Sabyn* 82, *Heyne* nach 812). Majuskel sind überhaupt im Versinneren spärlich; andere Beispiele sind *Rosen* 312, *Zorn* 385, *Yderman* 638. Diese Worte stehen auf der ersten Zeile der Seite, auf der der Schreiber gern den freien Raum ausnützt und vor allem die Oberlängen der Buchstaben in die Höhe schiessen lässt, wie 744 *versmahent alle uWern* . . ., 778 *lobesam*.

Interpunktion und Abkürzungen wie im Laurin (zu *geschr* § 196 verweise ich auf Laurin, Kap. III). — Das Absatzzeichen ¶ steht vor 20, 39, 43, 86, 301, 762 (Laurin, a. a. O.).

Die Schreibung $\ddot{u}$ für $\hat{u}$ (*u*) begegnet vor allem im enklitischen $d\ddot{u}$, z. B. *hastü* 220, *mogestü* 720, *sistü* 811 (vgl. jedoch auch *dü* . . . *geruest* 799) und in $n\ddot{u} = n\hat{u}$, z. B. 71, 137, 247, 255, 306. Es vertritt $\ddot{u}$ in *sündigen* 376, *uo* bzw. *üe* in *müss* 'muss' 601, *gemüt* 506. Ausnahmsweise erscheint $\acute{u}$: *nú* 308, *múss* 311.

Das *e* sieht mitunter dem *o* sehr ähnlich (= Laurin). Dies gilt besonders für *Crimhelt*, wo ich einige Male geneigt war, *-holt* zu lesen, doch bin ich bei *e* geblieben (an sich wäre natürlich Rundung von *e* in schwachtoniger Stellung vor *l* nicht überraschend).

Die gelegentlich md. auftretende Vertauschung *v-w* (Beispiele bei Weinhold, Mhd. Gramm., 1883, § 174) erscheint 265; hier steht *off den val* für *off den wal*. Für *v* (*f*) ausnahmsweise *u*: *margraue* 485, *margreue(n)* 482, 488, 515, *herrenuart* 568.

Einiges zur Laut- und Formenlehre.

Gute Übereinstimmung mit dem Laurin. Ich kann mich daher auf einige vervollständigende Angaben beschränken.

Kurze, haupttonige Vokale.

bringen hat überall *i*-Vokal (das Wort fehlt im Laurin), z. B. 314, 316, 342, 480, 850. Im Mfrk. wechselt hier *i* mit *e*, Suolahti, Das Spruchgedicht von Salomon und Markolf, Helsingfors 1946, S. 103.

Gelegentlich Senkung *i* > *e* in offener Silbe: *freden* 798, *reden* 703, *resen* 382, *sebende* 157, *sede* 705 u. ö.; auch *ie* (*riesen* 383, *ryesen* 916). Senkung *u* (*ü*) > *o* (*ö*) in offener oder geschlossener Silbe, z. B. *dogentlich* 485 (*dugentsam* 303), *holffen* 664, *kost* 'küste' 538, *off* 'auf' (sehr viele Beispiele), *sost* 'sonst' 674, *stormen* 163, vor Nasal in *Nebelonge* 749, auch in *bronge* 'Brünne' 917 (vgl. Laurin §§ 14, 49).

Ausnahmslos *wol*, Schwanken *von* (Regel) — *van* 426, 621, *sal* 524, 623, *du salt* 869 — *sol* 227 (: *wol*), 305, 862 (: *wol*), 891. *vmmer* z. B. 243, 260, 640, *nummer* 193, 476, 763, also die rhein. Normalformen (A. Bach, Die Werke des Verf.s der Schlacht bei Göllheim, Rhein. Arch. 11, § 83); *nymer* 119.

Lange Vokale und Diphthonge.

Wie im Laurin oft graphisches *i*, *y* nach *â*, *ô*.

ebenture 'Abenteuer' 790 (Laurin, § 16). Schwanken *â-ê* in mhd. *grâ/êve* (482, 485, 488, 515).

Für *ei* < *ai* steht *e* in *hede* 585, *manhet* 903, *Wassensten* 525; auch für das Kontraktionsprodukt *ei* in *vnuerzet* 791 (*vnuerzeit* 204).

Dass *ei* < *age* vor *t* (bekanntlich eine spezifisch bair. Eigenheit) dem moselfrk. Schreiber (oder einem Vorgänger) nicht geläufig war, erhellt aus hier und da vorgenommenen Änderungen. So steht 97 f. *maget* : *vnuerzaget*, wo der Archetypus ohne Zweifel *meit* : *unverzeit* hatte, 431 *verzaget*; 776 hat die Hs. *konigin gemeit* für zu erwar-

tendes *schœne meit*. S. auch den Apparat zu 477 f. Doch sind viele alte Bindungen mit *ei* < *age* vor *t* unangetastet geblieben, vgl. 126 f., 320 f., 629 f.; 158 f., 204 f., 244 f., 288 f., 609 f., 791 f. etc.

ou wird, wie schon angedeutet, mit *au* wiedergegeben (= Laurin). Von Formen mit Umlaut erwähne ich *erleubet* 652, *gleubet* 787, *heubt* 181, 760. Für *ie* mitunter *e* (*gezert* 755 neben *gezyret* 759) wie für *uo-üe* auch *o* (*wot* 'watete' 852, *konste* 784, *konsten* 633 [vgl. *küne* 400], *mogen* = *müejen* 543).

Schwachtonige Vokale.

Im Schwachton *i* in *Wormis(s)* (viele Belege), *y* in *fady*m 19; in ein paar Fällen auch *a* (dazu Laurin, § 35: 2): *destabass* 752, (*von*) *Garta* '(von) Garte' 182, 300, 533, *nyrgant* 414.

Präfixe und Suffixe.

der- nur in *dermorden* 219 (vgl. oben), sonst *er-*, ausnahmsweise *her-* (*herlonge* 645, andererseits *erfure* für *herfure* 46, Laurin, § 35: 2). Für *-haft* kann wie im Laurin (193 f. *krafft* : *sygehafftig*) *-hafftig* eintreten: *elenthafftige(r)* 36, 165, 367, 605, *dugenthafftige* 812. Diese Erscheinung ist bekanntlich spätmhd. häufig. *zur-* in *zurginck* 210, aber *zugangen* 505 (beides md.).

Konsonanten.

Lautverschiebung nach streng moselfrk. Muster (= Laurin). Doch ist *t* Regel in verschiedenen Formen von *türren*, wie *torren* 315, 345, *torrent* 191, 193, *torst* 579 (Laurin, § 46). Merke *Brafant* neben *Brabant* S. 101.

Auffallend sind die Schreibungen *margraue* 485, *margreue(n)* 482, 488, 515, *margman* 507. Vgl. Cod. Dipl. Rheno-Mosellanus 4 (1825) Nr. 220/1446 *Marggrafen*. Es ist nicht unbedingt nötig, das erste *g* in *marggraue* (> *margraue*) durch Assimilation *k* > *g* vor *g* zu erklären, bzw. *margman* als eine Analogieform aufzufassen, weil u. a. im Mfrk.-Rhfrk. auslaut. *k* gelegentlich als *g* auftritt, s. Bach, a. a. O. S. 86 mit mfrk. Belegen, Hess. Urkb., hrsg. von H. Reimer (1897) Nr. 809/1399 *marg* (*Selbult*), Hess. Urk., hrsg. von L. Bauer (1863 f.) Nr. 165/1448 *margstein*, 210/1469 *hantweg*.

Zu *krenczgen* (-*gin*?) 682 s. Michels, § 107.

Altes *ft* bleibt durchaus wie im Laurin (274, 275, 554 usw.).

Bemerkenswerte Formen sind im übrigen: *fucht* 'Furcht' 380 (*fochten*, Inf., 548), *seste*, *sessig* (viele Beispiele), *Studenfuss(e)* für *Stüdenvuhs* (vgl. das Namenverzeichnis unten), *herzetom* 887 = *herzogentuom* (Lexer, Mhd. Hwb. 1: 1277). Vgl. zu *enpern* 'entbehren' 882 S. 95, Fn. 12, zu *Ylsang* 'Ilsan' S. 95 oben, zu *gegen* 807 = *gegeben* (: *degen*) unter 'Starke Verba'.

Substantiva.

Überschüssiges *-e* (Laurin, § 68): *hare* 'Haar' 130, *nasse* 919, *sale* 67: *vberalle*, *Studenfusse*, *zolle* 161 etc.

Wichtig sind die Formen *grs hoffarts* 313, 751, *irs hoffarts* 763. Das Wort ist normal Fem. (Lexer 1: 1317 f.), nach Trübners DWb. 3: 460 »im älteren Nhd. gelegentlich Mask.«. In diesem Falle stimmt das Geschlecht zur modernen Mda. (Mask. u. a. im Trierer Land nach Rhein. Wb. 3: 744). Interessant ist auch *mannen* 754 (Akk. Plur.), s. Laurin, § 133.

Pronomen.

'Das', 'was', 'es': nur Formen mit verschobenem *t*. Immer *er*, gewöhnlich *wir*. Im Laurin 123 erscheint *wil* für *wir*, was ich als einen Flüchtighkeitsfehler betrachtete. Da aber diese eigenartige Form auch hier auftaucht (542, 724) kann meine Annahme unrichtig sein. *wil* ist mir aber aus anderen Quellen nicht bekannt. Im Texte habe ich *wir* gesetzt.

Mhd. *iet*, *icht* heisst bald *icht* 115, 745, 769, bald *ich* 540, 617 (mit besonders mfrk. gewöhnlichem *t*-Ausfall nach Spirans, vgl. *brich* 589, Laurin, § 41). Dieselbe Funktion hat *vst* 98, eine beim ersten Blick merkwürdige, mfrk. m. W. sonst nicht bezeugte Form. Darin steckt ohne Zweifel altes *ihtesiht*. Da *nihtesniht* (-*niutesniut*) mfrk. und rhfrk. als *nüst* erscheinen kann,¹⁵ so ist aber *vst* (d. h. *üst*) an sich kaum überraschend. Zu den heutigen rhein. Formen vergleiche man RheinWb. 3: 1067 f. (u. a. *its*, *üts*; *üst* fehlt).

'Nicht' schwankt auf moselfrk. Art zwischen bodenständigem *nit* und literarischem *nicht*, s. Laurin, § 84, Suolahti, S. 90.

¹⁵ G. Louis, 'Nicht' und 'nichts' im Sprachgebiet des Deutschen Reichs einst und jetzt, Diss. Marburg 1917, S. 34. — Im Laurin steht 741 *nutz* 'nichts' (§ 84).

Starke und reduplizierende Verba.

'sehen': Prät. *sag* 519, 566 — *sagen* 577 (Laurin, § 94), auch *saich* 704 mit mfrk. Dehnung (Michels, § 78 Anm. 2).

'geben': Nach Holz hatte der Archetypus *git*, ähnlich z. B. 34, 171, 393, 898,¹⁶ daneben auch *gibet* 264, 271, 638. Von besonderem Interesse ist 807 f. *gegen* 'gegeben': *degen* (Holz 191: 3 f. *gegeben*: *degen*), womit wir das *gën* = (*ich*) *gëbe(n)* Jolande 654, 3941 vergleichen (Michels, § 187 Anm. 1).

'fangen': *entphaing* 251 (Imperativ) mit Dehnung vor *ng* wie in *saing*, Laurin 904, § 4. Zu verzeichnen ist auch *entphet* 'empfängt' im Schreibervers zwischen 113 f., wo *e* für *æ* stehen dürfte (md. *vêt* für *væt*).¹⁷

Schwache Verba.

'legen': *lachten* 268, 272 neben *legten* (*sich*) 747. Laurin § 102.

'sagen': Inf. *san* 780: *kan* (vgl. Holz 184: 4 *kan*, 185: 1 *sagen*: 185: 2 *erslagen*, der letztgenannte Vers fehlt in unserer Version). '(Ich) sage' heisst *sagen* 203, *san* 238, 482, '(er) sagt' neben *seit* 294 auch *saget*, im Schreibervers zwischen 335 f. Also dieselben Verhältnisse wie im Laurin (§ 101).

Unregelmässige Verba.

'sein': immer *ist* (Suolahti, S. 102, 122).

'gehen': Schwanken *gait* 384 (: *lait*) — *get* 148, 348; '(be)stehen': *steit* 371, 382, 394, 418, 438 etc. — *stait* 60 (: *rait*), *stat* 138 — *stet* 145, 190, 253, 378 usw. Zu den Formen Suolahti, S. 98, 100 f.

'tun': *dun ich* 23, 527, 590, *deit* 854 (nie im Laurin), *dut* 230 (3. Sing.). Plur. Imp. *duut* 199 (= Laurin *duut* 300, 2. Präs. Ind. Plur.). Laurin, § 106.

Ein wichtiges mfrk. Kriterium aus dem Wortschatz ist *sterkete* 'Kraft, Stärke' 237 (*sterke* 11). Näheres Laurin, Kap. IX. Vgl. auch *bast* 'Haut (des Menschen)' 436, nicht bei Lexer 1: 235 (nur 'Bast, Rinde'); Trübners DWb. 1: 235 kennt diese Bedeutung erst vom 18. Jh. an. Unsere mfrk. Form kann mit dem Nd. zusammenhängen, s. Lasch-Borchling, Mnd. Hwb. 151. — Weigand, DWb. 1: 164.

¹⁶ Zu mfrk. *git* Suolahti, S. 87 f.

¹⁷ Näheres bei Mausser, S. 1149 f.

Namenverzeichnis.

Für die Normalformen werden in der Regel keine Belegstellen angeführt; ich verweise auf die sorgfältigen statistischen Angaben bei Holz, S. 258 ff.

- Ameloit* 'Amelolt'.
Asprian 'Aspriân'.
Bellar 'Bechelâr(en)' d. h. Pöchlarn an der Donau, Aufenthaltsort Dietleibs, Sitz des Markgrafen Rüdiger.
Biterolff.
Brabant; Brafant 101, 134.
Diterich (von Bern).
Ditlep, -leip 451, *Ditleuben* 503 (Akk.), *Ditlepen* 520 (Akk.), s. Laurin, § 67 Anm.
Eckart.
Elsan etc., s. *Ilsan*.
Falken (Ross Witigs).
Folker 'Volkêr'.
Garta (von G.) 182, 300, 533.
Gernoit 'Gernôt'.
Gibich.
Gunther.
Heyn 657, 834 (Nom.), *Heyne* 389 (Nom.), im Schreibervers zwischen 812 f., 822 (Nom.), flekt. *Heynen* 823, 832 'Heime' (Mann Dietrichs).
Hagen 'Hagene' (Held Kriemhiltis).
Helmschroit 'Helmschrôt'.
Hillebrant, stets *ll* wie im Laurin.
Ilsan-Ylsan, Elsan 560, 565, *Ylsang* 642.
 Sein Kloster heisst:
Elsenberg 562.
Crimhelt (-holt?), vgl. oben.
Lampartentlant (Reich Dietrichs, Lombardei).
Memgen (undeutlich geschrieben) 908 (Akk.) 'Mîmînc' (Schwert Witigs).
Nebelonge (*dy stolczen N.*) 749.
Nyderlant.
Ortwin, -wyn.
Osterdingen (Land, das Hildebrand dem Witig verspricht).
Pusolt, nur in den A-Texten, s. Holz, S. XXVII.
Rin-Ryn.
Scheming 896 (Nom.), 879 (Akk.), *Schemyngen* 894 (Akk.), Ross Dietrichs.
Sibenburgen 509, 519.
Sifrid, Syfrid.
Sigenstap 'Sigestap'.
Scruihan 'Schrutân'.
Styre (von S. 451, gegen S. 469, gegen *Stiren* 464, gegen *Styrermark* im Schreibervers zwischen 453 f.).
Studenfusse (Regel) neben *Studenfuss* 438 'Stûdenvuhs'.
Walter von dem Wassensteyr (-sten 525) 'W. von Wasgenstein'.
 (von) *Wyene* 531.
Wylandes kint 906, d. h.
Witig nach 900, *Wytig* 911, 915, *Witich* 875.
Wolffart.
Wolffinge (*dy W.* 48, 747, 847, den *Wolffingen* 57).
Wormis(s), vor *Wormisse* im Schreibervers zwischen 746 f., gegen *Wormsse* zwischen 702 f.

Bei der Wiedergabe des Textes bin ich denselben Prinzipien gefolgt wie im »Laurin«. Doch sind die Verse fortlaufend nummeriert, hauptsächlich, um in der Laut- und Formenlehre und auch sonst die von Holz verwendeten schwerfälligen Zahlen zu vermeiden (vgl. z. B. 39: 4', 62: 3', 95: 3^a).

- (1) 1 **I**ss lit eyn stad an dem Ryn, dy ist wonnesam. [128 v]
2 Dy ist geheysen Wormiss, sy weiss noch manig
man.
3 Daryn saissen recken, dy hatten stolzen mut:
4 der eyn was geheysen Gibich, eyn richer konig gut.
- (2) 5 Der hatte by syner frauwen dri sone hochgeborn.
6 Daz firde was eyn megetin. Durch dy wart verlorn
7 vil manig kuner helt, als man vns seit.
8 Crimhelt was geheissen dy keysserliche meit.
- (3) 9 Dy begonde frihen eyn stolzer wigant,
10 der was geheissen Sifrid, eyn helt vss Nyderlant.
11 Der plag vil grosser sterke, daz er dy lewen finck
12 vnd mit den zegeln vber dy muren hingc.
- (4) 13 Do wart ir von dem von Bern wonderlichen geseit.
14 Sy gedacht manig list, dy keysserliche meit,
15 wy sy zusammen brecht dy zwen kone man,
16 daz man sehe, von welchem daz beste worde gedan.
- (5) 17 Sy hatt eynen anger mit rosen wol durchleit,
18 der was eyner milen lang vnd eyner halben breit.
19 Darvmb ging eyn mure, eyn fadym sydin.
20 Sy sprach: »Trocz sy allen fursten, daz keyner
kome daryn!
- (6) 21 Dy mir des garten hudent, daz synt zwelff dy
konsten man,
22 dy ich yn myme rich yrgent finden kan.
23 Dy mir des garten hudent, dy dun ich uch bekant:
24 Der erste ist myn vater Gibich, eyn richer konig
genant.

12 (3:4) *hingc* oder *hinge*?

17 (5:1) *gekleydt b, durchlait ma.*

- 25 Der ander heisset Gunter, der dritte Gernoit.
 (7) 26 Der firde heisset Hagen, der enlit nicht durch dy
 not.
 27 Der funffte der heisset Folker, gar eyn kuner man.
 28 Der seste heisset Pusolt, der sibende Scruthan.
 29 Der acht heisset Ortwin, von dem man vil seit.
 (8) 30 Der nunde heisset Asprian, des lip. ist vnuerzeit.
 31 Der zehende heisset Walter von dem Wassensteyn
 32 vnd ist an dem Ryn der konsten fursten eyn.
 (9) 33 Der eyloffte heisset Studenfusse vnd hait gestreden
 wol
 34 vnd git yn den striden den recken sweren zolle.
 [129 r]
 35 Der zwelffte heisset Sifrid, eyn helt vss Nyderlant.
 36 Er stridet nach grossen eren mit elenthafftiger hant.
 37 Dyse starke recken sollent der rosen huder syn.
 38 Trocz vnd wydertrocz, daz nymant kom daryn!
 (10) 39 Dise wydertrocz fure durch dy lant!
 40 Ob man yrgent finden konte soliche fursten hoch-
 genant,
 41 der yn dem garten striede selp zwelffter syner
 man,
 42 ich sprechen sicherlich, ym muste misselingen
 daran.»
 (11) 43 »Solich trocz durch vbermut»,
 44 sprach sich helt Folker, eyn kuner degen gut,
 45 »enbident [ir] richen fursten, dy uch synt bekant?
 46 Man furt noch manigen hilt erfure durch dy lant,
 (12) 47 dy da wol torstent fechten fursten hochgemut.
 48 Gefrischen iss dy Wolffinge, ess enducht sy nicht
 gut.
 49 Her Diterich von Bern vnd syne man

39 (10:1) Hs. *furen* für *fure*. Zu 39—42 vgl. Holz.

41 (10:3) Hs. *ym* für *yn*.

43 f. entsprechen Holz 11:2:1 (ähnlich in *ma*).

46 (11:4) *erfure* hängt mit *ma der fur* zusammen. Holz *man vünde noch snelle helde, die vüeren durch diu lant*.

- 50 dy hant by yrn gezyden ye daz beste gedan.
 (13) 51 Gefrischen sye dy mere, dy fursten vber Ryn,
 52 sin must manig hilt enkelden, des solt ir sicher syn:
 53 der anger wirt gerodet vnd von blude nass.»
 54 Do sprach dy konigin: »Wy mocht vns werden
 bass!
- (14) 55 Hette ich eynen boden», sprach dy konigin,
 56 »der mir gegen dem von Bern myn bode wolde syn
 57 vnd den Wolffingen dy mer dede bekant,
 58 dem wolde ich lonen mit myner milden hant.»
 — — —
- (29) 59 »Siczent stille vnd gebent mir uern getruwen
 rait: [130 v]
 60 vns komment fremde gest, wy ess darvmb stait,
 61 verwapent wol mit ringen vnd rident durch myn
 lant
 62 vil gar an myn geleyde, daz ist mir wol bekant.
- (30) 63 Wy wollen wir sy entphan, dy gest vnuerzeit?
 64 Nymant sy erkennet, daz ist mir wol geseit.»
 65 Do sprachen sy all geliche, herre Diterichs
 manne:
 66 »Mit harten swertes slegen sollen wir sy entphan.»
- (31) 67 Mit denselben worten dy gest quamen vor den sale.
 68 Do erbeisseten dy gest frolichen vberalle.
- (32) 69 Wolffart was gegangen an eynen fursten stan.
 70 Er sprach: »Herre, ich dy gest gesehen han,
 71 vnd wer ich nü gewapent yn dy ringe steln,
 72 so enwolde ich vor dise reyse nicht zu hymel syn.»
 73 Zehen hondert recken wapenden sich do an.
 74 Manich schon frauwe wapent yrn man.

50 (12: 4) Holz die hânt bi unsern ziten daz beste ie getân. (noch) ie daz beste getân maDess.

52 (13: 2) Holz des müeste enkeltten manec helt . . . , Dess. erinnert an ma.

53 (13: 3) wirt (Holz würde) auch in f.

66 (30: 4) Hs. swerten sl.

67 (31: 1) mit denselben worten (Holz an denselben stunden) = ma.

69 (32: 1) fursten: Holz venster.

71 (32: 3) steln < stelen mit md. Vokalschwächung in > in > en.

- (33) 75 Do gieng eyn herzogin an eynen fursten stan zuhant.
 76 Sy was zu gisel gesezet yn Lampartenlant.
 77 Sy was eyn wolle gedan herczogin,
 78 daz sy in der stat nicht schoner mocht gesyn.
 79 Zucht vnd ere hatte sy nicht verlorn.
 80 Dy selbe herzogin was auch von dem Rin geborn.
- (34) 81 Sy sprach: »Mir syn dy geste eyn deil wol
 bekant:
 82 Er ist geheysen Sabyn, eyn herczog vss Brabant.
 83 Wes haldent ir hye? Ir werdent dy mere erfahren.»
 84 Do sach man dy herczogin dy reyse nicht langer
 sparn.
- (35) 85 Vber den hoff ginck dy vil balde, da sy dy
 recken fant.
 86 Sy sprach: »Syt Gode willekommen, eyn herzoge
 vss Brabant,
 87 vnd darzu uwer dyener, wy sy synt genant!
 88 Her Diterich von Bern ist uch vnbekant.
- (36) 89 Daz ir gent gewapent, ir recken vnuerzeit,
 90 vnd synt kommen yn daz lant, daz mag uch
 werden leit.
 91 Daz mühet yn vil sere vnd all syn man:
 92 mit zehen hondert recken wil er uch bestan.»
 93 »Do waren vns dy vert zu Bern vnbekant,
 94 darvmb so han wir dy ringe gefuret yn dise lant.
 [131 r]
- (37) 95 Mochten wir uwer geleyde han, vil edel herzogin,
 96 wir wolden iss alle verdinen, ich vnd dy gesellen
 min.»
- (38) 97 »Ja, ich bin hye elende», sprach dy schon maget,

75 (33:1) *fursten* für *venster* wie 69.78 (33:4) *daz sy in der* (Holz *daz in der* etc.) = *b*.83 (34:3) Holz *waz haltent sie sô lange?* Dess. = *ma*.86 (35:2) *sy sprach* anscheinend nur Dess. *fb*.88 (35:4) Holz *her D. von B., der ist iu niht rehte erkant.* Dess. = *ma*.91 f. (36:3, 4) fehlen *ma*.93 (36:5) Holz *uns wären hie ze B. . . .*; Dess. = *ma*.95 (37:2) *herzogin* (auch *ma*) für *maget-meit*.

- 98 »mochtent ir myn vst genissen, daz were uch vnuer-
saget.
- 99 Ich furen vch vor den fursten, der ist also gemut,
100 daz er also balde wyder keyn frauwe nicht dut.»
- 101 Des danket ir der herzog von Brafant:
- 102 »Wir han an uch geleydes gnug», sy nam yn mit
der hant.
- (39) 103 Sy wiset yn mit zuchten off des Berners sal.
104 Do grusset er daz gesinde vberall.
105 Er sprach: »Got gruss das gesinde vnd [dy]
dinstman
106 vnd dy schon frauwen, dy sint wol gedan.
107 Got gruss dusent stont den wirt hochgeborn,
108 den daz gesinde zu hern hait erkorn.»
- (40: 1, 2) 109 Herre Diterich antwort ym, als ym wol gezam.
110 Er sprach: »Got lone uch vor daz gesynde vnd
dy dinstman
111 vnd auch vor dy schon frauwen, dy sint wol gedan.
112 Got danck uch dusent stont, ir recken hochgeborn,
113 wan mich daz gesinde zu herren hait erkorn.»
- Hie entphet der Berner dy gest mit zorn.
- (41) 114 »Synt willekommen entphangen! Ir solt mich
wissen lan,
115 ob ich by mynen gezyden ye icht wyder uch habe
gedan.
116 Ich sprechen woll off mynen wan:
117 hettent ir recht synne, ir soldent syn nicht han
gedan,
118 off myn truwe ess mussent all myn ritter yehen,

98 (38: 2) *vst* = [ihtes]iht, vgl. S. 99.

104 (39: 2) *gesinde* = *m(a)*.

105 (39: 3') *er sprach* = *b*.

106 (39: 4') Holz *sô wol getân*. *sô* fehlt auch in *ma*.

108 (39: 4) *Dess*. erinnert an *ma*, s. Holz' Apparat.

110 (40: 3') *er sprach* nur in *maDess*.

118 (41: 6) *all myn ritter* (Holz *recken*) auch in *ma*.

- 119 daz mir alsolich dinck zu Bern nymer ist
geschehen.»
- (42) 120 Des antwort ym mit zuchten der herzoge von
Brabant:
- 121 »Da waren vns hye zu Bern dy fert vnbekant.
122 Wem solden wir dan han gelassen dy ringe stelin?
123 Vns hait vor vch doch geleit eyn schones megetin.»
- (43) 124 Dy herzogine sprach: »Laiss sy myn genissen
durch aller frauwen ere!
- 125 Dy rede dy solt ir mir nicht verkeren
126 vnd zu fürderste durch dy himelsche meit.»
- 127 Do sprach der von Bern: »Iss sy uch vnuerseit,
128 vnd hette sy vor mich geleit der aller konste man,
129 so er off ertrich daz leben ye gewan,
130 des mochten sy nit genissen als vmb eyn cleynes
hare, [131 v]
- 131 sy musten den lip verliesen, daz sagen ich uch
vorware.»
- 132 Der edel furst von Bern wolde von zorn dannen gan,
133 sy baden yn alle, daz er blibe stan.
- (44) 134 Do sprach gutlich der von Brafant:
- 135 »Disen brieff lesen, der ist uch her gesant,
136 den sendet uch von dem Ryne eyn here konigin.
137 Ir fader heysset Gibich, des bode ich nü byn.»
- (45) 138 »Was daran geschriben stat, dass lese eyn gelerter
man!«
- 139 Off sprang vil balde des von Bern cappelan.
140 Er nam den brieff yn dy hant, do er yn ansach,
141 vnd kerte sich hervmb vnd sprach:
- (46) 142 »Wer ritter wolle werden oder worden sy,
143 der trede herzu vnd hore vnd sy mir na by!
144 Eyn junge konigin von dem Rin hat boden her
gesant,
- 145 ess stet an disem brieffe, ir herren hochgenant.

125 (43: 2') *ma* = *Dess*.126 (43: 3) *ma* = *Dess*.134 (44: 1) *gütlich* auch in *ma*.

135 (44: 2) Holz heizet lesen diese brieve ...

- (47) 146 Sy hait eynen garten mit rosen wol durchkleit,
 147 der ist eyner milen lang vnd eyner halben breit.
 148 Darvmb get eyn mure von eynem faden sydyn.
 149 Sy spricht: 'Trocze sy allen konigen, daz keyner
 kom daryn!'
- (48) 150 Des garten hudent zwelff dy aller konsten man,
 151 so man sy by dem Rine yrgent finden kan.
 152 Dy ir des garten hudent, dy dut sich uch bekant:
 153 Der erste ist ir vader Gibich, eyn richer konig
 genant.
- (49) 154 Der ander heisset Gunther, der dritte Gernoit.
 155 Der firde heisset Hagen, der erlit nicht durch dy
 noit.
 156 Der fonfft heisset Folker, gar eyn kuner man.
 157 Der seste heisset Pusolt, der sebende Scruthan.
- (50) 158 Der acht heisset Ortwyn, gar kune, als man vns seit.
 159 Der nunde heisset Asprian, des lip ist vnuerzeit.
 160 Der zehende heisset Walter von dem Wassensteyn
 161 vnd ist an dem Ryn der konsten fursten eyn.
- (51) 162 Der eyloffte heisset Studenfusse vnd hait gestreden
 wol
 163 vnd git yn herten stormen den recken sweren zolle.
 164 Der zwelfft heisset Syfrid, eyn helt vss Nyderlant.
 165 Der stridet nach grossen eren mit elenthafftiger
 hant.
- (52) 166 Dy recken wollent mit truwen der rosen huder syn.
 167 Sy sprach: 'Trocz sy allen fursten, daz keyner
 komme daryn!'
 168 Dar sollent ir zwelff bringen, dy disen zwelffen
 syn glich.» [132 r]
 169 »Was sollen wir da schicken?«, sprach her
 Diterich.
- (53) 170 »Vnd gesigent dy zwelff den zwelffen yn dem
 garten an,
 171 rosen zu eynem crancz git man yderman,

152 (48:3) In *sich* ist *h* sehr undeutlich. Holz *si*.

163 (51:2) *vnd* (für Holz *der*) auch in *ma*.

166 f. (52:1, 2) fehlen in *ma*.

- 172 eyn helsen vnd eyn kussen von der jungen konigin,
 173 vnd muss vor allen recken vmmer gecronet syn.»
 (54) 174 »Frommer dommer (sprach her Diterich),
 175 wicze zyhent mich, dy synt so wonderlich,
 176 daz ir keyn wil nemen eyenen man,
 177 er enhabe dan mit yn gestriden oder muss yn
 bestan.
- (55) 178 Slet man yn zu dode oder hauwet yn sere wont,
 179 was hilffet dan eyn kussen vor yrm roden mont,
 180 oder wan ym wirt eyn rosencrancz?»
 181 »So blibet hy, so ist uch daz heubt gancz»,
 (56) 182 also sprach von Garta der alde Hillebrant,
 183 »ich wil aber an den Ryn», sprach der wigant,
 184 »eyn crenczlin verdinen von der jungen konigin,
 185 des muss ich han eyn helsen vnd eyn kussen vnd
 darumb gekronet [sin].»
- (57) 186 Do schampt sich her Diterich, daz er dy rede
 hatte gedan.
 187 Er sprach: »Getruwer Hillebrant, du salt mich
 wissen lan,
 188 wy wir mit eren kommen an den Ryn.»
 189 Do sprach der alde Hillebrant: »Daz sal sicher
 syn.»
- (58) 190 »Me stet an disem brife», sprach der cappelán,
 191 »trocz vnd wydertrocz, daz yrs torrent lan.
 192 Vnd komment ir nicht an den Ryn, ir recken
 lobesam,
 193 so torrent ir nummer an fursten stait bestan.»
 194 »Solich wydertrocz», sprach herre Diterich,

173 (53:4) *gecronet* (Holz *getiuret*) auch in *b*.

174 (54:1) *frommer dommer* ist ein entstelltes *in nomine domini*, vgl. Holz' Apparat.

175 (54:2) Missverständnis. Holz *wie sint diese vrouwen sô rehte wunderlich*, doch spricht wohl die Überlieferung eher für *wes zihent mich die vr.? Si sint ...*

177 (54:4) Holz *ich enhabe ...*

178 (55:1) Holz *steht er mich ...*

189 (57:4) *sicher* (Holz *geschehen*) auch in *b*.

- 195 »macht helde kune vnd gemute ellentrich.
 (59) 196 Der brieff ist bose, stet daz geschriben daran,
 197 des müssen dy gest enkelden vnd den lip verlorn
 han.
 198 Nü wol off, all dy myn (sprach her Diterich)
 199 vnd erslagent dy gest vnd duut daz endelich!»
 200 Zehen hondert ritter wapenden sich do an.
 201 Manige schon frauwe wapent yrn man.
 (60) 202 Da entwichen yn dy gest nicht vmb eyn har.
 203 Sy bonden off dy helme, daz sagen ich vorware.
 204 Sy griffen zu den swerten, ir gemut was vnuerzeit.
 205 Sy fingen zu den armen dy schilde, dy waren breit.
 206 Do sprach gar menlichen der iu[n]ge herre von
 Brabant:
 207 »Nu dar ir werden recken, nu synt gemant! [132 v]
 208 Flihen, daz ist bose», also sprach der junge man,
 209 »nu were sich eyn iglicher daz beste, daz er kan!»
 (61) 210 Der edeln herzoginne zurginck ir geleyde
 zuhant.
 211 Sy ginck mit swerem gemude, do sy Wolffarten
 fant.
 212 Sy sprach: »Wolffart, laiss dir syn gekleit
 213 min angst vnd myn herzeleit.»
 214 Er sprach: »Nü sage mir balde, vil edel herzogin,
 215 mag ich iss erwenden, daz dun ich off dy truwe
 myn.»
 (62) 216 Sy sprach: »Der Berner versynnet sich nicht
 bass,
 217 er hait gegen den gesten gekeret synen hass.
 218 Ich wass off syn gnade ir geleyder worden.
 219 Der von Bern der heisset sy all dermorden.
 220 Nu hilff, hilt, den gesten, des hastü ere vnd
 frommen!
 221 Sich, so wil ich dir geben mynen magetom.
 222 Vnd komment sy mit eren wyder an den Rin,

210 (61: 2) Hs. *herzoge*.213 (61: 4) S. Holz' *Apparat*.218 (62: 3') *geleyder* (Holz *geleite*) = *b*.

- 223 ffugen ich dir nit zu wibe, din bulle wil ich syn.»
 (63) 224 Des antwort ir mit zuchten Wolffart der degen:
 225 »Ja, ich hoff, ich wolle daz legen.
 226 Myn herze ist nit wise vnd vnwiczen vol.
 227 Daz ist myn beste freude, so wan ich fechten sol.
 228 Vil edel herzogin, ich wil uch fri lan.
 229 Durch uuern willen wil ich den gesten bystan.
 (64) 230 Wer den gesten dut noch hude keyn leit,
 231 den erslan ich endelichen by mynem eit.»
 232 Da neyg ym von liebe dy herzogin.
 233 Dar zoch man Wolffarten daz gude ross syn.
 234 An stegereiff sprang yn den sadel Wolffart der
           kune man.
 235 Do kerte der werde recke zu den fursten dan.
 (65) 236 Wolffart der kune rieff, daz iss durch dy helme
           erdoss.
 237 Syn krafft vnd syn sterkete, dy was vnmassen gross.
 238 »Ja, helffen ich den gesten, daz san ich uch
           vorware.
 239 Diterich, hore myn rede, lieber herre, dy ist an
           fare!
 (66) 240 Vil edeler herr furst, nu gedenck daran,
 241 ob du zu boden sendest eyne byderben man,
 242 vnd torst er nit werben, als du yn hettest gesant,
 243 vnder allen recken must er vmmmer werden geschant.
 244 Ob diesen werden recken von dir geschee keyn
           leit, [133 r]
 245 verlorn hettestu din ere, eyne recke vnuerzeit.»
 (67) 246 Des antwort ym mit zuchten der alde Hillebrant:
 247 »Nü lon dir Got, Wolffart, eyne stolczer wigant!
 248 Ich han selden me gesehen so vil dyner bescheyden-
           heit.

223 (62: 5) *ffugen* (Holz *tauc*) erinnert an *ma. bulle* (Holz *kebese*), vgl. *pûle* in *ma*.

225 (63: 2) weicht sehr von Holz ab.

233 (64: 4) *Wolffarten* für Holz *Wolharte* (Pferdenname).

239 (65: 4) Holz ... *nu nemet miner rede war; min red ist on far b*.

241 (66: 2) Sing. (*dû*) auch in *f*.

- 249 Ich sprechen off myn truwe, al schande ist dir leit.»
 (68) 250 Do sprach der alde Hillebrant: »Vil lieber
 herre myn,
 251 nü entphaing wol nach eren dy geste dyn!
 252 Du salt sy dyner wirtschafft wol genissen lan
 253 vnd du yn daz beste, daz stet dir wol an.»
 (69) 254 Do sprach der Berner: »Getruwer Hillebrant,
 255 nü rade mir daz beste, du stolczer wigant,
 256 wy wir mit grossen eren kommen an den Rin,
 257 daz wir dy wydertrocZ selbes driben wyder yn,
 258 dy man vns budet yn vnser eigen lant.
 259 Es wirt an ir gerochen, daz wirt mir wol bekant.
 260 Ja, wil ich vmmer werden eyn biderbe man,
 261 ich rechen dan dy wydertrocZ, ob ich gefugen kan.»
 (70) 262 »Wir müssen zu dem Rin», sprach meyster
 Hillebrant,
 263 »ja, wellen wir helme schroden (sprach der kuner
 wigant),
 264 daz daz blut darvss flusset vnd gibet den wyderswal.
 265 Danck habe du, Wolffart, ich wil auch off den val.»
 (72) 266 Da frauweten sich dy geste mit frolicher art.
 267 Maniger lichter halsberg da behalden wart.
 (71) 268 Sy lachten nyder von yn ir stelen gewant.
 269 »Nu wol off, ir werden gest!», sprach Wolffart
 zuhant,
 270 »ir essent myns herren broit vnd drincket synen
 wyn.
 271 Man gibet iss uch willeclich, wy lange ir hye
 wolt syn.»
 (72) 272 Peller vnd sampt lachten sy do an.
 273 Man sach dy edeln geste zuchtelichen stan.
 (73) 274 Man gap den edeln gesten eyn gross krafft,
 275 daz man off fursten hofe heisset wirtschafft.
 276 Da waren sy zu Bern biss an den zenden dag,

250 (68: 1) *der alde H.* (Holz *H. der alte*) = *ma*.

260 (69: 7) Holz *jâ wil ich niemer mêre werden ein vrumer man*.

265 (70: 4) *val* für *wal*, vgl. S. 97.

Nach 265 (70: 4) hat *Dess.* dieselbe Versfolge wie *ma* (8 Zeilen), vgl. S. 94.

- 277 dy wyle man manig ritterschafft plag.
 (74) 278 Zwey hundert marck silbers gap yn der Berner do.
 279 Dy hochgelobten geste dy macht er alle fro. [133 v]
 280 Er cleit sy all glich yn peller gewant.
 281 Er wolde sy dahyn laissen, do sy waren gesant.
 282 Do sprach dy herzogin: »Ich muss von schulden
 jehen,
 283 daz ich by mynen gezijden uwer glich an eren
 nicht han gesehen.»
 (75) 284 Do ginck der herzoge jung mit funffhundert
 syner man
 285 gar zuchtlich vor den von Bern stan.
 286 Er sprach: »Mocht is mit uweren willen gesin,
 287 orlop hetten wir gern vnd wolden wyder an den
 Ryn.»
 Hie nympt der herzoge vrlop von dem von Bern vnd wil
 wyder heyme.
 (76) 288 Do sprach der Berner, eyn furst vnuerzeit:
 289 »Myn vrlop vnd myn hulde ist uch noch vnuerseit.
 290 Ich geleyden uch vsser myme lande mit funffhon-
 dert degen,
 291 vnd wollent ir bliben, man muss uwer wol plegen.»
 (77) 292 Des danket ym zuchtlichen der hilt Sabin:
 293 »Vil edeler furst von Bern, wir wollen an den Rin.
 294 Was man von uwer dogent singet oder seit,
 295 daz nemen ich off myn truwe, daz ist eyn warheit.»
 296 Dy gest von dem Ryn waren in stelen ringen wol
 gekleit.
 297 Der edel herre von Bern mit den gesten reit,
 (78) 298 mit fonffhundert manne[n], als er dy geste vant.
 [133 v]
 299 Er geleit sy mit eren durch Lampartenlant.
 300 Do sy von Bern quamen vnd Garta sagen an,
 301 do sprach der herzoge iung zu dem Berner lobesam
 302 mit zuchtlichen worten, als ym wol gezam:

281 scheint sonst nicht bezeugt zu sein.

302 (nach 78: 4) anscheinend nur in *Dess.* Auch Zusatz (abweichend) in *a.*

- (79) 303 »Nü rident wyder gegen Bern, eyn furst dugentsam!
 304 Wir kommen nü alleyn zu dem Rin [an uwer
       geleide] wol.
 305 Von uwer zucht vnd dugent ich vmmer sagen sol.
 306 Was ir nü wellent enbyden der keysserlichen meit,
 307 das wirt ir endelichen von vns allen geseit.»
       Hye saget ym der Berner, wy er der konigin sagen sol.
- (80) 308   Do sprach der Berner: »Nú sage der konigin:
 309 si muss ir wydertroc z selbest driben yn,
 310 dy sy hait enboden yn myn eygen lant.
 311 Des múss noch enkelden vil maniger kuner wigant.
- (81) 312 Sprechent, ich habe zu Bern rosen also vil, [134 r]
 313 daz ich doch yrs hoffarts nicht vbersehen wil.
 314 Sessig dusent recken bringen ich mit mir an den
       Rin,
 315 dy da wol torren fechten vmb rosencrenczlin.
- (82) 316 Dannoch bringen ich off den plan
 317 zwelff dy gener zwelff yn den rosen sollen bestan.»
 318   Orlop nam mit zuchten der von Brabant
 319 vnd reit mit eren wyder yn syn lant.
       Hie entphet frauwe Crymhelt den herzogen mit zuchten.
- (83) 320   Crimhelt der konigin worden dy mer geseit.
 321 Des frauwet sich heymlich dy keyserliche meit.
 322 Frauwe Crimhelt nicht langer enbeit,
 323 mit yrn jungfrauwen sy sich da bereit.
- (84) 324 Dy junge herzogin ginck an yrer hant.
 325 Sy wolde sy geben zu lone dem von Brabant.
 326 Dy selbe jungfrauwe drug eyn cleit an,
 327 dardurch schein ir lip, der was wolgedan.
- (85) 328 Ir arm waren wiss, blanck als eyn hermelin.
 329 Vnder den sybenzig iungfrauwen mocht sy wol dy
       schonste syn.

303 f. reimen nach Holz *vol* : *wol*.

305 ist nach Holz Zusatz (*ma*); mit *vmmer* schliesst sich *Dess.* der Hs. *a* an.

319 (82: 4) *Dess.* erinnert an *ma*.

325 (84: 2) zu *lone* (Holz *ze wibe*) auch in *ma*.

329 (85: 2) *sybenzig* auch in *ma*. Holz *under den juncvr*.

- 330 Mit dem selben megetin sy ym entgegen ginck.
 331 Wy rechte gutlich yn dy konigin da entphing:
 (86) 332 »Bis Gode willekommen, eyn herzoge vsser
 Brabant!
 333 Was enbudet vns der von Bern yn vnsser eygen
 lant?»
 334 Er sprach: »Edel konigin, ir werdent syn wol
 gewar.
 335 Er wil vor uch bringen eyn vngefuge schar.
 Hye saget der herzoge der konigin dy botschafft von dem
 Berner.
- (87) 336 Uch enbudet der von Bern, edel konigin,
 337 ir mussent uwer wydertroc selbest driben wyder yn,
 338 den ir enbydent yn syn eygen lant.
 339 Des muss auch noch enkelden maniger kuner
 wigant,
- (88) 340 wan das er uwer hoffart nicht vbersehen wil.
 341 Er spricht, er habe zu Bern rosen me dan zu vil.
 342 Sessig dusent recken bringet er mit ym vber Ryn,
 343 dy da wol torrent fechten vmb rosencrenzlin.
- (89) 344 Darzu bringet er zwelff hye her off disen plan,
 345 dy yn den rosen zwelff torren bestan.»
 346 »Nu wol mir, edeler furst von Brabant, [134 v]
 347 daz ich dich gegen Bern hayn gesant!
- (90) 348 Dis get an eyn hauwen, daz da flusset daz blut.
 349 So sit man helm schroden von manigem recken gut.
 350 Wer fremde boden sendet, der verluset nicht daran.
 351 Nü wil ich dir geben, was ich dir gelobet han.»
- (91) 352 Do gap sy ym zu wibe dy junge herzogin,
 353 vnd dar zu eyn herzogtom, daz yr eygen solde syn.
 354 Er sprach: »Vil edel konigin, mocht is mit uwer
 willen gesyn,
 355 so furt ich gern zu lande dy liebe jungfrauwe myn.
- (92) 356 Mit uwer rosengarten wil ich nit haben plicht.»
 357 »Nü fure sy, war du wilt, ich weren sy dir nicht.»

340 f. entsprechen Holz 88: 2, 1.

353 (91: 2) Hs. *daz zu; yr eygen solde syn* (Holz *solte sîn eigen sîn*) auch in *ma*.

- 358 Da neig er yr mit zuchten, der herre von Brabant,
 359 vnd furt dy schon jungfrauwe yn syn eygen lant.
 360 **H**erre Diterich von Bern dannoch yn syme syn
       sass.
 361 In muweten dy wydertroc, dy er nicht vergass.
 (93) 362 Do sprach der von Bern: »Du getruwer Hillebrant,
 363 dy zwelff yn dem garten, dy synt dir wol bekant:
 364 rait, wo wir zwelff finden, dy sy torren bestan!«
 365 Er sprach sicherlich: »Darzu musse ich wile han.
 (94) 366 Sifrid vss Nyderlant der ist uch wol bekant.
 367 Der stridet nach grossen eren mit elenthafftiger
       hant.
 368 Der hait by synen gezyden stridens vil gedan.
 369 Mit dem mussent ir fechten, eyn furst lobesam.
 (95: 1) { 370 Pusolt, eyn riese gar erwegen,
 371 den besteit Wolffart der degen.»
 372 Do sprach Wolffart: »Des han ich mich erwegen,
 373 das ich vil harter slege musse plegen.
 374 Ich wil yn gern bestan, er ist eyn kuner man.
 375 Slan ich yn zu dode, er ist eyn vngedauffter man.
 376 Des muss ich mich erwegen, ich sündigen nicht
       daran.
 377 Kommen ich zü ym, ich wil mich frischelich mit
       ym slan.»
 (96) 378 »Wer bestet den resen, der Ortwin geheissen ist?
 379 Der ist vnder allen riesen der konste mit syner list.
 380 Durch fucht wolde er keynen strit nye gelan.» —
 381 »Sigenstap der iunge sal vns den bestan.»
 (97) 382 »Wer besteit vns eynen resen, der heysset
       Scruthan?
 383 Dem synt dy riesen alle vndertan.

362 (93: 1) *du getruwer* (Holz *getrúwer*) = *ma*.

363 (93: 2) *dy synt* (Holz *sint*) = *ma*.

370 f. = Holz 95: 1, vgl. den Apparat bei Holz.

373 Plusvers, weil 95: 1 auf zwei Zeilen steht.

374 (95: 3') *degen b, man ma*.

377 scheint sonst nicht bezeugt zu sein.

378 f. (96: 1 f.) *ist: list* auch in *ma* (Holz *Ortwin: sín*).

- 384 Als er syn swert vs zuhet vnd zu stride gait,
 385 von zorn er syner fynde keynen leben lait. [135 r]
 386 Vnd wer vor ym eyn breydes here, wan yn bestont
       der zorn,
 387 daz hette sicherlich den lip zu male verlorn.» —
 388 »Dem ich synen glichen vil wol finden kan:
 389 Heyne der vil kune sal vns den bestan.
 390 In stormen vnd in striden ist er vnbetrogen.
 391 Ich sagen uch sicherlich, er hait vir elenbogen.
 392 Mit synen langen armen kan er mit riesen wol.
 393 Er git yn dem storme dem resen sweren zol.»
 (98) 394 »Wer besteit vns dan den resen, der da heisset
       Asprian?
 395 Der dreit zwey swert yn eyner scheiden, damit er
       fechten kan?» —
 396 »Gegen dem wil ich schicken eynen jungen man:
 397 Wytig der vil starke sal vns den bestan.
 398 Er dreit eyn swert: keyn helm wart ny so gut
 399 vnd sluge is [off in] Wytig, is must selber reren
       daz blut
 400 fast darna flissen, daz dreget der küne man.
 401 Er enhait an ym nicht zu striden, der rese Asprian.»
 (99) 402 »Wer bestet vns dan Folker den degen?
 403 Der ist yn harten striden hundert wol erwegen.
 404 Er kan auch wol fideln vnd wil der kunste syn.» —
 405 »Mit ym so lassen wir striden den degen Ortwyn.
 406 Komment sy yn den garten, dy zwen kune man,
 407 sy treden vil der rosen yn den grunen plan.
 408 Wy wol daz herre Folker eyn recke sy,
 409 er hait doch nit zu striden mit dem iungen Ortwyn.»
 (100) 410 »Wer bestet vns dan Hagen, den kunen man?
 411 Der getar eyn breydes here alleyne wol bestan.

392 (97: 7) *kan er mit riesen wol* = *ma* (Holz *kan er striten wol*).

399 f. (98: 6 f.) Konstruktion ἀπὸ κοινῶς.

400 (98: 7) *daz dreget* für *daz tete* (Holz).

404 (99: 3) *fideln* oder *fedeln*?

405 (99: 4) (*striden, degen*) erinnert sehr an *ma*.

410 (100: 1) *den künen man* (Holz *den mortgrimmen man*) = *ma*.

- 412 Wir horen von dem kunen eyen warheit sagen:
 413 er habe an eynem dage wol hundert ritter er-
 slagen.» —
- 414 »Dem ich syn glich nyrgant finden kan:
 415 Eckart der vil starke enwel vns dan den bestan.
 416 Sy synt glich eyinander, dy zwen fursten lobesam.
 417 Eya, wy gar ritterlichen wirt von yn gedan.»
- (101) 418 »Wer besteit vns dan den jungen Gernoit?
 419 Der hait edeler recken vil geschlagen yn den doit.
 420 Er hait yn kurczen zyden erslagen manigen
 man.» —
- 421 »Helmschroit der kune sal vns den bestan.
 422 Sy glichent wol gen eyinander, dy zwen junge degen.
 423 Sy strident ritterlichen, dy fursten gar erwegen.
 424 Vnd komment sy yn den garten, daz sagen ich
 uch vorware, [135 v]
- 425 der iunge konig muss flihen hin zu syner schar
 426 mit bludigen ringen hyn vor dem degen,
 427 wan Helmschroit der ist gar erwegen.»
- (102) 428 »Wer bestet vns dan Gunther, den werden
 degen?
 429 Der getar yn harten striden wol wagen syn
 leben.» —
- 430 »Mit dem so lassen wir fechten den degen Ameloit.
 431 Der verzaget noch nye, darvmb byn ich ym holt.
- (103) 432 Si glichent wol zu eyinander, dy zwen degen,
 433 want sy sint all beyde yn striden wol erwegen.
 434 So wil ich werlich selber konig Gibich bestan,
 435 want derselbe konig ist gar eyen kuner man.
 436 Wy gra ym der bast ist, er wirt syn nicht erlan.
 437 Ich wil mit ym striden, vnd solde mirs an daz
 leben gan.»
- (104) 438 »Wer besteit vns Studentfuss von dem Ryn?
 439 Der wil vnder allen recken der konsten eyner syn.

433 Wohl Plusvers.

434 (103:2) *werlich selber* (Holz *willecliche*) = *ma*.

436 (103:4) *bast* für Holz *bart*, s. oben S. 100.

437 steht wol nur in *Dess.* (infolge 433; Plusvers).

- 440 Er hait grosse sorge, yn getor nymant bestan.
 441 Man sit den fursten yn grossen eren gan.» —
 442 »Dem ich synen glichen nyrgent finden kan,
 443 in beste dan myn bruder, der starck monich Ylsan.
 444 Vberwunde er dan den recken fyn,
 445 so mochten wir yn dem garten mit freuden wol
 syn.»
- (105) 446 »Dannoch so weiss ich eyenen, vor dem ich sorge
 han:
 447 wer wil vns den zwelfften yn dem garten bestan?
 448 Der ist geheysen Walter von dem Wassensteyn
 449 vnd ist an dem Ryn der konsten fursten eyne.» —
- (106) 450 »Dem ich synen glich nyrgent finden kan,
 451 wan Ditleip von Styre [, der] ist eyn starker man.
 452 Hilffet vns der iunge, liber herre myn,
 453 so mogen wir wol mit freuden riden an den Ryn.»
 Hye sendet der von Bern na Ditlep gegen Styrrermark.
- (107) 455 **Do** sprach der wol gezogen von Bern her
 Diterich:
 456 »Daz ich Ditlep wenig gedinet han, daz ruwet mich.
 457 Wiste er dy mere durch yrn vbermut,
 458 er riede mit mir an den Ryn, der selbe degen gut.
- (108) 459 Hette ich eyenen boden (sprach herre Diterich),
 460 der mir daz wolde werben vnd dede daz endelich,
 461 mit dem wolde ich deilen burge vnd lant.» [136 r]
 462 Do sprach Sigenstap: »Ich wolde werben iss
 zuhant.»
- (109) 463 Des danket ym mit zuchten der Berner vnuerzeit.
 464 Sigenstap der junge gegen Stiren do reit
 465 vnd sucht Ditlepen da, den vil iungen degen.
 466 Gegen fonffhondert recken was er ym stride
 vnuerwegen.
 467 »Ich bringen in her, als ich gedacht han.
 468 Ja, twinget yn syn vbermut, daz er vns nit ver-
 sagen kan.»

444 (104: 5) weicht sehr von Holz ab.

445 (104: 6) = *ma*.468 (109: 6) *uns*, Holz *mir's*.

- (110) 469 Sigenstap der junge gegen Styre do gereden
quam,
470 als eynem kunen degen hart wol gezam.
471 Do entphing in dugentlich her Biterolff zuhant.
472 Do fraget er dy mer, dy det er ym bekant.
473 Do sprach herre Biterolff: »Ir mogent wol
dore[n] syn,
474 daz yr durch rosen willen wollent riden an den Ryn
475 vnd daz ir folgent der vngetruwen meit.»
- (112) 476 Do sprach Sigenstap der junge: »Daz wirt mir
nummer leit.
477 Ich han sy darvmb yn mynem herzen lip,
478 daz sy gern sit fechten dy ritterliche dit.»
- (113) 479 Do sprach der alde Biterolff: »Got gebe vch
allen heyl,
480 das ir von dem Rin bringent rosen eyn michel deill!
481 Ditlep ist nit hie, er ist zu Betlar
482 by dem milden margreuen, daz san ich uch
vorware.»
- (114) 483 Do Sigenstap der iunge orlop do genam.
484 Er reit do gegen Betlar, der degen lobesam.
485 Do entphing yn dogentlich der alde margraue stark,
486 vnd darzu maniger ritter, ir keyner daz verbarg.
- (115) 487 Sy frageten yn der mere, dy worden yn kont gedan.
488 Do der milde margreue dy rede do vernam,
489 er sprach: »Rident ir zu dem Rin, daz ist kint-
lichen gedan.
490 Uwer blibet keynem leben, ir werdent al erslan.
- (116) 491 Dy zwolff yn dem garten dy synt mir wol bekant.
492 Dy synt wol dy kunsten, dy da habent alle lant,
493 vnd werdent ir yn dem garten sigelos oder erslan,
494 so wirt all dy werlt yrn spot mit uch han,
495 daz ir alle folgent eyner bossen vale[n]tin
496 vnd wollent durch yrn willen riden an den Ryn.»

477 f. (112: 2 f.) reimen bei Holz *meit*: *unverzeit*, vom Schreiber beanstandet (vgl. S. 97 f.).

490 entspricht wohl Holz 115: 4 (sehr abweichend).

494 (116: 4) Holz ... *ir spot âf iuch tragen*. *Dess.* erinnert an *ma*.

- (117) 497 Do sprach Sigenstap der iunge: »Des han wir
vns erwegen, [136 v]
498 daz wir yn dem garten harter slege wollen plegen.
499 Wer vns vor kinder hait, der doret sere daran.
500 Sy enslagen vns nit sere, kommen wir off den plan.
501 Wir haben yn schiere vergolden mit slegen also
gross,
502 wir machen sy vnder den helmen aller freuden
bloss.
- (118) 503 Funde ich dan Ditleuben, den iungen man,
504 ob er vns yn dem garten wolde bystan,
505 zugangen wer vnsser swere», sprach der furste clar,
506 »vnd frauwet sich vnsser gemüt, daz sagen ich uch
vorware.»
- (119) 507 Des danket ym mit zuchten der milde margman:
508 »Ditlep ist nyt hy heym, daz wil ich uch wissen lan.
509 Er ist zu den Sibenburgen, da ist er worden wont
510 von eyne merwonder, des libes vngesont.»
- (120) 511 Do sprach Sigenstap der iunge: »Ich muss zu
ym dar.
512 Ja, das sal man yn dem rosengarten wol werden
gewart,
513 wer das beste fechtet yn dem rosengarten,
514 wan eyner gegen dem andern yn den rosen be-
ginnet waden.»
- (121) 515 Do sprach der margreue: »Got gebe uch allen heil,
516 daz ir von dem Rin bringent rosen eyn michel deil!
517 Ich sprechen vorware, ich gan uch der eren wol.»
518 Sigenstap kert von dannen, als er von rechten
don sol.
- (122) 519 Er quam zu den Sibenburgen, do sag er zwen man.
520 Do fant er Ditlepen vor eynem monster stan.
521 Do wart er wol entphangen von dem degen do.
522 Das er yn hatte fonden, des waren sy alle fro.

501 (117:5) mit slegen also gros (Holz mit starken sl. grôz) = ma.

503 (118:1) funde ich dan D. (Holz vünde ich niuwan D.) = ma.

519 (122:1) Holz ... dô er gein Wiene kam.

521 (122:3) wol entphangen (Holz schöne entf.) = ma.

- (123) 523 Do fraget er yn der mere, dy worden ym kont
gedan.
524 »Welicher ist der, der mich sal bestan?» —
525 »Er ist geheissen Walter von dem Wassensten
526 vnd ist an dem Rin der kunsten fursten eyn.» —
(124) 527 »Ja, daz dun ich gern, von dem horen ich vil sagen,
528 er habe by sinen gezyden recken vil erslagen,
529 vnd slet er mich zu dode, er ist eyn byderbe man.
530 Ich wil yn off myn truwe gern vnd frolich bestan.»
(125) 531 Ditlep vnd Sigenstap kerten von Wyene dan.
532 Do quamen wol funffhondert Ditlep syner man.
533 Do zogen sy gegen Garta off eynen anger breit.
[137 r]
534 Dem edeln furst von Bern worden dy mere geseit.
(126) 535 Mit funffhondert rittern er gegen ym reit.
536 Er entphing sy wol mit eren, dy recken vnuerzeit.
537 Er umbfinck yn wol mit armen, Ditlep den iungen
man.
538 Er helset yn vnd kost yn, als ym wol gezam.
(127) 539 Er sprach: »Sage, Ditlep, off dy truwe din,
540 ob dich ich mügen dy wydertroc von der konigyn,
541 do sy vns enbudet yn vnsser eigen lant,
542 vnd ob wir daz nicht rechen, so werden wir all
geschant.»
(128) 543 »Sy mogen vns wol mogen», sprach Ditlep der
degen,
544 »e ich sy verdruge, ich wolde e verliesen myn leben.
545 Ja, ich wil in dem garten der kunsten eynen bestan.
546 Mir muss eyn crenczlin werden, ob ich gefugen
kan.»
547 Des antwort ym mit zuchten der Berner lobesam:
548 »Alle lant müssen dich fochten, wirdestu zu
eynem man.»

527 (124: 1) *von dem horen ich v. s.* (Holz *ich h. von deme wol s.*) = *ma*.

532 (125: 2) *D. syner man* (Holz *D.s man*) auch in *bma*.

540 (127: 2) *mügen* = *müejen*.

542 (127: 4) *Hs. wil*, vgl. S. 99.

544 (128: 2) *wolde e verl.* = *ma* (vgl. Holz).

- (129) 549 Do zogen sy mit einander zu Bern yn dy stat.
 550 Luden vnd rossen mit eren man do plag.
 551 Mit essen vnd drincken man plag ir da wol,
 552 als man edeln fursten zu recht plegen sol.
- (130) 553 Do lagen sy zu Bern biss an den sestem dag,
 554 dy wile man manige ritterschafft plag.
 555 Do samet der Berner sessig dusent man,
 556 dy hilden by eynander off eynem grunen plan.
 557 Mit stale vnd mit ysen waren sy wol gekleit,
 558 als sy wolden an den Rin, dy recken vnuerzet.
- (131) 559 Der recken waren eylff, dy eylff wolden bestan.
 560 Dannoeh solde mit yn der monig Elsan.
 561 Do zogen sy mit eynander, dy sessig dusent man,
 562 dahin off Elsenberg off eynen grunen plan.
- (132) 563 Off slug man dem von Bern manig edel gezelt
 564 vor daz selbe closter off eyn grunes felt.
 565 Do was der monich Elsan gegangen an eyn were.
 566 Do sag er off der heyden ligen eyn breides here,
- (133: 1) 567 vnd [sy] lagen off yrm eygen, daz det ym also zorn.
 (133: 2) 568 »Was bedudet dis herrenuart?«, sprach der
 hochgeborn. [137 v]
- (133: 2, 3) 569 »Ach, richer Got von himel, nu wer ich gern eyn
 byderman!
- (134: 1) { 570 Nü wollent mich bose herren vnd lude nit mit
 gemacht lan,
 571 vnd besonderlich dise wellen syn nit.
 572 Ich geben mich wyder yn den mort, was mir davon
 geschit.»
- 573 Do verkert sich syn farbe an dem grimmen man:
 574 gele vnd grun wart sin farbe gedan.
- (135) 575 Sich samet sin gemude, vnd das vbel was ym
 kommen,
 576 ja, waren dem guden dy synne gar vernommen.
 577 Daz sagen sin bruder an dem fursten hochgeborn,
 578 das er erzornet was, vnd fochten synen zorn.

550 (129: 2) *luden vnd rossen* = *b, ma* ~.552 (129: 4) *Holz alsô ein edeler vürste ze rehte siner geste sol. Dess.* = *ma*.556 (130: 4) *dy hilden* = *ma* (Holz die kämen).

- (136) 579 Nymant torst fragen, was ym wer geschehen.
 580 Er sprach: »Ich han off der heiden eyn grosses
 here gesehen.
 581 Wy wir darvmb gebaren, daz ist vns sicher noit,
 582 ich rechen iss sicherlich, oder mich urdeile der doit.
- (137) 583 Daz lit an uch selber, lieber bruder myn.
 584 Nü dar, wapent mich vil balde yn dy ringe stelin,
 585 so wil ich zu yn riden off dy hede breit.
 586 Daz sy her synt kommen, daz mag yn werden leit.
- (138) 587 Ich wil sy alleyn bestan, dy sessig dusent man.
 588 Sy rumen mir den anger, ob ich is gefugen kan,
 589 iss sy dan, daz mir daz swert brich yn der hant,
 590 mannich diffe wonde dun ich yn bekant.»
- (139:3) 591 Er ylte vber daz gefilde, der stolczer wigant.
 (140:1) 592 Da wart syn mit ersten gewar der alde Hillebrant.
 (139:1) 593 Er was in gudem stele vil wol gekleit.
 (139:2) 594 Eya, wy gar ritterlich er vss dem closter reit!
 (139:3) 595 Eynen schafft gross furt er yn syner hant,
 (140:2) 596 do der monig Ylsan vss dem kloster quam gerant.
 (140:3) 597 Do sprach der alde Hillebrant: »Vil lieber herre
 myn,
 598 sehent ir dort eynen recken? Des solt ir sicher syn,
 (141) 599 er meynt yn synem herzen vnd auch yn synem wan,
 600 er wol daz gross here alleyn wol bestan.
 601 Doch müss ich gegen ym riden, wan er ist der
 bruder myn,
 602 daz ich ym konne gesagen, war dise herren syn.
- (142) 603 Vnd quem er vnder daz grosse here, daz sagen
 ich vorware,
 604 ee er sy kente, er sluge sich mit der schar. [138 r]
 605 Do erkennen ich wol synen sin vnd elenthafftige
 hant.»

580 (136:2) *eyn grosses here* = *ma* (vgl. Holz' Apparat).

Über die Versfolge 139:1—140:3 in den übrigen Versionen erfahren wir bei Holz nichts.

598 (140:4) *recken* steht wohl für *riten*.

601 (141:3) Nach *der* ein durchgestrichenes *d*.

604 (142:2) Holz *ê er uns rehte erkante* ...

- 606 Syn helm er mit flisse yn synen heubt(!) bant.
 (143) 607 Syn ross zoch man ym, daroff er schiere gesass.
 608 Syner wisheit Hillebrant der alde nit vergass.
 609 Wy gar ritterlichen er gegen synen bruder reit!
 610 Sin sper nam der wise, eyn furst vnuerzeit.
 (144) 611 Do wart er mit nyde von dem monich angerant.
 612 Do entweich ym durch gunst der alde Hillebrant.
 613 Sinen helm man ym do von dem heubt brach.
 614 Do der monig Ilsan synen bruder do ansach,
 (145) 615 do sprach der monig Ylsan: »Was han ich dir
 gedan?
 616 Du soldest durch mynen willen dy reyse han gelan.
 617 Vnd hetten uch myn bruder ich gedan zu leit,
 618 ich wer syn gewest eyn richter, daz habe off
 mynen eit,
 (146) 619 wan daz ir vns verwostent vnsser eygen also gar.
 620 Vnd werent ir ander lude, ir krefftige schar,
 621 ir mochtent mit keynen eren kommen van mir
 nicht,
 622 want uwer striden were gegen mir eyn wicht.
 (147) 623 Sal vnsser closter nit genissen myner manheit?
 624 Bind off den helm, dir sy wyderseit!»
 625 Des antwort ym mit zuchten der alde Hillebrant:
 626 »Noch enist dir dise reyse nicht bekant.
 (148) 627 Vns enbudet von dem Ryn eyn junge konigin.
 628 Ir vater heisset Gibich, geweldig vber Rin.
 629 Sy ist auch schon, als man vns seit.
 630 Crimhelt was geheissen dy keysserliche meit.
 (149) 631 Dy hait einen garten mit rosen wol durchleit,
 632 der ist eyner milen lang vnd eyner halben breit.
 633 Des garten hudent zwelff dy aller konsten man,
 634 so man sy by dem Rine yrgent finden kan.

612 (144:2) *durch gunst* auch in *ma*, mit *kunsten b.* Holz an der *juste*.

618 (145:4) Holz *ich wære es selbe ein recher, daz habe uf minen eit. Dess.* erinnert an *m(a)*.

620 (146:2) *krefftige schar* auch in *ma* (Holz *michel schar*).

629 (148:3) *auch schon* (Holz *eine geborniu künegîn*) = *m*.

- (150) 635 Dar sollen wir zwelff bringen, dy den zwelffen
syn glich
636 vnd da mit yn striden, daz wissent sicherlich,
637 also daz vnsser zwelff ir zwelff torren bestan.
638 Rosen zu eyne krancz gibt man yderman, [138 v]
639 eyn helsen vnd eyn kussen von der jungen konigin.
640 Er muss vor allen reken vmmer gekronet syn.
- (151) 641 Der recken han wir eyllffe, dy synt der reden fro.
642 Weldestü mit dem zwelfften striden, bruder
Ylsang, do,
643 wer uch myn herre mit truwen holt,
644 er deylet mit uch werlich syn silber vnd syn golt.
- (152) 645 Wer iss, daz vns herlonge, herna vber dusent jare,
646 man must von vns singen vnd sagen, daz san ich
dir vorware.
647 Wiltu nicht striden, lieber bruder myn,
648 so ride mit vns durch mynen willen an den Ryn.
649 Ich muss yn den garten, da kanstu eynen bestan.
650 Wiltu nicht striden, so sich mich fechten an.»
- (153) 651 Do sprach der monich Ylsan: »Lieber bruder
myn,
652 erleubet mirs der apt, ich riden an den Ryn.
653 Kommen ich in den garten, syn enkildet manig
man.
654 Doch getruwen ich dy zwelff alleyn wol bestan.»
- (154) 655 **Z**u ym reit der von Bern vnd Ditlep der degen.
656 Dy konden wol nach eren schoner zuchte plegen,
657 Wytig vnd Heyn nach ritterlichen seden.
658 Mit yn quam der truwe Eckart gereden,
659 Ameloit, Helmschroit, der junge Ortwyn,
660 der wolde vnder den zwelffen nit der boste syn.»
- (155) 661 Hervss ginck der apt mit siner bruderschaftt.
662 Er entphing dy gest mit eren vnd mit krafft.
663 Do bat yn umb den munich her Diterich von Bern,

Mit 634 (149: 4) endet *a*.

636 (150: 1 b) Hs. *strident*.

649 (152: 5) *m der künsten* (Holz *der tiursten*), Anklang an *Dess. da kanstu?*

650 (152: 6) Hs. *sich nicht* ...

- 664 do holffen ym dy recken all byden gern.
 (156) 665 Do sprach der apt: »Herre, iss ist nicht vnsser
 recht,
 666 daz wir sollen striden, wir syn Godes knecht.
 667 Wir sollen dag vnd nacht zu dinst syn bereit
 668 dem Got, der vns geschaffen hait. Dyn bede sy
 uch verseit.»
 (157) 669 Do sprach der monich: »Her apt, habent off
 mynem eit,
 670 ob disen werden recken yn den rosen geschit kein
 leit,
 (157: 4) 671 nü mussent syn dy monche enkelden vnd den lip
 verlorn han,
 (157: 3) 672 daz ich wol verstonde, woldent ir mich riden lan.
 673 Das closter worde gebessert vorbas vmmer mere,
 [139 r]
 674 das muss sost verderben (sprach der degen here),
 675 vnd was ich diser monich vmmerme kommen an,
 676 das muss yn allen glich an ir leben gan.»
 (158) 677 Do sprach der apt: »Lieber bruder myn,
 678 vnd wellent ir mir bringen eyn rosenkrenzlin,
 679 so welden wir uch lassen, vnd rident ir gern dar.»
 680 Des begonden lachen dy ritter an der schar.
 (159) 681 Do sprach der monig Ylsan: »Habent off
 mynen eit,
 682 vch muss sicherlich eyn krenzgen werden bereit,
 683 mich wol dan yn dem garten mit striden nymant
 bestan.
 684 Nü heissent vns bruder al vor mich gan.»
 (160) 685 Do stonden sy mit grossen sorgen vor dem kunen
 man,
 686 want sy fochten sich, er wolt sy al erslan.

669 (157: 1) hat nach *der* versehentlich 2mal *apt*.

671 f. (157: 4, 3). Vgl. Holz. Dieselbe Versfolge in *m*.

672 *verstonde*, Holz *understüende*.

673 (157: 5) Hs. *gebesser*.

682 (159: 1) Hs. *krenzgen* oder *-gin*? Zu *-gen* oben S. 98.

686 (nach 160: 2), um den Reim wiederherzustellen (160: 1 fehlt).

- 687 Do sprach der monig Ylsan: »Ich muss an
den Ryn.
- 688 Habent mich yn uwerm gebede, lieber bruder myn.
- (161) 689 Bydent al glich vor myn sele vnd vor myn heil,
690 so bringen ich von dem Rin rosen eyn michel deil.
691 Vnser syn zwen vnd funfzig, als ich geprufft han:
692 also manigen recken wil ich yn dem garten bestan.
- (162) 693 Sendet mich Got her wyder, lieben bruder myn,
694 so bringen ich uwer yglichem eyn rosencrenczlin.»
- (163) 695 »Got wellen wir vor uch byden dage vnd nacht,
696 daz er uch verlihe krafft vnd macht
697 vnd uch her wyder sende, lieber bruder myn.»
698 Alrest riden dy recken mit freuden an den Rin.
- (164) 699 Do santen sy ym nach fluche en michel deil,
700 so sy solden biden vor des monches heil.
701 Sy baden Crist von himel, als wir horen sagen,
702 daz er yn dem garten schentlich worde erslagen.
Hie ridet der von Bern gegen Wormsse.
- (165) 703 Do reden gegen dem Ryn sessig dusent man.
704 Do saich man manigen gebure neben zu acker stan.
705 Dysser herren sede ist gegen yn eyn wicht:
706 keynem armen manne namen sy des synen nicht.
- (166) 707 Dy fursten vnd dy herren hatten guden müt:
708 wo sye hyn reyseten, do verzerten sy ir eygen gut.
[139 v]
- 709 Do wiste sy von dem lande der alde Hillebrant.
710 Dy rechte strasse zu Wormiss was ym wol bekant.
- (167) 711 An dem eylfften morgen, als wir han vernommen,
712 waren dy gest gen Wormiss an den Ryn kommen.
713 Sy schiffen sy[ch] vber zu Wormiss an den Rin.
714 Do wart ir zu allererst gewar Crimhelt dy konigin.

689 (161: 1) erinnert an *b* (Holz *bitet* Got von himel, daz er mir gebe heil).

691 (161: 3). Für *vnser* hat Holz *iuwer*.

698 (163: 4) erinnert an *m*.

699 f. entsprechen 164: 2, 1, vgl. *m*.

702 (164: 4). Holz *daz er niemer kæme wider, er würde tôt geslagen*.

704 (165: 2) Holz ... *neben in ze acker gân*.

705 (165: 3) *gegen yn* entspricht *gegen jm* in *m* (Holz ganz andere Fassung).

- (168) 715 Sy ginck do vil snel zuhant
716 mit frolichem gemute, do sy yrn vater fant.
- (169) 717 Sy sprach: »Vater here, hastü nit vernommen,
718 der edel furst von Bern ist yn daz lant kommen?
719 Nü ride gegen ym, daz steit dir wol an,
720 mit manigen recken, dy magestü wol gehan.»
- (170) 721 »Du haist mir wol geraden, liebe dochter myn.
722 Funff hondert ritter sollen da bereit syn
723 in peller gewant, daz mogen wir wol han.
724 Wir enwollen dem von Bern mit hoffart nit
verdran.»
- (171) 725 Do was der konig Gibich an eren vnuerzeit.
726 Ffunff hondert ritter waren do schiere gekleit
727 in hermelin gewant, gross richeit lag daran.
728 Wol entphing er den von Bern vnd all syn man.
- (172) 729 Er vmbfinck yn mit den armen von Bern her
Diterich.
730 Er helset yn vnd kust yn. Daz stont ritterlich.
- (173) 731 Do sprach der von Bern: »Wir müssen uwer
gespotte syn,
732 daz wir durch rosen willen kommen an den Rin
733 vnd durch soliche mer, daz ir forschent mynen
schild(!).
734 Daz bringet alles zu uwer dochter Krimhilt.
- (174) 735 Daz sy ist gegen den recken so gar betrogen!
736 War zu lant ir yren willen oder war zuhant ir sy
erzogen(!),
737 wellent ir ir folgen, ir verlisent manigen man,
738 vnd mag [iss] uch zu leste selber an daz leben gan.»
- (175) 739 »Ja, mag si es vollenbringen, sy hait recken vil,
740 dy all gernst fechten. Striden ist ir spil.
741 Daz enlat sy durch nymant noch durch keyn drau,
742 wan sy sollent fechten, so synt sy alle frau.»
- (176) 743 Do sprach der Berner: »Ir habent recken gut,

724 (170: 4) Hs. *wil*, vgl. S. 99.736 (174: 2) Holz *warumbe lât ir den willen ir? Warzuo hât ir si gezogen?*741 (175: 3) *Dess. erinnert an b noch durch keynen dro (Holz umb keiner hande drô).*

- 744 des versmahent ir alle fursten durch uuern
 ubermt. [140 r]
- 745 Ich muss dy mynen bringen, ob ich icht recken han.
 746 Ir redent dem glich, als ob sy nymant torre bestan.»
 Hie lieget der von Bern vor Wormisse.
- (177) 747 Do legten sich dy Wolffinge zu Wormiss an
 daz felt.
 748 Off slug man dem von Bern manig erlich gezelt.
 749 Dy stolczen Nebelonge musten yn des yehen,
 750 daz sy so rich gezelt noch ny hatten gesehen.
- (178) 751 Crymhelt dy konigin yrs hoffarts nit vergass.
 752 Sy sprach zu yrn jungfrauen: »Nü zyrent uch
 destabass!
 753 Ich muss zu dem von Bern off den grunen plan,
 754 in vnd al syn mannen wil ich da entphan.»
- (179) 755 Do wart wol gezert manige schon meit
 756 vnd auch manige schon frauwe, als man vns seit,
 757 mit golde vnd mit gesteyn gaben sy lichten schin.
 758 Ess stonden wol drihondert vor der konigin.
- (180) 759 Crimhelt dy konigin wart gezyret schon:
 760 sy saczte off ir heubt eyn gulden kron.
 761 Von golde vnd von gesteyn gap sy lichten schin.
 762 Do sprach Wolfart: »Dort kommet her dy
 konigin.
- (181) 763 Durch irs hoffarts willen werden ich ir nummer
 holt.
 764 Sy wenet, wir gesehen ny edel gesteyn oder golt.
 765 Kommen ich ir also nahe, ich geben ir eynen slag,
 766 daz sy myn bis an yr ende wol gedencken mag.»
- (182) 767 Do sprach Hillebrant: »Neyn, twing dynen zorn!
 768 Sluhestu din konigin, so hettestu din ere verlorn.
 769 Rich is an yren recken, hait sy dir icht gedan,
 770 so wirt man dich loben vor eynen byderman.»
- (183) 771 Do sprach der von Bern: »Yr hochgelobten
 degen,
 772 ir solt uwer synne vor der frauwen plegen,
 773 so wirt uch wol gesprochen von der konigin,

- 774 daz sy nicht wene, ob wir dore[n] syn.»
- (184) 775 Daz gelopten ym dy recken al vnuerzeit.
- (184:2) { 776 Do quamen dy schon frauwen vnd dy konigin
gemeit
777 mit maniger schoner frauwen, dy waren wolgedan.
778 »Bis Gode willekommen, von Bern eyn furst
lobesam, [140 v]
- 779 vnd all dyn ritter, dy ich nicht gekennen kan.
- (185) 780 Ich horen von diner konheit vil syngen vnd san,
781 daz ich, edeler furst, von dir horen yehen.
782 Ich kan küm erbeyden, biss ich iss gesehen.
783 Des erfrauwet sich myn gemute», sprach dy
konigin,
784 »ir mogent vnder allen fursten wol der konste syn.»
- (186) 785 »Ich bin nit der konste, edel konigin,
786 so hoffe ich auch, ich wel nit der boste syn.
787 Wer des nit gleubet, daz ist mir sicher leit.
788 Uwer hoffart wirt enkelden manig ritter vnuerzeit.»
- (187) 789 Also sprach der von Bern, eyn koner wigant:
790 »Ich bin nach ebenture kommen yn daz lant.
791 Ir sehent gern morden dy recken vnuerzet.
792 Ich han uwer kume erbyden, vil keyserliche meit.
- (188) 793 Ir enbydent uwer wydertroc mir vnd manigem
man,
794 der uch by synen gezyden nye keyn leit hait gedan.
795 E ich daz verdruge, daz wil ich uch sagen,
796 ich vnd myn recken musten e all werden erslagen.»
- (189) 797 Si sprach: »Habent guden mut, ir vnuerzage
degen.
798 Ich wil uch eynen freden acht dage geben,
799 daz dü wol geruest vnd all din man.
800 Welicher uwer dan wil fechten, der wirt mit stride
bestan.»
- (190) 801 Eyn frede wart gegeben bis an den achten dag.
802 Wy rechte erlich man der geste plag!

776 f. = 184:2. Ähnliche Zerdehnung in *b* (nach Holz ursprünglich auch in *m*).780 (185:1) Holz *ich h. sit diner kintheit . . . ; künheit b, kuntheit m.*792 (187:4) Hs. *sprach dy k. m.* Wohl Missverständnis.

- 803 Mit essen vnd mit drincken gap man yn gnug.
 804 Den klaren wyn dy konigin selber vor dy geste
 drüg.
 (191) 805 Da waren sy mit freuden bis an den achten dag,
 806 dy wile manig ritter ritterschafft plag.
 Hie saget frauwe Crimhelt den freden off dem von Bern.
- 807 An dem zehenden morgen der frede wart off
 gegen.
 808 Des must da enkelden vil maniger kune degen.
 (192) 809 Crimhelt dy konigin syn da nicht lenger beydet.
 810 Mit ernste vnd mit flisse sy sich da bereydet.
 811 Sy sprach: »Sistü dy zwelff recken yn dem garten
 stan?
 812 Dy hudent mir dy rosen, du dugenthafftiger man.»
 — — —
- Hye stridet Heyne mit dem Resen Scruthan. [141 r]
- (217) 813 Do sprang in den garten der ritter lobesam.
 814 Des danket ym von Bern vnd all synen man.
 (218) 815 Da sach man den vngehuren durch dy rosen gan.
 816 Do rieff er vss grosseme zorn, der rese Scruthan:
 817 »Wes wiltu dich trosten, du wonderkleyn man?
 818 Nu truwen ich doch wol dyner dulent zu bestan.»
 (219) 819 Do sprach der junge: »Daz synt dy reden din.
 820 Doch enweistü nicht an mir dy starke manheit
 myn.»
 821 Do erzornet der vngehure vnd gap ym eynen slag,
 822 daz der helt Heyne von ym gestreckt lag.
 823 Hillebrant rieff Heynen an:
 824 »Du bist lesterlich gefallen off dem plan.
 825 Ritter vnd frauwen habent is wol gesehen.
 826 Du must dich vmer schamen, daz iss dir ist
 gescheen.»

Der Schreibervers nach 806 off dem von Berner.

820 (219: 2) = *m* (Holz mich welle Got niht helfen, ez muoz din ende sin).

823—26 (nach 219: 4) stehen auch in *m*.

- (220) 827 Off sprang der helt vnd lieff den risen an.
 828 Er sluge ym diffe wonden, dem vngefugen man.
- (222) 829 Er falt yn zu der erden, daz wil ich uch sagen.
 830 Da wart der rese Scruthan auch zu dode erslagen.
- (223) 831 Do quam gegangen dy konigin
 832 vnd saczet off Heynen eyn rosencrenczlin.
 833 Eyn helsen vnd eyn kussen must syn eygen syn.
 834 Dy ere gewan Heyn zu Wormiss an dem Rin.
 835 Do ginck vss dem garten der ritter lobesam.
 836 Wol entphing yn der von Bern vnd al syn man.
 837 Do sprach der von Bern: »Ich bin dir yn truwen
 holt.
 838 Ich wil mit dir deylen myn silber vnd myn golt.»
- (224) 839 Do sprach konig Gibich: »So we mir disser noit!
 840 Nu ligent mir dy recken yn dem garten doit.
 841 Dem anger sy verflucht, der dy rosen ye hait
 gedragen!
 842 Darvmb synt mir dy resen zu dode erslagen.
- (225) 843 Sy waren mir yn dinst alzijt bereit.
 844 Vil starker rese Asprian, daz sy dir gekleit.»
 845 Er sprach: »Vil lieber herre, ir solt an mir nit
 verzagen.
 846 Ich wil sy vns alle rechen, dy vns synt erslagen.
 847 Dy stolczen Wolffinge machent syn vns zu vil.
 848 Des muss ich vnder yn machen eyn hartes spil.»
- (226) 849 Also redet er vss grossem zorn, der rese Asprian:
 [141 v]
 850 »Ich wil sy bringen in not, ob ich gefugen kan.»
 851 Asprian der kune sich yn den garten hub.
 852 Mit zwei scharffen swerten er durch dy rosen wot.

830 (222: 4) = *m*.

831 f. (223: 1) = *m*.

835 (223: 3) *lobesam* (Holz *wolgetân*) auch in *m*.

836 (223: 4) = *m*.

Die Verspaare 837 f. (nach 223: 4), 847 f. (nach 225: 4) auch in *m*.

849 (226: 1). Anfang = *m*.

850 (226: 2). Hs. *bringet. ich wil sy br. = m* (Holz *ich br. sie*).

851 (226: 3) = *m*.

- (227) 853 »Wir wellen mit dir deylen burg vnd lant,
 854 dym guden swert deit nymant wyderstant»,
 855 also sprach Hillebrant, der wise man:
 856 »du erslehest yn wol an schande, den resen Asprian.»
- (228) 857 Do sprach der helt Wytig: »Ich enweiss, was
 mir daran lit.
 858 Ich bin hye elende, des enkelden ich manige zijt,
 859 daz ir mich heissent striden mit dem dufelschen
 man,
 860 vnd werent ir myn frvnde, ir soldent syn mich erlan.
- (229) 861 Er sluge an synen schaden eyn bredes here zu
 dode wol.
 862 Myn hercze vnd myn syn mich darvor behuden sol,
 863 das ich icht mit ym fechte», also sprach der
 junge man,
 864 »welicher er anders were, den torst ich wol bestan.»
 865 »Du straffest mich mit gewalt», sprach meyster
 Hillebrant.
 866 »Nu raden ich dir daz beste, du kuner wigant,
 867 dir vnd dynen magen geben ich guden rait.
 868 Nu enlaiss dich nit lange beyden, wan es dir vbel
 anstat.»
- (230) 869 Do sprach der von Bern: »Du salt mich genissen
 lan,
 870 daz ich mit dir deylen alles, daz ich han.
 871 Dise grosse reyse wer gar eyn wicht,
 872 bestondestu des dinen yn dem garten nicht.»
- (231) 873 »Wy heissent ir mich fechten, als ich uwer
 fint sy?
 874 Doch ist der vngehure stridens vor mir fri»,
 875 also sprach Witich, »dy rede sollent ir lan.
 876 Ess stride mit ym, wer da wel, ich wil syn nicht
 bestan.»

853 auch in *m* (nach 227: 2).

856 (227: 4). Hs. *sy wol*.

857 (228: 1) *jch weisz nit waz ir mir ratten sidt m.* Vgl. Holz.

860 (228: 4) Holz ... *ir solltet ez hân gelân*.

865—68 (nach 229: 4) auch in *m*.

- (232) 877 Hillebrant der alde nam synen herren von dan.
 878 Er sprach: »Wy radent ir, lieber herre, als ich
 gedacht han,
 879 wellent ir ym uwern Scheming vmb synen Falken
 geben,
 880 do begunde er all erst wagen syn leben.»
- (233) 881 Do sprach der von Bern: »Ich gebe ym lieber
 eyn lant.
 882 Wil er syn aber nicht enpern, ich gebe is ym
 zuhant.»
 883 Er(!) sprach: »Lieber herre myn, daz sal stede syn.
 884 Wirt syn burge, ich geben iss ym off dy truwe
 myn.»
- (234) 885 »Wes hastu dich noch beraden?», sprach meister
 Hillebrant, [142 r]
 886 »das laiss mich wissen, du kuner wigant.
 887 Syn herzetom wil dyr myn herre geben:
 888 dir wirt Osterdingen, darvmb wage dyn leben!»
- (235) 889 Do sprach Wytig: »Vnd gebe er mir all syn lant,
 890 doch bestunde ich syn nicht», sprach der wigant.
 891 »Er sol von myme libe gar an sorge syn.
 892 Ich enbestan syn nicht off dy truwe myn.»
- (236) 893 »Neyna, helt, nu bestant yn, du kuner degen,
 894 so wil dir myn herre Schemyngen geben
 895 vmb dinen Falken, gesigestu ym an,
 896 das gude ros Scheming wirt dir vndertan.»
- (237) 897 Hillebrant sprach: »Ich wil burge syn,
 898 er git dirs zu eigen, der lieber herre myn.»
 899 Do sprach der helt Wytig: »Nu wil ich yn bestan,
 900 nu sy ym wydersaget, dem vngefugen man.»
 Hie stridet Witig mit dem resen Asprian.
- (238) 901 Do sprang yn den garten Wytig alzuhant.
 902 Des dancket ym der Berner vnd meyster Hillebrant.

882 (233:2) Holz *wil er es niht geräten* ... Vgl. Holz' Apparat.883 (233:3) *er* steht für *Hillebrant*.884 (233:4) Holz *Nu werdet ir es b.*893 (236:1) *Dess.* erinnert an *m.*899 (237:3) In *bestan* ist *an* (d. h. *ā*) bekleckst.

- 903 Asprian der kune was ganzer manhet vol:
 904 mit zweyn scharffen swerten konde er striden wol.
 (239) 905 Wan er solde striden, das was ym eyn wint.
 906 An lieff er mit grimme Wylandes kint.
 907 Doch was her Wytig an striden vnuerzeit:
 908 vss zog er Memgen(?), das durch hart helm sneit.
 (240) 909 Do sprongen sy zusammen, dy zwen kune man.
 910 Vil krefftlicher slege worden von yn gedan.
 911 Von den zweyn swerten quam Wytig yn gross noit:
 912 sin lichte stelen ringe worden von blude roit.
 (241) 913 Sin goltfarben schilt wart ym geslagen von der
           hant,
 914 daz er zu kleynen stucken must stiben off daz lant.
 915 Daz swert Wytig alrest yn beyde hende nam
 916 vnd lieff swindelich den starken ryesen an.
 (242) 917 Er slug ym starke wonden durch syn bronge gut.
 918 Darnach so must rynnen syn eygen rodes blut.
 919 Von des resen blude wart der anger nasse.

— — —

- 913 (241:1) *geslagen* durch Wasserfleck stark verwischt.
 914 (241:2) *i* in *stiben* unsicher.
 916 (241:4) *swindelich* undeutlich.
 918 (242:2) *m eigens* (Holz *rôsenwarwez*).

WHAT IS THE MEANING OF "MANDAEANS"?

BY

WALDEMAR SUNDBERG

Interpretations, indeed, are not wanting, and are put forward both by the Mandaeans themselves and by European scholars. We find already Tychsen¹ writing with reference to מַאֲנָדָא and מַאֲנָדָאֵיִיא: »Ich glaube, dass beydes von ידע abzuleiten sey». He translates מַאֲנָדָא דֵהֲיִיא with »Logos vitae», מַאֲנָדָאֵיִיא with »intelligentes, instructi, gleichsam γλωσσιστοί». Petermann postulates another relationship: »Mandâjê ist abzuleiten von Manda de hajje, dem λόγος τῆς ζωῆς»,² »ihrem eigentlichen Heiland, also unserm Namen ‚Christen‘ ganz analog»,³ and Nöldeke⁴ raises no objections: »... Mandâ d’Haijê, die hypostasierte γῶσις ζωῆς, nach welcher sie sich Mandâjê nennen». But Brandt⁵ is opposed to both interpretations: »Unmittelbar lässt sich מַאֲנָדָא von ידע gar nicht bilden». »Der Name Mandâjâ ... enthält die Wurzel ידע = ידא, bedeutet aber nicht etwa ‚ein Wissender‘ (das entsprechende Particip lautet ידא, im Afel מַאֲנָדָא ‚Bekenner‘)». To derive מַאֲנָדָאֵיִיא from מַאֲנָדָא דֵהֲיִיא he finds equally incorrect: »... der Umstand, dass manche von den mandäischen Schriften für den Namen Mandâ d’Haijê einen andern — Jawar, der Erste Gesandte, Hibil-Ziwâ — bieten, spricht nicht für diese Erklärung; und gewiss dagegen, dass eine Verkürzung desselben zu Mandâ ohne mehr niemals stattfindet». ⁶ Brandt points instead

¹ Über die Religionsschriften der Sabier oder Johannischristen, in Beiträge zur Philosophie und Geschichte der Religion und Sittenlehre, herausgegeben von Stäudlin, 3. Band 1797, 28 n. 4 (30).

² Mendäer, in Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche, herausgegeben von Herzog, 9. Band 1858, 318.

³ Reisen im Orient, 2. Band 1861, 99.

⁴ Mandäische Grammatik 1875, XX.

⁵ Die mandäische Religion 1889, 3 n. 2 and 167—8.

⁶ מַאֲנָדָא דֵהֲיִיא has nevertheless a central position, and Brandt’s other objection is not correct. He himself quotes in the note on the same page Qol. (=Qolasta oder Gesänge und Lehren von der Taufe und dem Ausgang der Seele, herausgegeben von Euting 1867) XIX: מַאֲנָדָא קראן, without wishing to recognize the abbreviation, which he missed, and which also is found LXIII: (sic) מַאֲנָדָא צרבאן and LXXIX: באראניא מַאֲנָדָא.

to the *appellative* מַאֲנֵדָה, »gleich מַאֲנֵדָה mit verstärktem ך, syr. ܡܘܢܕܐܐ,« and continues: »Mandâ und Mandâjâ entsprechen also den griechischen Ausdrücken γῶσις und γῶσις; nur ist im Mandäischen das Adjectiv nicht wie im Griechischen dem vorhandenen Sprachschatz entnommen, sondern eigens zur Benennung der Religionspartei geformt worden . . . Ein Mandâjâ ist also ein Mandâgläubiger. Der Name bekundet ja, so derivirt, den Glauben an ein zum Heil führendes Wissen».

It is not quite clear what Petermann and Nöldeke mean, when they derive מַאֲנֵדָה from מַאֲנֵדָה דֵּהֵיִיא. Petermann's »unserm Namen ‚Christen‘ ganz analog« and the fact that Nöldeke makes no mention of מַאֲנֵדָה among the relative adjectives § 121, makes it likely that both were considering roughly this development: מַאֲנֵדָה דֵּהֵיִיא > מַאֲנֵדָה [אֲדֵּה] אֵיִיא > מַאֲנֵדָה אֵיִיא — thus something similar to what Brandt wishes to assert, when he, as starting-point for the native explanation furnished by Petermann »die in Gott Lebenden«, suggests מַאֲנֵדָה בַּאֲלֵהָהּ⁸ מַאֲנֵדָה דֵּהֵיִיא. Brandt's quest for מַאֲנֵדָה דֵּהֵיִיא abbreviated into מַאֲנֵדָה shows, however, that in his opinion Petermann and Nöldeke derive מַאֲנֵדָה only from the first component in מַאֲנֵדָה דֵּהֵיִיא.

The difference in opinion between the scholars quoted above is in any case not considerable. For all four, מַאֲנֵדָה goes back to the root ידע — for Tychsen immediately, for Petermann, Nöldeke and Brandt via מַאֲנֵדָה. And then the discussion comes to a standstill, even if, right up to the present time, an echo of it has been heard, sometimes from Petermann or Nöldeke: »... der Name Mandad-Hajje, mit dem ja die Benennung Mandäer zusammenhängt«,⁹ sometimes from Tychsen or Brandt: »... Mandaia signifie connoisseur, gnostique«.¹⁰

This relative agreement throughout the years is not, perhaps, quite obvious, seeing that also מַאֲנֵדָה needs to be discussed. In spite of the consonant *n*, it may be considered as a derivative of ידע = עֵדָה: »... das Mand. liebt es überhaupt, eine Doppelconsonanz durch *n* mit dem einfachen Consonanten zu ersetzen«, Nöldeke p. 75; מַאֲנֵדָה should in this case, as not only Brandt but also Tychsen and Nöldeke

⁷ with the a-vowel inserted for sake of clearness.

⁸ Why not מַאֲנֵדָה דֵּהֵיִיא? The participle is plene scriptum.

⁹ Odeberg: Die mandäische Religionsanschauung 1930, 5.

¹⁰ Loisy: Le mandéisme et les origines chrétiennes 1934, 11.

maintain, correspond to the Syrian *madd^fā*. But first and foremost מַאֲרָא surely offers a yet closer parallel to the Syrian vocable — other derived nouns are יַאֲרִיתָא and מַאֲרִיתָא. Moreover no verbal form of עַרָא at all has an double-ד, disintegrated into כ and ד; the infinitive is מִיַרָא, Nöldeke pp. 75 and 246. It has been felt, however, that these difficulties might be cleared up by simply supposing that מַאֲרָא is of West Aramaic origin — Bible Aramaic has the form מְנַרְעָא, מְנַרְעָא. In the eyes of Lidzbarski the irregularity even becomes one of the proofs of Mandaicism's western origin. »Der Ausdruck מַאֲרָא דֵהֲרִיא muss zu den ersten Formeln der Lehre gehört haben, und weil er früh erstarrt ist, hat man ihn nicht der eigenen Sprache angepasst». ¹¹ »Ich füge hinzu», Bousset writes, ¹² »dass mir auch die starke Abstraktion, die sich in dem Namen γυῶσις τῆς ζωῆς zeigt, auf Beeinflussung durch die im hellenistischen Milieu erwachsene syrische Gnosis zu deuten scheint».

In this connection the fact must naturally not be concealed that, just as the recently quoted מַאֲרִיתָא has a variant, מַאֲרִיתָא, the ה of which must be considered a survival of the original ע, Nöldeke p. 72, so מַאֲרָא in an amulet published by Lidzbarski ¹³ seems to have retained ע itself. »Die Schreibung מְנַרְעָא דֵהֲרִיא mit konsonantischem ע habe ich sonst nirgends gefunden», the publisher says p. 350. It may perhaps appear rather premature, when Rosenthal ¹⁴ allows this spelling, which occurs three times — מְנַרְעָא דֵהֲרִיא twice, the abbreviation מְנַרְעָא once — to be the decisive proof that מַאֲרָא is a derivative of יַרְע — if, namely, the curious use of the letter ע in Mandaean be remembered. »Bei einigen dieser Wörter kommt man fast auf den Gedanken, dass das ע sich aus einer Zeit erhalten hat, in der es noch lautbar war. Da es sich aber ebenso in Wörtern findet, welche nie ein consonantisches ע hatten, so ist das als Täuschung anzusehen», Nöldeke writes p. 6 — naturally without allusion to מְנַרְעָא in the amulet published at a much later date. By

¹¹ Das Johannesbuch der Mandäer, 2. Teil, Einleitung, Übersetzung, Kommentar, 1915, XVII.

¹² Die Religion der Mandäer, in Theologische Rundschau, 20. Jahrgang 1917, 189.

¹³ Ein mandäisches Amulett, in Florilegium ou recueil de travaux d'érudition dédiés à de Vogüé 1909.

¹⁴ Die aramaistische Forschung 1939, 245 n. 1.

reason of the shape of certain characters, the scanty use of vowel letters, the ל- prefix in the imperfect, which is never altered to כ, but on one occasion to י, and certain geographical items, the publisher wants, however, to place the amulet as far back in time as around 400 A. D.: »... und diese Zeit ist eher zu spät als zu früh angesetzt».¹⁵ And if מנדעא must be considered as an earlier form than מאנדא, just as מאדיהתא is more primitive than מאדיהתא, it seems of course likely that just as באדיהתא, ראדיהתא, מאדא and מידא go back to the root ערא=ירע, מאנדא does the same. If, then, one wishes to explain the appearance of a מאנדא at the side of a מאדא as Lidzbarski suggests, or ventures another theory, it is of less interest for our present purpose. When Rosenthal¹⁶ finds among the Palmyra inscriptions the Greek אלכסנדרוס also spelt אלכסדרס, he makes this reflection: »Das Nebeneinander der Schreibungen mit und ohne כ ist wohl auf eine stark nasale Aussprache zurückzuführen, die beide Arten der Bezeichnung gleichwertig machte. Dabei mag, im Falle der Setzung des כ, eine Berücksichtigung der geschriebenen gr. Form mitgespielt haben».

That Mrs. Drower in an article 1934 and later in a more important work¹⁷ put forward a fresh proposal for the interpretation of מאנדא, probably did not occur so much because of the etymological difficulties, but rather because she had been confronted in the course of her many years of study of the Mandaeans with a cult-hut, which in colloquial modern Mandaean is called »mandi», and »manda» in an unpublished scroll. Moreover she had found in another unpublished manuscript the phrase: »... they built mandia and dwelt ...». In the view of the Mandaean priests this »manda» is of Persian origin and means »a dwelling». Mrs. Drower adds that the word actually occurs with similar meaning in several Iranian dialects or languages with Iranian loan-words, and maintains that the purport of L¹⁸ 67, 3: עלאנא רבא דכולה מאנדא »der grosse Baum, der

¹⁵ Alter und Heimat der mandäischen Religion, in Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft, 27. Band 1928, 325.

¹⁶ Die Sprache der palmyrenischen Inschriften und ihre Stellung innerhalb des Aramäischen, in Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft, 41. Jahrgang 1936, 40.

¹⁷ The Mandaeans of Iraq and Iran 1937.

¹⁸ Mandäische Liturgien, mitgeteilt, übersetzt und erklärt von Lidzbarski 1920,

ganz Mandās¹⁹ ist», would be less confused if מַאֲנֵדָא were translated by »dwellings» or »shelters»: »The Tree is a common religious symbol in Mandaean books for Divine Life, and the souls of Madaeans are not seldom represented as birds, taking refuge in the shelter of a Vine, or Tree, against the tempests of the world». If I add finally that Mrs. Drower asks whether מַאֲנֵדָא דֵּהֵיִיא as a result of all this should not be translated by »House-of-the-Life» or »Indwelling-of-Life», I shall have then quoted the main points in her contribution pp. 10—13 in the treatise of 1937.

This attempted interpretation of Mrs. Drower has, however, not awakened any considerable interest. Schou Pedersen²⁰ finds her translation of L 67, 3 unnecessary.²¹ »Der ... Vorschlag ... wird durch die Schreibung der Bleitafel ... zunichte gemacht», Rosenthal states briefly in the note already quoted. And one can only agree. מַאֲנֵדָא דֵּהֵיִיא certainly could well be a personified »House-of-the-Life» — »die ‚Wohnungen‘ in der Lichtwelt werden ... von den Mandäern auch als persönliche Wesen betrachtet»²² — but where is the text, which even hints that such is the case? A passage such as Gj²³ 257, 19—20: מַאֲנֵדָא דֵּהֵיִיא . . . נַאֲסְקִינְכוֹן לְבֵית הַיִּיא »Mandā d-Haijē wird ... euch zum Hause des Lebens emporführen»,²⁴ results rather in the opposite. And if Mrs. Drower's suggestion be examined on the *appellative* מַאֲנֵדָא, its weakness becomes still more apparent. In Gj 178, 16—17: וְעִתְרָא וְרִיבְיָא בְּרַאבּוּת מַאֲנֵדָא »Wir²⁵ wurden gross durch die in Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, philologisch-historische Klasse, neue Folge, Band XVII 1921.

¹⁹ »Hier wohl noch in appellativischer Bedeutung gebraucht: Wissen, γῶσις», Lidzbarski n. 1.

²⁰ Bidrag til en analyse af de mandaeiske skrifter 1940, 83 n. 7 (84).

²¹ When Schou Pedersen, moreover, maintains that it is also probably faulty, seeing that »manda» in its meaning of »dwelling» belongs, according to Drower herself, to colloquial modern Mandaean, he shows that he has made a careless reading. The above account shows that the spoken language form is »mandi», not »manda», but in unpublished manuscripts there are both »manda» and the plural »mandia». Mrs. Drower says p. 124 that she cannot explain, »why in speech *manda* has become *mandi*».

²² Brandt: Mandäische Schriften 1893, 9 n. 3.

²³ Ginza jamina in Thesaurus s. Liber magnus vulgo »Liber Adami» appellatus, opus Madaeorum summi ponderis, descripsit et edidit Petermann 1867.

²⁴ Ginzā, der Schatz oder das grosse Buch der Mandäer, übersetzt und erklärt von Lidzbarski, in Quellen der Religionsgeschichte, Band 13 1925, 257.

²⁵ Lidzbarski reads וְעִתְרָא וְרִיבְיָא, 182 n. 1.

Grösse deiner Erkenntnis», to change »die Grösse deiner Erkenntnis» to »die Grösse deiner Wohnung», is quite uncalled for; nor does Mrs. Drower attempt it. On the other hand, without difficulty, clues can be found which seem to confirm Lidzbarski's translation of L 67, 3. That γῶσις links up naturally with the preceding »life» and »light» is not, perhaps, of so much importance, but the דִּירָה, which follows immediately after בְּאִנְרָא, is remarkable: »Thou art . . . the great tree, which is pure *knowledge*. Thou *knowest* . . .» To this must be added that the Mandaean birds do not only *seek refuge* in the tree. In J ²⁶ 132, 6, they also drink wine out of its inside: בְּרִי גְאֻרָה שְׂאֲתִין דֵּהֲאִנְרָא, and this wine is certainly not that of ignorance, ὁ τῆς ἀγνοίας ἄκρατος, *Corpus hermeticum* ²⁷ VII, 1, but perhaps its opposite.

But even if one rejects Mrs. Drower's attempt to make a fresh interpretation of בְּאִנְרָא, one must admit the possibility that she has, in so doing, laid the foundation of an entirely new conception of מְאִנְרָא. Schou Pedersen leaves it p. 225 unsettled, whether the word in question is derived from בְּאִנְרָא דֵּהֲרִי, or from the name of the cult-hut; probably a step further can be taken. As is already known, published Mandaean texts use the word מְאִשְׁכְּנָא, taken down by Siouffi ²⁸ as »mochkhno», by Mrs. Drower p. 10 as »mashkhana», and by Lidzbarski translated by »Tempel». Thus we have according to Mrs. Drower an *Iranian* מְאִנְרָא, and a *Jewish* מְאִשְׁכְּנָא according to Lidzbarski,²⁹ which are both used for the site of the Mandaeans' cult. Here I shall avoid the question of the complicated genesis of Mandaeism and will instead combine the two words with a not unknown statement in Theodore bar Konai ³⁰: מְאִשְׁכְּנָא דֵּהֲמַרְבָּתָא מְאִנְרָא. Just as the site of the cult is indicated both by מְאִנְרָא and מְאִשְׁכְּנָא, the people, also, are called both מְאִנְרָא and מְאִשְׁכְּנָא. That מְאִנְרָא stands in close connection with מְאִשְׁכְּנָא is obvious, I suppose,³¹ and it then appears

²⁶ Das Johannesbuch der Mandäer von Lidzbarski, I. Teil, Text, 1905.

²⁷ Hermès Trismégiste I. Texte établi par A. D. Nock et traduit par A.-J. Festugière 1945, 81.

²⁸ Études sur la religion des Soubbas ou Sabéens 1880, 118.

²⁹ p. XX in the already quoted introduction to J.

³⁰ Corpus scriptorum christianorum orientalium, scriptores syri, series secunda, tomus LXVI 1912, 345, 15.

³¹ When Dhorme in a review of Loisy in the Revue de l'histoire des religions, CIX 1934, 231, wishes to change this מְאִנְרָא into מְאִשְׁכְּנָא: »Je ne crois

very likely that ܡܢܝܬܐ stands in the same relation to the other name of the cult-hut. The word ܡܢܝܬܐ, preserved by the Nestorian author, makes it less probable that ܡܢܝܬܐ should have the meaning of »the dwellers«, as Mrs. Drower had thought of proposing; she, at least, asks whether ܡܢܝܬܐ perhaps »originally had the meaning of 'a settlement', 'dwelling-place', or 'shelter', and indicated a building or collection of buildings in contrast to the temporary erections of wandering tribes», p. 13. Not even the phrase »they built mandia and dwell« can prevent us from seeing in ܡܢܝܬܐ an allusion to precisely that hut, which even in the eyes of the neighbouring peoples was the most remarkable of all the ܡܢܝܬܐ of the Mandaeans, namely the cult-hut. For the Mandaeans themselves the original meaning has, I suppose, gradually fallen into oblivion. Among the few places in hitherto published texts where ܡܢܝܬܐ appears, there are in any case both some which name it in connection with ܡܢܝܬܐ, Gj 285, 18, 22, and others where it most nearly seems to be able to be translated by disciples, listeners, laymen: . . . ܘܚܘܪܡܝܕܝܐ ܘܡܗܘܝܡܢܝܐ ܕܡܢܝܬܐ ܕܡܢܝܬܐ ܕܡܢܝܬܐ ܕܡܢܝܬܐ ܕܡܢܝܬܐ, Gj 290, 17—18, »auch den Priestern und Gläubigen, die diese Belehrung den Mandäern zukommen lassen . . .«, p. 287.

But if ܡܢܝܬܐ is a relative adjective of one of the names of the cult-hut, one could indeed, from a religious-historical point of view, characterize the opinion of Schou Pedersen, based on analysis of the texts, that ܡܢܝܬܐ was first used comparatively late, as slightly uncertain. In a posthumously published work³² Brandt maintains that the starting-point of Mandaeism is the religious belief, »dass die Flüsse von den Bergen im hohen Norden aus der Himmelswelt herabfliessen und den Frommen, die in ihnen baden, Kräfte aus jener Welt zuführen«. Schaeder,³³ however, holds that the origin must be sought in the cult: »Am Anfang steht . . . die Verwendung

---

pas qu'il faille rattacher le vocable mashkinéen à l'araméen *shekinâ* 'demeure (sacrée)'. J'y verrais plutôt une prononciation locale du mot syriaque et arabe *meskin*», the only excuse that can be made for him is his ignorance of ܡܢܝܬܐ.

³² Die Mandäer, ihre Religion und ihre Geschichte, in Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, afdeeling letterkunde, nieuwe reeks, deel XVI, 3, 1915, 34.

³³ Zur Mandäerfrage, in Orientalistische Literaturzeitung, 31. Jahrgang 1928, 169.

des ‚lebenden Wassers‘ als magischer Panacee für Heilungs- und Reinigungszwecke». Both, at least, are in agreement on the ancient part played in the world of Mandaëism by running water, but — running water is a *conditio sine qua non* for the cult-hut, whose characteristic of ancient cult-attribute Mrs. Drower herself strongly emphasises with the help of Sumerian and Babylonian parallels, pp. 118, 124 and 142. In such circumstances the possibility cannot be dismissed that even *the name* of the cult-hut and the ܘܢܝܢܝܢܝܢ, derived from this name, are very old, and that therefore the native interpretation »anciens», furnished by Siouffi p. 2, has its point.

TILL FRÅGAN OM SPRÅKETS SYSTEMKARAKTÄR

AV

BERTIL MALMBERG

I ett arbete med titel *Système et méthode*¹ har jag ägnat ett avsnitt (sid. 5—21) åt en kritisk granskning av Ferdinand de Saussures välkända tes om den absoluta distinktionen mellan *la langue*, det överindividuella teckensystemet, och *la parole*, den konkreta, faktiskt realiserade, individuella talhandlingen.² Då denna de Saussures huvudtes bildar det teoretiska underlaget både för den s. k. pragfonologien och för de strukturlingvistiska och systemteoretiska skolor, som nu allt mer, och med obestridlig rätt, pocka på språkforskarens uppmärksamhet, är det, synes det mig, av högsta vikt, att hela problemet om det individuella contra det kollektiva i språket bringas till en åtminstone preliminärt acceptabel lösning.

I mitt ovan citerade arbete har jag försökt visa, att distinktionen *langue—parole* i den mening, den möter hos alla de språkvetare, som direkt eller indirekt åberopa sig på den schweiziske läromästarens idéer, brukas i för snäv bemärkelse. För Trubetzkoy är t. ex. allt inom ljudförrådet, som inte har en distinktiv funktion, fonologiskt irrelevant och därför i och med detsamma förvisat till *la parole* (*der Sprechakt*).³ Eftersom en ändring av kvantiteten hos konsonanten *p* i det franska ordet *épouvantable* inte kan förändra eller fördärva ordets »betydelse», är kvantiteten fonologiskt irrelevant, är »un fait de parole», icke »un fait de langue». Eftersom franskan alltid har slutet *o* före tonande *s*, är öppningsgraden (dvs. inom gränserna för *o : ə*) hos vokalen i ordet *chose* [*o : z*] irrelevant och egenskapen att vara sluten hemmahörande i *la parole*. Exempelen skulle kunna mångfaldigas.

¹ *Trois études de linguistique générale*, Lund 1945 (*Vetenskaps-Societeten årsbok*).

² *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Secheyne, 3 uppl., Paris 1931 (sid. 36 ff.).

³ Se *Grundzüge der Phonologie* (*Travaux du Cercle linguistique de Prague* VII, 1939, sid. 7 ff., 17 ff., osv.).

Jag har emellertid velat hävda, att en dylik uppfattning är skev. Under hänvisning till Bühlers bekanta tredelning av de språkliga funktionerna⁴ har jag gjort gällande, att begreppet funktionell i språkvetenskaplig mening icke får begränsas till att avse den ena av språkets tre funktioner, nämligen symbolfunktionen. Om *p* i *épouvantable* förlänges, förblir visserligen ordets betydelse i rent intellektuell mening densamma. Men insatt i ett satssammanhang (*c'est épouvantable!*) får konsonantlängden här en bestämd, avsedd och konventionellt betingad⁵ inverkan på lyssnaren, blir en signal. Följaktligen har det långa *p* en funktion med hänsyn till språkets signalkaraktär.⁶ Ett öppet [ə] i *chose* slutligen kan ha en symptomfunktion, i så måtto, att det för en fransman blir ett kriterium exempelvis på den talandes dialektala tillhörighet (fattas som tecken på sydfransk härkomst). Dessa företeelser höra, menar jag, samtliga till *la langue*, då de direkt betingas av strukturen hos ljudsystemet i fråga, äro konventionellt bestämda och fylla en given, för språket i fråga specifik funktion i systemet.

Med andra ord, under begreppet *langue* — Trubetzkoy's »Sprachgebilde» — hör, menar jag, rymmas åtskilligt mera, än vad som enligt strängt pragfonologisk uppfattning hör dit. Problemet blir för mig på det viset icke så mycket en fråga om vad som är funktionellt i språket och vad som inte är det, utan språkforskarens uppgift blir snarare att bestämma, vilken funktion som tillkommer olika företeelser i språket, det må gälla fonetiska eller andra. Att jag därmed inte velat upphäva den en gång godtagna, ytterst

⁴ Se främst *Sprachtheorie*, Jena 1934. Ett direkt återgivande av Bühlers uppfattning är t. ex. L. R. Palmers framställning: »Language has properly three functions: it expresses the thoughts, feelings, etc., of the speaker; it influences the behaviour (in its widest sense) of the hearer (the evocative or effective function); and it symbolizes the »things» to which it refers.» (*An Introduction to Modern Linguistics*, London 1936, sid. 1, not 1).

⁵ Dvs. betingad av för språket i fråga specifika systemologiska egenskaper, icke av allmänpsykologiska förhållanden.

⁶ Jag hänvisar i detta sammanhang till Elise Richters uppsats *Das psychische Geschehen und die Artikulation*, *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* XIII, 1937, sid. 41—71, där emellertid den av mig (och t. ex. av Trubetzkoy, *Grundzüge*, sid. 26, not 1) påpekade distinktionen mellan särspråkliga, av systemet betingade affektiva uttrycksmedel och spontana affektuttryck icke beaktas.

fruktbara, distinktionen mellan funktionellt och icke funktionellt, endast velat bereda rum för alla språkets olika aspekter inom ramen för teorien, torde vara uppenbart. Jag håller alltså i princip fast vid den saussureska distinktionen och anser den oundgänglig som grundval för en fruktbar diskussion om språkets teori.

Jag är den förste att inse, att mina i *Système et méthode* framlagda synpunkter kunna ge anledning till vissa invändningar. Och jag var vid deras publicerande fullt inställd på att möta kraftiga gensagor, kanske inte så mycket med anledning av det första avsnittet om *langue—parole*, som beträffande de båda andra (om synkroni och diakroni och om de språkliga konventionerna).⁷ Måhända har jag rent av på ett par ställen avsiktligt skärpt mina uttalanden för att markera min från den vedertagna principiellt avvikande uppfattning, yttranden, som jag är beredd att mildra, om goda argument för en mera förmedlande ståndpunkt kunna framläggas. Mitt bidrag till diskussionen är blott att fatta som ett ytterligt blygsamt försök att med några hittills icke beaktade synpunkter belysa frågan i förhoppning att bringa den en liten smula närmare en lösning.

En ofrånkomlig förutsättning för en fruktbar diskussion av de Saussures teser är, att den i diskussionen deltagande trängt in i och sökt förstå dennes mening och samtidigt är så pass bevandrad i den efterföljande, nu snart trettioåriga debatten i ämnet, att han inte riskerar att slå in öppna dörrar. Själva det sätt, på vilket de Saussures *Cours* bragts inför offentligheten, gör ju, att den ej får betraktas som ett färdigt utformat system utan som en skiss, där motsägelser och inkonsekvenser inte saknas, och som endast är utgångspunkt för fortsatta diskussioner.⁸ Kritiken av de Saussure bör bli, som hans lärjunge Sechehaye uttryckt det, ett samarbete med författaren, »soit pour creuser plus avant qu'il n'a pu le faire les assises de la science linguistique, soit pour édifier d'une façon plus définitive la construction dont le *Cours* n'a pu fournir qu'une

---

⁷ Jag har t. ex. med intresse tagit del av min kollega Folke Leanders brevlades gjorde invändningar mot mitt tredje avsnitt och hoppas få se dessa i tryck inom en snar framtid.

⁸ Det är ju välbekant, att de Saussures *Cours* är en sammanställning av föreläsninganteckningar, nödtorftigt hopfogade till ett helt och utgivna av hans elever Bally och Sechehaye.

première et imparfaite ébauche» (*Vox romanica* V, 1940, sid. 3). Secheyhayé understryker också nödvändigheten av att gå till verket s. a. s. inifrån, att granska de Saussures tesar från de utgångspunkter, som varit vägledande för honom själv.⁹ Något annat tillvägagångssätt blir knappast fruktbart.

* * *

*

I en liten skrift betitlad *Om några grundtankar i Ferdinand de Saussures föreläsningar över allmän språkvetenskap*¹⁰ har professor Rolf Pipping företagit en granskning av några av den schweiziske språkforskarens tesar. Denna skrift synes mig på väsentliga punkter innebära ett klart missförstånd av de Saussures mening och rymmer även i övrigt en rad högst diskutabla påståenden. Dessutom innehåller den några angrepp på min ovan citerade skrift *Système et méthode*, vilka äro av den art, att de knappast få förbli oemotsagda. Professor Pipping har dels grundligt missförstått, vad jag menat, dels genom missvisande och i ett fall direkt felaktig citering tillagt mig en uppfattning, som jag aldrig givit uttryck åt. Jag har därför velat utnyttja möjligheten att genom några kompletterande anmärkningar ytterligare klargöra min egen ståndpunkt och samtidigt söka tillbakavisa några av Pippings påståenden.

Pipping tar först upp frågan om 'tal' och 'språk' (sid. 3—7; med dessa svenska termer återger han de Saussures *parole* och *langue*). Den skillnad, som de Saussure gör mellan *langue* och *parole*, är icke klar, menar han. Vari oklarheten består säges ingenting om. Det ges endast, längre fram i framställningen (sid. 9, not 13), en hänvisning till Rogers kritik av den saussureska distinktionen. Pipping skriver: »Termen 'tal' fattas väl allmänt som en beteckning för individuella talakter» (sid. 3), och vidare »Med termen 'språk' åsyfta åtminstone somliga forskare det språk-

⁹ »On ne peut pas aborder un pareil livre du dehors et se contenter de combattre avec des arguments qu'on a sous la main celles de ses thèses qui n'entrent pas dans le cadre de nos habitudes. Tout est ici trop en fonction de grands principes pour qu'on ne commence pas par s'expliquer avec ces principes eux-mêmes afin de se rendre compte de la place qu'ils occupent légitimement dans la pensée linguistique» (*Vox romanica* V, 1940, sid. 3).

¹⁰ *Vetenskaps-Societetens i Lund årsbok* 1946.

förråd som är gemensamt för språksamhällets medlemmar och av dem nyttjas i 'talet'. Så är t. ex. fallet med Gardiner, och Jespersen uppfattar de Saussures mening med termen på samma sätt» (sid. 4). Om Pipping anser denna tolkning riktig och lägger den till grund för den kommande kritiken, får läsaren tyvärr ej veta. Pipping övergår i stället till en granskning av vad några andra forskare (Jespersen, Rogger och författaren till dessa rader) menat, och gör därvid några påpekanden i positiv eller negativ riktning.

I själva verket torde just distinktionen *langue*—*parole* vara något av det klaraste i de Saussures *Cours*. Det är ju välbekant, att vissa andra av hans definitioner och distinktioner, t. ex. hans uppfattning om det språkliga tecknet (*le signe*), givit anledning till skiljaktiga tolkningar och kommit mycket bläck att flyta i striden om vad läromästaren egentligen menat.¹¹ de Saussure skriver i sin *Cours* (3 uppl. sid. 37): »L'étude du langage comporte donc deux parties: l'une, essentielle, a pour objet la langue, qui est sociale dans son essence et indépendante de l'individu; cette étude est uniquement psychique; l'autre, secondaire, a pour objet la partie individuelle du langage, c'est-à-dire la parole y compris la phonation: elle est psycho-physique.»¹² I sin ovan citerade skrift (*Vox romanica* V, 1940, sid. 7) har Secheyay ytterligare preciserat saken med bl. a. följande ord: »D'une part, comme on le sait, il distingue *la langue*, qui est l'ensemble et le système des signes arbitraires en usage à un moment donné dans une société donnée, de *la parole*, qui est l'acte particulier et concret d'un sujet usant de la langue soit pour se faire comprendre, soit pour comprendre.» Någon oklarhet om innebörden kan det näppeligen vara fråga om vare sig hos den ene eller den andre.

Nu är det ju välbekant, att en rad språkforskare från olika utgångspunkter ifrågasatt både denna och de Saussures övriga distinktioner. Den måhända väsentligaste kritiken kom som bekant

¹¹ Jag behöver blott påminna om den vidlyftiga diskussion, som de senaste åren förts kring det språkliga tecknets art (problemet om »l'arbitraire du signe»). Jag erinrar om de inlägg, som gjorts av Secheyay, Bally, Benveniste, Pichon, Lerch, Frei m. fl. (se bl. a. *Acta linguistica* II, 1940—1941, sid. 165—169).

¹² Jfr också *ibid.* sid. 30: »En séparant la langue de la parole, on sépare du même coup: 1° ce qui est social de ce qui est individuel; 2° ce qui est essentiel de ce qui est accessoire et plus ou moins accidentel.»

från hans egen lärjunge Antoine Meillet, som i sin anmälan (*Bulletin de la Société de linguistique de Paris* XX: 1, 1916, sid. 32—36) förebrådde sin lärare att vara för abstrakt, att förbise eller otillräckligt beakta den mänskliga verkligheten bakom språket.¹³ Det är instruktivt att jämföra denna Meillets kritik av de Saussure med de förebråelser, som från olika håll riktats mot strukturlingvistikens, sådan den framträder t. ex. i Hjelmsslevs språkteori. Man glömmer bort människan,¹⁴ har det sagts där (bl. a. framhållet av Hjalmar Lindroth), och ser för formellt på språket. Min egen kritik av pragfonologien kan kanske delvis anses innebära en likartad reservation, ehuru på ett något annat plan.¹⁵ Ytterligare en kritiker fick de Saussure i Otto Jespersen, som i sin anmälan av schweizarens arbete (omtryckt i *Linguistica* 1933, sid. 109—115)¹⁶ yttrade betänkligheter med avseende just på den diskuterade distinktionen. Jespersen har i flera arbeten återkommit till samma fråga. Pippings citerar endast hans *Mankind, Nation and Individual* (1925) men diskussionen återkommer också exempelvis i *Efficiency in Linguistic Change* (1941), sid. 13—14, och i *Sproget* (1941), sid. 176—178.¹⁷ Hela Pippings

¹³ Meillet har ju för övrigt själv på ett lysande sätt kompletterat läromästarens schematiska språkbetraktande med att sätta in språket i det allmänt kulturella sammanhanget och se det som ett led i detta (t. ex. hans *Esquisse d'une histoire de la langue latine*).

¹⁴ Amado Alonso talar i företalet till den spanska upplagan av de Saussures *Cours* (*Curso de lingüística general*; traducción, prólogo y notas de Amado Alonso, Buenos Aires 1945; sid. 12) om att de Saussures lingvistik nått den förvånande klarhet och enkelhet, som utmärker den, endast till priset av att ha offrat det väsentliga i språket, det mänskliga (»a costa de descartar lo esencial en el lenguaje (el espíritu) como fenómeno específicamente humano»).

¹⁵ I mina artiklar i *Acta linguistica* II (sid. 232—246) och III (sid. 34—56) har jag sökt visa på de svårigheter, som möta, då man vill försöka att i ett strukturellt schema placera in alla de olika företeelser, som rymmas inom ramen för ett modernt kulturspråk, och hävdar, att vi i många fall måste avstå från försöket, då vi ha att göra med ting, som i själva verket höra hemma i olika system, ehuru de på grund av utomspråkliga förhållanden, språkvårdande tradition, skriftens inflytande osv., finnas bredvid varandra inom ramen för samma »språk».

¹⁶ Ursprungligen publicerad i *Nordisk Tidsskrift for Filologi* 1916 (4. række VI, sid. 37 ff.).

¹⁷ Se också *Journal de psychologie normale et pathologique* XXIV, 1927, sid. 583.

argumentering mot de Saussure består strängt taget i att han citerar Jespersen. På sid. 5, not 7, förebrår han mig att icke känna Jespersens framställning av dessa frågor. Jag har emellertid tidigare (i mitt arbete *Die Quantität als phonetisch-phonologischer Begriff*, Lund 1942, sid. 27) diskuterat Jespersens kritik av de Saussure och pekat på att Jespersens misstag ligger i att han säger, att »la langue n'existe que dans et par la parole des individus» (*Linguistica*, sid. 111), i stället för att, som jag menar, han borde ha sagt: »ne se réalise que . . .». Vidare har jag i min anmälan av Jespersens arbete *Sproget* varit inne på samma sak (*Pedagogisk tidskrift* 1942, sid. 193), varför jag kan ta den beskyllningen med ro. Då jag en gång för alla i princip accepterat de Saussures distinktion och resonerar på grundval av den — blott vill utsträcka den till fall, där den vanligen icke beaktas — och jag på annat ställe diskuterat Jespersens invändning mot principen som sådan, ansåg jag mig icke ha anledning att i *Système et méthode* ånyo ta upp den saken.

Hela denna fråga tycks i viss mån vara en generationsfråga. För Jespersen, som fått sin språkliga utbildning under 1800-talets sista del och som, trots sin oerhörda intellektuella rörlighet ännu på ålderns höst, förblev trogen den allmänna grundåskådning, han fått i arv från Sweets, Passys och Gaston Paris' generation,¹⁸ förblev den strukturella synen på språket, dettas *formproblem*, för honom något främmande. Ty vi få inte glömma, att de Saussure var en föregångare. Det krävdes en ny generation språkforskare, för att den schweiziske läromästarens idéer skulle bringas till mognad i vår tids systemteoretiska skolor. Hjelmlev har i sin nekrolog över Jespersen (*Acta linguistica* III, 1942—1943, sid. 119—130) framhållit, att dennes generation hade behärskats av upptäckten av substansen,¹⁹ medan vår tid behärskas av upptäckten

¹⁸ Detta sagt i fullt medvetande om att Jespersen i väsentliga stycken gick sina egna vägar (t. ex. i sin kritik av junggrammatikerna; redan i *Zur Lautgesetzfrage* från 1886, omtryckt i *Linguistica*, sid. 160 ff.; senast i *Efficiency in Linguistic Change*, sid. 24 ff.).

¹⁹ »la découverte de la substance, la mise en relief de la manifestation au détriment de la forme qui avait seule fait l'objet de la linguistique d'autrefois: donc, remplacement de la «lettre» par le son, remplacement du schéma rigide de la grammaire traditionnelle par les multiples nuance des significations.» (sid. 129).

av formen.²⁰ En avgrund skiljer de två inställningarna till språket, och icke ens Jespersens skarpa logik och öppna blick för alla skiftningar i språket ha förmått överbrygga denna, även om han kanske själv ibland trodde, att så var fallet.²¹ Hjelmlev fortsätter: »Or pour saisir l'essentiel dans la pensée de Jespersen il convient de ne pas perdre de vue que pour lui, comme pour sa génération, la grande découverte et la grande réalité restait celle de la phonétique et de la sémantique classiques, celle du fait psycho-physiologique de la parole. De ce point de vue tout autre fait devient pour ainsi dire instinctivement secondaire et est subordonné à ce fait principal» (sid. 129). Detta Jespersens fasthållande vid sin generations stora huvudintresse, 'talet', gör honom också ur stånd att helt inse vidden av de Saussures upptäckt: »le compte rendu (näml. Jespersens anmälan av *Cours*) contient en effet des injustices évidentes qui ne s'expliquent que par le fait que la pensée de F. de Saussure n'a pas été saisie par son critique: le principe lui échappe simplement» (sid. 130). Det blir därför på något sätt ofruktbart att i den aktuella diskussionen om de Saussure gripa tillbaka på Jespersen. Man kan inte sätta inom parentes allt som hänt i språkforskningen, sedan Jespersen utbildade sin uppfattning om språket. Även de allmänt kunskapsteoretiska förutsättningarna äro helt andra. Associationspsykologien, som givit den junggrammatiska skolan dess teoretiska bakgrund, har fått vika för gestaltpsykologien. Vetenskapen om den mänskliga samlevnaden, sociologien, har nått en utveckling, som väl knappast kunde anas av sekelskiftets språkmän, och därmed öppnat nya möjligheter till förståelse av förhållandet mellan individ och kollektivitet. Sökandet efter form och konstans vinner över allt överhand över utforskandet av utveckling och variation.²² Språkforskningen utgör härvidlag intet undantag. »Hvis man skal finde noget fælles for det 20. aarhundredes sprogviden-

²⁰ »Le fait qui décide pour notre génération, c'est la *découverte de la forme* derrière la substance, la découverte et la mise en relief d'une structure relativement constante derrière la bigarrure variée des manifestations: le phonème derrière les sons, la forme grammaticale et lexicale derrière les significations.» (*loc. cit.*).

²¹ Se t. ex. *Linguistica*, sid. 210—220.

²² Se härom bl. a. Brøndals artikel *Linguistique structurale* i *Acta linguistica* I, 1939, sid. 2—10 (omtryckt i *Essais de linguistique générale*, Köpenhamn 1943, sid. 90—97).

skab i modsætning til den foregaaende periode, maa det blive bestræbelsen for at se sammenhængen mellem enkelthederne og naa ind til det konstante og væsentlige» (Eli Fischer-Jørgensen, *Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme*, VII, 1943, sid. 81).²³ Intet synes mig vara vunnet — detta oavsett hur man sedan vill ställa sig till våra dagars av de Saussures *Cours* inspirerade språk teorier — med att söka vrida tillbaka problemdiskussionen till den ståndpunkt, den befann sig på, då de saussureska teserna först framfördes, till den tid, då positivismen inom kunskapsteorien, den uteslutande historiska linjen inom lingvistik, voro allenahärskande. Om Hjelmslev mot Jespersen hävdar, att själva den saussureska principen undgått honom, så tror jag, att man gentemot Pipping kan våga göra gällande, att denne icke sett problemet om *langue* och *parole* av det enkla skälet, att hans uppmärksamhet och hans intresse traditionellt äro helt inriktade på det senare.

För mig är de Saussures *langue* kort och gott identiskt med det funktionella systemet, om man blott tar detta begrepp i den vida bemärkelse, som jag med stöd av mina utredningar i *Système et méthode*²⁴ velat ge det. Men innan jag går vidare, måste jag först något uppehålla mig vid Pippings diskussion av Rogger, dels för att belysa den för mig oantagbara användning, Pipping gör av termen 'system', dels med anledning av de angrepp han i detta sammanhang riktat mot mig.

Rogger har i sin uppsats *Kritischer Versuch über de Saussure's Cours général* (*Zeitschrift für rom. Philol.* LXI, 1941, sid. 161—224) sökt komplettera den saussureska distinktionen *langue—parole* genom att mellan 'kollektivspråket' och den konkreta talhandlingen inskjuta, vad han kallar 'individualspråket'. Jag har i mitt arbete (sid. 19) understrukt, att det värdefulla i Roggers bidrag till diskussionen ligger just i att han framhållit motsättningen mellan det vid ett givet tillfälle faktiskt realiserade talet å ena sidan och de individuella språkvanorna å den andra. Dessa senare få givetvis icke förväxlas med den konkreta talhandlingen. Det är riktigt an-

²³ »Det er konstante Typer, ikke absolute Individualiteter, Forskningen bør søge at konstatere» (Brøndal, *Substrater og Laan*, sid. 47).

²⁴ Delvis redan i *Die Quantität*, bl. a. sid. 31—32 (i anslutning till Laziczius, *Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences*, sid. 57—60, och *Probleme der Phonologie*, *Ungarische Jahrbücher* XV, 1935).

märkt mot de Saussure, att denna skillnad icke tillräckligt poängterats. Och de Saussures uttolkare tyckas med *parole* ibland ha avsett det ena, ibland det andra. Sechehayes formulering (*Vox rom.* V, sid. 7) anger ju otvetydigt, att han med *parole* menar den konkreta talhandlingen: »l'acte particulier et concret d'un sujet usant de la langue».²⁵ Däremot tycks t. ex. Amado Alonso i sitt föreltal till den spanska upplagan (sid. 7—30) snarast ha förstått *parole* (*el habla*) som de individuella talvanorna i motsats till det kollektiva systemet (*la lengua*): »el habla como el uso individual del sistema» (sid. 7). Det är de individuella språkvanorna, som karakterisera en viss person och som göra det möjligt att igenkänna honom, då han uttrycker sig i tal eller skrift, vanor, som — åtminstone under en viss tidsperiod — förbli konstanta hos honom. Individualspråket är med andra ord 'stilen', det sätt på vilket individen plägar realisera det uttryckssystem, som språkgemenskapen ställer till hans förfogande. Det hade måhända varit skäl att kraftigare understryka värdet i detta påpekande hos Rogger, än vad jag gjort i min skrift.

Å andra sidan är här att märka — vilket Pipping tycks ha förbisett —, att Sechehaye i sin ovan citerade skrift på ett i mitt tycke lyckligare sätt än Rogger med sitt *parole organisée* (»[le] fonctionnement de la langue au service de la vie»; *op. cit.*, sid. 10) på ett logiskt oantastbart sätt sökt komma ifrån den motsägelse, som Pipping — och väl också Jespersen — tyckt sig finna mellan å ena sidan det odiskutabla faktum, att *la langue* aldrig möter oss i den konkreta realitetens värld annat än som *parole*, å andra sidan nödvändigheten av det oberoende av realisationen existerande abstrakta schema, som de Saussure kallade *la langue*.²⁶

Om alltså Roggers positiva bidrag till diskussionen bestod i hans införande av 'individualspråket' som en faktor mellan de båda andra, så låg, menade jag, å andra sidan hans misstag i att han i detta såg den egentliga lingvistikens enda föremål (Rogger, sid. 177, *Système et méthode*, sid. 18). Språket är par définition ett

²⁵ Likaså M. Delbouille: »l'acte individuel et momentané» (*Erasmus I*, 1947, 145).

²⁶ Se härom också Alonso, *op. cit.*, sid. 29—30, och jfr även Sechehayes skrift *La pensée et la langue*, *Cahiers Ferdinand de Saussure IV*, 1944, sid. 26—52.

meddelelsemedel. Det är ett teckensystem, som sätter medlemmarna av samma grupp i stånd att träda i kontakt med varandra. Tecknen i detta system äro konventionellt betingade, dvs. giltiga endast inom ramen för den sociala enhet, där de brukas som kontaktmedel. Den grundläggande egenskapen — en egenskap, utan vilken syftet, nämligen begripandet, icke nås — hos ett sådant system måste vara, att det är, åtminstone relativt, konstant. Utan konstans blir det ej något användbart meddelelsemedel. En vetenskap, som har språket självt till föremål,²⁷ måste följaktligen ha som sin viktigaste uppgift att söka det konstanta i språket, icke det individuella, det tillfälliga. Visserligen är jag den förste att medge den språvetenskapliga nyttan av att studera såväl konkreta talhandlingar — kanske speciellt inom ljudläran — som individualspråk. Men jag vill icke desto mindre understryka, att språkforskningen i första hand har 'kollektivspråket', eller riktigare de Saussures *langue*, till föremål. Studiet av individualspråket, med andra ord stilistiken, ger oss ju endast kunskap om hur en viss person gör bruk av systemet, icke om detta självt. Och studiet av det individuella måste, för att få en mening, göras mot bakgrunden av det generella, av det 'kollektiva' system, i förhållande till vilket det individuella kan karakteriseras som individuellt. Man kan inte finna varianten utan att först ha fastställt konstanten. Man kan inte bestämma ett visst givet drag i en författares språk som ett stilistiskt särdrag, om man icke först känner det språksystem, i kraft av vilket företeelsen i fråga får sin karaktär av stildrag. Roggers tes ställer hela frågan på huvudet, och när jag bestritt dess riktighet, har jag endast dragit ut konsekvenserna av den väl numera allmänt accepterade uppfattningen av språket som ett konventionellt teckensystem.^{28 29}

²⁷ Och icke har sakförhållandena bakom språket (går ut på t. ex. texttolkning, dvs. filologi) eller psykologiska, sociologiska eller andra företeelser till sitt egentliga föremål.

²⁸ »Till sitt väsen är språket ett teckensystem, med vars hjälp vi människor meddela oss med varandra» (Wellander, *Riktig svenska*, sid 1).

²⁹ Secheyne menar, att studiet av *la parole organisée* ännu ej organiserats som autonom disciplin. Påpekandet innebär, om jag förstått saken rätt, blott en upprepning av den vid flera tillfällen gjorda iakttagelsen, att stilistiken ännu ej fått sin vetenskapliga utformning och sin metodik. Jfr vad Secheyne säger i detta sammanhang (*op. cit.*, sid. 19): »Il y a deux cas où le savant se

Nu hävdar Pipping, att jag missförstått Rogger och att mitt missförstånd skulle bero på att det undgått mig, att denne med 'kollektivspråk' menar något annat än jag. Jag har uttryckligen identifierat 'kollektivspråket' (en enligt min mening olycklig term) med systemet. »Det synes ha undgått honom» (dvs. Malmberg), skriver Pipping, »att Rogger med 'kollektivspråk' (till åtskillnad från 'individualspråk' och 'tal') menar någonting annat än han själv» (sid. 5). Om Pipping menar, att min missuppfattning av Rogger skulle ligga endast häri, kan jag känna mig lugn. Ty i *Système et méthode* har jag ägnat närmare en sida (20—21) just åt att utreda, vari olikheten mellan min och Roggers uppfattning av 'kollektivspråket' ligger. Denna viktiga principiella skillnad har således icke undgått mig.

Pipping medger faktiskt längre fram (sid. 5), att min kritik av Rogger ytterst sammanhänger med att jag med system menar något annat än Roggers 'kollektivspråk'. Jag har också avvisat inte blott Roggers term utan också hans uppfattning av det överindividuella systemets art, i det jag hävdade, att frågan om en språklig företeelses frekvens icke är relevant i sammanhanget, endast frågan om dess funktion (alltjämt med den vida tolkning, jag givit av begreppet). När Pipping därför talar om att jag som 'kollektivspråk' »bara» erkänner, vad jag kallar språkets system, har han grundligt missförstått min framställning av berörda fråga i *Système et méthode*. Med min vida och från andra språkteoretikers avvikande tolkning av begreppet funktionellt system kan min identifikation av 'kollektivspråket' med detta system minst av allt karakteriseras med adverbet »bara».

När sedan Pipping (sid. 5) påstår, att kollektivspråket (= systemet) av mig postuleras som en bekant storhet, mot vilken indi-

trouve contraint de faire — sans le savoir — de la linguistique de la parole organisée. C'est d'abord quand la critique littéraire s'efforce d'analyser méthodiquement un style. Le style, c'est, en effet, la marque personnelle que l'écrivain — ou l'orateur — imprime à son langage dans une occasion donnée. Il est regrettable seulement que ceux qui ont entrepris cette tâche ignorent trop en général les méthodes et les catégories de l'analyse linguistique. L'union de la science de la langue avec le sentiment esthétique d'un véritable critique d'art est la condition indispensable de tout travail fécond dans ce domaine. ... L'autre domaine où l'on fait nécessairement de la linguistique de la parole organisée, c'est l'observation et l'étude du langage des petits enfants.»

vidualspråket avtecknar sig, tillägger han mig en mening, som jag mig veterligen aldrig givit uttryck åt. Någon bekant storhet kan detta system givetvis icke vara, förrän det fastställts. Och fastställas kan det blott genom en strukturell analys, genom en undersökning av vilka beståndsdelar det rymmer, vilken språklig funktion som tillkommer varje led, och hur de olika leden i systemet förhålla sig till varandra. Detta är och förblir den synkroniska lingvistikens egentliga uppgift, och denna uppgift avser det överindividuella systemet, *la langue*, 'kollektivspråket', icke 'individualspråket', som Rogger menat. Vad Pipping själv anser om saken, svävar man även efter läsningen av hans skrift tyvärr i okunnighet om. Ty det som säges sid. 5—6 kan knappast anses utgöra något svar på frågan. Pipping tycks här förväxla två helt olika saker. Då han säger, att vi endast genom studiet av individualspråk kunna förvärva kunskap om kollektivitetens språk, så är detta riktigt i den meningen, att individuella talakter — talade eller skrivna — äro de enda direkta, konkreta undersökningsobjekt, vi ha till vårt förfogande i språkstudiet. Att hävda detta är ju blott att påstå något självklart.³⁰ Det har tydligen undgått Pipping, att det som vi i första hand söka, då vi analysera en persons tal, det är det normala, det konstanta bakom variationerna, med andra ord *la langue*. En dialektupptecknare söker upp det eller de undersökningsobjekt, som han anser bäst representera det normala i dialekten. Och så snart han misstänker, att ett drag i försökspersonens språk beror på individuella egenheter, söker han att genom andra representanter för målet i fråga verifiera, om egenheten är normal eller individuell. Dialektupptecknaren — även om han arbetar med en enda försöksperson — studerar i princip inte individualspråket utan kollektivspråket.³¹ Det förra kan inte studeras,

³⁰ Även Hjelmlev utgår vid utformandet av sin språk teori från en »text» (alltså resultatet av en konkret tal- [eller skriv-] handling; *Omkring språk teoriens grundläggelse*, sid. 13 ss.), som analyseras.

³¹ Denna metodiska sanning gäller väl i stort sett de flesta vetenskaper, såväl humanistiska som naturvetenskapliga. En naturforskare, som undersöker en djur- eller växtart, har ju ingen annan väg till kunskap om denna än genom undersökning av en rad exemplar av arten. Men att han därvidlag i första hand söker det normala, konstanten, icke de individuella avvikelserna och variationerna, säger sig ju självt. En individuell avvikelse i naturens värld kan

förrän det senare är känt. Det är ju detta, som gör det så svårt, eller kanske omöjligt, att bedriva stilistisk forskning på ett språk, som man blott bristfälligt känner. Utgångspunkten för bestämningen av individualspråket ('stilen'), nämligen kollektivspråket (riktigare 'systemet'), saknas.

Det kan kanske vara av ett visst idéhistoriskt intresse att här understryka, att de Saussure, när han från det statiska språkbeaktandet övergick till att diskutera språkutvecklingens problem, icke drog de logiska konsekvenserna av sin egen distinktion *langue* : *parole*, uppenbarligen emedan han på något sätt var bunden av sin, för övrigt icke fullt klara, psykologiserande inställning till språket. När han ville förlägga utgångspunkten för språkförändringarna (jfr hans eget exempel lat. *honus* > *honor*, *Cours*, sid. 223 ff.) till den enskilde individen,³² kom han att stå i klar motsättning till språkforskare som Wundt, Meillet, Vendryes, Gauchat och Rousselot, för vilka språkförändringarna äro företeelser hos den sociala gruppen, icke hos individen. »On a cru longtemps que tout changement phonétique partait d'un individu et n'était qu'un changement individuel généralisé. Cette conception des choses est inexacte. Aucun individu n'aurait le pouvoir d'imposer à ses voisins une prononciation à laquelle leur instinct répugnerait . . . Pour qu'un changement devienne la règle d'un groupe social, il faut qu'il y ait chez tous les individus du groupe une tendance naturelle à l'accomplir spontanément» (Vendryes, *Le langage*, sid. 48). »Dès son commencement même, le changement phonétique et morphologique porte sur un groupe social, et non sur un individu» (Meillet, *L'année sociologique* V, 1900—1901, sid. 599). Denna kunskap hade redan Rousselot kommit fram till i sitt berömda arbete om »Le patois d'une famille de Celfrouin». Det är påfallande, att samtliga dessa forskare på den punkten företräda en ståndpunkt, som är mer saussuresk än läromästarens egen.³³

Att inte heller frekvensfrågan kan vara av den grundläggande

---

icke konstateras utan kännedom om artens konstanta egenskaper (om 'systemet', om man så vill).

³² »tout ce qui est diachronique dans la langue ne l'est que par la parole» (*Cours*, sid. 138).

³³ Jag hänvisar för denna och besläktade frågor till W. Doroszewskis artikel »Langue» et »parole» i *Prace filologiczne* XIV, 1929, sid. 485—497.

betydelse för systemet, som Rogger och Pipping menat, framgår redan av det faktum, att språkliga realiteter icke låta sig statistiskt beräkna. Jag har i *Système et méthode* (sid. 20—21) framhållit, att det i själva verket blott är en försvinnande liten del av medlemmarna i en språklig gemenskap, som verkligen behärska alla de uttrycksmedel, som systemet ställer till dessas förfogande. Fler-talet av de fina, intellektuella distinktioner, som det franska språket med sin logiska uppbyggnad och sin berömda klarhet³⁴ är mäktigt, torde behärskas blott av en procentuellt ytterst liten del av världens fransktalande människor. Detta hindrar inte, att dessa uttrycksmedel ingå i det franska uttryckssystemet. Deras tillhörighet till detta ligger i deras möjlighet att där utnyttjas i distink-tivt syfte. Denna möjlighet kan icke statistiskt beräknas och är icke en fråga om frekvens. En hänvisning till de senare årens metodiskt intressanta erfarenheter från den experimentella fone-tikens område kan kanske vara av värde i detta sammanhang. Jag tänker speciellt på E. och K. Zwirners fonometriska undersök-ningar och på E. Zwirners mätningar av tyska vokalkvantiteter. Jag hänvisar särskilt till deras arbete *Grundfragen der Phono-metrie* (Berlin 1936) och till E. Zwirners artikel i *Archiv für vergl. Phonetik* I, 1937, sid. 96—112.³⁵

* *
*

Jag återkommer nu till Pippings uppfattning av begreppet system. Han säger först (sid. 6): »... det blir en senare fråga, i vad mån faktiskt nyttjade former (åtminstone företrädesvis sådana med hög frekvens) av språkbärarna själva anses som normativa³⁶ eller kunna sägas representera något 'system'». Och i uppsatsens

³⁴ En närmare diskussion av vad som bör förstås med detta uttryckssätt återfinnes hos Karl Michaëlsson, *Det franska språkets klarhet* (Stockholm 1938) och *Det franska språket. En karakteristik* (Göteborg 1944).

³⁵ Viktig för den metodiska diskussionen om dessa frågor är också Hjelm-slevs uppsats *Neue Wege der Experimentalphonetik*, *Nordisk Tidsskrift for Tale og Stemme* II, 1937, sid. 153—194.

³⁶ Pipping inför här egentligen ett nytt begrepp, 'normen', som skulle tarva en definition och ett klarläggande. Frågan om den grammatiska korrektheten och om den s. k. normativa grammatiken kommer här in på ett sätt, som knappast bidrar till ökad klarhet.

tredje avsnitt behandlas sedan frågan om »'Språket' som 'system'». Pipping menar, att ett språk icke är ett system utan att varje språk uppvisar flera system och att det vid sidan av de systematiserade egenskaperna också finns en stor mängd osystematiska (sid. 8—9). Det är väl brukligt i vetenskapliga sammanhang, att man, innan man kritiserar en uppfattning, gör klart för sig, vad denna innebär. Vill man ifrågasätta det saussureska påståendet om språket som ett system — en uppfattning, som knappast är originell hos de Saussure³⁷ —, bör man rimligtvis först ha klart, vad 'system', brukat om språket, innebär hos denne. Pipping skriver: »Den enda rimliga användning som man på tal om språkbyggnaden kan göra av ordet 'system' är väl den, att man därmed betecknar en i viss utsträckning genomförd parallellism och korrelation mellan ett föreställningsinnehåll och en yttre form». Denna tolkning av begreppet system torde Pipping vara ensam om. I varje fall har ingen av mig känd språkteoretiker nyttjat termen i denna bemärkelse, givetvis inte heller de Saussure. Att polemisera mot uppfattningen av språket som system, allt under det att man godtyckligt utgår från denna unika definition av 'systemet', är ju meningslöst. Jag finner det därför också lönlöst att söka pröva, om Pippings uppfattning av språket som flera system³⁸ och som en förening av systematiska och osystematiska egenskaper utifrån denna tolkning av begreppet system är riktig eller inte.

Lalandes *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* (II, nouv. éd., Paris 1932) definierar begreppet 'system' på följande sätt: »Système: A. Ensemble d'éléments, matériels ou non, qui dépendent réciproquement les uns des autres de manière à former un tout organisé . . .».³⁹ Det väsentliga karakteristikum för ett system är

³⁷ Jfr t. ex. citatet från Jespersen, nedan sid. 19, not 40.

³⁸ Jag vill här erinra om att jag själv i annat sammanhang och med utgångspunkt från en helt annan tolkning av begreppet 'system' hävdade, att ett kulturspråk vanligen i sig rymmer flera, historiskt eller dialektalt, olika system, som på grund av olika utomspråkliga faktorer kunna existera bredvid varandra. Se ovan, sid. 8, not 15. Jag har refererat huvuddragen av denna min åsikt i *Système et méthode* (sid. 40—43), men Pipping har icke sett sig föranlåten att i sin framställning hänsyfta härpå.

³⁹ I fortsättningen heter det: »B. Spécialement, ensemble d'idées scientifiques ou philosophiques logiquement solidaires, mais en tant qu'on les considère dans leur cohérence plutôt que dans leur vérité. . . .»

med andra ord de olika elementens inbördes förhållande och den organiserade helhet, som därav uppstår. Tillämpad på språket innebär denna definition av begreppet system följaktligen, att de i detta ingående språkliga tecknen till sin funktion bestämmas av sitt förhållande till de övriga elementen i systemet och tillsammans bilda ett organiserat helt. Sechehaye säger härom bl. a. (*Cahiers Ferdinand de Saussure* IV, 1944, sid. 34): »Selon Ferdinand de Saussure, un jeu de signes conventionnels, tels que le sont les éléments significatifs d'une langue, ses mots, ses procédés grammaticaux, n'ont de valeur que parce qu'ils se déterminent réciproquement en se délimitant les uns les autres.» Då vi från en av de Saussures lärjungar och en av utgivarna av *Cours* ha att tillgå en så klart formulerad precisering av vad läromästaren förstått med 'system', inser jag inte meningen med det försök till omtolkning av begreppet, som Pipping försökt sig på.⁴⁰

Pippings definition av system är i hög grad dunkel. Hans exempel synas dock ge vid handen, att han menar, att en parallellism med hänsyn till innehållet bör motsvaras av en parallellism med hänsyn till den språkliga formen, att exempelvis motsättningen maskulint : feminint kön (*man : kvinna, lärare : lärarinna, student : studentska*) skall motsvaras av en formell parallellism av typen *doktorinna, prostinna, läsarinna*. Pipping framhåller, att det är tveklöst, om något språk genomfört en dylik parallellism konsekvent. I varje fall är det ett välbekant och många gånger framhållet faktum, att denna egenskap möter i högst olika utsträckning i olika språk och i hög grad präglar språkets allmänna karaktär. Men var har

---

⁴⁰ En annan av de Saussures efterföljare, också schweizare, nämligen Henri Frei, uttrycker saken på följande sätt: »Nous savons aujourd'hui grâce à Ferdinand de Saussure qu'une langue, loin d'être un simple amas de mots qu'on peut brasser à volonté, forme un ensemble cohérent de signes dont les valeurs, en vertu du jeu extraordinairement complexe des rapports d'identité et de différence qu'elles soutiennent entre elles, se définissent et se groupent en un système plus ou moins fermé» (*Archiv für das Studium der neueren Sprachen* CLX, häfte 1—2, sid. 135). — Även Jespersen, som Pipping med förkärlek åberopar sig på, har i flera sammanhang uttalat en snarlik uppfattning om språket som system, t. ex.: »The grammar of each language constitutes a system of its own, each element of which stands in a certain relation to, and is more or less dependent on, all the others» (*Essentials of English Grammar*, London 1946, sid. 16). Jfr också *Linguistica*, sid. 304 ff.

Pipping fått den uppfattningen ifrån, att språkets karaktär av system skulle ha något med denna egenskap att skaffa? Han kan i varje fall inte ha läst ut den ur de Saussures *Cours*.

Först ett litet tillrättaläggande. Pipping förebrår mig, att jag är »oklar» och att min framställning »innehåller motsägelser». Det säges icke, om förebråelsen gäller min framställning som helhet eller om den blott avser mitt sätt att diskutera systemfrågan. Som enda belägg på denna oklarhet och inkonsekvens har Pipping sammanställt två lösryckta citat, hämtade från olika ställen i min framställning, där jag talar om helt olika saker. Pipping säger (sid. 9, not 13): »s. 44 talar han (dvs. Malmberg) om 'les mots' såsom 'ne constituant pas un système', men s. 49 heter det — om 'språket' —, att 'en principe le système existe'». Jag skall här bortse från det självklara faktum, att dessa två lösryckta citat, ställda vid sidan av varandra utan sammanhang, icke alls innehålla någon motsägelse. Att icke orden bilda något system, utgör ju intet hinder för att det kan finnas andra system, exempelvis morfologiska, fonologiska eller syntaktiska. Men det viktiga här är, att jag icke alls menar, och icke heller någonsin sagt, att icke orden skulle bilda något system. Tvärtom anser jag fullt och fast, att de så göra. Om professor Pipping läser litet noggrannare på sid. 44 i min bok, så skall han finna, att det där om orden såsom »ne constituant pas un système» står i ett referat av Meillet's uppfattning av saken. Det är Meillet, som har denna åsikt, icke jag! Det står en uttrycklig hänvisning till Meillet's *Linguistique historique et linguistique générale* (sid. 82—84). Och jag har använt tjugo rader (sid. 44—45) åt att förklara, varpå denna Meillet's vid första ögonkastet så besynnerliga uppfattning beror, nämligen på det för honom karakteristiska bruk, han gör av termen »morfologi».

Pippings tolkning av begreppet system är så mycket märkligare, som han själv tycks ha anat, att termen hos de Saussure och hans lärjungar kanske ibland (!) kunde ha en annan innebörd. Han skriver (sid. 9, not 13): »Det tyckes ibland, som om de Saussure och hans efterföljare med termen 'system' endast åsyfta, att inom en synkronisk helhet varje tecken skall ses mot bakgrunden av andra tecken och får sitt uttrycksvärde genom denna kontrast. I så fall gives med denna term bara en påminnelse om en självklar ut-

trycksprincip, medan det blir fördolt, att det sätt, varpå principen tillämpas i språkbyggnaden, växlar starkt, och bl.a. gör det just i så måtto, att vissa drag i språkbyggnaden äro 'systematiska', andra icke, i den mening vari det är rimligast att nyttja orden 'system' och 'systematisk'.» Det torde vara uppenbart för varje läsare av *Cours* och av de Saussures efterföljares skrifter, att det i huvudsak är den här ovan av Pipping skisserade uppfattningen av begreppet 'system', som är den avsedda.⁴¹ Att Pipping själv finner den vara en »självklar uttrycksprincip», är ju bara en bekräftelse på tolkningens riktighet. Däremot bidra de följande raderna hos Pipping inte till någon större klarhet. Det blir fördolt, heter det, att sättet för denna princip tillämpning i olika språk växlar starkt. Om man, som Pipping med rätta anser, med system avser, att varje tecken får sitt uttrycksvärde genom kontrasten till andra tecken, då inser man inte, hur denna princip tillämpning kan växla i olika språk. Det måste väl vara ett lika oryggligt faktum i alla språk! Sedan fortsätter han och säger, att principens tillämpning växlar i så måtto, att vissa drag äro 'systematiska', andra icke, i den mening han finner det rimligast att nyttja orden 'system' och 'systematisk'. Här talar Pipping alltså åter utifrån den tidigare tolkningen av begreppet 'system' och icke längre om den »självklara uttrycksprincip», han i raderna ovanför sysslat med. Ty den för Pipping »rimligaste» innebörden av begreppet var ju den av mig kritiserade och för honom säregna tolkning, han först givit.

*

*

*

Frågan om språkets systemkaraktär är fundamental för den lingvistiska metodiken. Den är därför med all säkerhet ockå ett problem, som länge kommer att sysselsätta språkforskarna. Om

⁴¹ Att jag själv i mina ovan citerade arbeten (i *Acta linguistica* och i *Système et méthode*) i begreppet system inlagt en något mera skärpt innebörd, kan jag här bortse från. Såväl Trubetzkoy som Brøndal och Martinet ha med system ofta menat detsamma som jag, nämligen »systèmes harmonieux» (jfr t. ex. Brøndal, *A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen*, Copenhagen — London 1930, sid. 293). Se sid. 23 och Eli Fischer-Jørgensens recension av mitt arbete *Le système consonantique du français moderne* i *Acta linguistica* III, 1942—43, sid. 139—141.

sanningen i påståendet, att språket är ett system av konventionella tecken, förefaller mig tämligen odiskutabel,⁴² så synes det mig däremot mera tveksamt, om man utan inskränkningar kan godtaga den på de senaste åren nästan till leda, och ofta i klart oriktiga sammanhang, upprepade tesen om språket som »un système où tout se tient».⁴³ Allt beror givetvis, här som alltid, på vad man menar, här alltså på om man menar ett helt harmoniskt system (»structures tout à fait harmonieuses», Eli Fischer-Jørgensen, *Acta linguistica* III, 1942—1943, sid. 140) eller man blott fattar innebörden så, som vanligen sker hos de Saussures lärjungar, att de olika elementen få sitt uttrycksvärde och sin avgränsning av sitt inhördes förhållande. Se ovan, sid. 21, not 41. I varje fall förefaller det mig, som om Björn Collinder satt fingret på en öm punkt, då han (i *Orientering i språkvetenskap*, sid. 10⁴⁴) betecknat det förra som en påtaglig överdrift.⁴⁵ Jag tror, att tesen om systemet »où tout se tient» gäller det ideala språket snarare än det levande, faktiskt realiserade språkskicket. Det fullt harmoniska systemet är det ideal, varje språk strävar mot, men som få, eller kanske inte något, existerande språk hundra procentigt förverkligat. Systematiseringen är alltid ett led i strävan att ekonomisera med uttrycksmedlen, att nå ett så stort resultat som möjligt med så små resurser som möjligt. Martinet har i sin artikel *La phonologie synchronique et diachronique* (i *Revue des cours et conférences* XL, 1939, sid. 323—340) med exempel från ljudläran visat, hur språkljudens systematisering i serier och korrelationsknippen är ett utslag av denna strävan att »économiser l'effort». Om denna tendens till systematisering icke genomföres, beror detta, menar jag, på utomspråkliga faktorer, sociala, kulturella eller andra förhållanden, som motverka genomförandet av det helt harmoniska systemet. I ett språk som franskan äro dessa faktorer övervägande

⁴² Blott man fattar dessa begrepp på ett normalt och rimligt sätt.

⁴³ Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1921, sid. 16 (jfr också Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, 2dra uppl., Bern 1944, sid. 17).

⁴⁴ Under redaktion av H. S. Nyberg, Stockholm 1943.

⁴⁵ Jespersen har uttalat en liknande mening, t. ex. i *Essentials of English Grammar*, sid. 16: »No linguistic system, however, is either completely rigid or perfectly harmonious.»

ett resultat av språkvårdande inverkan, av litterärt inflytande och arkaiserande tendenser.

Genom att på detta sätt principiellt tillämpa det systemologiska betraktelsesättet men samtidigt inom ramen för teorien bereda plats för utomspråkliga (eller utomsystemologiska, vilket för mig blir samma sak) faktorerers roll för uppkomsten av det faktiskt existerande språkskicket tror jag mig i någon mån ha slagit en brygga mellan två vid första påseendet oförenliga synpunkter på språket. Att jag med detta även tror mig ha lämnat ett litet bidrag till lösningen av den svårighet, som problemet synkroni : diakroni utgör, kan kanske vara en ytterligare ursäkt för att jag ånyo tagit upp saken till diskussion.

Eli Fischer-Jørgensen menar (*Acta linguistica* III, 1942—1943, sid. 141), att jag med detta mitt sätt att resonera givit mig in på »une route dangereuse». Jag är inte alldeles säker på det. Givetvis föreligger risken, att man genom att ständigt gripa till dylika förklaringsgrunder kringgår en rad systemologiska svårigheter och genom att vilja förklara allt slutar med att ingenting förklara alls. Men å andra sidan synes mig ett uraktlåtande att ta i betraktande dessa utomspråkliga faktorer bli till ett hinder för ett helt och fullt förstående av det mänskliga språkets väsen. Genom att den kommer verkligheten närmare, är min teori också metodiskt säkrare än den konsekvent strukturala synpunkt, Eli Fischer-Jørgensen tydligen menar, att jag borde ha anlagt. Den är till syvende og sist också det enda sättet att rädda det systemologiska betraktelsesättet.⁴⁶

*

*

*

I sitt sista avsnitt, om synkroni och diakroni, är det, som Pipping gör de i mitt tycke mest vägande påpekandena om de Saussures distinktioner. De fakta, han anför, t.ex. om förekomsten av arkaismer i det levande språket, om den äldre litteraturens roll för de bildades språkmedvetande osv., äro svårigheter för den lingvistiska metodiken, som måste lösas på ett eller annat sätt. Pipping inser

⁴⁶ Den är också, synes det mig, det enda sättet att, utan att göra våld på fakta, rädda den synkroniska synen på språket, och alls icke, som Eli Fischer-Jørgensen menar, »une attaque contre toute étude synchronique» (*loc. cit.*).

klart vikten av de Saussures distinktion (sid. 12). Men han vill komplettera denna med ett hänsynstagande till andra faktorer i språket än de rent systemologiska. Han intar alltså en hållning, som principiellt starkt påminner om den jag givit uttryck åt. Man kunde därför kanske ha haft rätt att vänta, att Pipping, då han ju läst min *Système et méthode*, med en liten hänvisning understrukt, att han och jag i detta avseende äro inne på samma linje. Mitt inlägg i debatten om synkroni och diakroni är menat som ett försök att förlika en rad fenomen i språket — av vilka Pipping med full rätt visat på några — med den principiellt oantastbara saussureska distinktionen.

En erinran om min framställning av denna fråga från Pippings sida hade varit så mycket mera motiverad, som han på en punkt känt sig föranlåten hänvisa till mig, men där på ett sätt, som innebär en direkt förvrängning av vad jag menat. Han säger (sid. 12, not 21): »Det är orimligt att, såsom det stundom sker, icke tillerkänna dialektala eller stilistiska varianter i en persons eller en trängre språkgemenskaps uttrycksförråd hemortsrätt inom samma 'synkroniska' synkrets (*sic!*), i det man i sådana fall talar om olika 'språk' (så t. ex. Malmberg, a. a., s. 42)». Nu vet jag visserligen inte, vad Pipping menar med det besynnerliga uttryckssättet »synkronisk synkrets». Någon fransk term, vars översättning det skulle kunna vara, finns icke i min framställning. Men jag förstår termen som liktydig med 'faktiskt existerande språkskick', 'språkgemenskap' eller något liknande. Jag har i min framställning talat om »la communauté linguistique». Och i så fall menar jag precis tvärtom mot vad Pipping påstår. Jag har uttryckligen understrukt, att de olika system, som jag trott mig urskilja t. ex. inom den franska vokalismen (se *Acta linguistica* II, 1940—1941, sid. 232—246), höra hemma i samma »communauté linguistique». ⁴⁷ Och påståendet, att det i dylika fall skulle vara fråga om »olika språk» gäller ju blott

⁴⁷ »Il y a donc des couches différentes à l'intérieur d'une même langue, et ces différentes couches n'ont pas le même système. Ces différents systèmes s'influencent réciproquement. On peut donc dire qu'il y a plusieurs langues (»langue» pris dans le sens système de signes) à l'intérieur de chaque communauté linguistique. Mais le fait que ces différents systèmes existent à la même époque et au même endroit ne veut pas dire qu'ils soient des systèmes de transition, des systèmes limites.» (*Système et méthode*, sid. 42).

med den uttryckliga reservationen, att »langue» tages i betydelsen av teckensystem i den strikta bemärkelse, jag inlagt i termen (jfr ovan sid. 21, not 41). Påståendet, att jag icke tillerkänner dessa olika system hemortsrätt inom samma »synkroniska synkrets», är en uppenbar förvanskning av vad jag skrivit och menat.⁴⁸

Det för mig i detta sammanhang viktiga är emellertid, som jag framhållit i *Système et méthode*, att fastställandet av dessa till sitt ursprung diakroniskt (eller dialektalt) skilda system inom ramen för samma språkskick sker, och endast kan ske, med en i princip synkronisk metod. Först genom en rent synkronisk, fonologisk analys av franskans vokalsystem blir det möjligt att konstatera, att detta i sig rymmer två system, ett äldre och ett yngre, det senare manifesterat i språkets folkliga tendenser. Den metodiska lärdomen av detta blir, synes det mig, en ytterligare bekräftelse på det systemologiska betraktelsesättets berättigande i lingvistikens, vare sig denna sysslar med statiska språksystem eller med språkutveckling.⁴⁹

RÉSUMÉ.

Dans un travail antérieur (*Système et méthode*, Lund 1945), l'auteur de l'article qu'on vient de lire a discuté la distinction saussurienne entre la *langue* et la *parole*. En m'appuyant sur le triple schéma de Bühler (*Sprachtheorie*, 1935), j'ai tâché de démontrer que la notion de *langue* est prise, chez les linguistes modernes, dans une acception trop restreinte. En réalité, tout phénomène

---

⁴⁸ Mitt av Pipping citerade påstående måste dessutom för att rätt förstås ses i det sammanhang, där det förekommer i min framställning (i samband med min polemik mot Folke Leanders uppfattning av språket som ett »odelbart continuum»). Över huvud måste jag protestera mot Pippings sätt att ta ut lösryckta meningar eller uttryck och sedan kritisera dessa utan hänsyn till det sammanhang, där de förekomma, i stället för att diskutera och eventuellt vederlägga den helhetsuppfattning av språket, jag i mitt arbete sökt ge uttryck åt.

⁴⁹ Det kunde ha varit värdefullt, om Pipping i detta sammanhang tagit upp till diskussion de Saussures uppfattning, att språkutvecklingen är en företeelse i *la parole*, och den kritik, som på denna punkt riktats mot de Saussure av W. Doroszewski (se ovan, sid. 16, och not 33).

susceptible de supporter une fonction pour n'importe quel des trois aspects du langage distingués par Bühler, est un fait de langue.

A propos d'un article récent de M. Rolf Pipping, je souligne d'abord la nécessité de comprendre à fond la pensée du maître genevois avant de s'aventurer dans une discussion de ses thèses, auxquelles on ne rend justice qu'en partant des mêmes principes que lui-même (renvoi à Sechehaye, *Vox. rom.* V, p. 3). J'objecte d'abord contre M. Pipping que la distinction saussurienne *langue* — *parole* est ce qu'il y a de plus clair dans le *Cours*, et reprends ensuite le problème *langue* — *parole*, en voyant dans les attitudes différentes qu'occupent les linguistes une question de génération. La vieille génération — à laquelle appartenait aussi Otto Jespersen — ne se souciait que de la *substance* du langage, tandis que, pour la nôtre, l'intérêt principal réside dans l'étude de la forme, du schéma qui est derrière la réalité concrète et qui en détermine le sens et la fonction (renvoi à Hjelmslev, *Acta linguistica* III, pp. 119 —130).

Plus loin, il est question des rapports entre la *langue* et la *parole* d'une part, la *langue individuelle* (terme et notion lancés par Rogger), de l'autre. J'objecte, contre Rogger et Pipping, que la langue individuelle ne peut pas être l'objet principal de la linguistique. La langue est déjà par sa nature un système de signes, servant de moyen de communication entre les membres d'un groupe donné. Pour accomplir cette tâche, la langue doit être au moins relativement constante. Par conséquent, une science qui a pour objet la langue elle-même doit s'occuper en premier lieu de ce que celle-ci a de constant. L'étude de la langue individuelle, c'est-à-dire la stylistique, est nécessairement secondaire par rapport à l'étude du système collectif. Elle ne nous renseigne que sur la façon dont un individu particulier fait usage du système que la communauté linguistique met à sa disposition, non pas sur le système lui-même. Pour avoir un sens, l'étude de l'individuel doit se faire en partant du collectif, du constant, donc: du système (la *langue* de Saussure). Le fait incontestable que la langue ne se réalise dans la réalité concrète que sous forme de parole, n'exclut pas l'autre fait, également évident, que ce que nous cherchons, même en examinant une «langue individuelle», c'est normalement le constant, le collectif, en d'autres mots le système.

Dans les dernières pages de l'article, je reprends la thèse de Meillet — répétée ces dernières années sans cesse et dans les contextes les plus divers — que la langue est un système où 'tout se tient'. Si par ce terme on comprend un système parfaitement équilibré, je partage l'avis de M. Björn Collinder que ceci est exagéré. La thèse du 'système où tout se tient' s'applique mieux à la langue idéale qu'à l'état de langue qui existe effectivement. Toute langue de culture est en réalité un mélange de systèmes qui s'influencent réciproquement (systèmes dialectalement ou diachroniquement différents). L'idéal, le système harmonieux, ne se réalise jamais. J'objecte contre Mlle Eli Fischer-Jørgensen que cette manière de voir, loin d'être «une route dangereuse» (*Acta linguistica* III, p. 141), est le seul moyen de sauver le point de vue systémologique. Il me semble que c'est aussi une contribution à la solution du problème synchronie — diachronie.

Ce qui est important au point de vue méthodique, c'est que ces différents systèmes ne se constatent que par voie synchronique. Seulement une analyse synchronique, phonologique, du système vocalique français permet de constater que celui-ci renferme deux systèmes, un archaïque, conservé par voie savante, et un plus récent, manifesté dans les tendances populaires de la langue (voir mes articles dans *Acta linguistica* II et III). Ceci confirme le bien-fondé du principe systémologique en linguistique, que celle-ci s'occupe d'états de langue statiques ou ait pour objet les transformations subies par une langue au cours des siècles.

NOTAS SOBRE LA FONÉTICA DEL ESPAÑOL
EN EL PARAGUAY

POR

BERTIL MALMBERG .

Entre los países de habla española en el Nuevo Mundo, la pequeña República del Paraguay ocupa lingüísticamente un lugar a parte. Todavía no existe, entre los diversos trabajos lingüísticos sobre la lengua española en América, ninguno que esté dedicado exclusivamente a la situación lingüística de este país. En los estudios de Amado Alonso y de Pedro Henríquez Ureña¹ y en las otras publicaciones parecidas en los últimos años, es cierto que hay algunas noticias sobre el español paraguayo, pero, que yo sepa, ningún estudio ha sido hecho exclusivamente sobre este tema.² Las líneas siguientes probablemente no añaden mucho a lo que ya es conocido por los especialistas de la dialectología hispanoamericana. Pero lo que ha sido escrito hasta ahora, se halla dispersado en diferentes publicaciones y revistas, y me ha parecido que acaso pudiera valer la pena publicar, sin pretensiones, algunas de las observaciones fonéticas hechas por mí durante una breve visita en el Paraguay en el mes de junio de 1946.

* * *

Aunque el fenómeno llamado comúnmente «yeísmo» — es decir la desaparición de la distinción entre [λ] y [j] — sea considerado como general y característico de las hablas hispanoamericanas, se sabe que algunas regiones han conservado [λ] en la misma habla popular y hasta vulgar.³ Es el caso de parte del Perú, de muchas

¹ Véase por ejemplo *Biblioteca de dialectología hispanoamericana* (Buenos Aires) I, 1930, IV, 1938, V, 1940, VI, 1940, y *Revista de filología hispánica* I, 1939, III, 1941.

² «— — — no se ha hecho un estudio detenido», dice Alonso en la *Revista de filología hispánica* III, 1941, pág. 215 (nota), hablando del español paraguayo.

³ La reintroducción de la [λ] en la pronunciación de ciertas personas en la Argentina y en otros países es un cultismo debido a la influencia de las escuelas y de la ortografía. El sonido articulado en este caso es normalmente [lj] y no [λ], por lo menos en la Argentina, donde lo he notado muchas veces en Buenos

regiones de Chile, de parte de Colombia, de Bolivia, de ciertas partes del Norte de la Argentina (Corrientes) y del Paraguay.⁴ La conservación de la *ll* en el Paraguay ha sido notada por Alonso (por ejemplo *Bibl. dial. hisp.* I, pág. 195), pero la mayoría de los autores que hablan del «lleísmo» americano olvidan este país (por ejemplo Cuervo, M. L. Wagner, Anna Mangels⁵ y Entwistle).

La conservación de la [λ] en el Paraguay es un fenómeno general que se encuentra en todas las clases de la población. He notado pronunciaciones como [kale], [kabalo], [lama], [leno] (*calle, caballo, llama, lleno*) en la boca de gente inculta en las calles de Asunción y en la campiña paraguaya alrededor de la capital. El sonido [λ] no tiene de ninguna manera carácter de cultismo. ¿Como se debe explicar este fenómeno?

En las otras regiones donde la [λ] se ha conservado, se ha atribuído a una tendencia lingüística de carácter conservativo en las partes altas de la América latina.⁶ Se sabe que hay territorios limitados que conservan todavía la [j] castellana. Es una parte de la región andina del Perú (véase *Bibl. dial. hisp.* V, 1940, pág. 138). Pero el Paraguay no forma parte, ni geográfica ni históricamente, de esta región andina lingüísticamente conservadora.⁷ El país ha sido colonizado desde el Sur, a partir del Río de la Plata, y durante los tiempos de la colonia estuvo siempre en contacto con estos

---

Aires. Con respecto a la conservación de la [λ] en Santo Domingo, véase P. Henríquez Ureña en *Bibl. dial. hisp.* V, 1940, pág. 137.

⁴ Véase *Bibl. dial. hisp.* I, pág. 195, Henríquez Ureña, *Sobre el problema del andalucismo dialectal de América*, pág. 124, M. L. Wagner, *Zeitschr. für rom. Philologie* XL, 1920, pág. 291 etc., Cuervo, *Apuntaciones críticas sobre el lenguaje bogotano*, 7ª ed., Bogotá 1939, pág. 566, Entwistle, *The Spanish Language*, Londres 1936, pág. 258. Comp. también V. García de Diego, *Manual de dialectología esp.* (Madrid 1946), pág. 320.

⁵ *Sondererscheinungen des Spanischen in Amerika*, Diss. Hamburg 1926 (pág. 20).

⁶ Con respecto a los problemas conexos, véase los artículos de P. Henríquez Ureña (*Revista de filología española* VIII, 1921, págs. 357—390) y M. L. Wagner (*ibid.* XIV, págs. 20—32).

⁷ El Perú y las Antillas conservan también la *s* de tipo apical castellano (Henríquez Ureña, *Revista de filol. esp.* VIII, págs. 374—375). Se sabe que el «voseo», general en los países del Río de la Plata y muy extendido sobre toda Hispanoamérica, es casi completamente desconocido en Bolivia, y muy raro en el Perú (E. F. Tiscornia, *Bibl. dial. hisp.* III, págs. 130—133).

territorios, no con el Alto Perú ni con Lima, regiones de las que está separado por extensiones montañosas y por los bosques del Chaco. Entre los territorios «lleístas» de América, el Paraguay ocupa un lugar a parte, y me parece necesario buscar una explicación especial de su «lleísmo».

En el prólogo del trabajo *Hispanismos en el guaraní*⁸ de mi amigo de Tucumán Marcos M. Morínigo, el excelente hispanista de Buenos Aires Amado Alonso ha discutido en pocas líneas el problema del lleísmo paraguayo, que quiere explicar indirectamente por la lengua indígena del país, el guaraní. Al llegar los españoles, los guaraníes no tenían consonantes laterales (*l* ni *ll*) en su sistema fonético. La *l* apical española fué sustituida por *r* (esp. *balde* > guar. [bárte], esp. *soldado* > guar. [sortádo], esp. *alfiler* > guar. [arapiré], etc.; véase *op. cit.*, págs. 54—58, 362). Por la [λ] se substituyó la consonante guaraní más parecida, es decir la africada palatal sonora [dʒ]. Véase abajo, pág. 9. De ahí, el tratamiento siguiente en las palabras antiguamente adoptadas: *caballo* > *cabayú*, *morcilla* > *mbusiá*, *cebolla* > *sebói* (*loc. cit.*)⁹ »Pero más tarde, dice Alonso, después de afianzada la pronunciación yeísta en esta y otras palabras, los guaraníes aprendieron a articular la *ll* y la *l* (son hispanismos en el guaraní *carretilla*, *culantrillo*, *batatilla*, *espartillo*,¹⁰ etc.), hasta el punto de que el español hablado en las regiones guaraníicas del Paraguay y la Argentina es *lleísta*, en contra de la pronunciación *yeísta* de las regiones circunvecinas, — — — como si la articulación de la *ll* recientemente aprendida fuera más resistente al cambio que la de la *ll* vieja de las otras regiones» (pág. 11).

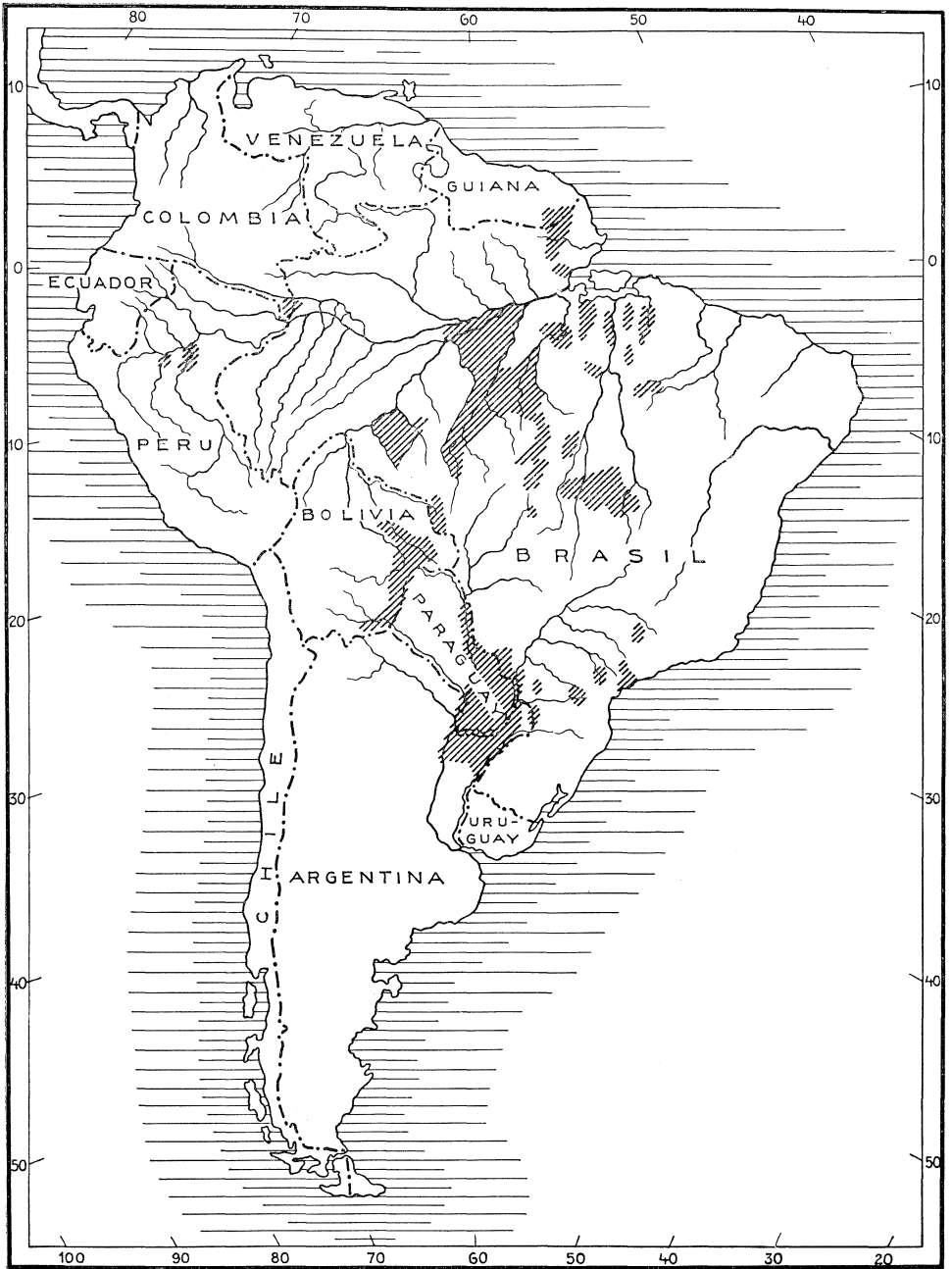
Es probable que haya mucha verdad en esta explicación ingeniosa del ilustre hispanista. Me parece claro que Alonso tiene razón en poner el lleísmo paraguayo en relación con la lengua indígena del país. En realidad, este lleísmo paraguayo-correntino coincide completamente con la extensión de la lengua guaraní en los países del Plata.¹¹ Véase el mapa, pág. 6. Pero no estoy seguro que la

⁸ Buenos Aires 1931.

⁹ Se nota también la tendencia oxítona del guaraní.

¹⁰ En estos préstamos recientes la acentuación paroxítona castellana se ha conservado.

¹¹ Se sabe que el guaraní se habla también en grandes territorios del Brasil. Véase el mapa, pág. 6, y el trabajo de Morínigo, págs. 17—20. Desgraciada-

Extensión actual de la lengua guaraní (según Morínigo).

teoría de Alonso explique por sí sola el hecho de que los hispanohablantes del Paraguay, una vez aprendida la difícil articulación lateral de la [λ], la hayan guardado más obstinadamente que las otras poblaciones mestizas.¹² Por eso, querría proponer otra explicación, en parte diferente de la de Alonso, y de carácter más general.

El lleísmo paraguayo-correntino se explica por el simple hecho de que el español, en las regiones guaraníicas, no haya sido nunca, y todavía no es, una lengua puramente popular.¹³ El Paraguay es un ejemplo de un fenómeno muy curioso en la historia del Nuevo Mundo, la absorción de los conquistadores por la cultura y la lengua indígenas.¹⁴ El Paraguay fué colonizado pronto,¹⁵ y estuvo durante los primeros años de la conquista la región dominante entre los países del Plata. Desde su liberación de España en 1811, el país estuvo largo tiempo — durante la dictadura de Francia y de los dos López — aislado del resto del mundo, y no recibió inmigración ninguna. Los paraguayos de hoy son una población mestiza bastante homogénea de raza y de tipo. Y esta población, casi independientemente de su situación social y cultural, tiene como lengua materna el guaraní. En el Paraguay de hoy, el español es la lengua oficial, la lengua de la administración, de la enseñanza, de los diarios y de los libros.¹⁶ Es también la lengua que se usa

mente no tengo a mi disposición informes con respecto a la situación lingüística en las regiones guaraníhablantes de Bolivia y del Perú.

¹² Es lleísta también la región de Atotonilco el Grande en el estado de Morelos en Méjico, donde la lengua indígena es el náhuatl que carece de [λ]. Véase M. L. Wagner, *Zeitschr. für rom. Philol.* XL, 1920, pág. 291, *Bibl. dial. hisp.* I, § 156, nota, y Alonso en el trabajo citado de Morínigo, pág. 11.

¹³ Véase por ejemplo Lenz, *Zeitschr. für rom. Philol.* XVII, 1893, pág. 194, M. L. Wagner, *ibid.* XL, 1920, pág. 297, y Alonso, *Revista de filol. hisp.* III, 1941, págs. 214—215.

¹⁴ Se conoce la importancia de las misiones jesuíticas en este desarrollo particular del país (compárese por ejemplo M. L. Wagner, *op. cit.*, pág. 389, nota 2).

¹⁵ Véase B. Capdevielle y C. Oxibar, *Historia del Paraguay* (Asunción), págs. 42 ss.

¹⁶ Los pocos diarios y libros que se publican en guaraní son casi sin importancia y son leídos sólo por algunos aficionados. El guaraní es esencialmente una lengua hablada, aunque haya bastantes autores y poetas importantes que escriben en la lengua indígena (véase por ejemplo los especímenes publicados por S. Buzó Gomes en su *Índice de la poesía paraguaya*, Asunción-Buenos Aires 1943, y el artículo de Justo Pastor Benítez, *La literatura paraguaya actual*, *Boletín de la Academia argentina de letras* V, 1937, pág. 227—236).

en los negocios y quehaceres corrientes de las ciudades. Pero no es la lengua de la intimidad. En el ambiente más íntimo, en las situaciones en las que los sentimientos predominan, los paraguayos prefieren el guaraní. El paraguayo, ya sea abogado, médico, profesor o ministro, una vez acabados los negocios oficiales del día, en su familia o con sus amigos, habla la lengua autóctona.¹⁷ El guaraní es la lengua que hablan los chicos que juegan en la calle, los trabajadores que descansan en la vereda y las mujeres que venden sus naranjas o sus ñandutys en la galería de la estación del Ferrocarril de Asunción. Pero justamente en estas situaciones íntimas, en la conversación descuidada, donde el hablante no piensa ni en la forma de su habla, ni en la articulación, y donde la comprensión se funda tanto en la entonación, los gestos y el contexto como en la exactitud de las formas, las construcciones y los sonidos, es donde las transformaciones fonéticas se inician.¹⁸ Una lengua reservada a la vida oficial y al contacto con gente poco conocida y con extranjeros, es más conservadora que una lengua completamente popular. Y la tendencia fonética de la que se trata aquí ($[\lambda] > [j]$) es sin duda un rasgo sumamente popular en el español, sea peninsular o americano.¹⁹

* * *

Otro fenómeno del español paraguayo — y reservado, que yo sepa, exclusivamente a esta región de Hispanoamérica — es la realización del fonema español $[j]$ ²⁰ como africada $[\hat{d}j]$. Es cierto que es una pronunciación que existe también en el español europeo. Navarro

¹⁷ Véase por ejemplo R. V. Caballero, *Contribution à la connaissance de la phonétique du guaraní*, *Revue de phonétique* I, 1911, pág. 141, Alonso, *Bibl. dial. hisp.* I, pág. 326, y J. P. Benítez, *op. cit.*, pág. 229.

¹⁸ Un médico de Asunción me explicó la necesidad, en su profesión, de hablar el guaraní. La gente inculta a menudo no puede hablar sino en guaraní de los pormenores íntimos que suelen interesar a los doctores.

¹⁹ Se sabe que son «yeístas» no solamente las regiones más importantes de Andalucía sino también ciertos territorios castellanos, y sobre todo Madrid.

²⁰ Yo escribo $[j]$ el sonido que Navarro Tomás (*Manual*, pág. 129) escribe $[y]$, y $[\hat{d}j]$ el sonido que en su libro está escrito $[\hat{y}]$. Se sabe que el español hace una distinción muy clara entre $[j]$, inicial de sílaba, y $[j]$ en posición final (entre *ya* $[ja]$ y *ley* $[lɛj]$). Los dos se escriben en la ortografía oficial y (el primero en las regiones «yeístas» también *ll*).

Tomás, en su *Manual de pronunciación española* (4ª ed., 1942, págs. 128—129), opina que la africada se realiza siempre en combinación con las consonantes *n* y *l* (*cónyuge* = [kónɰɰjɰye], *el yerno* = [elɰɰjérno]), y a menudo en posición inicial: »En posición inicial acentuada, después de pausa, alternan la africada *ɰ* y la fricativa, predominando la primera en pronunciación lenta, fuerte o enfática, y la segunda en pronunciación familiar, rápida o descuidada» (pág. 129).²¹ Parece que una pronunciación africada entre vocales es normalmente desconocida en España.²²

El paraguayo dice constantemente [maɰɰjór], [maɰɰjo], [maɰɰjoría], [paraɰɰwáɰjo], [kaɰɰjío], [áɰɰja], [úɰɰje], [konstitúɰje], [kredjéndo], [ledjéndo] (= *mayor*, *mayoría*, *paraguayo*, *cayó*, *haya*, *huye*, *constituye*, *creyendo*, *leyendo*), etc., todos ejemplos que he oído en la boca de paraguayos de clases sociales diferentes. Sobre todo la forma *paraguayo* [paraɰɰwáɰjo] la he podido notar muchísimas veces durante mi visita en el país. Por consiguiente, la diferencia que existe ya en el español europeo entre la [ɰ] final de sílaba y la [j] intervocálica inicial de sílaba, está considerablemente más acentuada en el Paraguay: [paraɰɰwáɰ] pero [paraɰɰwáɰjo], [leɰ] pero [ledjes] (sc. *ley*, *leyes*).

No creo que este fenómeno fonético — pues es claro que es una cosa meramente fonética que no tiene carácter funcional — haya sido notado, ni aún menos explicado hasta ahora.²³ Indudablemente se trata de una influencia del guaraní. El guaraní tiene en su sistema fonético un fonema prepalatal que se realiza normalmente como africada (en ejemplos como *yaguá*, *yuká* [ɰjagwá], [ɰjuká]). Se encuentra una buena descripción de esta africada guaraní en *Linguae Guaraní Grammatica* de Paulo Restivo²⁴ (pág. 8): »La

²¹ Véase también Alonso - Henríquez Ureña, *Gramática castellana, primer curso*, Buenos Aires 1945, pág. 180.

²² Cmpárese sin embargo Cuervo, *Apuntaciones críticas*, pág. 570.

²³ Parece que en su *Gramática guaraní* (Buenos Aires 1944) Juan de Bianchetti se da cuenta de esta particularidad paraguaya, cuando dice: »La *y* (es decir en guaraní) tiene el mismo sonido que nosotros (es decir los paraguayos) le damos en nuestra peculiar pronunciación castellana» (pág. 25).

²⁴ *Linguae Guaraní Grammatica*, Hispanice a Reverendo Patre Jesuita Paulo Restivo secundum libros Antonii Ruiz de Montoya — — —, anno MDCCXXIV in Civitate Sanctae Mariae Majoris edita et »*Arte de la lengua Guaraní*» inscripta sub

cuarta es la *y* vel *j* consonante; dicese consonante porqué precediendo á otra vocal, se ha de pronunciar como consonante, hiriendo la vocal que se le sigue, de la manera como lo es en la lengua latina la *j* de 'jaceo', pero la pronuncian con más fuerza, de la misma manera como los Italianos pronuncian las sílabas: *gia*, *ge*, *gi gio*, *giu*, ut *yaha* vamos, *ayecohu* yo gozo, *yiba* brazo, *oyoañhu* se aman mutuamente, *aju* l. *ayu* vengo». ²⁵ Es claro que la existencia de [d̂j] en el español paraguayo no se explica solamente por la lengua indígena, pues se encuentra también en la Península y en otras partes de América. ²⁶ Pero su generalización se debe sin duda al sustrato indígena. Los guaraníes que aprendieron el español, interpretaron la [j] con su [d̂j], y este hábito fué adoptado después por toda la población mestiza y criolla, convertido muy pronto más o menos en bilingüe. Este sonido guaraní se generalizó en la boca de los criollos paraguayos tanto más fácilmente cuanto que les era ya familiar en ciertas posiciones en su propio sistema fonético.

La [d̂j] es uno de los rasgos que más caracterizan a los paraguayos y que permiten casi infaliblemente reconocerlos fuera del país, en Buenos Aires por ejemplo, donde son bastante numerosos y donde muchos trabajan en los hoteles y restaurantes.

*   *   *

---

auspiciis — — — Illustrissimi Domini Petri Principis Saxo-Coburgensis Gothensis
— — — redimpressa necnon praefatione notisque instructa opera et studiis
Christiani Frederici Seybold, Stuttgartiae MDCCCXCII.

²⁵ Véase también Juan de Bianchetti, *op. cit.*, pág. 25, y el artículo citado de R. V. Caballero (*Revue de phonétique* I, 1911), pág. 155 y el palatograma, pág. 144 (nos 25—28). Caballero cree que existe en la lengua actual una tendencia a perder la oclusión de la africada. En sus palatogramas la oclusión no está completa. Pero parece que es este un fenómeno frecuente en muchas lenguas y que no influye sobre el carácter acústico de los sonidos. Véase los palatogramas de africadas polonesas, publicados por J. Forchhammer en los *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* XVII, 1939, pág. 11, y compárese Ludwig Hegedüs, *ibid.* XVI, 1940, págs. 97—102, y Elise Richter, *ibid.* XVI, 1940, págs. 1—38 (sobre todo la descripción de las africadas italianas, según L. Belgeri, *Les affriquées en italien et dans les autres principales langues européennes*, thèse, Grenoble 1929).

²⁶ En la Argentina, donde a la [j] española corresponde normalmente una [ʝ], se oye a menudo, sobre todo en posición inicial, una [d̂ʝ], muy frecuente en el pronombre *yo* [d̂ʝo]. La impresión acústica de la [d̂ʝ] argentina es muy diferente de la [d̂j] paraguaya.

El tercer rasgo fonético propio del Paraguay es la pronunciación alveolar y sibilante del grupo *tr*, por ejemplo *tres* [ṭɾes], *cuatro* [kwá.ṭɾo], *otro* [ó.ṭɾo].²⁷ Este fenómeno no es especialmente paraguayo, sino que se encuentra casi por todas partes de América y también en España. Lo he notado yo mismo en la boca de correntinos y entrerrianos, y es sabido que es fenómeno general en la pronunciación inculta de Chile (véase Lenz, *Bibl. dial. hisp.* VI, pág. 106, etc.). Amado Alonso ha dedicado un importante estudio (en *Homenaje a Menéndez Pidal* II, Madrid 1925, págs. 167—191) a ese grupo fonético en los diferentes dialectos españoles e hispano-americanos.²⁸ También lo ha estudiado instrumentalmente. Según Lenz (*loc. cit.*), la pronunciación de la *r* en Chile es normalmente sorda [ṭɾ], y me parece que es esta la realización normal del grupo en el Paraguay también. Lenz describe la articulación del sonido chileno de la manera siguiente: «‡ápico-prepalatal en que la oclusión no se abre de un golpe, en toda la punta de la lengua, sino que empieza recogíendose la línea media de la lengua; se obtiene así una explosión impura, parecida a la de las dorso-prepalatales». Lenz compara el grupo a la pronunciación inglesa de *tr* (en *try* etc.). Para mi oído, la pronunciación paraguaya de la *r* es un poco más «sibilante» que la inglesa, es decir que la apertura entre la punta de la lengua y los alvéolos es menos ancha, más redonda que en la articulación inglesa. Tal vez Espinosa quiere decir lo mismo, cuando habla de «una aspiración más pronunciada» en el grupo nuevo-mejicano que en el grupo inglés.²⁹ Me parece que la [ṭɾ] paraguayo que he oído en Asunción es más o menos el tipo «semiculto» de Alonso (pronunciado con explosión, «semiexplosiva»; véase *Homenaje a Menéndez Pidal*, págs. 180—182). Es probable que ese tipo alterne con el tipo «rústico» (africado), como en los dialectos españoles estudiados por Alonso.

El problema del grupo *tr* en los diferentes dialectos españoles es bastante complicado. Parece difícil explicar su carácter

²⁷ He reconocido una vez en un restaurante de Buenos Aires a un mozo paraguayo por su pronunciación de *Trapiche* [ṭɾapíṭʃe] (un vino). Le pregunté en seguida: «¿Vd. es argentino?» — «No, paraguayo [paragwáḍʃo]», contestó.

²⁸ Compárese también M. L. Wagner, *Revista de filol. esp.* XIV, 1927, pág. 25, nota 1.

²⁹ *Bibl. dial. hisp.* I, 1930, pág. 142.

asibilado solamente por factores locales, ya que se extiende por regiones importantes del mundo hispánico (Navarra,³⁰ Chile, Paraguay, Ecuador, Argentina, etc.). En España se ha atribuído al contacto con el vasco, en el Ecuador al contacto con el quechua, en Nuevo Méjico al contacto con el inglés (Alonso, *op. cit.*, pág. 170, y *Revista de filol. hisp.* III, 1941, pág. 215). El estudio de Alonso muestra claramente que el pasaje $[tr] > [tʃ]$ es un desarrollo fonéticamente normal, y que puede muy bien tratarse, en las diversas regiones, de cambios paralelos, debidos a una tendencia general española, que, tal vez, explica por ejemplo el desarrollo del antiguo castellano *nuestro* $>$ *nuessó*, *maestro* $>$ *maesso* etc. (Alonso, *Homenaje*, pág. 189). Sin embargo, con respecto al Paraguay, me parece lícito ponerlo en relación con el guaraní, ya que esta tendencia alveolar,³¹ evidente en el grupo *tr*, se encuentra también en otros casos, como vamos a verlo en seguida.

*

*

*

Existe en español paraguayo una fuerte tendencia a pronunciar toda oclusiva apical (t , d , $[n]$)³² con la punta de la lengua contra la parte posterior de los alvéolos (t »prepalatal», según la terminología de Grammont³³). El grupo *rt* se realiza a menudo (siempre?) de esta manera. He notado ejemplos como *fuerte* [*fwérte*], *suerte* [*swérte*], *arte* [*árte*] en la boca de personas cultas de Asunción. Y me parece que toda t (d [y n]) en el Paraguay, tiene al menos una tendencia de realización alveolar, muy parecida a las apicales inglesas (Grammont, *loc. cit.*, Jones, *English Phonetics*, §§ 515—517). Si la articulación, en las clases superiores de la población, vacila entre t y $ṭ$, esta vacilación se explica muy fácilmente por la fuerza más o menos grande de la influencia del »castellano puro».

³⁰ La extensión del fenómeno en España ha sido delimitada por Alonso en *Homenaje a Menéndez Pidal* II, pág. 169.

³¹ Es un fenómeno normal que la *r* apical atraiga hacia su punto de articulación a la consonante con la cual forme grupo.

³² Se sabe que la $[n]$ es normalmente alveolar en español pero que se realiza como dental en combinación con t , d (Navarro Tomás, *Manual*, § 110).

³³ *Traité de phonétique*, pág. 48. Grammont llama »prépalatal» lo que es alveolar (las t , d , n inglesas) según la terminología de Jones (*English Phonetics*,

En el pueblo, donde el sustrato guaraní es más fuerte, la articulación alveolar me parece normal. He observado especialmente la pronunciación alveolar *dentro* [dɛntɾo] en la boca de una muchacha joven (16—17 años) en los alrededores de Asunción, en el pueblo de Caácupé.

No cabe duda que este fenómeno es debido al sustrato guaraní. En su estudio sobre la fonética guaraní, Caballero a mostrado que esta articulación de las consonantes apicales es normal en su lengua materna (pág. 156). Véase sobre todo sus palatogramas (fig. I, pág. 144, n°s 10—14), que muestran todos una articulación distintamente alveolar, parecida a la inglesa.

Por consiguiente, es posible que el carácter alveolar del grupo *tr* se explique por esa tendencia general guaraní, y que no tenga nada que ver con los fenómenos análogos en España y en otros países hispanoamericanos. ¿O es el carácter alveolar y sibilante del grupo *tr* paraguayo el resultado de una tendencia popular española reforzada por la base articulatoria del idioma autóctono? Será importante recordar también que el guaraní no conoce grupos de consonantes en su sistema fonético³⁴ (Morínigo, *op. cit.*, pág. 57).

* * *

*

Como muchas regiones hispanoamericanas, el Paraguay conoce también la pronunciación asibilada, fricativa y normalmente sorda, de la *rr* «doble».³⁵ La descripción fonética que da Tiscornia (*Bibl. dial. hisp.* III, pág. 45) vale también para el sonido paraguayo: «Con fricación prepalatal el sonido gauchesco parece ocilar — — — entre *r* y *ž*. — — — Resulta siempre un sonido bastante asibilado cuya fricación propende a la sordez». Es un rasgo fonético que se encuentra por ejemplo en Corrientes y Entreríos y en la mayor

§ 515), y «supradental» en la terminología sueca (Danell, *Svensk ljudlära*, pág. 20; también en Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*, 4^a ed., pág. 32.). Prefiero el término más común «alveolar». Caballero (*op. cit.*, pág. 156) hace una distinción entre «alveolar» y «prepalatal» (los sonidos guaraníes son prepalatales, según él).

³⁴ Con la excepción de los tres grupos *mb*, *nd*, *ng*, que tienen el carácter de fonemas únicos.

³⁵ Se sabe que es «doble» toda *r* escrita *rr* en la ortografía ordinaria y después también la *r* inicial de palabra o precedida, dentro de la misma palabra, por *n*, *l*, *s*. Véase Navarro Tomás, *Manual*, § 116.

parte del Norte argentino, y que es conocido igualmente en grandes territorios del interior y del Oeste de la Argentina.³⁶ Es cosa bien conocida que esta *rr* caracteriza también al español de Chile (véase Lenz, *Bibl. dial. hisp.* VI, 1940, págs. 103—104, y los trabajos allá citados). He notado la pronunciación [siya.ɾijos] (sc. *cigarrillos*) en la boca de los niños que venden tabaco a lo largo de la línea del ferrocarril Córdoba-Tucumán en la Argentina. Y se sabe que esta *rr* fricativa es característica, entre muchas otras particularidades interesantes,³⁷ de la pronunciación de los cordobeses. Por consiguiente, no es de ninguna manera un rasgo paraguayo exclusivo, pero sin embargo una particularidad que, junto con las otras, contribuye a dar al español de este país un matiz especial, muy diferente del español que se oye en las riberas del Río de la Plata, en Buenos Aires y Montevideo (regiones «yeístas», que pronuncian la *rr* «doble» como en español europeo, y que carecen del grupo *tr* asibilado). Parece que la *rr* fricativa se encuentra con mayor o menor regularidad en los mismos territorios que el grupo *tr* asibilado (comp. Alonso, *Homenaje a Menéndez Pidal* II, pág. 173).

El paraguayo, por consiguiente, dice *perro* [pé.ɾo], *guerra* [gé.ɾa], *error* [é.ɾór], *barrio* [bá.ɾjo], *barranca* [ba.ɾáɲka], *Villa Rica* [bila.ɾika],³⁸ *Entre Ríos* [entre.ɾíos], *Corrientes* [ko.ɾjéntes], etc.³⁹

* * *

El fenómeno llamado comúnmente 'aspiración de la *s*' se encuentra en el Paraguay⁴⁰ como en todos los otros países hispano-americanos (parece que hay ciertas excepciones: la altiplanicie de

³⁶ Véase Tiscornia, *loc. cit.* Existe también en territorio peninsular (Alonso, *Homenaje a Menéndez Pidal* II, pág. 173).

³⁷ Por ejemplo la entonación «cantante» y la dislocación del acento. Voy a notar algunos ejemplos de esos fenómenos en un estudio que preparo sobre la pronunciación argentina.

³⁸ La ciudad más importante del interior del Paraguay, situada sobre el ferrocarril Asunción-Encarnación.

³⁹ La *r* «simple» se pronuncia como en España o en los otros países hispano-americanos. La *r* guaraní es idéntica a la española. La lengua autóctona en el origen no conocía la *rr* en ninguna forma pero la ha adoptado en su forma sibilante en los préstamos recientes (Morfnigo, pág. 55).

⁴⁰ Tiscornia, *Bibl. dial. hisp.* III, pág. 47.

Méjico, el Perú; véase Henríquez Ureña, *Bibl. dial. hisp.*, *Anejo I*, pág. 136, y Tiscornia, *loc. cit.*^{41, 42}). Si hay diferencias en este asunto, en las clases superiores, entre el Paraguay y la Argentina,⁴³ me parece que no son muy importantes. Pero creo que hay ciertas diferencias en la articulación de la gente inculta entre el uno y otro país. El idioma español en el Paraguay siendo, para la gente de la calle, una lengua más o menos extranjera, la desaparición casi completa de la *s* final de sílaba, característica de la pronunciación descuidada de Buenos Aires por ejemplo,⁴⁴ y aún más de la lengua gauchesca,⁴⁵ está menos extendida y menos acentuada en el Paraguay. La 'aspiración' de la *s* intervocálica, característica del Nuevo Méjico, de la lengua inculta de Chile y del gauchesco argentino es probablemente desconocida.⁴⁶ Un cierto carácter conservador lingüístico — debido a esos mismos hechos y, tal vez, también a una tendencia general en el país — contribuye a mantener una pronunciación cuidada.

Será inútil añadir que la *s* paraguaya es, como casi siempre en el Nuevo Mundo,⁴⁷ la *s* predorsal (*s* francesa, alemana o sueca) y no la *s* apical castellana.

* * *

Voy a notar finalmente que la [v] labiodental se oye a menudo en Asunción — como en la Argentina — en la boca de personas que afectan una pronunciación escolar.⁴⁸ Es un hábito que se

⁴¹ Compárese también M. L. Wagner, *Zeitschr. für rom. Philol.* XL, 1920, pág. 292, y *Revista de filol. esp.* XIV, 1927, pág. 22.

⁴² Para los pormenores fonéticos de la realización de esta *s* aspirada, véase Navarro Tomás, *Compendio de ortología española*, Madrid 1927, págs. 74—75.

⁴³ Pienso ocuparme de este problema en el trabajo que estoy preparando sobre la fonética argentina.

⁴⁴ Véase Américo Castro, *La peculiaridad lingüística rioplatense y su sentido histórico*, Buenos Aires 1941, pág. 88.

⁴⁵ Véase Cuervo, *Apuntaciones críticas*, pág. 576, Tiscornia, *Bibl. dial. hisp.* III, págs. 46—49, Espinosa, *ibid.* I, § 153—155.

⁴⁶ Lenz, *Bibl. dial. hisp.* VI, pág. 125.

⁴⁷ Con la única excepción del Perú y de las Antillas (compárese arriba, pág. 4, nota 7).

⁴⁸ En todas partes de América, los lingüistas rechazan esta pronunciación, propagada, me parece, por los maestros de escuela. Véase Navarro Tomás, *Compendio de ortología española*, págs. 68—69.

caer, ahora). A. Alonso, en su estudio sobre los *Cambios acentuales* en español (*Bibl. dial. hisp.* I, 1930, pág. 326), ha dedicado una página a discutir la conservación de la acentuación primitiva en el Paraguay. La explica por medio de la lengua autóctona. El guaraní conoce tres tipos distintos de combinaciones vocálicas: el diptongo (*mbóĩ* 'serpiente'), el hiato (*baí* 'feo', como esp. *caído*) y una tercera combinación con escisión de la voz (marcada en la ortografía con un apóstrofo), tipo *pa'í* 'sacerdote'. Por consiguiente, dice Alonso, ni el tipo español *rey* [*reĩ*], ni el tipo *reído* [*reíðo*] ofrecían dificultades para los guaraníes, y las dos combinaciones vocálicas fueron conservadas en el español paraguayo en la forma que tenían en el español peninsular en la época de la Conquista.⁵¹

Por mi parte, prefiero explicar este rasgo de conservatismo paraguayo de la misma manera como expliqué el «lleísmo», por el carácter culto del español en este país. Con la explicación de Alonso, no se ve la razón por qué la lengua española en el Paraguay no ha seguido la misma ruta que en las otras regiones americanas, ya que el diptongo (sc. *ái, áu, éi* etc.) es un tipo articulatorio conocido también por la lengua indígena. El indio guaraní, que en su propia lengua decía *mbóĩ*, naturalmente no tenía dificultad ninguna de decir también *óido* por *oído*. Alonso dice que, en guaraní, los tres tipos de combinaciones vocálicas tienen carácter fonológico y que por eso se mantienen diferenciados más fácilmente. Pero el caso es el mismo con los dos tipos ([*aĩ*] : [*aí*], etc.) en español (*rey* : *reí*), lo que no impide que la dislocación tenga lugar.⁵²

Es evidente que, en todos los países de habla española, la disloca-

⁵¹ Se sabe que el cambio *reina* > *reina*, *veinte* > *veinte* etc. era ya un hecho consumado en la época de la colonización de América (véase Alonso, *loc. cit.*). Esta tendencia es general en español y no tiene ningún carácter de americanismo (*bául, páis* etc. existen también en España; véase Navarro Tomás, *Manual*, pág. 67, nota 1, y Alonso, *Bibl. dial. hisp.* I, pág. 336, y *Boletín de la Academia argentina de letras* I, 1933, pág. 146).

⁵² Con respecto a la debilidad de estas oposiciones fonológicas, véase Navarro Tomás, *Manual*, pág. 65, nota 1, y *Revista de filol. esp.* XII, 1925, pág. 369 (y nota). Se dice en español europeo [*kwiða*] o [*kúĩða*] (sc. *cuida*), [*mwi*] o [*múĩ*] (sc. *muy*), etc. Hay, sin embargo, oposición entre *fluido* [*flúĩðo*] y *fluido* [*flwíðo*]. Es probable que la distinción se mantenga solamente en los raros casos en que tiene carácter funcional.

ción del acento en los casos mencionados tiene carácter popular. Y me parece muy natural que justamente los rasgos más populares, o vulgares, no hayan sido nunca adoptados en el Paraguay, por el simple hecho de que falta en este país un español completamente popular.⁵³

---

⁵³ Espero poder ocuparme del interés teórico de la situación lingüística en el Paraguay (su importancia para los problemas del sustrato y del superstrato) en otro contexto. Si el guaraní ha dejado huellas en el español paraguayo, se nota también, sobre todo en la capital, una fuerte influencia fonética del español sobre el guaraní. Véase sobre todo Alonso, *Revista de filol. hisp.* III, 1941, pág. 215, nota, y el estudio de Morínigo, citado arriba. Con respecto a las voces de origen guaraní en el léxico español, véase el artículo de Morínigo, *Voces guaraníes*, en el *Boletín de la Academia argentina de letras* III, 1935, págs. 5—71.

SVEN LUNDBERG och NILS W. LUNDBLAD

AV

THORILD DAHLGREN

SVEN LUNDBERG

* 21/8 1889 † 24/8 1947

Vid årshögtiden 1945, då Vetenskaps-Societeten i Lund firade sitt 25-årsjubileum, inträdde tre lysande representanter för svensk storindustri bland Societetens stiftande ledamöter. Av dem ha två innevarande år i sin bästa ålder, mitt uppe i sin manngärning, redan lämnat oss. Det är i våra dagar icke en sinekur att leda ett stort företag. Det kräver andlig spänst men öder även de fysiska krafterna.

Den något yngre av de båda, bergsingenjören och verkställande direktören Sven Emil Lundberg, bröts först. Han var född i Stockholm den 21 augusti 1889. I Stockholm ändades också hans liv, den 24 mars 1947. De sista två decennierna var dock Skåne huvudsätet för hans verksamhet.

Efter genomgången teoretisk utbildning, som slöts med bergsingenjörsexamen 1912, tillbragte Sven Lundberg fem praktikår i Tyskland, i U. S. A. samt i Främre och Bortre Indien. Efter hemkomsten till Sverige 1917 blev han för ett decennium framåt förste ingenjör i Svenska Diamantbergborrnings AB och var under senare hälften av detta skede av sitt liv samtidigt verkställande direktör för AB Elektrisk Malmletning. Det var, inom parentes sagt, detta senare företag, som utförde undersökningarna av de för vårt land så värdefulla malmfyndigheterna i Boliden.

År 1929 övergick emellertid Sven Lundberg till Reymersholms Gamla Industri AB i Hälsingborg och beträdde därmed det arbetsfält, där han skulle komma att utföra sin mannaålders gärning. Efter två år som vice verkställande direktör blev han 1931 chef för detta företag, som bl. a. omfattar kopparverket och de kemiska fabriker i Hälsingborg samt kopparverket i Oskarshamn. Sedan år 1935 var han därjämte verkställande direktör för AB Förenade Superfosfatfabriker med dess omfattande, för vårt lands försörjning så betydelsefulla anläggningar i Malmö, Limhamn, Landskrona,

Norrköping och Gäddviken vid Stockholm. Vid den svenska superfosfatindustriens omorganisering, rationalisering och koncentrerings under 1930-talet, en tvingande nödvändighet bl. a. för bevarande av konkurrensförmågan gentemot utlandet, var Lundberg en av de ledande krafterna. Reymersholmsbolaget hade han under denna tid fullständigt rekonstruerat och förnyat. Det och dess koncern intog nu en betydande plats inom Sveriges kemiska industrier.

Sven Lundbergs eminenta egenskaper som industriledare, hans utpräglade företagarbegåvning och hans känsla för industriens ansvar i samhället, förde honom 1942 fram till posten som vice ordförande i Sveriges Industriförbund. År 1945 övertog han ordförandestolen där. I en rad av industri- och bruksföretag, branschorganisationer, i en av våra storbanker och i flera fackliga och ideella sammanlutningar var han ledamot eller ordförande i styrelsen.

Den moderne företagsledaren ställer sig, i mån av förmåga och krafter, även utanför gränserna för det egna företaget till samhällets förfogande, i allmänna värv. Även härutinnan utgjorde Sven Lundberg ett föredöme. Han beklädde åren 1932—1936 en rad av kommunala förtroendeposter i sin hemstad, Hälsingborg. Åren 1937—1944 åtog han sig det särskilt för en stor företagsledare så ytterst påkostande uppdraget att vara ledamot av Sveriges Riksdag. Med klarsyn och vederhäftighet företrädde han där, tills arbetsbördan tvang honom att avböja förnyat förtroende, sitt parti, högerpartiet. Av detta insattes han, som en av partiets främsta krafter, i Riksdagens förnämsta utskott: statsutskottet och utrikesnämnden. Sveriges Regering var angelägen att utnyttja honom även utanför riksdagen i centrala uppdrag, där hans grundliga tekniska och merkantila kunskaper, hans omfattande erfarenhet och hans sunda och insiktsfulla omdöme voro av särskilt värde: i valutakontoret, i byggnadsberedningen, i investeringsrådet, i handelspolitiska beredningen etc. Bland de sista stora uppdragen må särskilt nämnas de tidsödande och pressande förhandlingarna år 1946 i Moskva om det väldiga handels- och kreditavtalet mellan Sverige och Sovjetunionen.

Sven Lundberg var son till den framstående skolmannen rektor Carl Lundberg i Stockholm. Av honom hade han ärvt dennes temperament och pondus, hans livliga och snabba intellekt, hans goda humör och vinnande väsen. Sven Lundbergs kultiverade personlighet och solida karaktär, hans lätthet att förstå andras synpunkter

och hans toleranta syn på människorna, hans människokänedom, hans klokhet och hans plikt känsla gjorde honom till en strålande personlighet. Sitt ansvar som företagsledare kände han starkt, ej endast när det gällde produktionseffektivitet och ekonomisk lönsamhet samt i förhållandet till aktieägarna. Icke mindre kände han det gentemot de stora arbetargrupper och andra anställda, som verkade inom de av honom ledda företagen; de anställdas förhållanden lågo honom varmt om hjärtat, han ville trivsel och glädje i arbetet. Han hävdade även städse den meningen, att den moderne företagaren måste hålla sig i kontakt med människorna och tidsrörelserna, till ömsesidig nytta för näringslivet och samhället. Allmänintresset var för honom naturligt och han drog sig aldrig, trots sin utomordentligt hårt ansträngda tid, att ställa sig till förfogande, när myndigheterna eller enskilda sammanslutningar kallade honom.

Sven Lundberg gick bort mitt i ett verksamt och rastlöst liv. Han bokstavligen stupade på sin post.

Hovrättsassessorn och verkställande direktören Nils Waldemar Lundblad var född i Härslöv i Skåne den 7 december 1888. Han avled i Malmö den 25 september 1947. Bortsett från tingsmeriteringen och kortare uppdrag i rikets huvudstad var sätet för hans verksamhet sedan nära ett tredjedels sekel förlagt till den skånska provinsens huvudstad, till Malmö.

Sina ungdoms- och studieår tillbragte Nils Lundblad i Hälsingborg och Lund, där han 1911 avlade jur. kand.-examen och även ett par år hann verka som Akademiska Föreningens sekreterare. Han tänkte väl närmast gå ämbetsmannavägen. Han satt sina ting, hade förordnanden som häradshövding i olika domsagor och som stadsnotarie och rådmän i en av sin hembygds städer. Sju år tjänstgjorde han i olika befattningar i den skånska hovrätten och var även t. f. revisionssekreterare.

År 1923 tog emellertid Nils Lundblad steget över till industrien. Han knöts då som ombudsman till Svenska Sockerfabriks AB, där han några år senare blev ledamot av direktionen och längre fram även av styrelsen. Slutligen blev han år 1939 vice verkställande och år 1942 verkställande direktör i detta ett av vårt lands största och för vår försörjning mest betydelsefulla företag. Under det kvartsekel, Nils Lundblad verkade inom Sockerbolaget, ställdes han

NILS W. LUNDBLAD

* 7/12 1888 † 25/9 1947

otaliga gånger i olika sammanhang i mycket krävande situationer: förhandlingar med statsmakterna, förhandlingar med betodlarna, förhandlingar med arbetarna. I ömtåliga överläggningar och besvärliga underhandlingar, inför avgöranden av ofta ofantlig räckvidd trädde hans bästa egenskaper i dagen: hans fackkunskaper, hans ingående kännedom om vårt näringslivs och vårt samhälles allmänna förutsättningar men också hans intelligens, hans förmåga att sätta sig in i andra partens synpunkter, hans goda humör och charmfulla personlighet. Han åstadkom härigenom enighet och resultat, där sådana över huvud voro möjliga att vinna.

Nils Lundblads framstående egenskaper förde honom även fram till centrala uppgifter inom svenskt näringsliv, till styrelseledamotskap i Sveriges Industriförbund och i Sveriges Kemiska Industrikontor samt till ordförandeposten i Svenska Arbetsgivareföreningens allmänna grupp. I en rad av industri-, järnvägs- och andra företag samt i flera fackliga och ideella sammanslutningar, bland dem Nationalekonomiska Föreningen i Skåne, var han ledamot eller ordförande i styrelsen.

Som nyss anförts, ställer sig den moderne företagsledaren, i mån av förmåga och krafter, även utanför gränserna för det egna företaget till samhällets förfogande. Nils Lundblad ägnade sig icke åt kommunala uppdrag eller åt riksdagsledamotens arbete. Måhända lågo dessa med sin tungroddhet och ofta händelselöshet icke så väl till för hans rörliga läggning. Sin insats i allmänna värv gjorde han i stället och framförallt i Skånes Handelskammare, detta det sydsvenska näringslivets viktiga centrala organ. I mer än två decennier verkade han här i ledande ställning, under det sista som kammarens och dess arbetsutskotts ordförande. Ett närstående uppdrag var ordförandeskapet i Skånemässan. Sveriges Regering utnyttjade hans erfarenhet och omdöme genom att placera honom som ledamot av järnvägsrådet, av handelspolitiska rådet och av 1944 års allmänna skattekommitté.

Nisse Lundblad var en glänsande för att icke säga blixtrande personlighet. Han hade ett temperament och en livslust, som särskilt i hans unga år kanske ibland slog över. Klart minns jag honom från skolåren i Hälsingborg för mer än 40 år sedan. Och vem av dem som voro med glömmet från studentkarnevalen 1908 den smidige, temperamentsfulle, stilige polislöjtnanten, när han, paro-

dierande ordningsmaktens högste företrädare vid de bekanta studentkravallerna några veckor tidigare, med sabeln i högsta hugg bjöd karnevalsgästerna att skingra sig. Det stod glans kring honom redan då. Och det var fest kring honom senare i livet: hans klara intelligens och snabba uppfattning, hans frejdighet och slagfärdighet — ibland parad med en behaglig liten oförskämdhet —, men också hans varma hjärta och hans sinne för rättvisa och fair play gjorde honom till en strålande medelpunkt där han var med. Då var han åter den glade Lundastudenten — som för övrigt så ofta fallet är med Lundaakademiker som hamnat inom näringslivet. — Till Lund var han för övrigt knuten, förutom såsom ledamot av Vetenskaps-Societeten, dels såsom ledamot av Kungl. Fysiografiska sällskapet, dels såsom hedersledamot av sin gamla studentnation. — Men just dessa samma egenskaper voro honom till stor hjälp i de ofta krävande situationer, i vilka han genom sin verksamhet så ofta ställdes. En träffande anmärkning, ett gott skämt, ett befriande skratt — en upplösning av den spända situationen och den outhärliga överenskommelsen var inom räckhåll. Nils Lundblad var en industriledare av modern typ, med industriell skaparvilja och över huvud positiv läggning, med social rättskänsla och alltid beredd att taga sakskalet från vilket håll de än kommo.

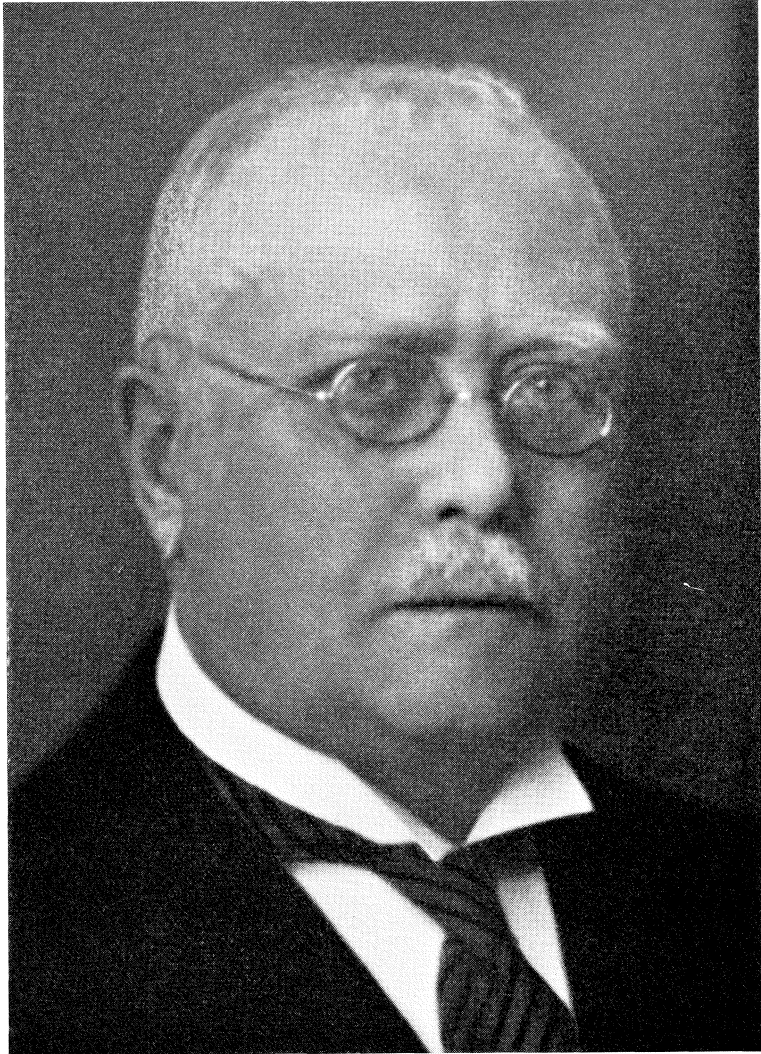
Även om Nils Lundblad gäller, att han gick bort mitt i ett verksam och rastlöst liv. Även han stupade på sin post.

AUGUST HAHR

AV

RAGNAR JOSEPHSON

AUGUST HAHR

* $21/10$ 1868 † $21/5$ 1947

Esteten Carl Rupert Nyblom avgick år 1897 från sin professur i estetik med litteraturhistoria och konsthistoria i Upsala och fick till efterträdare 1898 historikern Henrik Schück. Därmed begynte en ny tid för de estetiska vetenskaperna.

Henrik Schücks reformatoriska insatser riktade sig även mot konsthistorien. Han hade inte mycket till övers för den spekulativa estetiken, som dittills behärskat studiet. Han ville att konsthistorien lika väl som litteraturhistorien skulle bli en historisk disciplin och han ansåg att den krävde sin egen fackmässigt utbildade företrädare. På hans initiativ anställdes år 1900 den då 32-årige August Hahr som docent, den första docentbeställningen i detta ämne vid ett svenskt universitet. Från 1900 till 1908 verkade Hahr som lärare i Upsala, varvid alltjämt konsthistorien var ett biämne till litteraturhistorien. Det var Hahr som tenderade, men Schück som skrev in betyget. År 1908 blev konsthistorien förklarad som särskilt examensämne vid båda universiteten, och Hahr kallades som lärare i ämnet till Lunds universitet. Han verkade här till 1914, efter vilket år han återgick till Upsala; där blev han år 1917 universitetets förste professor i konsthistoria med konstteori, från vilken befattning han avgick vid uppnådd pensionsålder 1933. I ett tredjedels sekel hade han då lett det konsthistoriska studiet alternativt vid de båda universiteten. Sin forskar- och författarverksamhet fortsatte han med obruten ihärdighet ända till sitt sista levnadsår.

När Hahr år 1900 blev universitetslärare hade han tre små böcker bakom sig. Den första, *Nederländsk konst*, var en licentiatavhandling för Nyblom, utökad med en grupp essäer från en resa till Holland och Belgien. Den andra kom till närmast av en tillfällighet. Hahr hade på sitt inackorderingsställe i Upsala ständigt framför ögonen ett par familjeporätt av Per Krafft d. ä. Han fick intresse för den gustavianska målaren och han beslöt att om honom författa

sin doktorsavhandling. Den blev liten till formatet, men rik på nya dokumentariska uppgifter. Båda dessa skrifter kommo ut 1898. Den tredje boken, den betydelsefullaste, var en ingående studie över den karolinska målaren David von Krafft, och den blev Hahrs specimen för docentur.

När man nu, i det långa perspektivets ljus, betraktar dessa förstlingsarbeten, slår det en hur nära de stå Oscar Levertin i metod och stil. Levertin var sedan 1889 docent i Upsala, Hahr lärde känna honom och fick av honom impulser i sin forskning. Han såg i den sex år äldre kamraten, som han själv säger, »den lärde, djuplodande kulturhistorikern, för vilken konsten blir inte bara en spegelbild av mästarindividualiteter, utan av hela tidsandan». Det är emellertid att märka, att när Hahr gav ut sina två första konstböcker, Levertin knappast skrivit någon konsthistoria. Först år 1899 kom hans stora verk om Lafrensen ut, där han i ett lysande kapitel även behandlade det svenska 1600-talsmåleriet med bland annat von Krafft. Året därpå kom Hahrs Krafftbok ut. Dessa båda befryndade verk av Levertin och Hahr gävo gemensamt upptakten till 1900-talets konstforskning i svenskt måleri. Levertin kände frändskapen. Han gav sin yngre kollega ett mycket varmt mottagande. Han prisade honom för hans fina mottaglighet, för hans lyriska känsla, för hans hänförelse. Men han prisade också forskarallvaret och förmågan att lita till ögonens vittnesbörd. Det är alltjämt en god karakteristik av Hahrs ungdomsalstring. Han visar sig i den som en noggrann dokument- och monumentforskare. Han behandlar sitt material med historisk kritik och med inträngande stilistisk analys. Men det han särskilt vill komma åt är människan och tiden. Han odlar ett rikt miljö- och stämningsmåleri, utan att dock sväva allt för högt ovan det faktiska underlaget. Men hans ambition är framför allt psykologens. Särskilt äro tolkningarna av porträtten av de karolinska krigarna och av Karl XII utförda med skärpa i karakteristiken. Hahr lade här grunden inte bara till sin egen fortsatta verksamhet inom den svenska porträttkonstens historia, särskilt i omfattande katalogarbeten över olika samlingar. Den porträttforskning, som efter honom odlats i Sverige, inte minst av hans egna lärjungar, fick här sin stimulerande utgångspunkt. Det svenska porträttarkivets publikationer äro den sista frukten av detta psykologiskt-stilistiska betraktelsesätt.

Hahr övergav aldrig helt sina måleristudier. Mångtaliga äro de arbeten, där han behandlat svenska 1600- och 1700-talsmålare, bland dem den utmärkta studien över Ehrenstrahl, länge den enda bok vi ägt över denne i svensk barockkonst dominerande personlighet. Men ändå förändrade sig så småningom helt såväl föremålen för Hahrs studier som hans konsthistoriska syften och stil.

Själva övergångsarbetet är *Konst och konstnärer* vid Magnus Gabriel de la Gardies hof, 1905. Det var den stora 1600-talsmecenatens bevarade samlingar av taylor, porträtt och dekorationskonst, som till en början lockade Hahr, och som föranledde honom att från 1902 företaga studieresor i Västergötland samt forskningar i det sällsynt rika de la Gardieska arkivet. Men under dessa studier fängslades han alltmer av de mäktiga byggnadsverk, främst Läckö, som de la Gardie låtit uppföra. Och från denna tid blev Hahr framför allt arkitektur- och skulpturforskare. Den väg, som ledde honom till arkitekturhistorien, ger sig tillkänna i hans tidiga verk. Han hade skarp blick för den utsmyckande detaljen och sökte och lyckades också ofta med dess hjälp härleda hela byggnadsverket. Jag minns från mina Upsalaår livliga meningsutbyten, om en viss rusticering kring en portal skulle betraktas som fransk, italiensk eller östeuropeisk.

Det var i själva Upsala, Hahr fann det mäktiga stoffet för sin kommande forskning. Det var de två största byggnadsminnena i den gamla staden, som gävo honom det — Vasaslottet på åsen och Vasagravarna i Domkyrkan. Det var två konstnärsgupper, som voro anknutna till dessa verk — den lombardiska arkitektfamiljen Pahr och de nederländska bildhuggarna Willem Boy och van der Blocke. Hahr tog här vid där Gustaf Upmark d. ä. slutat. Upmark hade lagt upp den fasta grundritningen till den svenska byggnadshistorien. Men han hade föga ordat om det europeiska sammanhanget, ehuru vissa, ytterst knappt formulerade parenteser upplysa, att han nog hade sina grundade meningar. Hahr fördjupade arkivforskningen och monumentstudiet och framför allt sökte han klargöra de europeiska förbindelserna. Han ser den svenska Vasastilen bli till ur två huvudströmmar, en västlig och en östlig; den dekorativa konsten härledes ur det nederländska området framför allt med Boy som förmedlare; den arkitektoniska konsten härledes närmast från Mecklenburg och Schlesien, där Pahrarna tidigare verkat. Hahr

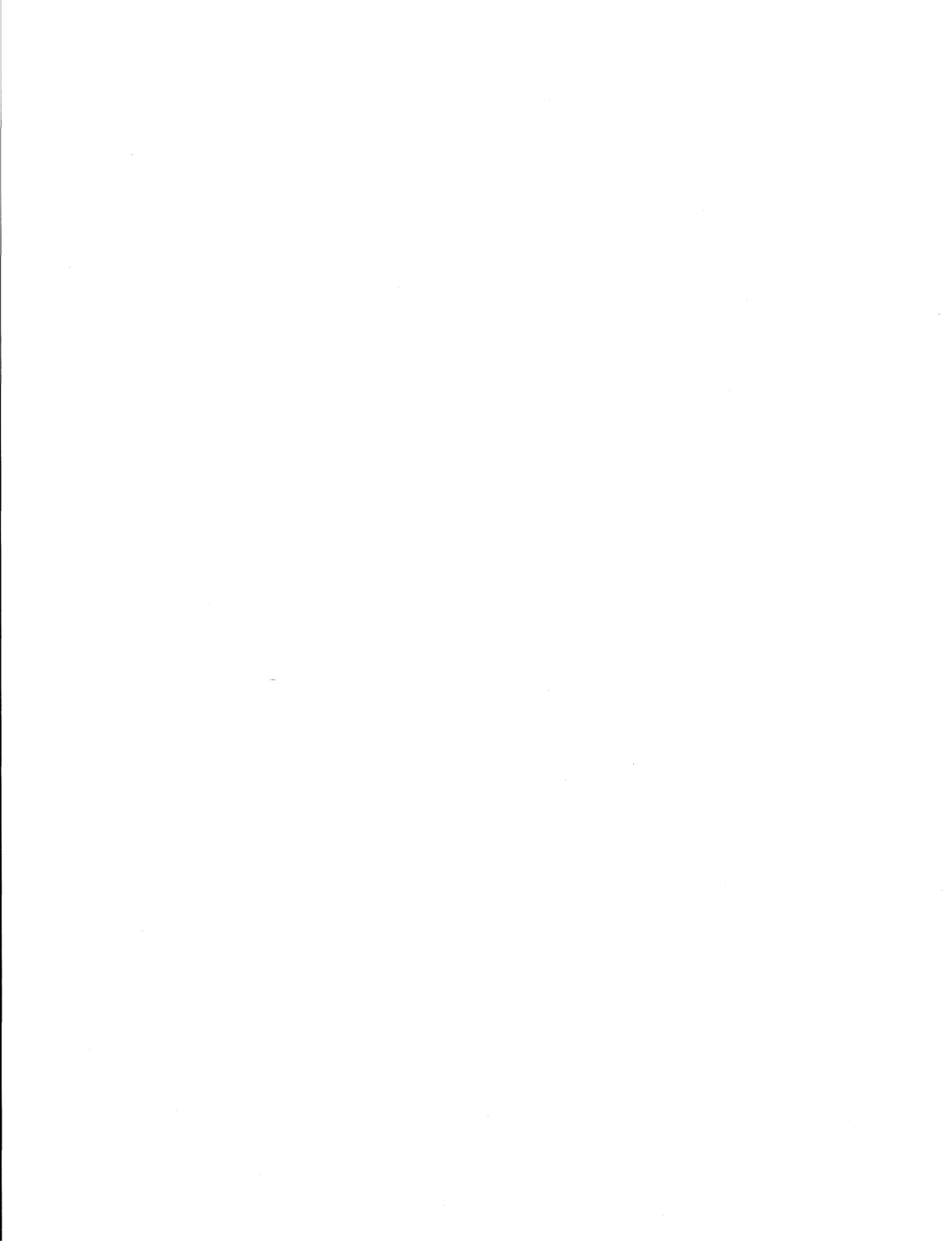
utbyggde sedermera denna tanke om en östeuropeisk stilvåg in över Johan III:s Sverige, särskilt stimulerad av Katarina Jagellonica, och han utgav en hel monografi däröver.

Knappt hade Hahr fullbordat sina skrifter om Vasarenässansen, förrän han överflyttade till Lund och där med sina lärjungar igångsatte undersökningen över Skånska borgar. De resulterade i en mäktig publikation. I rask takt följde sedan tre volymer i Nordisk renässanskonst, där studiet utvidgades på bredden till de danska renässansborgarna och de föga kända svenska adelsborgarna. Det var ett överväldigande nytt material, som Hahr bragte i dagen. Icke minst lyckades han genom arkivfynd skickligt rekonstruera förlorade byggnadsverk. Alltmer intresserade han sig nu för den arkitektoniska gestaltningen i stort och för planernas utvecklingshistoria. Han skapade ett typologiskt kronologiskt system, som bragte reda i det kaotiska stoffet. Samtidigt hade han alltid blicken öppen för de historiskt-politiska förutsättningarna för de stora byggnadsföretagen. I sammanfattande arbeten behandlade han sedermera den europeiska 1500-talsarkitekturen samt såväl Sveriges som världens hela arkitekturhistoria.

I dessa arkitektoniska arbeten från mandomsåren möta vi en författartyp, vitt skild från den unge 90-talseteten. 1500-talsslottens tunga massverkan och bistra allvar ha satt sin stämpel på forskaren. Men i allt det sakligt beskrivande och historiskt utredande kan det understundom glimma till av känsla och liv.

Vid sidan av sina svenska forskaruppgifter förfriskade sig Hahr med studier i antik figurkonst. Han hade läst och beundrat Julius Langes Menneskefiguren i Kunstens Historie med dess berömda frontalteori. Men han ansåg den inte kunna brukas i den omfattning, som den store danske forskaren gjort det. I en rad skrifter från 1910 till 1915 hävdade Hahr att man måste räkna med en helt självständig figurgrupp, rörelsefigurerna, som följa sina egna lagar. Deras ursprung ligger i reliefen eller teckningen, som med åstundan mot tydlighet utbreder figuren på en yta i sidled. Och Hahr söker följa förloppet från denna tänkta begynnelse till de utvecklade kulturernas rika formspråk av rörelsefylld plastisk. Dessa arbeten visa en spekulativ, teoretisk läggning hos Hahr, som eljest sällan framkommer i hans författarskap.

De gränser, som Hahr satte för sitt eget författarskap, påtvång han inte sina lärjungar. Han hade öppet sinne för det individuella anlaget och det glädde honom, när han märkte ett originellt gry. Han var ingen skolbildare i inskränkt mening. Men han var det i den bättre och större meningen att han stimulerade de unga att bryta egna vägar. Många generationer konsthistoriker ha honom att tacka för ledning, förståelse och uppmuntran.

EBBE TUNELD

AV

HJALMAR FRISK

EBBE TUNELD

* 7/4 1877 † 27/6 1947

Ebbe Oscar Tuneld föddes i ett folkskollärarehem i Malmö. Iolikhet mot en äldre broder som valt ingenjörspanan skrev han efter avslutade skolstudier den 11 september 1896 in sig vid Lunds universitet. Hans studier inriktade sig i början främst på främmande levande språk. Sedan han år 1900 avlagt filosofie kandidatexamen i romanska och germanska språk, litteraturhistoria och filosofi, kompletterade han två år senare denna examen med nordiska språk; hans mognad och vidsträckta kunskaper lära därvid ha framkallat examinatorns förvåning.

Ebbe Tuneld var skåning och lundensare men han blev tidigt också världsmedborgare. Redan under sin första sommar som student styrde han färden till Berlin, där hans broder då var anställd. Besöket upprepades de följande somrarna och utsträcktes år 1902 ända till november månad. Efter Berlin följde Leipzig, vilket på den tiden som språkvetenskapligt centrum framgångsrikt konkurrerade med rikshuvudstaden och i mångas ögon överträffade den. Tillsammans med åtskilliga landsmän lyssnade han där till Karl Brugmanns auktoritativa utläggningar och August Leskiens inspirerade förkunnelse; särskilt den sistnämnde väckte hans beundran. Men i Leipzig verkade också Ernst Windisch och det blev under dennes ledning som Tuneld började tränga djupare in i indologien. Windisch var en framstående kännare av buddhismen. Man har anledning antaga, att Tunelds bekantskap med den buddhistiska litteraturen grundlades under de två betydelsefulla åren vid Leipzigs universitet.

Efter hemkomsten i december 1904 var Tuneld väl rustad för att bestå en filosofie licentiatexamen. Den avlades år 1905 i nordiska språk och i sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning. Samma år inträdde han i redaktionen för Svenska Akademiens ordbok. Därmed hade han knutits till ett företag, som han sedermera helt skulle komma att ägna mannaålderns kraft. Tuneld hade då redan framträtt som vetenskaplig författare. Hans förstlingsarbete, en anmälan av Hugo Pippings Gotländska studier, är dagtecknat

»Lund i okt. 1902» och utkom i Arkiv för nordisk filologi följande år. Recensionen innehåller framför allt en ingående kritisk granskning av Pippings förklaring av *i*-omljudet i gutniskan och övriga nordiska språk. Ett svar från författaren gav recensenten tillfälle att på nytt dokumentera sin kritiska skärpa i ett genmäle i samma tidskrift år 1905. Tunelds intressen under de närmast följande åren synas ha delats mellan ordboken och uppgifter av mera praktisk art. Han var kurator i Malmö nation läsåret 1905—1906 och verkade senare som lärare vid Lunds privata högre lärarinneseminarium. Det är under sådana omständigheter föga märkligt, att hans vetenskapliga produktion under denna tid, bortsett från arbetet i ordboken, till omfånget är skäligen blygsam. Hans enda större bidrag är en studie över skånska runstenar i Historisk tidskrift för Skåneland 3 (1909). För sina lexikaliska och nordiska forskningar glömde Tuneld dock icke bort indologien. En liten uppsats i tredje delen av serien »Från filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser» behandlar på ett klargörande sätt ett viktigt kapitel i den indiska poetiken.

När Tuneld några år senare rustar sig till en ny längre utrikesresa, är det också indologien som bestämmer resplanerna. Färden ställdes i januari 1912 till Jacob Wackernagels och Hermann Oldenbergs Göttingen. Det var Oldenberg som kom att leda in Tuneld på det ämne som blev föremålet för hans gradualavhandling, nämligen traditionen om och legenderna kring Buddhas liv.

Den buddhistiska litteraturen sönderfaller i två, geografiskt och språkligt skilda grenar: en enhetlig sydlig, avfattad på medelindiskt språk, den s. k. palikanon, vilken upptecknats och traderats av buddhisterna på Ceylon, samt en mera splittrad nordlig, avfattad på sanskrit och sanskritiserad medelindiska men dessutom bevarad i åtskilliga kinesiska och tibetanska översättningar. Det har länge stått strid om vilken av dessa båda traditionsmassor som kan göra anspråk på den största ursprungligheten och trovärdigheten. Under det att somliga forskare, bland dem Ernst Windisch och Hermann Oldenberg, hävdat palikanons överlägsenhet, ha andra menat, att de heterogena och förvildade nordliga handskrifterna företräda ett ursprungligare stadium i textens historia. Genom Oldenberg väcktes Tunelds intresse för dessa problem och han beslöt att i en stort upplagd undersökning skapa slutgiltig klarhet i frågan.

Tunelds kritiska läggning förbjöd honom emellertid att utan invändningar ansluta sig till sin berömde lärofaders ståndpunkt. Han greps tvärtom av begär att lära känna den andra partens syn på tvistefrågorna. I november 1912 lämnade han därför Göttingen och reste till Paris för att där under Sylvain Lévi's ledning göra sig förtrogen med den nordliga texttraditionen. Hans undersökning var redan delvis slutförd och ett avtal träffat om publicering i Harvard-universitetets »Sanskrit series», då krigsutbrottet i augusti 1914 tvang honom att resa hem och reva seglen. Följande år framlade han ett brottstycke av sitt arbete som gradualavhandling under titeln »Recherches sur la valeur des traditions bouddiques palie et non-palie. Deux chapitres de la biographie du Bouddha étudiés d'après les sources palies, sanscrites, chinoises et thibétaines.» Betydelsen av denna avhandling, vilken tillägnades Sylvain Lévi, ligger däri, att författaren genom en inträngande, på vidsträckta språkkunskaper vilande filologisk analys klart påvisat palikanons överlägsenhet och bekräftat de av Oldenberg förfäktade teorierna. Avhandlingen belönades med högsta betyg.

Det avgörande ord som Tuneld uttalat i ett betydelsefullt och omstritt indologiskt spörsmål blev också hans sista inom denna vetenskapsgren. Han förordnades visserligen till docent i indologi men återupptog samtidigt, därtill närmast föranledd av yttre omständigheter, sitt arbete i Svenska Akademiens ordbok. Detta med en viss sorglöshet påbörjade verk hade vid denna tid råkat in i ett dödläge som äventyrade hela dess fortsatta tillvaro. När den 76-åriga Esaias Tegnér år 1919 lämnade chefskapet, blev krisen akut. En kommitté, i vilken Tuneld fick säte, föreslog en omläggning av arbetet efter mera rationella och verklighetsbetonade linjer. Det föll på Tunelds lott att genomföra denna omläggning. Han grep sig verket an med en beslutsam oförskräckthet och en organisatorisk skicklighet som måste ha överraskat alla som inte kände den lärde Buddhaforskarens praktiska handlag och verksamhetsbegär. Artiklarnas omfång nedskars, ackordsystem infördes, personalen förstärktes och erhöll en tryggare ställning. Den nye chefen drog sig inte ens för att efter industriellt mönster införa kortsystem och diagram. Resultaten av den nya andan läto inte vänta på sig: till allas oförställda glädje följde under de närmaste åren del på del av det nyss nästan dödsdömda verket.

Tuneld nöjde sig icke med att som chef planlägga, leda och fördela arbetet. Han tog också på sig sin del av de produktiva mödorna och redigerade själv en rad artiklar ända till dess en ödesdiger sjukdom bröt hans kraft och band hans tunga. När han av tilltagande ohälsa i december 1939 nödgades lämna ledningen ifrån sig, kunde han konstatera, att det stora företagens framgång var tryggad och dess fullbordan inom rimlig tid, såvitt människor kunna döma, säkerställd. Han kunde vara nöjd med sin arbetsdag, även om oväntade tillfälligheter och olyckliga händelser gestaltat den annorlunda än han själv i sin ungdom drömt och hans vänner profeterat. Som yttre tecken på sin uppskattning av hans gärning hade Akademien ett par år dessförinnan belönat honom med Karl Johanspriset. På sin 65-årsdag fick han dessutom av samma institution mottaga dess jetong i guld. — Sina sista år tillbragte Tuneld i stillhet i Arild, sysselsatt med Kullabygdens lokal- och personhistoria.

Ebbe Tuneld ägde ett rikt och mångsidigt intellekt, men också en stark vilja. Denna framträdde kanske inte omedelbart, parad som den var med en betvingande älskvärdhet. När man såg hans undersätsiga gestalt med de avmätta rörelserna och det merendels vänliga leendet, kunde man inte heller genast ana livligheten i hans temperament och intensiteten i hans affekter. Hans mjuka och koncilianta uppträdande hindrade honom ingalunda att hysa en bestämd uppfattning om sina medmänniskor, om deras förtjänster och skröpligheter. Dessa lynnesdrag måste självfallet även färga hans förhållande till sina medhjälpare och läto sig väl inte alltid helt förlrika med vardagens opersonliga och sega rutinarbete.

Som vän var Ebbe Tuneld enligt samstämmiga vittnesbörd oförliknelig. Dem som han en gång hedrat med sin vänskap och vant sig att lita till, stod han trofast bi i alla vapenskiften. Hans vänsfasthet och minnesgodhet kommo icke minst till synes i den omsorg, varmed han vidmakthöll och vårdade de förbindelser som han under sina vidsträckta resor i yngre dagar knutit med utländska vetenskapsmän. Intet bestyr kunde vara honom mera kärt än att med storartad generositet få sörja för deras välbefinnande, då de som gäster besökte hans dyrkade Alma mater.

Svensk språkforskning miste i Ebbe Tuneld en oegennyttig tjänare, Lunds universitet en hängiven son.

ERIK NOREEN

AV

IVAR LINDQUIST

ERIK NOREEN

* 3/11 1890 † 13/12 1946

Erik Noreen kom till världen 1890 i ett professorshem i Uppsala — han var son till den kände geniale Adolf Noreen och hans maka Anna Emilia Rosell, båda av värmländska, respektive dalsländska prästsläkter, den ene livlig som ett kvicksilver, lånande sig på försök till allas meningar, den andra av en sträv kritisk läggning, som satte sannfärdigheten framför allt. Efter ett personligt omdöme av Elof Hellquist skall Erik ha bråtts långt mer på mödernet än på fädernet. Vad detta i grunden innebar, om det kan jag inte vittna. Säkert är, att den gamle professorn i nordiska språk i Lund, en av Adolf Noreens mera bemärkta lärjungar, satte ett ogement pris på att få till efterträdare just Erik Noreen. Jag minns så väl hans ord om det, där han gick och språkade med mig i Lundagård efter utnämningen. Detta var 1931 efter Jöran Sahlgrens kallelse till personlig professur i Uppsala i ortnamnsforskning och den därigenom uppkomna förnyade vakansen, förnyad efter bara ett års förlopp. Som 41-årig man kom Noreen junior från en anspråkslös lärarbefattning i huvudstaden till Lund; och i 10 år var han professor här, — han menade själv att de var de lyckligaste i hans liv. Sedan lydde han en kallelse till Uppsala och kom att bekläda faderns stol efter Bengt Hesselman. Han försvann sålunda ur vårt sikte här i Lund, och jag kan inte ge några upplysningar om honom, byggda på auktoriserade underrättelser, från hans senare levnadsår. Han dog i fjol vid bara 56 års ålder.

Om man blickar tillbaka på hans vetenskapliga och pedagogiska verksamhet, som var kännetecknad av god blick för möjligheterna och rastlös idoghet, blir man slagen av att hans storhet låg i en förening av sanningssökning och konstnärligt omdöme. Fiolspelning i hemmet måste ha odlat gehöret för de musikaliska värdena. I varje fall har han i sina bästa verk fått god användning för sin musikaliska lyhördhet och fina känsla för proportioner, såsom i de

metriska forskningarna över eddadiktningen. Filolog var han och inte litteraturhistoriker, men filolog av en litteraturkritisk skola, som har ett ben över i litteraturhistorien. Kanske att man här kan skåda ett inflytande från Henrik Schück. Denne var faderns kollega, bodde i samma hus, umgicks till dagligdags och var själsfrände. Med sitt mångfresteri, realism och historiskhet torde han satt ett djupt märke i den begåvade ynglingens psyke. Själv har Erik Noreen med sin sympatiska utlåtenhet gett mig glimtar av sådant och annat mer. Men nog nu om sådana utvecklingshistoriska drag, där jag ändå inte är mannen att teckna rättvist.

Jag vet i alla fall så mycket, att det var på faderns tillskyndan, väl i samråd med Lundell, som sonen sattes till uppteckning av levande svenskt folkmål som en första skolning i lingvistik. Man valde ut åt honom Ärtemarks socken i Dalsland, och av det uppteckningsarbetet vart då såsmåningom dissertationen. Om än »*Ärtemarksmålet*» inte har fått namn om sig att vara betydande i dialektforskningen i Sverige, har det haft det goda med sig för Noreen själv, att han blev grundligt insatt i svensk och norsk primär språkforskning. Den djupaste orsaken, att han här inte lyste, var naturligtvis att ämnet inte var självfunnet.

Helt annat var det på banor där fadern inte hade gått före. Redan åtskilliga år före offentliggörandet av doktorsavhandlingen hade Erik intensivt studerat eddadiktningens teknik och här presterat märkliga ting, varav det bästa framlades som licentiatuppsats för Otto von Friesen.

Stark känsla för stilen hade han, och denna begåvning går igenom alla hans undersökningar och blommar i den med rätta uppskattade läroboken *Den norsk-isländska poesien* (docentarbete av 1926). Han karakteriserade dock bäst det, som var en smula efterklassiskt, litterärt svagt, inte fullt på höjden. Han kunde liksom inte omfatta ett stort och starkt mästerverk som Völuspá, som är fullödigt i sin impressionism, men mosaikartat i sin egenskap av visionär dikt. Här gjorde sig ett drag hos honom gällande, som kan betecknas som osentimentalt; om man så vill, irreligiöst.

Lokasenna är det eddakväde, han har analyserat bäst, och den gav uppränningen till ungdomsskrifterna. Där påvisade han en gång för alla, att Lokesmädelserna måste vara ett ganska sent alster, ty där vimlar av reminiscenser av de ålderdomliga högtstående edda-

kväderna. Bevisföringen är överväldigande. Om man följer honom, ser man, att Lokasenna står i klass med Grógaldr och Fiölsvinns-mål, de två sammanhängande kväden, som i våra eddaupplagor kommer som tillägg. Ja, han satte på allvar i fråga, om inte bakom står en och samma författare, naturligtvis okänd till namnet.

Erik Noreen hade en utomordentligt mångsidig blick för alla faktorer som kan ha spelat in. Det är en sann fröjd att följa hans forskande tanke, när den fattar nya positioner och låter stoffet bli rikt fasetterat. Alltid var han föredömligt noga med att göra reda för föregångarnas åsikter. Fastän han ibland med försåtlig illistighet lät dem framstå i löjlig dager, kan jag aldrig finna, att hans sarkasm ville vara dräpande. Det var för saken han hade en lidelse. Han intager ett mycket förnämligt rum i raden av de icke-isländska nordbor, som har inlagt sig förtjänst om eddakvädenas exeges. Och i fråga om deras interna litteraturhistoria har han verkat förnyande och konsoliderande. Med sin skepticism har han ställt sig i led med kritiker som dansken Edwin Jessen och holländaren B. Sijmons. Jag skall sluta denna tillbakablick, som tar sikte på ett väsentligt drag i Erik Noreens vetenskapliga fysionomi, med att citera den förvånansvärt mogna 23- eller 24-åringens slutomdöme om Lokasenna:

»Att, som man i allmänhet har gjort — även Sijmons — påstå att Lokasenna blott är tänkbar i en tid av religiöst förfall, en brytningstid mellan hedendom och kristendom, är oriktigt. Man har väl svårt att tänka sig dikten uppkommen under en troende hednisk tid — alldeles omöjligt torde det dock icke vara: jämför det faktum, att det under medeltiden — som dock var en i stort sett troende kristen tid — gick för sig att gyckla med kyrkan och dess tjänare på ett högst opassande sätt (goliarddiktning o. s. v.). Däremot kan Lokasenna mycket väl härröra från rent kristen tid. Den hedniska gudavärlden fortfar nämligen att efter kristendomens införande vara poetisk egendom av en art som nästan kan jämföras med den antika mytologiens roll i senare poesi. Den kan därför göras till föremål för travesti — och en sådan är Lokasenna — lika väl som fru Lenngren på 1700-talet i »Kärleken och Dårskapen» kan travestera den antika gudavärlden, utan att man egentligen kan säga att denna travesti har någon satirisk udd riktad mot det travesterade föremålet.»

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1946—1947

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND.

Beskyddare och Præses illustris.

H. K. H. KRONPRINSEN.

Bortgångna hedersledamöter.

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $9/9$ 1843,
† $4/11$ 1921.
- THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $25/1$ 1842,
† $13/5$ 1927.
- TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $13/1$ 1843, † $21/11$
1928.
- V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $22/12$
1848, † $25/9$ 1931.
- MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $24/5$ 1846, † $24/2$ 1934.
- KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $2/3$ 1851, † $18/3$ 1935.
- MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $11/11$ 1866, † $21/9$ 1936.
- EVANS, SIR ARTHUR JOHN, professor, f. $8/7$ 1851, † $11/7$ 1941.
- WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, f. $21/6$ 1864, † $19/7$ 1945.

Hedersledamöter.

- CROCE, BENEDETTO, senator, Neapel, f. $25/2$ 1866, 34.
- HIRN, YRJÖ, professor, Helsingfors, f. $7/12$ 1870, 39.
- NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $12/7$ 1874, 41.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. præses, Lund,
f. $2/4$ 1873, 43.
- LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, f. d. præses, Lund,
f. $15/6$ 1880, 45.

Styrelse.

Präses: STURE BOLIN (1947).

V. präses: KARL GUSTAV LJUNGGREN (1946 [1945]).

Sekreterare: GERHARD BENDZ (1947).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1945).

Medlemmar: BO SAHLIN (1946), ALBERT WIFSTRAND (1946), SVEN DEDERING (1946), STIG THOTT (1947), IVAN SVALENIUS (1947 [1945]).

Suppleanter: SVEN KJÖLLERSTRÖM (1945), JOHN SVENSSON (1946), HOLGER ARBMAN (1947).

Valnämnd.

Ordförande: Societetens Präses.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1946), IVAR LINDQUIST (1946), ÅKE PETZÄLL (1947), SVEN DEDERING (1947).

Suppleanter: GUNNAR AHLSTRÖM (1946), GERHARD BENDZ (1947).

Granskningsnämnd.

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1946), STURE BOLIN (1946), ÅKE PETZÄLL (1947), KARL GUSTAV LJUNGGREN (1947).

Bortgångna stiftande ledamöter.

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882, † $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^5/_6$ 1858, † $^6/_11$ 1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^2/_12$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869, † $^{24}/_8$ 1929.

ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$ 1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^8/_2$ 1865, † $^{16}/_5$ 1930.

v. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna, f. $^1/_10$ 1844, † $^{27}/_7$ 1930.

- HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $6/9$ 1876, † $14/4$ 1931.
SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $7/9$ 1868, † $17/5$ 1936.
SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $21/10$ 1860, † $5/6$ 1939.
WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $13/5$ 1862, † $9/11$ 1939.
LUNDAHL, NILS, fil. d:r, f. $23/5$ 1858, † $16/6$ 1940.
GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, f. $15/10$ 1887, † $9/4$ 1941.
COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna CEDERSTRÖM, f. $16/3$ 1859, † $28/8$ 1941.
MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, f. $17/1$ 1871, † $28/10$ 1941.
SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. d:r, f. $15/12$ 1861, † $22/1$ 1943.
JACOBSEN, HELGE, direktör, f. $24/12$ 1882, † $21/6$ 1946.
LUNDBERG, SVEN EMIL, bergsingenjör, direktör, f. $21/8$ 1889, † $24/3$ 1947.
LUNDBLAD, NILS WALDEMAR, hovrättsassessor, direktör, f. $7/12$ 1888, † $25/9$ 1947.
MUNKSGAARD, EJNAR JOHANNES, forlagsboghandler, dr. phil., f. $28/2$ 1890, † $6/1$ 1948.

Stiftande ledamöter.

- BERGER, SVANTE EDWIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $13/5$ 71, 20.
v. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands Rydaholm, f. $15/8$ 75, 20.
EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna, Sjöbo, f. $23/9$ 83, 21.
ROOS, AXEL BERNHARD, jur. d:r, advokat, Malmö, f. $4/3$ 86, 21.
DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg, f. $6/9$ 70, 25.
LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, generalska, Göteborg, f. $24/2$ 07, 32.
DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. d:r, assuransdirektör, Malmö, f. $25/6$ 88, 33.
WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $18/1$ 97, 34.

- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f. $^{28}/_{11}$ 88, 40.
 SAHLIN, BO KARL HENRIK, med. lic., direktör, Eslöv, f. $^{24}/_{7}$ 01, 40.
 THOTT, GUSTAF OTTO TAGE STIG, greve, hovjägmästare, Skabersjö,
 f. $^{29}/_{1}$ 85, 41.
 EHRNBERG, GÖSTA THEODOR, direktör, Simrishamn, f. $^{26}/_{5}$ 95, 42.
 BERGH, THORSTEN CHRISTIAN HOWARD, jur. o. fil. kand., konsul,
 Malmö, f. $^{1}/_{10}$ 01, 43.
 WIGSTRAND, GUNNAR, ingenjör, Åkeholm, f. $^{11}/_{1}$ 03, 44.
 WEHTJE, ERNST JONAS, direktör, Malmö, f. $^{17}/_{7}$ 91, 45.
 WIBERG, JOHN ÅKE TRULS, direktör, Malmö, f. $^{30}/_{3}$ 02, 46.
 NEVSTEN, ANDERS EDVARD, byggmästare, Malmö, f. $^{18}/_{3}$ 85, 47.

Seniorer.

- PEDERSEN, HOLGER, professor, Köpenhamn, f. $^{7}/_{4}$ 67, 21.
 BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $^{4}/_{8}$ 67, 20.
 CUNY, ALBERT, professor, Bordeaux, f. $^{16}/_{5}$ 69, 24.
 MOBERG, CARL AXEL, professor, Lund, f. $^{15}/_{6}$ 72, 20.
 GRØNBECH, VILHELM PETER, professor, Gjentofte, f. $^{14}/_{6}$ 73, 20.
 KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f. $^{7}/_{7}$ 73, 22.
 SOUTER, ALEXANDER, professor, Oxford, f. $^{14}/_{8}$ 73, 27.
 WALBERG, FRANS GUSTAF EMANUEL, professor, Lund, f. $^{24}/_{12}$ 73, 27.
 ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $^{3}/_{7}$ 74, 25.
 FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $^{13}/_{8}$
 75, 25.
 HESSELMAN, BENGT IVAR, professor, Uppsala, f. $^{21}/_{12}$ 75, 25.
 POULSEN, POUL FREDERIK SIGFRED, museumsdirektör, Köpenhamn,
 f. $^{7}/_{3}$ 76, 21.
 HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $^{5}/_{11}$ 76, 21.
 ARUP, ERIK IPSEN, professor, Köpenhamn, f. $^{22}/_{11}$ 76, 20.
 EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $^{8}/_{1}$ 77, 25.
 SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f. $^{25}/_{6}$ 77, 21.
 THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $^{10}/_{2}$ 78, 20.
 v. SRBIK, HEINRICH RITTER, professor, Wien, f. $^{10}/_{11}$ 78, 30.
 OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $^{28}/_{11}$ 78, 20.
 v. SYDOW, CARL WILHELM, professor, Lund, f. $^{21}/_{12}$ 78, 20.
 ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, Stockholm, f. $^{7}/_{5}$ 79, 20.

- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $\frac{29}{8}$ 79, 20.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $\frac{16}{4}$ 79, 25.
- SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, München, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
- EIDEM, ERLING, ärkebiskop, Uppsala, f. $\frac{23}{4}$ 80, 20.
- LAMM, MARTIN, professor, Stockholm, f. $\frac{22}{6}$ 80, 20.
- RUDBERG, GUNNAR, professor, Uppsala, f. $\frac{17}{10}$ 80, 20.
- TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{8}{12}$ 80, 23.
- KONOPCZYNSKI, LADISLAUS ALEXANDER, professor, Krakow, f. $\frac{26}{11}$ 80, 24.
- KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $\frac{28}{2}$ 81, 20.
- LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $\frac{14}{10}$ 81, 20.
- LANDQUIST, JOHN, professor, Stockholm, f. $\frac{3}{12}$ 81, 21.
- LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f. $\frac{13}{11}$ 81, 20.
- MATTHIESSEN, HUGO ALBERT, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $\frac{19}{12}$ 81, 20.
- TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f. $\frac{1}{2}$ 82, 20.
- SMITH, HELMER, professor, Saltsjö-Bo, f. $\frac{26}{4}$ 82, 23.
- NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{15}{4}$ 82, 23.
- LINDQVIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $\frac{5}{4}$ 82, 33.
- LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $\frac{7}{6}$ 82, 34.
- HARVA, UNO NILS OSCAR, professor, Helsingfors, f. $\frac{31}{8}$ 82, 22.
- JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Köpenhamn, f. $\frac{29}{1}$ 82, 33.
- BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{5}$ 83, 20.
- BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, fil. d:r, Åkarp, f. $\frac{27}{7}$ 83, 27.
- PALMÉR, JOHAN, docent, lektor, Lund, f. $\frac{3}{12}$ 83, 28.
- PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $\frac{7}{11}$ 83, 27.
- NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f. $\frac{12}{3}$ 84, 20.
- SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $\frac{8}{4}$ 84, 20.
- SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $\frac{31}{9}$ 84, 35.
- KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $\frac{24}{4}$ 85, 20.
- LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{8}{5}$ 85, 20.
- LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $\frac{10}{9}$ 85, 20.
- ANDERSON, WALTER, professor, Kiel, f. $\frac{10}{10}$ 85, 32.

- PASQUALI, GIORGIO, professor, Florens, f. $^{29}/_4$ 85, 32.
- JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $^{1}/_1$ 85, 35.
- MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Malmö, f. $^{4}/_1$ 86, 20.
- VASMER, MAX, professor, Berlin-Wilmersdorf, f. $^{28}/_2$ 86, 30.
- WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $^{19}/_8$ 86, 20.
- NORDAL, SIGURÐUR, professor, Reykjavik, f. $^{14}/_9$ 86, 36.
- BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $^{11}/_{10}$ 86, 22.
- BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $^{4}/_{10}$ 87, 32.
- FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $^{1}/_{11}$ 87, 37.
- CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $^{18}/_{12}$ 87, 25.
- FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $^{17}/_3$ 88, 33.
- PERSSON, AXEL WALDEMAR, professor, Uppsala, f. $^{1}/_6$ 88, 20.
- JAEGER, WERNER, professor, Cambridge, U. S. A., f. $^{30}/_7$ 88, 27.
- NØRLUND, POUL, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $^{4}/_{11}$ 88, 24.
- CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, överbibliotekarie, Lund, f. $^{3}/_2$ 89, 25.
- HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $^{9}/_3$ 89, 24.
- ROOTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $^{24}/_4$ 89, 33.
- GALSTER, GEORG, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $^{17}/_5$ 89, 44.
- PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f. $^{1}/_6$ 89, 35.
- AHNLUND, NILS GABRIEL, professor, Stockholm, f. $^{23}/_8$ 89, 36.
- KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $^{5}/_{10}$ 89, 20.
- SAURAT, DENIS, professor, London, f. $^{21}/_3$ 90, 24.
- OLSEN, ALBERT, professor, Köpenhamn, f. $^{16}/_5$ 90, 40.
- KAILA, EINO SAKARI, professor, Helsingfors, f. $^{9}/_8$ 90, 41.
- BRØNDSTED, JOHANNES BALTHASAR, professor, Köpenhamn, f. $^{5}/_{10}$ 90, 37.
- ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f. $^{10}/_{12}$ 90, 36.
- HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, docent, Lund, f. $^{31}/_{12}$ 90, 37.
- JOSEPHSON, RAGNAR, professor, f. d. præses, Lund, f. $^{8}/_3$ 91, 29.
- LUNDHOLM, OSCAR HELGE, professor, Durham, U.S.A., f. $^{15}/_5$ 91, 45.
- RUIN, HANS WALDEMAR, professor, Åbo, f. $^{18}/_6$ 91, 40.
- BRILIOTH, YNGVE TORGNY, biskop, Växjö, f. $^{12}/_7$ 91, 30.
- THOMSON, ARTHUR NATANAEL, landshövding, Malmö, f. $^{6}/_{11}$ 91, 27.
- ANDERBERG, GUSTAF ALFRED RUDOLF, professor, Uppsala, f. $^{6}/_1$ 92, 26.
- NORDMAN, CARL AXEL, statsarkeolog, Helsingfors, f. $^{28}/_1$ 92, 45.

- BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $^{23}/_5$ 92, 32.
KJELLBERG, SVEN TORSTEN, museiintendent, Lund, f. $^{22}/_6$ 92, 44.
HAMMERICH, LOUIS LEONOR, professor, Köpenhamn, f. $^{31}/_7$ 92, 36.
WERIN, ALGOT GUSTAF, docent, bokförläggare, Lund, f. $^{19}/_{10}$ 92, 25.

Arbetande ledamöter.

a. Inländska.

- LINDQUIST, IVAR ARTUR, professor, Lund, f. $^{31}/_5$ 95, 25.
CARLSSON, NILS GUNNAR, lektor, docent, Stockholm, f. $^7/_3$ 94, 26.
KNUTSSON, KNUT PETER, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm,
f. $^5/_3$ 97, 28.
ASPELIN, GUNNAR, professor, Göteborg, f. $^{23}/_9$ 98, 29.
BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, Lund, f. $^{27}/_5$ 00, 30.
WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $^3/_3$ 01, 30.
TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $^{22}/_7$ 94, 31.
ANDERSSON, CARL INGVAR, fil. d.r., Stockholm, f. $^{19}/_3$ 99, 31.
HARRIE, IVAR OLAV, chefredaktör, Stockholm, f. $^{18}/_3$ 99, 32.
THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, lektor, docent, Stockholm, f.
 $^{14}/_{12}$ 96, 32.
OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, Göteborg, f. $^{10}/_7$ 93, 34.
LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, lektor, Uppsala, f. $^{13}/_{12}$ 93, 34.
ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, professor, Lund, f. $^{31}/_3$ 96, 34.
OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $^{25}/_{10}$ 97, 35.
PLEIJEL, HILDING ATHANASIVS, professor, Lund, f. $^{19}/_{10}$ 93, 35.
RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $^6/_9$
93, 35.
STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, professor, föreståndare för Landsmåls-
arkivet, Uppsala, f. $^{13}/_8$ 00, 35.
COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala,
f. $^{22}/_7$ 94, 36.
SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $^{11}/_8$ 08, 36.
ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Lund, f. $^{23}/_{12}$ 02, 36.
VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Växjö, f. $^{30}/_5$ 98, 37.
ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $^1/_6$ 97, 37.
LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, Lund, f. $^6/_12$ 06, 37.
JARRING, GUNNAR VALFRID, legationsråd, Addis Abeba, f. $^{12}/_{10}$ 07, 37.

- DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $^{10/12}$ 97, 38.
 AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, professor, Lund, f. $^{22/12}$ 06, 38.
 HANELL, KRISTER, docent, lektor, Lerum, f. $^{8/8}$ 04, 38.
 KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, professor, Lund, f. $^{28/1}$ 01, 39.
 OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $^{6/8}$ 94, 39.
 LOMBARD, ALF, professor, Lund, f. $^{8/7}$ 02, 40.
 PETZÄLL, ÅKE, professor, Lund, f. $^{3/7}$ 01, 40.
 SJÖGREN, IVAR WILHELM, professor, Lund, f. $^{12/6}$ 97, 40.
 GJERSTAD, ERIK PAUL EINAR, professor, Lund, f. $^{30/10}$ 97, 41.
 SVENSSON, NILS ARNOLD, lektor, Karlskrona, f. $^{16/8}$ 03, 41.
 JOHANNISSON, TURE GUSTAF, professor, Göteborg, f. $^{26/9}$ 03, 41.
 ARNGART, OLOF SIGFRID, professor, Lund, f. $^{15/4}$ 05, 42.
 BENDZ, CLAËS GERHARD MORTIMER, docent, Lund, f. $^{16/10}$ 08, 43.
 FRISK, JÖNS IVAN HJALMAR, professor, Göteborg, f. $^{4/8}$ 00, 44.
 SVALENIUS, IVAN HÅKAN, docent, Lund, f. $^{7/9}$ 06, 44.
 RYDBECK, MONICA AUGUSTA ELISABETH CHRISTINA, antikvarie,
 Stockholm, f. $^{11/11}$ 06, 44.
 DAHLBERG, ANDERS TORSTEN, lektor, Landskrona, f. $^{18/8}$ 06, 44.
 AHLSTRÖM, GUSTAF GUNNAR, docent, Lund, f. $^{25/11}$ 06, 45.
 ROSÉN, JERKER INGMAR, docent, Lund, f. $^{6/5}$ 09, 45.
 SVENSSON, JOHN ALFRED, docent, Lund, f. $^{5/2}$ 04, 45.
 QUENSEL, CARL-ERIK, professor, Lund, f. $^{9/10}$ 07, 46.
 FALK, KNUT-OLOF, professor, Lund, f. $^{19/4}$ 06, 46.
 ARBMAN, HOLGER, professor, Lund, f. $^{8/9}$ 04, 46.
 SVENSSON, SIGFRID OSKAR, professor, Lund, f. $^{1/6}$ 01, 47.
 WIESELGREN, PER VÄINÖ, docent, Lund, f. $^{4/8}$ 00, 47.
 CAVALLIN, SAMUEL JOHAN, lektor, Ystad, f. $^{27/9}$ 03, 47.

b. Utländska.

- RUBOW, PAUL VICTOR, professor, Köpenhamn, f. $^{9/1}$ 96, 30.
 MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $^{15/6}$ 01, 32.
 BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $^{31/8}$ 03, 34.
 HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $^{30/6}$ 99, 38.
 KORNERUP, BJØRN, överarkivarie, Köpenhamn, f. $^{8/5}$ 96, 39.
 L'ORANGE, HANS PETER, professor, Oslo, f. $^{2/3}$ 03, 40.
 HØEG, CARSTEN, professor, Köpenhamn, f. $^{15/11}$ 96, 41.
 KOCH, HANS HARALD HAL, professor, Köpenhamn, f. $^{6/5}$ 04, 41.

- CLARK, SIR KENNETH MC KENZIE, museidirektör, London, f. $^{13}/_7$ 03, 42.
MOLTKE, ERIK, cand. mag., Köpenhamn, f. $^4/_4$ 01, 43.
PIPPING, HUGO EDVARD, professor, Helsingfors, f. $^{12}/_6$ 95, 44.
ELLING, CHRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $^{14}/_{11}$ 01, 45.
SCHREINER, JOHAN CHRISTIAN, professor, Oslo, f. $^{25}/_5$ 03, 45.
SVEINSSON, EINAR ÓLAFUR, professor, Reykjavik, f. $^{12}/_{12}$ 99, 45.
FRIIS, ASTRID, professor, Köpenhamn, f. $^1/_8$ 93, 46.
STEEN, SVERRE, professor, Oslo, f. $^1/_8$ 98, 46.
SKAUTRUP, JENS PETER ANDREAS, professor, Aarhus, f. $^{21}/_1$ 96, 46.
BØGGILD-ANDERSEN, CARL OLOF, professor, Aarhus, f. $^{20}/_6$ 98, 46.
AFZELIUS, ADAM GUSTAF, professor, Aarhus, f. $^{20}/_4$ 05, 46.
BAYER, RAYMOND, professor, Paris, f. $^2/_9$ 98, 47.
KAKRIDIS, JOHANNES, professor, Saloniki, f. $^{17}/_{11}$ 01, 47.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1946—1947.

Till stiftande ledamöter ha kallats förlagsbokhandlaren, dr phil. Ejnar Munksgaard, Köpenhamn, och byggmästaren Anders Nevsten, Malmö.

Som arbetande inländska ledamöter ha upptagits professorerna Carl-Erik Quensel, Knut-Olof Falk och Holger Arbman, Lund.

Som arbetande utländska ledamöter ha upptagits professorerna Astrid Friis, Köpenhamn, Sverre Steen, Oslo, Peter Skautrup, Aarhus, Carl Olof Bøggild-Andersen, Aarhus, och Adam Afzelius, Aarhus.

Vid högtidssammanträdet den 23 november 1946 föreläste professor Nils Ahnlund, Stockholm, över ämnet »Hälsingelagens svensk-norska riksgrens».

Dessutom ha på inbjudan av Societeten föredrag hållits:

den 20 januari 1947 av professor Ladislaus Konopczyński, Krakow, över ämnet »Svensk-polska analogier på det författningshistoriska området från 1300-talet till 1700-talet»,

den 1 april 1947 av professor Hilding Pleijel, Lund, över ämnet »Kyrklig folklivsforskning»,

den 21 och 22 april 1947 av professor Johannes Kakridis, Saloniki, över »Homerische Neoanalyse» och »Volkstümliche Formmotive bei Homer»,

den 13 oktober 1947 av professor Wilhelm Martin, Haag, över ämnet »Rembrandt problems», samt

den 21 oktober 1947 av professor Carsten Høeg, Köpenhamn, över ämnet »Den ældste kristne Kirkesang».

Vidare företog Societeten den 16 maj 1947 en utflykt till Röstånga och Skäralid, varvid traktens geologi demonstrerades av docent Erhold Hede.

Av trycket har under arbetsåret utgivits:

»Skånsk Senmedeltid och Renässans». Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund.

1. GÖSTA JOHANNESSON: Den skånska kyrkan och reformationen.

Årsbok 1946.

Av Årsbok 1947:

BERTIL AXELSON: Ultrakonservativ textkritik.

PER WIESELGREN: Isac Börk och Suno Engwall. Ett bidrag till kännedomen om »Narva literata».

BERTIL MALMBERG: Till frågan om språkets systemkaraktär.

BERTIL MALMBERG: Notas sobre la fonética del español en el Paraguay.

Under tryckning är:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

31. TORSTEN DAHLBERG: Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen untersucht und herausgegeben.

32. FREDRIK ARFWIDSSON: Överste Erik Johan Mecks Dagbok.

33. GERHARD BENDZ: Emendations à Caelius Aurelianus.

34. CARL-MARTIN EDSMANN: Le feu divin.

»Skånsk Senmedeltid och Renässans». Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund.

2. NILS-GÖSTA SANDBLAD: Skånsk stadsarkitektur under senmedeltid och renässans.

Källpublikationer 1. K. G. LJUNGGREN och BERTIL EJDER: Lunds stifts landebok av år 1569. I: Nuvarande Malmöhus län.

Årsbok 1947.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning har den 23 november 1946 utdelats:

till docent Gunnar Ahlström såsom bidrag till maskinskrivningskostnaderna för ett arbete betitlat »Det moderna genombrottet i Nordens litteratur», 200 kronor, och

till docent Gerhard Bendz såsom bidrag till kostnaderna för översättning till franska av ett arbete betitlat »Emendations à Caelius Aurelianus», 200 kronor.

Ur samma anslag har den 26 november 1947 utdelats:

till professor Sven Dedering för fotostateringar i samband med en under arbete varande edition av den arabiske historikern aš-Şafadī's biografiska lexikon, 190 kronor,

till professor Karl Gustav Ljunggren för studier vid Rigsarkivet i Köpenhamn av de äldsta där förvarade skånska jordeböckerna och skattemantalen ävensom av de äldsta själländska jordeböckerna över kyrklig egendom, i samband med pågående arbete med utgivandet av Lunds stifts landebok av 1569, 140 kronor,

till docent Gunnar Ahlström för renskrivning av diverse specimineringsarbeten, 185 kronor,

till docent Harald Elovson för studier av handskrifter och äldre tidningar och tidskrifter på bibliotek och arkiv i Göteborg för en monografi över Bengt Lidner, 100 kronor, samt

till docent Edvard Thormænius för maskinskrivningsarbete under resa i Förenta Staterna för att utarbeta en framställning om nord-amerikansk statsvetenskap, 185 kronor.

Fonden för publikation av verket »Skånsk Senmedeltid och Renässans» har nått ett belopp av i runt tal 70.000 kronor. Subskriptioner ha under året tecknats av Ebbe Kocks stiftelse, Lund, byggnadsingenjör Gottfrid Nilsson, Malmö, samt av Torna Bara och Harjagers härads sparbank, Lund.

Lund den 29 november 1947.

Gerhard Bendz.

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1946.

Balanskonto den 1 januari 1946.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	242,535: —	Grundfond	176,000: —
Aktier	1,750: —	Dispositionsfond.....	31,000: —
Banktillgodohavanden	29,537: 05	Olga och Thorild Dahlgrens fond	14,250: —
Förbindelser	19,000: —	A.B. C. W. K. Glerups fond	10,000: —
Kassa	973: 69	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Fastighet	14,250: —	Knut och Alice Wallenbergs fond	5,000: —
		Resestipendiefond	18,948: 18
		Skånska landskapens utforskningsfond	40,073: 33
		Överskottsmedels fond.....	2,774: 23
	Kronor 308,045: 74		Kronor 308,045: 74

Vinst- och förlustkonto år 1946.

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	8,661: 87	Räntor å obligationer	248: 50
Kursvinst å obligationer ...	3,100: —	Stämplor, courtage och clea- ringavgifter	88: 53
Utdelning å aktier.....	175: —	Diskonto å årsavgifter	548: 18
Räntor å banktillgodoha- vanden	646: 77	Sekreteraren	750: —
Vinst å försäld fastighet ...	3,750: —	Föreläsare	1,060: 20
Inträdesavgifter	2,000: —	Forskningsbidrag	900: —
Årsavgifter	7,000: —	Tryckning och klichéer ...	4,562: 38
Försälda skrifter	343: 82	Övriga utgifter	2,591: 61
Försälda medaljer	8: —	Överskott för året.....	32,436: 06
Skånska landskapens utforskningsfond: inbetalda bidrag 13,500: -- förbindelser .... 4,000: —	17,500: --		
	Kronor 43,185: 46		Kronor 43,185: 46

Balanskonto den 31 december 1946.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	292,972: 50	Grundfond	183,000: —
Aktier	1,750: —	Dispositionsfond	25,000: —
Banktillgodohavanden	22,697: 24	Olga och Thorild Dahlgrens fond	18,135: —
Förbindelser	23,000: —	A.B. C. W. K. Glerups fond	10,300: —
Kassa	62: 06	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5,000: —
		Resestipendiefond	19,516: 62
		Skånska landskapens utforskningsfond	68,467: 99
		Överskottsmedels fond.....	1,062: 19
	Kronor 340,481: 80		Kronor 340,481: 80

Malmö den 31 december 1946.

Thorild Dahlgren.

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER OCH AKTIER
DEN 31 DECEMBER 1946.

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3	1/2 1937	2,000	2,000: —
» »	3	1/3 1937	10,000	10,000: —
» »	3,5	15/12 1941	25,000	25,000: —
» » (3. försvarslånet)	3,5	15/8 1942	10,000	10,000: —
» »	3,5	15/3 1943	10,000	10,000: —
» »	3,5	15/4 1943	20,000	20,000: —
» »	3,5	1/11 1943	25,000	25,000: —
» »	3,5	15/12 1944	10,000	10,000: —
» »	3	1/7 1945	4,000	4,000: —
» »	3	1/11 1945	4,000	4,000: —
» »	3	1/2 1946	11,000	11,000: —
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1/6 1937	5,000	4,000: —
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3	1/11 1934	5,000	4,200: —
» » »	3	15/11 1937	45,000	44,937: 50
» » »	3	1/2 1939	10,000	9,987: 50
» » »	3,5	15/1 1944	10,000	10,000: —
» » »	3	15/4 1945	5,000	4,975: —
» » »	3	15/4 1945 2 ser.	10,000	9,987: 50
» » »	3	15/4 1946 2 ser.	2,000	2,000: —
Svenska Bostadskreditkassan	3,6	15/1 1942	10,000	10,000: —
Stockholms Intecknings Garanti A.-B.	3	1/12 1934	5,000	4,975: —
Stockholms stad	3	15/3 1945	10,000	9,975: —
» »	3	31/10 1946	10,000	10,000: —
Bergvik & Ala Nya A.-B.	3,5	1/5 1930	4,000	3,960: —
A.-B. Optimus	3,5	1/8 1929	5,000	5,000: —
A.-B. Tretorn	3,5	30/12 1937	5,000	5,000: —
Fiskeby Fabriks A.-B.	3,25	1/9 1937	10,000	10,000: —
Rederi A.-B. Svea	3,25	15/10 1938	5,000	5,000: —
Rottneros A.-B.	3	1/11 1945	5,000	4,975: —
Danska Staten	3,5	1/11 1938	5,000	1,500: —
Köpenhamns Stad	4,5	1/12 1930	5,000	1,500: —
			Kronor	292,972: 50
Aktier:				
Svenska Sockerfabriks A.-B.			3,000	1,750: —
			Kronor	1,750: —

Malmö den 31 december 1946.

Thorild Dahlgren.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1946 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer samt funnit samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 3 april 1947.

H. Elovson.

Åke Petzäll.

INNEHÅLL

ARTIKLAR:

BERTIL AXELSON: Ultrakonservativ textkritik	1
PER WIESELGREN: Isac Börk och Suno Egwall. Ett bidrag till kännedom om »Narva literata»	49
TORSTEN DAHLBERG: Das moselfränkische Rosen- gartenfragment der Landesbibliothek Dessau	89
WALDEMAR SUNDBERG: What is the meaning of »Mandaeans»?	137
BERTIL MALMBERG: Till frågan om språkets system- karaktär	147
BERTIL MALMBERG: Notas sobre la fonética del español en el Paraguay	175

MINNESORD:

THORILD DAHLGREN: Sven Lundberg och Nils W. Lundblad	193
RAGNAR JOSEPHSON: August Hahr	201
HJALMAR FRISK: Ebbe Tuneld	209
IVAR LINDQUIST: Erik Noreen	215

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND:

Styrelse, nämnder, ledamöter	223
Verksamhet 1946—1947	232
Räkenskaper	235
Revisionsberättelse	237

Förut ha utkommit:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisis. 1921. Pris 15 kr.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. Pris 5 kr.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. Pris 5 kr.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924. Pris 10 kr.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. Pris 8 kr.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927. Pris 6 kr.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. Pris 5 kr.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. Pris 7 kr.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. Pris 3 kr.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. Pris 3 kr.
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av M:r Olaus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. Pris kr. 12:50. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. Pris 3 kr.
12. Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. Pris 6 kr.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931. Pris kr. 3:50.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. Pris 5 kr.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. Pris kr. 3:50.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. Pris kr. 7:50.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. Pris kr. 7:50.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. Pris 10 kr.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. Pris 6 kr.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937. Pris 6 kr.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. Pris kr. 9:50.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938. Pris 6 kr.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939. Pris kr. 3:50.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940. Pris 10 kr.
- 25:1. *Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning* utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. Pris 25 kr.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. Pris kr. 4:50.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — Minucius Felix. 1941. Pris 7 kr.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. Pris kr. 7:50.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. 1945. Pris 10 kr.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946. Pris kr. 8:50.

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. 1947. Pris 25 kr.

Årsbok 1920—1946. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945).